TÜRKLÜĞÜN MUKADDERATI ÜZERİNE

Zeki Velidi Togan

TAĞMUR YAYINLARI

2. baskı

Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidî Togan
İst. Ü. Ed. Fak. Türk Tarihi Kürsüsü

TÜRKLÜĞÜN MUKADDERATI ÜZERİNE

Yayına hazırlayan :
Dr. Tuncer Baykara

YAĞMUR YAYINLARI

YAĞMUR YAYINEVİ
Babıâli Cad. 50 Kat 2
Cağaloğlu — İstanbul

İ Ç İ N D E K İ L E R

BİRİNCİ BÖLÜM

Türklüğün Mukadderatına Dair

TÜRK MİLLETİNİN MUKADDERATI İLE İLGİLİ BAZI MESELELER

— 1 —

Türk Milletinin tarihi ile uğraşırken, ancak onun bugünkü hayatî meselelerini anlamak maksadiyle uğraşmışımdır. Bunu «Tarihte Usul» kitabımın mukaddemesiyle diğer başka yazılarımda anlatmıştım. İşte milletimizin mukadderatı meselesiyle ciddî olarak uğraşma zamanının gelmiş olduğunu görüyorum. Bu hususta gereken şahsiyetlerle ve müesseselerle hesaplaşmanın günü çoktan gelmiştir.

Hayatta iken, Türkiye'de şahidî olmayı asla istemediğim bazı gelişmeler olup bitiyor.

1) Evvelâ Türk Millî ordusunun haysiyet, şeref ve geleceği meselesidir. Türk milleti pek çok asırlardanberi, hep dünyanın mümtaz askeri olarak gelmiştir. Türk milleti, diğer birçok milletlerde olan ve göze çarpan medeniyete malik olmadığı zamanlarda dahi, askerliği sayesinde istiklâlini korumuştur. Bir parçası esârete düşse, sağlam kalan diğer kısımlarının ayakta durması neticesinde, tarihte kaç defalar tekrar toparlanmış ve ekseriya kendisini yutmakta olan medenî milletleri idâresi altına alarak bir hâkim ve medenî millet sıfatıyla yeniden parlamıştır. Kendisi Göktürk kitâbeleri ve Mahmud Kâşgarî'nin belirttiği veçhile «Tanrı'nm askeri» olarak tanındığından, hiçbir zaman kendisinin ilk ceddi olarak tanıdığı insan ve hayvanlara dil uzatılmasına müsaade

etmemiştir. Ancak bu gün maalesef bu «tabu» nun ortadan kaldırılmakta olduğuna şahid oluyoruz: Şeker Bayramı günü, bir talebe, bir askerî mektepte, tarih mualliminin ordumuzun haysiyetine tecavüz edecek mealde sözlerini, bir milliyetçi Türk olarak yana yakıla nakletmiştir. Aradan çok geçmedi. Bir gün tren kompartımanında biri hukukda talebe diğerinin ise yedeksubaylığını yapmakta olduğunu anladığım iki gencin münakaşasına şahid oldum. Konpartımanda dördüncü bir şahıs yoktu. O gün gazeteler ikili antlaşmalar hususunda Meclis araştırması teklifinin reddedildiğini yazıyordu. Subay namzedi talebe, kendisine bu haberi gösteren arkadaşına «Ben sana demedim mi, bu böyle olacak. Çünkü bu Meclis tamamen satılık. Nasıl ki bizimkiler de Amerikalıların emrine uyarak Kırıkkale'de silâh imâl eden tezgâhları yıktırarak yerine tenekeden tencereler yapılmasına yol açmışlardır. Bir şey demiyorlar; çünkü hepsi para yemiş. Bir Amerikalı sıska general gelmişti. Bizimkilerin onun eteğini öpercesine kulluk ettiklerini görünce bir milliyetçi olarak heyecan duydum ve ağladım.» Daha sâkin görünen hukuk talebesi, arkadaşına «Mecliste tepyli milletvekilleri vardır; nasıl bu rezâletleri açığa vurmazlar» dedi. Cevap: Açıklarlarsa hemen partileri kapanır. Bizim hoca anlatıyor, meğer ki daha neler var. Hele şu Amerikan üsleri; işte bir gün gelecek hepsi bu rezâletlerin hesabını verecek. Hülâsa hukukçu, arkadaşını kandırmak için fikirleri bir bir anlattı. Millî bir terbiye aldığı aşikâr olan bir gencin bu kadar zehirlenmiş ve mensup olduğu ordunun subayı sıfatıyla orduda ne yolda telkinatta bulunmak için hazırlanmış olduğunu görerek, çok yandım.

Dünya bugün ikiye ayrılmıştır. Bir üçüncüsü yoktur ve olamaz. Mesele fertlerin ve cemiyetlerin irâdelerine mâlik olmaları veyahut büyük emperyalist dâvaların peşine düşmüş olan diktatör zümrelere bütün kaderini, varını yoğunu, iradesini vakfetmeleridir. İçinde yaşayıp geldiğimiz Sovyet Rusya bu son yoldadır. 1965 senesinde Viyana'da görüştüğüm bir Rus âlimi, «Çar zamanında bizde gayri Rus milletleri Ruslaştırarak, hristiyanlaştırarak camiamıza katmak yolunda uğraşmalar vardı. Fakat bugün milletimiz, birçok mâsum milletleri cezrî tedbirlerle yok ederek, büyümek, dünyaya ve semâlara hâkim olmak iddiasında bulunanların emrindedir. Bir Rus olarak bu hareketten utanıyorum. Zaten milletimizin büyük kütlesi kendisine yarım asırdan beri aşılanmakta olan bu hayalî fikirler peşinde sefâlet çekmeğe alışmış. Kazakistan'da bâkir topraklar denilen milyonlarca hektar toprağın halkımızın elinden alınıp, onların gelen muhacirlere ırgat edildiğini görürken acınıyordum. Çünkü bu insanların muhitinde büyüdüm. Fakat bu insanların varım yoğunu gasbeder, sefâlete mahkûm ederken Demirtav'da çıkan isyanda Kazakların muhacirler tarafından nasıl öldürüldüğüne ve milletimizde şefkat namına bir şey kalmadığını görerek bir defa daha acıdım» dedi. Bu zat, bunları Viyana İlimler Akademisi kütüphanesinin yeraltındaki 4. katında, Allah'dan başka şahidin bulunmadığı bir yerde anlattı. Onun «artık bir daha görüşemeyiz», Dosvedanya, yâni «Aurevoir? diyemiyorum.» diyerek benden ayrıldığı saati hiç unutamam.

«Cumhuriyet Gazetesi», bugün Türk milletine bu propagandaların felsefesini sinsi usullerle telkin etmek hususunda, bir «Türk Pravdası» hâline gelmiştir. Bu nasıl böyle oldu? Merhum Yunus Nadi'-

nin, Milliyetçi gazetesini bu hâle sokan oğlu nasıl Senatör oldu? Nasıl bu zat, Türk milletini temsil eden bu yüksek müesseseye Cumhurbaşkanlığı kadrosunda âzâ olarak getirilir. Buna şaşıyorum. Merhum Yunus Nadi beyle 1925 senesinde Ankara'da iken iyi tanışmıştım. Ömer Rıza Doğrul, Muharrir Fevzi, Peyami Safa beyler onun yanında çalışırken ben de arasıra makaleler yazar, bu zatın kendisiyle sohbet etmekden hoşlanırdım. Son defa kendisini Bomonti bahçesinde görmüştüm. Masanın üstüne oturttuğu küçük fıçı ile beni de ağırladı. Her nasılsa bilmediğim sebeplerden dolayı üzgün bir halde idi. Bana Türkistan'da geçirdiğimiz hayatı mufassalan tasvîr ederek hâtıralarımı yazmamı tavsiye etti ve gazetesinde neşredeceğini söyledi. Onu orada bıraktım, sonra bir daha göremedim.

Bu zatın, bu kadar emek sarfederek yaşattığı bu milliyetçi gazetede, nasıl olur da bugün Rus Emperyalist siyâsetinin sinsi propagandası yapılır. Türk milletini tarihte daima düşman kapısı önünde uyuyan, ve düştükten sonra, binbir fedakârlıkla esâretten kurtulan gafil kahraman olarak tavsif eden Leon Cahun'ler olmuştur. Bu gazeteyi senelerce okudukları halde: «Birşey yok, işte biraz sivri yazıyor» diye geçen birçok aydın yurttaşlarımı bilirim. Fakat bu gazetede Sukarno ve Ho-Şi-Minh'in fikirlerine esmpati beslendiği gibi, bu fikirde olmayan insanların sözleri, ne için tırnak içine alınarak yazılır diye bunu tetkik eden ve bunları senelerce toplayan adamlar da vardır. Nasıl ki bolşevikler hür dünyaya karşı savaşlarını kendi memleketlerinden uzaklarda Güneydoğu Asya sahalarında yapmayı tercih ediyorlarsa, bizde de, milletimizin mukadderatı bakımından çok tehlikeli propagandaları ancak Wietnam ve Endonezya sahasında cereyan eden hâdiselere dair mâsum fikirler söyleyen insanlar kılığına girerek yapmayı tercih edenler vardır.

Kızıl Rusya ve Kızıl Çin, iki damla su gibidir. İdealleri bakımından birbirinden farksızdırlar. İnsan iradesinin mukadderatı bakımından her ikisi de aynı şekilde tehlike teşkil ederler. Fakat Kızıl Çin'deki hâdiseler ne şekil alırsa alsın, orada Ruslara karşı gösterilen hayal kırıklığına, bir taraftan Rusların Çinli arkadaşlarına atom sırrını vermemeleri, diğer taraftan Çin kültürünün ve dilinin istikbalini kendi Rus cihan emperyalizmi gayesine uygun bir şekle iblâğ etmek ve Rus alfabesi tatbik etmek ve Çini bir kaç millete ayırmak istemeleri sebep olmuştur. Birkaç yüz milyon nüfus teşkil eden büyük Çin, aşikâr olan bu tehlikeye karşı ayaklandığı bir sırada, Türkiye, yâni Türk milletinin son mesnedi olan Cumhuriyet Türkiyesi için bundan ibret alınacak, bir şey yok mudur?

— 2 —

Dil meselesinde Bolşeviklerin Türk kavimlerine tatbik ettikleri siyaset İlhan Selçuk Beyin anlatmak istediği kadar hüsnüniyet eseri midir? Bu meseleyi incelerken iki noktaya ehemmiyet vermek zarurîdir:

1) 1920 yılında Lenin'in ve onun irşadiyle Pavloviç'in ortaya attıkları yön gösterici fikirler, 2) Bu fikirlerin o günden bugüne kadar 45 yıl zarfında görülen ve mahiyeti ve ne olduğunu artık tamamiyle meydanda olan tatbikatı.

1920 yılında Kominternin II. kongresinde Lenin «Milliyet ve müstemleke meseleleri» ne dair meş-

hur 12 maddelik tezlerini kabul ettirmişti. Burada Lenin, Komünist cihan inkılâbının tahakkuku gününde tutulacak siyasetin müstemleke ahalisinde sınıf farkı hisleri zayıf olduğundan sosyalizm cihan mikyasında yürürlüğe girdikten sonra da sömürgeci memleketler proletaryasının sömürge ülkeler proletaryasına rehberlik etmekte devam etmeleri şeklinde tezahür edeceğini madde be madde anlattı. Bununla Lenin batılı sömürgeci devletlerin proletaryasına mühim bir tâviz verdiği gibi Rus proletaryası için de mezkûr 1920 sömürge proletaryası üzerinde rehberlik hakkını koparmış oldu. Bu senenin Mayıs ayında Rus Hariciyesinin Yakın Şark mütehassısı ve «Yeni Şark» Mecmuasının Müdürü olan Pavloviç Şark işleriyle meşgul mütehassısları çağırıp Kominterne ve Bakû'da toplanacak Şark Milletleri Kongresine Lenin'in ortaya attığı tezlerin tatbikatına dair görüşmeler yaptı. Şarklılardan Çar zamanında tanassur edip Sovyet devrinde Orta Asya meselelerinde başmüşavirlik rütbesine yükselen Kazak Jangeldi'den başka kimseyi bu görüşmelere çağırmadı. Maamafih Lehli komünistlerden bu toplantılara iştirâk eden bir zat vasıtasiyle konuşmaların mahiyeti hemen o günlerde belli oldu.

Konu Rusya mahkûmu veya ona komşu olan şark ülkelerinde edebî dilin, tiyatronun, dinî fikirlerin, millî tarih telâkkisinin istikrar kesbetmemiş olmasından istifade ederek hareket etmek, mahallî şiveler esasında millî, edebî diller vücuda getirmek idi. Lenin ve Pavloviç'in tasavvurları Rus şeriatine göre o kadar olgun bir halde ortaya atılmış imiş ki bunları bugüne kadar değiştirmeğe lüzum görülmemiştir. Mutlaka istikrarlı olması şart olan Rus edebî dilinde hiç değişiklik yapılmadı, imlâda da «yet» denilen bir füzulî harfi kenara atmaktan başka hiç bir tadilât yapılmadı. Şark milletlerinden de Rus istilâ plânlarında kendilerinden gelecekte istifade edilecek olan Ermeni ve Gürcü edebî dilleri ve yazıları olduğu gibi bırakdıkları ve dinî edebiyatlarının ve kilise arşivlerinin neşrine geniş imkânlar sağlandığı halde Türk kavimleri için bir geçiş devri sıfatiyle Lâtin alfabesi tatbik edilirken eski yazılarla edebî, tarihî ve dinî eserlerin neşri yolu tamamiyle kesildi. Daha 1928 yılında bu alfabelerin Kiril alfabesiyle tâdili için gereken tedbirler alındı. İşte mahkûm milletleri Ruslaştırma siyaseti plânlı olarak çeşitlendirilen şekillerini değiştirmeden tatbik olunuyor.

Bolşeviklerin 1920 yılından beri tatbik ettikleri 47 yıllık dil siyasetleri tam mânasiyle emperyalist maksatlar yolunda kullanmak mahiyetinde olmuştur. Benim öğrendiğime göre, tatbikat bakımından Sovyetlerin Şarktaki dil ve alfabe siyaseti şu dört şekli arzeder: 1) Fransız, İngiliz ve Alman dilleri gibi asırlarca evvel istikrar kesbetmiş olan dillerin dil ve alfabeleri ki bunda Sovyetlerin diyecekleri bir şey olacağını zannetmem. 2) İkincisi Çin, Hind ve Arap dilleri ki bunlara ancak Slav dil ve siyasetine karşı rakip olmamaları bakımından yanaşılır. 3) Rus - Slav muhitinde yok olacakları düşünülen diller, Türk ve İran kavimlerinin, Baltık milletlerinin, Macar ve Romen gibi kavimlerin dilleri. 4) Slav dil istilâsında Rusların müttefiki olacakları düşünülen Ermeni ve Gürcü milletlerinin dil ve alfabeleri.

Ben burada ancak Rus Bolşeviklerinin Çin ve Türk milletlerine ait çalışmalarına dair öğrendiklerimi belirteceğim. Çinde hurufat olmayıp işaretler

bulunduğundan ve bu işaretleri muasır bir alfabe ile değiştirmek tasavvurları, orasının aydınlarının çoktan işgal etmekte olduğundan, Ruslar bunda birçok ham hayâllere kapılmışlardır. Bunları Fr. Michael, John de Francis ve Joachim Schickel gibi zevat lâyıkıyla öğrenmişler. Rusya'daki Çinli ameleler bilhassa muallimler arasında başta lâtince, sonra Kiril alfabesi tatbiki hususunda geniş propagandada bulundular.

Bu yolda Ruslardan Kolokolov ve Çinlilerden Çu-Çinpai'in ilmî ve amelî çalışmaları oldu. 1950 yılında Ruslar Çin Komünist Partisinin ve idare müesseselerinin her türlü şubelerine, hattâ vilâyet müesseselerine «Komiser» sıfatıyla hulûl edince her yerde açıktan açığa Kiril alfabesi için uğraştılar. Bunun aleyhinde olanları ve lâtin taraftarlarını lekelemeğe kalkıştılar. John de Francis'e göre, Çin en az 13 millete ayrılacaktı. Ancak 1956 da lâtin hurufatı taraftarları faaliyetlerini ilerletebildiler. Bunda Türkiye'yi nümune ittihaz edenler de oldu. Mao-Tse -Tung kendi eserinde dahi Atatürk'ü idealize etmiştir. Müslüman Lüngenlerin diline Türkiye alfabesi bâzı tâdilâtla tatbik edilmeğe başlandı. Ruslar hayâle kapılmış değillerdi. Onlar Çin'in Batı camiâsından ayrı ve Slâv camiâsına bağlı olmasını, ve büyük Çin'in yeni alfabelerle parçalanmış olmasını istiyorlardı. Rusya'nın kuzeyindeki Fin kavimleri, bilhassa Rus Finlândiyası demek olan Karelya Cumhuriyeti sahasında ise doğrudan doğruya Ruslaştırılma siyasetini tatbik ettiler. 1962 yılı Kasım ayında Alma-Ata'da «Sovyet kavimlerinin edebî dilleri kongresi» zabıtnamelerinde Türkiye ve İran hakkında hayret verici malûmat vardır. Ezcümle, Rus Profesörü Skorik, Rusya'nın kuzeyinde yaşayan onbir milletin artık eski dillerini bir daha ihyâ edemiyecek derecede Ruslaşmış olduklarını bütün tafsilâtiyle anlattı. Burada ancak Sovyetlerin dil siyasetinin neticeleri bahis konusu olmuştur. Şayet Finlandiya 1917 inkilâbında istiklâlini kesbetmemiş olsaydı o da bu gürültüye gitmiş olurdu. Türk kavimlerine gelince, bu siyaset bilhassa Komünist Partisinin 1934 senesinde toplanan 17. Kongresinden sonra zecrî yollara sokuldu.

Bu siyaset tekmil Asya milletleri arasında ilk tahsilin tamimi yolunda görülen olağan üstü rağbet ile müvazî olarak ve bunu mahkûm milletleri Sovyetleştirme ve Ruslaştırma gayreti şeklinde tezahür etti. 1940 da Kiril harfleri cebren tatbik edilince her «Kabile edebî dili» için Rusça - Özbekçe ve Özbekçe - Rusça demek gibi 25 - 50 bin kelimeyi ihtiva eden lügat kitapları bir seferberlik şeklinde ele alındı. Rusya'nın iç meselesi olarak ele alman bu işe İran'da Tüdeh Partisinin nâfuz sahibi olması ve bizde alfabe inkilâbı dolayısiyle hız verildi, geçmiş asırlarda Müslümanlık yoluyla girmiş ve yerleşmiş kelime ve istilâhlara karşı düşmanlık alıp yürüdü ve bu iş bu şekilde Rusya'nın içinde ve dışında ayni istikamette işletildi. Atatürk zamanında bir millî hareket olan dil meselesi o ölünce bir «kültürce nüfuz» (cultural penetration) vasıtasına çevrildi. Bizde Arapların Kur'an'ı, İranîlerin Şehnamesi, Gülistanı ve Hafızı olmadığından sahayı boş bulan mütecavizler yavaşça, gûya mâsum bir yenilik yapıyormuş görünerek dilimizin ismetine, sintaksine saldırdılar.

— 3 —

Bütün Rusya'nın ve komşularının dil ve kültür siyasetleri Rus Komünist Partisi merkezinin dayandığı bir ilim heyeti tarafından tanzim olunuyordu. Bu yolda bilhassa Türk ve Moğol dilleri kısmında çalıştırılan bir bilgin hürriyeti seçmiş olduğundan bunun teferrüatını öğrenmek mümkün olmuştur. «Sintaks siyaseti»nde ancak tahrip prensibi muttarittir, kalan tarafları ise dal budaklıdır. Maamafih sintaks inkılâbı dahi ancak Politbüro'nun bileceği istikametlerde inkişaf ettirilebilir. Bu «istikametleri» tâyin edenler dilciler ve bilginler değil siyasîlerdir. Bizde bu işin önderi olan Nurullah Ataç ile 1943 de Edebiyat Fakültesi Dekanının bekleme odasında görüştüm. Devrik cümlelerin ne gibi istikametlerde ilerletileceğini ve bu hareketin nerelere kadar gideceğini, bunun siyasî cephesinden haberi olup olmadığını sordum. «Bunun ne sırrını ve ne de siyasetini bilirim, bunu İsmet Paşa bilir. Bu şekil cümleler hoşuma gidiyor» dedi.

Ataç'ın bu sözünü işitince bir hikâye hatırıma geldi: Lenin'in yakın arkadaşlarından Balabanova isminde bir İtalyalı kadın vardı. 1919 - 1920 senelerinde Moskova'da birkaç defa görüşmüştük. Sonra Lenin'le arası açıldı. İtalya'ya döndü. Ben Viyana'da tahsilde iken «Amele Gazetesi» idaresinde çalışan yine Rusya'dan tanıdığım bir Alman dostumla görüşmeğe gittiğimde Otto Brown'ı meşhur sosyal-demokrat Kautski ile Balabanova'yı bu adamın odasında buldum. Beni görünce kadın çok sevindi. Türkiye'yi görmek istiyormuş. Türkiye'ye ait eline ne geçerse okuyormuş. Bir hikâye anlattı: Sovyetlerin Ankara Büyük Elçisi Suriç Paris'e naklolunurken yerine Bükreş Sovyet Elçisi (ismi galiba Raskolnikov) Ankara Büyük Elçisi olarak tâyin olunacak olmuş. Fakat bu zat Moskova'ya dâvet olunca gitmemiş, hürriyeti seçmiş ve İtalya'ya gelip yerleşmiş. Balabanova ile hep beraberlermiş. Raskolnikov Suriç Paris'e tâyin olununca kendisini gördüğümü ve Türkiye'de bir fikri geçirmek istersen onu asla Rus olarak ortaya atmıyacaksın, onu dost ve tanıdıklarınız vasıtasiyle havaya atacaksın. Sonra o fikirleri Türkler kendi fikirleri imiş gibi benimserler denize attığın yemleri yutan balıklar gibi yutarlar ve sizin havaya attığınız fikirleri kendi fikirleri imiş gibi size söylerler» demiş imiş. Şayet Nurullah Ataç da Rusların şimdi neşrettikleri hal tercümesinden öğrendiğimiz Sabahattin Ali gibi eski bir komünist olmuşsa tâlimatı bizzat kendisi almış, değilse Suriç'in denize attığı yemleri yutan balıklar gibi bu fikri yutmuş olabilir. Konuşmalarımızdan kat'î olarak anladığım şu ki sintaks inkilâbı aslâ Nurullah'ın kendi içtihat mahsulü değildi.

Bu hal diğer Türklerde de böyle idi. Harp esirlerinden Hüday Bergen isminde bir Kırgız aydın ve Eşref Mahmud isminde bir Başkurt genci bana 1943 yılında Berlin'den devrik cümlelerle mektuplar yazıyorlardı. Bir gün bu Hüday Bergen İstanbul'a geldi. Konuştuğu dil düzgün ve mükemmel Ortaasya Türkçesi idi. Kendisine sordum. Mektuplarını pek bozuk bir dilde yazıyordun, ben seni Kırgızcayı unutmuş, Rusçaya çalışmış birisi zannediyordum. Mektuplarını neden öyle yazıyorsun? O da : Bu bize mektepte okutulan edebî dildir. Şimdi o, New - York Umumî Kütüphanesinde Ortaasya neşriyatına bakan değerli bir memurdur ve artık düzgün Türkçe ile yazar. Eşref Mahmut'u da New-

York'ta gördüm. Onun konuştuğu dil mükemmel Türkçe olduğu halde, mektuplarını «Sintaks İnkilâbı» tesiriyle yazmış imiş. Şimdi İlhan Selçuk Bey bu «Sintaks İnkilâbı»nı çok ilerletenlerden birisi olarak görülüyor. Bu gibi «Devrim dilcileri» nin sintaksis bozukluğundan başka cümlelerle «dır» yerine «dı» kullanmak ve bâzı ekleri atmak gibi mârifetleri de görülüyor. Rus mahkûmu Türklerde bilhassa Kazakistan'da bu gibi «Devrim» lerin hâkimiyeti uzun sürmedi. 1962 de Ruslaşmış Yakutlardan olduğunu işittiğim filolog Ubriatova idaresinde Moskova'da neşrolunan «Türk dilleri sintaksı üzerinde araştırmalar» ünvanlı eserde muhtelif Türk lehçeleri sintaksına ait makaleler mecmuası bunu gösteriyor. Sovyet Türk Cumhuriyetinde en çok gayret lûgat (lexica) hususunda, Türk lehçelerini Müslüman milletlerle ve batılılarla müşterek kelimelerden temizleyip yerlerine Rusça kelimeler getirmek ve çocukların kreşlerde ve mekteplerde Ruslaştırılması yoluna sarfediliyor. Bugün de devrik cümlelerle en çok sarılanlar bizimkilerdir. Dil üzerinde ancak dışarıdan ilham alanlar hâkim kalıyor intibaı veriliyor. Bugün İran'da Tudehcilerin nüfuzu yok, hele dilin bünyesine tecavüz edilmiyorsa dahi dili içinden çürütmek yolundaki gayretler berdevamdır. Bunu geçen sene Trabzon'da gördüğümüz İran'lı âlim Abbas Zeryabi sinsice işleyen kurtların İran edebî dili vücudunu kemirmeleri şeklinde anlattı, ve Sasani İran'ın inkirazı zamanında husule gelen hali anlatan Firdevsi'nin söylediği şu sözleri nakletti :

«İran'da öyle bir neslin devri geldi ki böyle giderse ne İran dehqani, ne Türk ne Arap kalacak. Farsî dili ancak oyun alay mevzuu olacak.»

Türk dili üzerine çökmekte olan bu büyük tehlikeleri anlatarak 1927 yılında «Türk Yurdu» mecmuasında yazdığım bir makale Pavloviç'e öyle dokundu ki kendi mecmuasında «Novy Vostok 1928, No. 21, 249 - 253» Arşaruni isminde bir Ermeninin yardımiyle «Türk kültür ideolojisinin buhranı» ünvaniyle makale yazıp bir Özbek şâirinin bir sözünü tersite çevirerek «Sizin millî kültürünüz kaynayan deniz dalgaları arasında yüzen bir samandır, ki yok olmağa mahkûmdur, boşuna çırpınıyorsunuz» dedi. İlhan Selçuk Bey de Türk dilinin mukadderatı hususunda iptidaî bir muhite Stanley, Edison'ların medeniyeti girip Üniversitelerin, İlim Akademilerinin faaliyeti başlayınca yeni yetişen bilginler ilmî eserlerinin mahdut dillerinin sınırlarını zorlamakla uğraşmıyacaklar, bu şekilde Türk dili yerini Rusçaya bırakacaktır, mütalâasında bulunuyor. Pavloviç bana cevaplarında Özbek şâiri Çolpan'ın bir şiirini tersine çevirmişti ise, İlhan Selçuk Bey de fikirlerini iyi tanıdığım Azerbeycanlı bilgin Sunbatzâde'nin ağziyle «Biz Azerîler zaten Türk değiliz, elbette arada din ve dil değişmeleri oluyor. Zaten Azerbeycan Cumhuriyetini kurmak kararı, Bakû'da değil 28 Nisan 1920 yılında Moskova'da alınmıştır» sözleriyle teyid etmeğe çalışmıştır. (Cumhuriyet. Ocak 27, 29, 1967). Bugün Sovyetlerin Rus mahkûmu Türklerde «mahallî dilleri millî kültür kaynağı» yapmak çabası yoktur. Böyle iddialar ancak insanların yolunu şaşırtmak için söylenir. Kazak dili için bu şivenin Özbekçeye çok yabancı olan kelime ve tâbirleri aranıyor, halbuki Özbekçe için de «Nevayi dili» diyerek tam Farsça karışık bir şekli aranıyor. Yâni Özbekçeyi Kazakça'dan uzaklaştırmak için bu dile alabildiğine farsî kelimeler katılabili-

yor. Bugün Özbekler «Taşkent Akşamı» gazetesinin ismini «Toşkent Okşomı» «eğer»i «agar», «gerek» yerine «karak» şeklinde yazmağa mecbur ediliyorlarsa bu onların İlhan Selçuk Beyin dediği gibi, «kendi dillerine tam serbest bırakılmış» olmadıklarını gösterir. Çünkü Özbekistan'da Türkçe kelimeleri İranlı Taciklerin telâffuzuna uygun olarak konuşan pek az insan vardır. İlhan Selçuk Bey Sovyetlere ancak «İlkel Türk aşiretleri» ni uygarlığa kavuşturmak gibi hüsnüniyet ve fedakârlık nisbet ediyor. Azerbeycan ve Kazak şivelerinin Ruslaşması Çarlık devrinin mahsulü imiş diyerek Sovyetleri böyle suçlardan tenzih ediyor. Yalnız «Entogenez» denilen ve Türklere bütün teferrüatiyle tatbik olunan ilmî araştırma prensibi acaba Çarlık zamanında var mı idi? Bu hususların izahına hiç yanaşılmıyor. O halde Türk dili üzerinde yabancı ameliyatı yapılmasını bertaraf etmek için tek bir çare kalıyor: Büyük Millet Meclisinin ve Cumhuriyet Senatosunun bu meseleyi ciddîye almaları ve Türk dilinin bünyesini, sintaksmı korumak için bir kanun kabul etmeleri...

— 4 —

Şimdi gelelim şu «Etnojenez»e. Etnojenez ve gayesi nedir? Etnojenez kendi emperyalist siyasetlerini yürütmek için Sovyetlerin uydurduğu bir ilmî araştırma prensibi. Ruslar Almanlar gibi ırkla, etnik safiyet hülyalarıyle uğraşmazlar. Onlar toptancı insanlardır. Gayeleri Rusya'yı bir Sovyet kazanı yapmaktır. Bu memleket içinde ne gibi ırklar varsa hepsi tek bir Rus dili konuşan bir sosyalist camia olsun bitsin. Bunun için her millete kendisinin eski mâzisini unutturmak, onu menfî taraftan izah edip milletleri kendi mâzilerine karşı düşman, hiç olmazsa indefferent yapmak, din zaten kalkmış, bu milletleri bir tek ekmek meselesi ve bir tek Rus dili etrafında toplamak. Bu maksatla Rusya'nın her tarafında Rusluk namına inkilâbı «kaçınılmaz tarihî zaruret», milletlerin mâzilerinde geçirdikleri devirleri «karanlık esaret devirleri» olarak tasvir edecek yerli «millî» propagandistleri yetiştirmek ve onların eliyle Rus plânlarını tatbik etmektir. İşte bu propagandistlerin eline verilecek birkaç veciz döviz vücude getirilmiştir. Onların birisi de **«Etnojenez»** dir.

«Büyük Sovyet Ansiklopedisi» (cild 49, s. 248) Etnojenez'i şöyle târif ediyor: Bir kavmin menşei demek olan bu yabancı etnojenez tâbiri Marksizmin insan kolektivlerinin iç gelişme ile husule gelmesini öğreten talimatıdır. Buna göre bir kavim bir etnik mebde esasında değil, muhtelif unsurların linguistik, antropolojik bakımlardan karışmaları mahsulüdür. Bu karışım projesi bilhassa arkeoloji yoluyla öğrenilebilir. Bu yüzden Sovyet ilim âlemi kavimlerin bir menşe unsurdan türemesi fikrini reddeder. Gerici burjua ilim âleminde hâkim olan ırk biolojisi ve bir kavmin kendi etnik bünyesi içinde bir millet şeklini almasına dair fikirler büyük bir dalâlet ve tamamiyle ayıp şeylerdir. Etnojenez'in esası Engels'in aile ve hususî mülk ve devlet menşeine dair nazariyelerine dayanır dedikten sonra etnojenez nazariyesini izah ederek Rus bilginlerinden Tokarey (1949- ve Trofimov (1952) gibilerin neşrettikleri araştırmalar zikredilmiştir. Ruslar bu etnojonez nazariyesini İran'da bu memleketin Türklerini farslaştırma siyasetini takviye maksadiyle,

Lâhuti gibilerin eliyle yaymak isterler, fakat bu memlekette etnojenez'in dağıtıcı kuvvet sıfatiyle ayakta durması için de uğraşırlar. Çünkü etnojenez ancak bir tek yüzlü keskin kılıç olarak iş görür.

Rus mahkûmu Türkler için «Türk» (Rus tâbiriyle «Tiürk») tâbiri yerine «tiürkoyazıçnıy», yâni «konuşması Türkçe» tâbiri kullanılır, bundan maksat bu kavimlerin menşe itibariyle Türk olmıyabilecekleri her hangi bir sebepten Türkçe konuşan kavimler olduğunu göstermektedir. Bu tâbir Sovyet mahkûmu Türk Komünistlerini kızdırıyor. 1962 yılında Almaata'da toplanan «Sovyet kavimlerinin edebî dilleri» kongresinde Kazan mümessili Kurbanov, Başkurt mümessili Garibov ve Kazakistan mümessili Ishakov Rus İlim Akademisi mümessillerine hitab ederek «Siz bununla bizleri Türk değil ancak nasılsa Türkçe konuşan insanlar olarak tanıdığınızı ifade etmek istiyorsunuz» dediler. Bu münakaşa dönüp dolaşıp yine sintaksa geliyor. Kazak bilgini İshakov dedi ki bizde (yâni Ortaasya Türklerinde) Muhtar Avezov, Aybek ve Kirbabayev gibi yazarlarımız iki dillidirler (yâni ana dillerinden başka Rusça da yazarlar), fakat bunlar Rusçadan kelime getirmekten ziyade Rus stili ve sintakısmı kendi dillerine tatbik etmekle vazifelidirler. Bize akraba olan Türk kavimlerine biribirimizle danışarak dilimizi geliştirmeye imkân verilmeli idi, fakat o imkânları istisna edilmiştir. (İskliunceny). Sintaksı değiştirmek, devrik cümle, Ruslaştırılmaya mahkûm edilen Fin kavimlerinde cezrî bir surette tatbik edilmekte olduğunu, filoloji kendidatı Teresçenko, Samoyedlerden Nenes dili üzerinde yapılan ameliyatı misal olarak izah etti.

Çuvaş, Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen, Başkurt, Tatar, Yakut ve Çuvaş Cumhuriyetlerinin tarihine dair yine Komünist Merkez Bürosunun verdiği plânlar üzerine neşrolunan tarih kitaplarında bu etnojenez nazariyeleri zalimâne bir şekilde tatbik edilmektedir. Yalnız Ermeni, Gürcü ve Tacik Cumhuriyetleri tarihlerinde bu hususta müsamahalı davranılıyor. Tatar Cumhuriyeti tarihinde bu faslı İmadivev isminde bir profesöre yazdırmışlar, bunda Kazan Türklerinin etnik menşei Fin ve Slâv karışımı olarak göstermek için âzâmî gayret sarfedilmiştir. Umumiyetle Doğu Avrupa Türk kavimleri İranlı, Sarmat, Slâv ve yine İranlı As ve Alanlar karışımı olarak göstermek gayretleri ile berbat bir hâle getirilmiştir.

Etnojenez'in Türkiye için tatbik olunan şekli de ötekilerinin aynıdır. Anadolu Türkleri Aryani kavimlerinin ahfadıdırlar. Burada Ortaasya'dan gelen unsur olmuşsa da yerli («massa») içinde ancak dilini bırakıp eriyip gitmiştir. Sovyet etnojenezi sol fikirli aydınlar vasıtasiyle yaymaktadır. Bunlar, müfrit milliyetçi olup her yerde Türk medeniyeti izlerini arayan Atatürk'ü de bir etnalojist gibi göstermiye çalışmaktadırlar.

Bu istikamette çalışan Türk aydınları arasında bir ideale bağlılık ve tesanüt göze çarpıyor. Bunları hepsi bunu («etnojenez» tâbirini hiç kullanmaksızın) bir hakikî ilim, tarih telâkkisinin en modern ve en ilmî şekli olarak göstermekte müttefiktirler. Türk Tarih Kurumunun Başkanı Prof. Şevket Aziz Kansu, Fatih'e «biz de Troyalarm soyundanız» diyerek Papa Pius II ye mektup yazarak kendi sülâlesinin 13. asırda Horasan'dan kalkıp gelen bir Türk kabilesi olması yerine Milâddan önceki devirlerden beri Marmara sahillerinde yaşıyan Aryanilerden

geldiğini inandırmayı istemek gibi, Yahya Kemal merhumun tâbiriyle, Fatih'e bir aşağılık isnadı için uydurulan hikâyeleri nakletmiş (Cumhuriyet, 13/8/1965) ve kendisi için bir otorite olduğu anlaşılan fikirdaşı Sabahattin Eyüboğlu'nun ayni gazetede (Cumhuriyet, 4/10/1962) yazdıklarını hatırlatmıştır. Eyüboğlu ise Falih Rıfkı Atay'ın reddetmesine rağmen Atatürk'e de Dumlupınar zaferi esnasında kendisini Truvalıların ahfadı göstermek gibi bir «etnojenezcilik» isnad etmiş; Azra Erhat ile A. Kadir'in Dedekorkut'un yanına bir de Homeros'u millî destan şeklinde sunmakla Türk milletine büyük hizmet ettiler diye öğmüştü. Ayni Sabahaddin Eyüboğlu'nun Prof. Mazhar Şevket ile birlikte yazıp Unesco serilerinde yayınladıkları «Türk sanatı» kitabında da Türkiye Türklüğünün san'at bakımından Anadolu'nun Türkten önceki sekenesinin geleneklerini yaşattıkları, Ortaasya'dan zikredeğer bir kültür ananesi getirmedikleri ileri sürülmüştür. Prof. Niyazi Berkes «Tarih Tezinin Temel Kavramları» ünvanlı yazısında (Yön 16/4/1965) Atatürk'ün bütün büyük medeniyetleri Türkten getirme arzusu ile bağlı millî tarih anlayışını tamamen tersine tevil ederek onu da ismiyle anmadığı bir «etnojenezci» yapmak istemiş, akabinde arkadaşı Prof. Pertev Naili Boratav da ayni dergide (Yön, 8/10/1965) Garp ve Şark medeniyet anlayışlarına dair yazısında bu konuya ait düşüncelerinin arkadaşları Sabahaddin Eyüboğlu, Azra Erhat ve Halikarnas Balıkçısı'nın bu dergide ve diğer yerlerde bu mevzua ait yazılarında ileri sürülen fikirlerle aynı olduğunu söylemiştir. İlhan Selçuk Bey ise arkadaşlarına nisbeten daha vazıh bir surette bu dâvâyı savunuyor. O da «etnojenez» kelimesini kullanmıyor, fakat

kendisi bu Marksist nazariyesinin pişdarlığını yapıyor; kendisinin söylemesi gereken fikirleri Azerbaycan Sovyet memuru Sunbatzâde'ye söyletiyor. Azerîler Türk değilmiş, Türklerden çok evvel, 3.000 senedenberi şimdiki vatanlarında yaşamışlar, sonra din ve dil değiştirmeleri olmuş. Bu milletlerin tarihinde de böyle imiş. Kazakistan'ın tarihini de o millî bakımdan değil, ancak sınıf ayrılıkları bakımından anlatmış. Bu tarih, Rus istilâsından önce ancak «yabancı saldırganlar» (yâni Cengiz ve Timur gibi hükümdarlar), «zâlim sultanlar» (yani Kazak han ve sultanları) ve «derebeyleri»nin «basit Kazakları soymaları» safhalarını arzetmiş, yâni Rus istilâsından önceki tarih, Türkistan'ı Türkistan yapanların devri böyle imiş. Şimdi Sovyet-Ruslar gelmiş, Ortaasya Türklerini bu soygunculuk devrinden kurtarmış ve «mutluluk» devri gelmiş «tanımadıkları ülkelerin bir ucundan ötekisine göç eden» bu «ilkel» aşiretlere şimdi «mutluluk devrinde» Karagandı, Balkaş, Kento, Tekil ve Temirtav gibi şehirler yapılıp, medeniyete kavuşturulmuşlar.

Görülüyor ki İlhan Selçuk Bey Sovyet tarih nazariyelerini tam olarak benimsemiş birisidir. Bu yüzden onun yazılarında Kazaklar için dahi «Türk» kelimesini kullanması, Sovyetlerin bize nümune olamıyacağını söylemesi, Kazakların yemeklerini yerken kendisine ırkçılık hissi gelerek Anadolu yemeklerini hatırladığını anlatması ancak göz boyamak için söylenen sözlerdir. O Sovyetlerin Türklere millî sevgi yerine Rus sevgisi telkin ettiklerinden bahsetmiyor. ancak Ruslaşmanın Çar devrinden geldiğini ve bu gün Azerbaycanlıların fazla Slâv eğilimli olduklarını söylüyor. O ismiyle söylemediği etnojenez'in daha ağır basacağına inanıyor. Rusya'daki Türkler

yalnız şimdiki Cumhuriyetlere ayrılmakla kalmıyacaklar. Çünkü «bir milletin ayrı kollarına göre mahallî kültürlere ayrılmaları daha da makbul, çünkü bu bir integration'a varacaktır». İlkel diller Puşkin, Tolstoy, Dostoyevski'lerin dili olan Rusçanın ağırlığı altında ezileceklerdir.

Selçuk Beyden önce Sovyet diyarında gezdirilen Melih Cevdet Anday (Sovyet Rusya, s. 50) Azeriler arasında bir «integration'a karşı koymanın dil sahasındaki safhasında temas ederek Azerileri Türkiye'deki dil inkilâpçılarına nazaran daha gerici olduklarını söylemişti. Selçuk Bey ise Rusya Türkleri arasındaki İstiklâl hareketlerini kendilerinden rehber çıkarmayıp Enver Paşa gibi yabancıların rehberliğine başvurdukları yüzünden kendisi için ilginç olmadığını zikretmekle yetinmiştir. Enver elbette bu «integration»un Türkiye Türklerini de içine almayınca bir integration sayılmıyacağını bilerek hareket ettiği için, Sovyet Rusya'yı gezen Solcular onun hakkında ve dillerini Türkiye edebî Türkçesi ile müşterek hususiyetlerini muhafaza etmek istiyen Azeriler hakkında ancak menfî intibalarını anlatacaklardır.

— 5 —

Bu yazımızda İlhan Selçuk Beyin anlattıklarında görülen bâzı yanlışlar üzerinde duracağım. Esir Türk ülkelerinde yapılan seyahatlerin intibalarını yazanlar her şeyi tarafsızca, realiteleri tam sadakatle aksettirecek olurlarsa milletimize büyük hizmet etmiş olurlar. Fakat İlhan Beyin yazıları, önden hazırlanmış sorulara, önden hazırlanmış bir plâna uygun cevaplar getirmiş gibi bir yanıltıcı, kasden uydurulmuş gibi görünüyor. Belki Samed Ağaoğlu'nun Sovyet siyasetini olduğu gibi aksettiren yazılarına karşı Türk diyarının en geri kalan hücra köşelerini Sovyetlerin nasıl bir cennete çevirmiş olduklarını yazması önceki devirlerini kasıtlı oldukları şüphe götürmiyen tahriflerle çok karanlık, Sovyet devrini de çok «mutlu» göstermeyi icap ettirmiştir.

Sovyet tarih neşriyatı komünist Kolhoz hayatını ve Sovyet rejimini insaniyetin en mütekâmil hayat tarzı olarak gösterir. Batılılar beşer hayatının bu mütekâmil son safhasına iptidaîlikten esir gücüyle yaşama, feodalizm ve kapitalizm devirlerini yaratarak ve yaşayarak ulaşmışlardır. Bozkır Türk ülkeleri ise ne feodalizm ve ne de kapitalizm devirlerini geçirmeden primitiv bir hayattan doğrudan doğruya en mütekâmil Sovyet sosyalizmine gelmişler. Onları bu mutlu hayata Sovyetler getirmiş. Bunu böyle gösterebilmek için «Kazakistan» namına ancak stepte göçebe olarak geçinen Kazakları ele alacaksın, onların köy ve kasabada yaşıyanlarını değil Taşkent ile Sayram arasında köylerde yerleşmiş Kurama denilen Kazaklar var, onları almıyacaksın.

Sovyet âlimlerinin ve siyasîlerinin yarım asırdan beri telkin etmekte oldukları bu fikir hiçbir zaman Türk, Kazak komünistleri için câzip olmamıştır. Buna ciddî olarak muhalefet edenlerin başında da İlhan Beyin «mutlu Sovyet yazarı» olarak tasvip ettiği ve 1961 yılında vefat eden Muhtar Avezov gelmektedir. Çok yakın dostum olan bu zatın Sovyet yazarları ile birlikte Hindistan'da ve daha sonra Amerika'ya geldiğinde hemşerilerimize emanet olarak söyledikleri sözler onun ne gibi bir azap içinde yaşadığına şahadet eder. New - York'ta oteline gelen Kazaklarla konuşurken yanına gelen Rus parti

ajanının «Avezov odana git» diye onu köpek gibi kovması ve onun da tıpış tıpış odasına giderken «İşte hâlimiz budur» demesi Kazak Türklerinin «Biz ilkel bir vaziyetten sosyalizme geçmiş vahşîler değiliz» diyen aydınların ne derece «mutlu olduklarını göstermek için kâfidir.

Kazak aydınları kültür bakımından bütün tarihlerini «ilkel»ler olarak geçirmiş olduklarını aslâ kabul etmezler. Çünkü bu hava yalandır. Çünkü Ortaasya Türklerinin muayyen gurupları muhakkak her asır için «göçebe» olmamışlar, göçebe iktisadî hayatı geçirmiş, sonra kasabaya taşınmış, hâdiseler icap ettirdiğinde bir daha bozkıra geçmişler. Göçebe denilen kabileler de aslâ yaz kış göçmemiş, kışı kışlıkta yazı «yaylak»ta geçirmiş. Ortaasya Türklerinin hayatı bugün san'at âbidelerinin keşfi Türkçeden başka yine Türkler tarafından Sanskrit, Prakrit, Drahmi ve Sogd yazıları ile yazıp bıraktıkları Buda dini eserleri, alış veriş vesikaları, ve Hint hikâyelerinin tercümelerinde olduğu gibi halis göçebe unsurların yaşadığı mıntakalarda da bulunmuştur. Balasagun, Karabalgasm, Yafenç Yasa, Bakırgan, Traz, Maca, İlek ve emsali şehirler bozkır Türklerinin yaşadıklaarı bugün Argın, eskiden Argu tesmiye olunan kabilesinin şeyhi olan Ahmet Yasevi Türkiye'de dahi ciddî araştırmalar konusu oluyor.

İlhan Selçuk Beyin Ortaasya Bozkır Türkleri için «tanımadıkları ülkelerin bir ucundan öbür ucuna göç ederdi» demesi de bir hatâdır. Çünkü geniş sahalara yayılma ancak büyük fütuhatlar devrinde vâki olmuş, yoksa halk Oğuz destanlarının Milâddan önceki zamanlarda vâki olan Önasya seferlerini anlattıkları zamanlarda dahi kabilelerin yaylâ ve kışlaları malûm idi. Hudutsuz sahalarda serseriyane

dolaşan kabileler olmuşsa Çinliler bunları ayrıca kaydetmişler, fakat şimdiki Kazakistan (Kaokuy ve Ting-ling) ülkeleri için böyle bir kabileden bahsetmemişlerdir. «Hayvanlar bir yerin otunu yedikten sonra diğer mer'aya geçerler, fakat bu meralar belli yerlerdir» demişlerdir. Şimdi Sovyet devrinde bâzı Ruslar Kazak Komünistlerine hitaben «Siz çingeneler gibi serseriyane dolaşıyorsunuz» demeleri dolayısiyle çıkan fakat matbuata aksetmiyen kavgaları duyuyoruz.

Kazak aydınları Taşkent, Semerkant ve Almaata'da tarih ve lisaniyat konuları üzerinde konuşmak üzere 1951 yılından beri birkaç defa toplanan «aydınlar kongreleri»nde kendi fikirlerini ilmî esaslara dayanarak savunmuşlardır. Zabıtları ve stenografik hesapları cildler hâlinde yayınlanan bu müzakerelerde Kazaklar memleketlerine şimdiki gibi orta çağlarda dahi yalnız çöl mıntıkaları dahil olmayıp ovaların dahil olduğunu, medeniyetin cedleri eliyle pâyidar olduğunu, bozkırlarda kuyu, göl, orman ve kamışlıklar gibi arazi mülkiyeti ve «tülengüt» gibi esir çalıştırma usûlleri yaşadığını vesikalarla ispat etmişlerdir ve ediyorlar. Yâni Ortaasyanın şehirlerinde olduğu gibi bozkırlarında dahi şekli bazen sönük olmakla beraber aynı içtimâi gelişmeler cereyan etmiş, devir devir para da bastırılmıştır. İlhan Selçuk Bey Türkiye'de bir gündelik gazetede Sovyetleri övmek için söylediği bu sözlerini Taşkent ve Almaata'da toplanan kongrelerde söyliyecek olursa ancak hakaretâmiz karşılıklar bulurdu.

Kazakların büyük millî şâiri Abay (İbrahim Kunanbay) dahi Kazakları Ruslaşmıya sevkeden birisi gibi anlatılmıştır. Ben Abay'ın bugün dahi elimde bulunan Divan'ını ve şâirin hayatını pek iyi

bilirim. Onda böyle birşey yok, Rusça öğrenmek faydalı olduğunu, bunu bilmeden Ruslarla mücadele edilmiyeceğini Hiva hükümdarı Mehmet Rahim Han ve ulemadan Mercani gibiler dahi söylemişlerdir. Bu dilin Türkiye Üniversitelerinde öğrenilmesi gerektiğini bugün herkes söyler. Abay'ın sözü de ancak bu kadardır.

Kazakları ilkel insanlar olarak göstermek için uydurulan sözlerden biri de İlhan Selçuk Beyin Sovyet inkilâbından önce Kazak dilinde ancak 13 tane kitabın basılmış, bunun da «başka yerlerde» basılmış olduğunu kaydetmesidir. Kazaklar, büyük mütefekkirleri Çokan Velihan dahil, yazılarını hep umumî edebî dil olan Çağatayca yazmışlardır. Geçen asrın son yarısında başlanan Kazak lehçe edebiyatının tarihini başkaları ile birlikte ben de (Fundamenta II de) yazmıştım. Kazak edebiyatına dair İstanbul Üniversitesinin Türkiyat Enstitüsü kütüphanesinde, Hakkı Tarık ve Fuat Köprülü'nün kütüphanelerinde bulunanları dahi yüzden fazladır. Çar zamanında Kazaklarda okur yazarın % 2,5 olduğu halde bugün yüzde yüz olduğuna dair sözler de Sovyet propaganda uydurmasından ibarettir. Çünkü Çar zamanında Arap harfleri ile okuyanları tesbit eden bir istatistik olmadığı gibi Sovyet zamanı için de «yüzde yüz» yalandır. Çünkü hâlâ okumasızlıkla mücadele «Kızıl Kazakistan» gazetesinin yazı konusu olarak kalmaktadır. Arada bir gerçek var: O da Sovyet Rusya'da ve Kızıl Çin'de maarife ve tiyatroya verilen ehemmiyettir.

Bütün Asya ülkelerinde okuma, tahsil hevesi hâkimdir. Sovyet tebaaları ancak bununla teselli bulmaktadırlar. Diğer tarafta Sovyetlerin kendileri de eski dinî ve içtimaî terbiyeyi komünizm terbiyesi ile değiştirmek, halkı bilhassa yeni nesil kendisi için kazanmak aynı zamanda Ruslaştırmak maksadiyle eğitime son derece ehemmiyet vermektedirler. Cumhuriyet gazetesi yazarını «etnojenez» nazariyesi tatmin ettiği için Kazakistan'da tahsilin ve «refah»ın teknik bakımdan ne gibi bir şekil arzetmekte olması meselesi, keza 1917 de % 75 olan Kazakların bugün yerlerini Ruslara terkederek % 36 ya inmiş olmaları, ellerinde on milyonlarca hektar «bâkir toprakların» 1954 denberi kâmilen gaspedilerek Ruslara ırgat yapılmış olmaları gibi meseleler ilgilendirmez. Gerçi ancak 1954 te 26 milyon hektar tutan «bâkir toprakların» cebren işgali Türk tarihinde hiçbir zaman misli görülmemiş olağanüstü bir hâdisedir ve bu üzerinde durulmaya değer bir konu sayılmamış, yeter ki bu ülkede ahali çoğalsın, biri kırılırsa arkasına başka illerden ikincileri gelsin yerleşsin. İlhan Selçuk Beye göre bu büyük bir refah, mutluluk ve uygarlıktır. Fakat Kazakistan'da seyahat eden ve bir «az gelişmiş» memleketin vatandaşı olan bir yazarın Sovyet devrinde geçirdikleri imha ve sefalet hayatlarına göz yummuş, onları görmemiş, bunları bilâkis refah olarak göstermiş olması kendi başına yine bir büyük tarihî hâdisedir.

Bu memleket neden Rusların eline geçmiş, çünkü bunlar korkak ve hayat istidadını kaybetmiş kütlelermiş. Bunu da kendisinden çok Prof. Akdes Nimet'in ağzından söyletiyor. Bu muharrir Bolşeviklerin, fikirlerini başkaları ağzı ile Rusça tâbiri ile «başkasının eliyle kor kürüme» (cuiov rukoj jar zagrebat) usulünü tam olarak benimsemiş görünüyor. Bugün Hindistan arşivlerinde Buhara ve Hive

Hanlarının İngilizlere mükerreren müracaat edip yardım alamadıklarını belirten vesikalar çıkmış, İran ve Türkiye'ye başvurmalarından da netice çıkmamış, Çin ise zaten düşman idi. Kuetta demiryolu hattının Türkmenistan sınırlarına kadar uzatılmasını teklif eden Buharalıya İngilizler Asya'nın göbeğine demiryolu gelebileceğini anlatmışlardı. Sovyetler Ortaasya kavimlerinin Rusya'ya kendi istekleriyle itaat ettiklerini iddia ederek cildlerce kitaplar yazarlar. İşte İlhan Selçuk Bey bunları işitmiş, Buhara emirinin 60.000 askerinin mukavemet etmeden Çar ordusuna boyun eğmesini mânidar bulmuştur.

Bu yazar Rus kültürünün azameti önünde Türkçenin ezilip gideceğini önden haber veriyormuş tarzında sözleri ile Türklerin mâneviyatını kırmak işini yaptığının farkında olmasa gerek. Umarız ki Rus'un bir sel gibi, deniz dalgaları, bir «tabiat hâdisesi» gibi geldiğine dair Bolşevik propaganda edebiyatından ilham alarak bir Türk gazetesinde yazılan sözleri okuyucularını yıldırmaz. 1919 Martında Komünist Parti kongresinde İstanbul'un Sovyet olduğuna dair haberi müjdeliyen Lenin'in kendisini o günlerde ziyaret eden Ahmet Baytursunov'a, bana ve Dr. Kulavev'e «Bu böyle oldu, bir gün Süveyş Kanalı da bizim olur» demişti. Fakat İstanbul'un Sovyetleştiğine dair «İzvestiva» gazetesinde de yazılan haberin yalan olduğu gelen telgraf ibranamelerinde anlaşıldı. Allaha bin şükür o günden bu güne 48 yıl geçti, hâlâ İstanbul Sovyet olmamıştır. Dünyanın mukadderatının Çin'in komünist olması ile bir dakikada halledileceğine dair kehanetler de boşa çıktı. Çünkü dünya milletleri millî iradelerini Rus - Slâvlara peşkeş çekmek niyetinde değildirler. Maamafih Rusya'nın komşularını içten çürütme siyaseti her vakit onun birinci kozu olduğu hiç unutulmamalıdır. 18. ve 19. asırlarda Kafkasya ve Türkistan'ın Rusya ile iş gören tüccar sınıfı «Ruslara mukavemet mânâsız» olduğu fikrini yaymakla ona büyük hizmet etmişlerdir. Bugün ise bu siyaset atoma ve milletlerarası Komünizm'in Rusya inhisarında görünmesi psikozuna dayanmakla daha da müessir bir şekil almıştır. Türk milletinin, millî ordusuna ve dürüst seçimle işbaşına gelen Meclisine sımsıkı sarılmak mecburiyetinde bulunulduğu bir zamanda yaşıyoruz.

(Son Havadis, 6, 14, 15, Şubat; 3, 8 Mart 1967)

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ FİKRİNİN AKTÜALİTESİ

Türk milliyetçileri bugün birleşme ve aralarındaki muhtelif cereyanları telif etme ihtiyacını duyuyorlar. Teşkilâtları var, bunlar da partiler üstünde teşekkül olarak bulunacaklardır. Fakat takip edecekleri gâye yalnız kültürel mi, yahut hem kültürel hem siyâsi mi olacaktır, bunlar da açıklanmak icap eden meselelerdir. Acaba bu teşekkül vaktiyle Türk Ocağına mensup bâzı arkadaşlarımızın 1926 senesindeki kongre için yazıp bastırdıkları risâledeki uzun mütalâalarda arzolunduğu gibi misyoner teşkilâtına, yahut filantropik cemiyetlere benzer bir şekilde asırlar zarfında tedricen iş görecek, tarikat şeyhleri ve müritleri gibi halk arasında nesiller boyunca çalışarak aktüel meselelerden çok, umumî millî terbiye, ahlâk terbiyesi gâyesini görecek teşekküller mi olmalıdır?

Bence Türk milliyetçiliği bu hususta daha ziyade milletimizin gelecek nesillerinin terbiyesi gâyesini gütmelidir. Fakat o daha çok aktüel meselelerde uğraşacak partiler fevkinde olmakla beraber isteklerini icabında siyasî dâvalar şeklinde ortaya koyacak bir canlı hareket olmalıdır. Bir iki misâl alalım: Bu ayın 25 inde, memleket dahilinde Demokrat Parti ilk defa olarak serbest konuşan ve zaman icabatına uygun millî iradeyi aksettiren kararlar aldı ise bunda millî mefkûrenin hâkim olduğunu herkes bi-

lir. Yine ayni 25 Ekim'de vâki olan seçim İkinci Cihan Harbinin zimamdarlarını işbaşına getirmişse bu gibi büyük hâdiselerin doğuracağı imkânlar karşısında Türk milliyetçiliği kendisinin tutacağı yol ve sabit programı hakkında muhakkak ki düşünmektedir. Diğer bir misâl olarak ta geçen Eylül ayının 15 inde vâki olan iki hâdiseyi Türkiye'de ara seçimlerinde diktatörlük ve devletçilik cereyanının umarım ki ebediyet için uğradığı hezimeti ve ayni gün İstanbul'da Milletlerarası Müsteşrikler Kongresinin açılmasını ve bunun millî kültürümüz ve mukadderatımızla ilgili kararlar almış olmasını ele alabiliriz. Ben bu son iki hâdisenin ehemmiyetini tebarüz ettirmek istiyorum.

Bence araseçimlerinde geçmiş rejim partisinin kazanamaması milletimizin bu rejime şuurlu ve nihaî olarak yüzünü çevirmiş olduğunu göstermekle onların liberalizm aleyhtarlığı, siyasî fikirlerde sol cenahçılığm inhisarı irtica tehlikesi bahanesiyle ve lâyiklik şiariyle azınlığın çoğunluk üzerine tegallübünü yaşatmak gibi meş'um yolları iflâsa mahkûm olmaktadır. Onların kuvvetli olması karşısında bir çok nüfuz sahibi zevat ırkçı ve Turancı dâvasına karışmış, lekelenmiş, mimlenmiş diyerek, milliyetçilerle meselâ bizzat benimle temastan ve gazetelerde yazılarımızı neşirden çekinirlerdi. Son kongre hazırlıkları, onun sevk ve idaresi zamanında ben üzerimde hâkim fakat kendisini bir türlü teşhis edemediğim kötü bir hava içinde sıkılıyordum. Bu sıkıntı tam 11 ay sürdü. Bu hava muhitimize musallat olmuş fakat dediğim gibi teşhis edilememiş kalmıştır. Bu havanın bugünküsü için demiyorum, daha evvelki vaziyeti için bir taraftan Rusların tesirini kabul etmek gerekmektedir.

Vaktiyle Ruslar Ankara'yı böyle milliyetçiler için sıkıntılı, kendileri için müsait bir havanın yaradılışı için müsait bir yer addetmişlerdir. Bunu yoldaş Suriç'den dinleyelim. Ankara'da uzun zaman Sovyet Elçisi bulunan Suriç Paris'e elçi tâyin olunduğunda yerine Sovyetlerin Bükreş Sefiri Raskolnikov Ankara Elçiliğine tâyin olunacak olmuş. Fakat Raskolnikov Moskova ile arası açılıp hürriyeti seçer ve ikâmet için İtalya'ya geldiğinde vaktiyle Lenin'in yakın dostu olduğu halde onlardan ayrılmış ve hürriyetini daha evvel seçmiş olan İtalyan kadın sosyalisti Angelina Balabanova'ya Suriç'in Paris'e giderken kendisini görerek Ankara'da neler yapmak icap ettiğini anlattığını hikâye eder. Suriç demiş ki: «Ankara'da yapılacak başlıca iş oradaki hava üzerindeki hâkimiyetimizi muhafaza etmektir. O havaya bâzı anonim fikirler atarsanız, o fikirler balıklara atılan yem gibi yutulur ve zimamdarlara kadar gider ve nihayet Türk zimamdarlarının kendi fikir mahsulleri sıfatiyle karşınıza çıkar. İşte mârifet, ortaya attığınız bu anonim fikirler kendinize dönüp gelirken ötekilerin malı imiş gibi hareket edecek ve onlara hayranlık izhar edeceksiniz». İşte Suriç böyle demiş. Şimdi Türkiye'de herhangi bir yerde Sovyet elçiliğinin efkâr üzerinde hâkimiyetini temin eden şerait ilelebed ortadan kalkmıştır.

Zikrettiğim 11 ay içerisinde gördüğüm sıkıntı Sovyetlerin uzaktan tesirlerinden maada başka âmillerden doğmaktadır. İşte Türk milliyetçiliği bu havaya şimdi kendisi hâkim olmalıdır. Yine Sovyetlerin nüfuzundan bir misâl alalım. 1927 senesinde Moskova Şark Üniversitesi profesörlerinden Polivanov Moskova'da Komünist Parti merkezi tarafından neşrolunan «Revalutsionny Vastok» (İnkilâpçı Şark) mecmuasının ilk sayısında Rusya'daki ekalliyetler, bilhassa Türkler için millî, edebî dilde etimolojiyi ve ananeyi değil bugünkü telâffuzu esas edinerek onları inkisame uğratmanın ve devamlı imlâ anarşisi içinde yaşatmanın esaslarını tesbit ederek uzun bir makale neşretmişti. Moskova'da ayni Şark Üniversitesinde okuyup gelmiş olan Ahmet Cevat bir sene sonra (1928) Polivanov'un nazariyatını tebarüz ettirerek «Türkiye'de Lisan İnkilâbı» ünvaniyle eser neşretti ve mukaddemesinde merhum Atatürk'e «Ey Dâhi sen bu fikirleri daha 1919 da Türk inkilâbının plânlarını tertip ederken tesbit etmiştin» diye bu telâffuza göre edebî dil nazariyesini bize yutturdu. Şimdi bu telâffuza göre dil ve imlâ İran ve Tacik lehçeleri için ve yine telâffuza göre 48 kadar müstakil dile ayırmağa çalıştıkları Çince için de tatbik ediliyorlar. Bunun bütün safhalarını tasvir eden mühim bir eser yakında bir Sovyet dostu Amerikalı âlim (John de Francis) tarafından neşredildi. Halk kütlesine yakınlık şiarı altında bize sunulan bu telâffuza göre edebî dilin, milletimizin mübrem ihtiyacı olan dili Türkçeleştirme hareketinin tabiî ve normal merhalesi olmadığını bilmeliyiz.,

Türk milliyetçiliği tarihi devirlerde tahavvüllere mâruz kalan «origine ethnique» mânasına gelen soy birliğini milleti teşkil eden unsurlardan sayıyorsa da diğerlerine üstünlük iddiasında bulunan antropolojik race-ırk prensibini hiçbir zaman kendi millî teşekkülünde müessir bir faktör olarak almamıştır. Fakat memleketimizde camiâmıza iltihak etmiş göründükleri halde ırkî harslarına bağlılıklarını bırakmıyan unsurlar vardır. Türk milletine candan iltihak eden Çerkes Kölemenlerini Mısır'daki Türk-

ler Türk - Çerkesi ül'asıl olarak kabul ettikleri gibi İlhanlılar da kendisini «Bir küçük Yahudi çocuğu olduğum halde bu devletin bu kadar eyiliklerine mazhar oldum» diye samimî Müslüman ve samimî Türk olan Reşideddin'e millî tarihlerini yazmak gibi şerefli işi verdiler ve ancak Türk ırkına mensup olan «Beğ» ve «Hatun» gibi lâkabları bunun evlâdı tarafından taşınmasına müsaade ettiler. Bugün dahi İngiliz, Arap, Zenci ve Çerkeslerden Türk harsına tereddütsüz ve nihaî olarak iltihak edenleri milletimiz kendisinden sayar. Keza milliyetine açıkça sadık olan Musevî vatandaşları da vatandaş tanır. Ve İsrail devletini kuranlara ancak hürmetle ve insanca muamele eder. Fakat ismen Türk yahut Müslüman olan hakikatte asırlarca kendi ırkî harsına merbut kalan zevatın gûya ırkçılıkla mücadele eder görünüp Türk milliyetçiliği ile mücadele etmesi, memleketin partileri arasında fesat yaşatmak, kültür müesseselerimize musallat olmak, basmı inhisarları altına almak gibi hareketleri kökü memleket dışında olan büyük siyasî ve ırkî teşekküllerin gizli, plânlı ve sistematik hareketleri olarak tanınmalıdır. Bu gibi zevatın her vakit değişmekte olarak görülen «noktai nazarları» rüzgâra göre değişen oportunist bir vatandaşın fikir değiştirmeleri olarak değil, büyük ve plânlı bir harekete ve teşkilâta mensup zevatın gereğine göre değiştirerek tatbik ettikleri taktikler olarak ele alınmalıdır.

Memleketimizde ırkçılık aleyhtarı görünen bu gizli ırkçıların siyasî hayatta olduğu gibi ilim sahasında da kundakçılık etmelerine karşı müsamaha göstermek yahut gâfil davranmak günah olur. Meselâ bunlardan birisi bana gelir ve «siz Umumî Türk Tarihine Giriş» kitabınızda ırkçılık yapmışsınız.

Çünkü siz Anadolu'nun sekenesinden Türklere iltihak etmiş eski yerli unsurun %20 den fazla olmadığını iddia ediyorsunuz. Halbuki bu herhalde %80 den hiç te aşağı değildir. Garbî Anadolu'da Manyas civarı Rumları dâvanıza delil olamaz» der ve gûya millî hissimi okşamak isteyerek «mensup olduğum Türk milletinin en mümtaz hususiyeti de kendisi % 20 teşkil eden bir ekalliyet olduğu halde % 80 olan ekseriyeti içinde eriterek yeni bir millet vücuda getirebilmesidir, cümlesini ilâve eder. Bakınız işi ne kadar derinden kavrıyor. Çünkü onca Türkiye Türkü diğer Türklerle hiç alış-verişi olmıyan ve Önasya kavimlerinin bir halitası olarak gösterilip milletimize böyle tanıtılabilse onun istedikleri hasıl olmuş olacaktır. Tarihten tamamiyle cahil olan bu zat bu fikirleri sırf siyasî maksatlar yüzünden ileri sürüyor.

Bugün hâkimiyetlerinin devirleri hafriyatlarla anlaşılan muhtelif kavimler beş altı bin senedenberi bu memlekette yaşayıp biri diğerini takip etmişler ve ancak Türkler yeknesak bir etnik unsur sıfatiyle gelerek bu memleketi yeknesak bir milletin vatanı yapabilmişler. Asırlarca süren Arap - Bizans mücadeleleri neticesinde Kayseri, Sivas, Konya, Amurya ve Ankara aralarında XI. asrın ortalarında hiçbir yerli köylü sekene kalmamış, Rum ve Ermenilerden ibaret olan ahali ancak istihkâmlara ve şehirlere sığınmıştı. Türk bu ülkeleri boş buldu, yerleşti ve mâmure hâline soktu. Bugün asrî ziraat âletleri, asrî sulama usûlleri ile cennete çevrilmekte olan Orta Anadolu köylerinin, hele şu Konya, Obruk, Aksaray, Bor ve Niğde taraflarının köy ve şehir ve ziraat hayatının tamamiyle Ortaasya mâmûrelerinin tam kopyası olduğunu gören insan nasıl

bu kültürün ve bu insanlarin Rum ve Ermeni hattâ mevhum Komogen halitası olduğuna hükmeder... Memleketimizde antropolojik tetkikat tarafkir ırkçıların elinde tahrif edilmektedir. Bu ilim yeni baştan işlenmektedir. İşte mücadele edilecek ırkçılık budur. Gizli ırkçıların yalnız kendileri için değil Sovyetler için de çalıştıklarının misallerinden birini yakında müşahade ettim. Müsteşrikler Kongresi esnasında Ayşe Nur isminde bir kadın gazeteci İstanbul gazetelerinden birinde burada «Türk folkloru»na yer ayrılmamış diyerek kendisine tebliğ yapmak imkânı verilmemiş olan Pertev Naili Boratav'ı ve Türkçe bilmiyor diyerek bir dış Türkü diye tanıtmak istediği kongre başkanının «Türkiye Türklerini aşağı gördüğünden Türkiye hakkında tebliğlerde yer vermemiş» diyerek Abdülbaki Gölpınarlıyı müdafaa etmiştir. Kongrenin hercümerc içinde devam ettiğinden muntazaman bahsedilip efkârı karıştırmak ve bilfiil Kongre seksiyonlarına giderek misafirlerimiz arasında Kongrenin sevk-u idaresi aleyhinde propagandada bulunmuştur. Sonra anlaşıldı ki, bu kadın vaktiyle solcu hocalarla birlikte Ankara Dil - Tarih Fakültesini karıştıran ve bir Macarla evli bulunmak bahanesiyle bu Fakülteden koğulan Yahudi kadını Erhat imiş.

Masonluk ta böyledir, yâni başka isim altında havaya hâkim olmak gayesini güden bir ceryandır. Bunu siyasî nüfuzlarını yerleştirmek ve devlet idare makinelerine, kültür müesseselerine nüfuz edebilmek için büyük devletlerin ajanları ve Yahudiler tutar ve ancak kendilerini millî mefkûre tatmin etmiş, aydınlarımız buna kapılmaz. Bu cereyanla mücadele hakkında Demokrat Parti kongresinin aldığı kararlar yerindedir.

Havaya Türk milliyetçiliğinin hâkim olması bizde efkârı umumiye üzerine çökmüş riyakârlığı kaldırıp samimiyetin yerleşmesini temin eder. Dindar oldukları halde namaz kılmaktan utanan mümin Müslümanlar, içinden koyu milliyetçi olduğu halde milliyetçi görünmekten çekinen münevverlerimiz ve profesörlerimiz havaya kendi millî irademizin hâkim olduğunu görünce tekrar samimîleşeceklerdir. 15 Eylül gibi memleketimizde diktatörlüğün asla geri dönmiyeceğini, yâni azınlığın çoğunluk üzerinde hâkim olduğu devirden şuurla uzaklaştığımızı gösteren hâdiseleri tesbit ederken kendimi Türk tarihçilerinin en mesudlarından sayarım.

15 Eylül'de toplanan Müsteşrikler Kongresi Türk dili ve Kültür tarihi ve İslâm tetkikatı üzerindeki çalışmaları beynelmilel ölçüde birleştirmek, merkezleştirmek ve milletlerarası ilmî çalışma mevzuu yapmak kararını vermiştir. Bu zaten bizim dileğimizdi. Onu ben geçen sene 17 Mayıs'ta yâni 14 Mayıs inkilâbından üç gün sonra İstanbul Hukuk Fakültesinde «İslâm Şarkı ile Garp arasında ilmî işbirliği» mevzuu üzerine verdiğim ve Kongre azâlarına dağıtmak üzere İngilizce olarak ta yayınlanan eserimde izah etmiştim. Gerek bu kararlar gerekse bu Kongrenin Türkün ilmî merkezi olan İstanbul'da in'ikat ederek Türk ilim adamları beynelmilel ilim çevrelerinde ayni usul ve metodlarla çalışmak için ağuşuna alması o kadar mühimdir ki bunların ehemmiyeti ancak zamanla anlaşılacaktır. Mesele muâsır zihinlerin çoğunun havsalasına sığmayacak derecede büyüktür. Türk dil ve tarihi, İslâm tetkiklerine ait kararı hükümetimizin itinasiyle tahakkuk ettirilecek olursa Üniversitenin islâhı ve hakikî ilmî inkişaflara bununla başlanacaktır. Türk aydınları bu

geniş ilmî mesâiye kütle hâlinde iştirâk edecekler. Türk tarihini, hattâ Türk milliyetini anlamaktaki tereddütler bu mesai sayesinde zâil olacaktır. Yâni İstanbul Kongresi bu hususta bir tarih başlangıcı bir dönüm noktası olacaktır. Belki İslâmiyetin ilmî esaslara göre islâhına da burada başlanabilir. Henüz Üniversite Senatosundan çıkmamış fakat yakında çıkacak olan İslâm Tetkikleri Enstitüsü yönetmeliği ecnebî profesörlerin de celbini mümkün kılan munzam tahsisatla tatbik mevkiine konulacak olursa Hindistanlı Muhammed Hamidullah, Prof. Johannes Fûck gibi mümtaz zevatın getirilmesi ve bu mesainin kendi kuvvetlerimizle geniş mikyasta inkişaf ettirilmesi mümkün olacaktır. Türk milliyetçilik şuurunun inkişafı memleketimiz dahilinde hakikî demokrasi prensiplerinin yerleşmesiyle olduğu kadar dışarıda Kore savaşlarına iştirak etmemiz, Amerika, İngiltere vesairenin maddî yardımlarına, Sovyet tehlikesi karşısında bir askerî millet sıfatiyle yapılan yardımlara mazhar olmamızın hayırlı verimleriyle mütenasip olmalıdır. Her halde dünya vaziyeti ve iç vaziyet bize şunu göstermektedir ki:

1) Türk milliyetçiliği hiçbir emperyalizme ve hiç bir ırk üstünlüğü dâvalarına kapılmadan, fakat ethnique hudutlarımızın siyâsî hudutlarımızla sıkıştırılması cihetine de gidilmeden, tıpkı Britanya'da, Avusturalya ve Kanada'da yaşıyan İngiliz milleti yoluyla inkişaf edecektir. Almanlara esir düşen Hasan Kaygu isminde bir Kırgız şâirinin Türkçülük şuurunun vazıh olarak gösteren bir şiirini 1943 te kendi ağzından dinledim. Bunu esarette mi yazdığını, yâni Türkiye'deki Türkçülüğün tesiriyle mi böyle şiirler tertip ettiğini kendisine sordum. «Hayır» dedi ve «Fransız gibi büyük bir milletin birkaç hafta zarfında yıkıldığını görürken Brockhaus kamusunun Rusça neşrinde «Kazak - Kırgız» maddesini okumuştum. Burada Kazakların Türklerden bir uruğ olduğu yazıldığından ayni ansiklopedide «Türk» maddesini de gözden geçirdim. Çünkü 5.000.000 Kazak - Kırgız'ın Leh gibi Fransız gibi büyük milletleri yutan büyük dâvalarda bir iş çıkaramıyacağını düşünerek daha kime dayanabilir diye kendi kendime sormuştum. İşte bu ansiklopedinin tesirinde daha Rusya'da iken 1940 ta şiiri yazdımdı».

Diğer taraftan memleketteki her üç parti milliyetçiliğe dayanmak mecburiyetindedir. Söz vermişim diye ve hemen fikir değiştirmeyi izzetinefis meselesi yaparak Halk Partisinde devam eden nice nice temiz milliyetçi ve Türkçülerimiz olduğu gibi iktidar partisinde de diktatörlük zamanından kalma unsurlar birçok ateşli milliyetçileri söndürüp onları oportunist yapmağa sevkedebilir. O halde Türk milliyetçiliği bu partiler içinde ve onların üstünde nâzım bir fikir olarak kalacaktır. Türk Ocağı da isterse bu harekete katılsın.

Daha bâzı diğer ayrı meselelere de temas etmeliyim: Türkçülüğün mânevî rehberi Ziya Gökalp olarak kalmalıdır. O hareketi sonradan benimseyen, onun nazariyatını dal budaklandırıp kuramıyan zevat, meselâ Rıza Nur hizmetleri ne kadar büyük olsa dahi kutup olamazlar, yolu şaşırtabilirler. Ziya Gökalp'ın yanlışları varsa onları öğrene öğrene, nazariyatını işleyerek kendisini mânevî rehber ittihaz edelim. Fakat o peygamber değildi ve Türk milliyetçi aydınları ona ihtiram ede ede kendisini geçeceklerdir.

Din, Türk milletinde muhakkak bir esastır. Rusya'da cebren tenassur ettirilen «Kreşin»lerin aydın-

larını ve münferiden hıristiyanlığı kabul eden münevverleri millî, siyasî hareketlere celbetmek yolundaki samimî teşebbüsler boş kalmıştır. Kogaybek denilen ve cebren hıristiyan edilen Türklerin köylerinden askerle geçerken kendilerini hâlâ batinen Müslüman addettikleri halde hürriyet saatlerinde kiliselerini yıkmakta tereddüt ettiklerini görmüş ve bunları yaktırmıştım. Vaktiyle tenassur etmiş olan Başkurt aydını (sonradan Kazan Üniversitesi profesörü) Dr. Kulayev hıristiyan ise de Türk milliyetçisidir diye hükûmet üyesi yapmıştık; fakat 1919 da Sovyet hükûmeti reisi Lenin'le sulh muahadesi imzalarken ismini Başkurtların kullandığı Muhammetcan Kulayoğlu diyecek yerde Mistilav Kulayev diye yazmayı tercih ettiğini görünce attık. Rus ve Slâv meselesine karşı bizim kadar hassas olamıyorlar. Nasıl ki eski Bulgarlar, Avar, Peçenek, Uz ve Komanlar da o yüzden Slâv, Ukraynalı, Eflâk ve Macar olmuşlardır.

Türkistan ve Azerbaycan'da olduğu gibi Türkiye de milliyetçiliğin mahallî tezahürü sıfatiyle Anadoluculuk güdenler olabilir. Fakat Sovyet camiâsına karışan Türklerle etnik menşe ve kültür birliğine, hele bâzı siyasî fikirler birliğinden bahsetmeyi delilik sayanlar, diğer taraftan böyle bir fikri nefretle karşılayan Rusya'yı ilhak etmek istedikleri için Rusya vücudundan bir kıl koparılmak istenmesini büyük bir cürüm sayanlar da bu Anadolucu cereyanın taraftarları görünürler; hattâ Moskova'da Türkçülük fikirleri aleyhinde neşriyat yapan Ermeni Arşaruni bile Türk münevverleri arasında Anadoluculuk fikrini güdenleri ve Rusya Türklerindeki mahallîcileri realist düşünceli insanlar olarak tavsif ederse millî anlayışlarda tamamiyle meşrû olan mahallicilik zihniyeti müşkül bir vaziyete düşmüş olur. Umumî Türklük fikirleri ile, Sovyetler ülkesindeki kavimlerin meseleleriyle uğraşmayı delilik yahut hamakat saymak bir aşağılık zihniyetinin mahsulüdür. Ruslar için bütün Türk kavimleri memleketini hattâ bütün Ural-Altay kavimleri memleketlerini büyük Rusya'ya ilhak eylemeyi bir realist hareket sayanlar Rusya'da Türk unsuru mevcut olduğunu ve onların hayat hakkı olduğunu iddia edenleri deli yahut ahmak addetmeleri insanı düşündürecek trajedilerden biridir.

İstilâhlardan Turan kelimesi ancak «Ural - Altay» tâbirinin mukabili olarak kullanılmalıdır, bu cihetten «Turancılık» kelimesi «Türkçülük» mânâsında kullanılmaz. «Türk», Türk dilinde konuşan, hattâ bâzan dilini unuttuğu halde millî şuurunu muhafaza eden insandır, ki bunun tam şuurlu kısmı Türkiye Türküdür. Maamafih Türkiye Türkünün diğer elleri dâvaları ile ancak kendi vatanını tehlikeye düşürmemek şartları altında ilgileneceği tabiîdir.

[29.10.1951 de Ankara'da verilen bir konferans]

PLÂNLI DİL ÇALIŞMASI

Üniversitelerimizin İlmî Kontrolü Altında Bir Ulûm Akademisi Ve Bunun Türk Dili Şubesini Kurmalıyız

Sesli harfi olmayan Arap alfabesi İslâm kavimlerinin yazı dilleri, bu kavimlerin mânevî kültür sahasında hazırlıksız oldukları halde tekniğin ve batı fikrinin istilâsına mâruz kalmaları neticesinde büyük buhranlara doğru gitmektedir. Bu buhrandan şimdilik en az müteessir olanı da, dili asrîleştirmek işinde çok geride kalmakta olan Urdu dili olabilir. Arapça ve Farsça iş ve gazete dili son 15-20 sene zarfında husule gelen tekâmül neticesinde bâzen anlaşması güç bir şekil almaktadır. Biz Türkler ise, diğer İslâm milletlerini ve alfabe hususunda geri bırakan cezrî tedbirlere baş vurduğumuz ve büyük bir kısmımız millî dil üzerinde tasarruf ve düşünme haklarını üzerlerinde hâkim olan milletlere bırakmak mecburiyetinde kaldığı için, dil meselemiz daha nazik ve daha karmaşık bir şekil almıştır.

Dil islâhı ve ona kararlı bir şekil vermek hususunda muâsır büyük milletlerin çoğundan bir buçuk asır geri kalan Müslüman milletler, bugün bu meseleye yalnız kendilerinin iç tekâmül hareketleri nazariyle değil, aynı zamanda büyük bir dış siyaset meselesi nazariyle de bakmak mecburiyetindedirler. Muâsır Rusya insan camiâlarmm iktisadiyatı kadar fikriyat ve ruhiyat ile de pek yakından alâka-

dar olmak; beynelmilel siyasî ve iktisadî mücadelelerinde milletlerin deniz, kara ve hava nakil vasıtalarına ve istihsaline karıştığı gibi, mâneviyat sahasında da dil, yazı, imlâ ve radyo gibi fikir neşri vasıtalarına ve fikir sahalarındaki gelişmelere ayni şekilde, ayni ihtimamla ve ayni derecede plânlı bir surette karışmaktadır. Muhtelif memleketlerde işçilerin grev hakları Rus siyâseti yolunda istismar olunmaktadır. Bunun gibi bilhassa Müslüman milletler gibi dil ve fikir sahasında geri kalan milletlerin, geç kalmış ve eksik vasıtalarla yaşatılmakta olan dil ıslahı ve onu asrîleştirme hareketleri de istismar edilmektedir.

Rusya'ya komşu olan şarklı milletlerin dil ve fikir hareketlerine karşı Kominternin takip edeceği siyaseti Rus hariciyesinin Şark işleri şubesi müdürü Pavloviç (Veltman) bu komiternin 1920 Temmuzunda Moskovada yapılan ikinci kongresinde bu gibi meselelerin müzakere edildiği komisyonda izah etmiştir. Ben bunları bundan 25 sene önce, 15 Nisan 1923 tarihiyle İran'da Meşhed'den o zamanki Başvekil Rauf Beye, Yusuf Akçur'a, Ağaoğlu Ahmet ve İsmail Suphi Beylere yazdığım mufassal bir mektupta bildirmiştim. Bu siyaset o zaman «Şarkta milliyetçi burjuvazi ile mücadelede onun alışmış olduğu feodallara has arkaik dilin yerine halk dili yaratmak işini komünistler her yerde kendi ellerine almalı» şiâriyle başlamış, sonra yeni bir kudretle ve yeni hamlelerle büyük bir «Avrosya dili» olmak dâvası peşine düşen Rus dili karşısında Rusya'ya tâbi ve ona komşu şarklı milletlerin dillerine bunları «halklaştırmak» bahanesiyle edebî dillerin

mahallî konuşma dilleri esasında «tâdil»i, bu yolla bu kavimler arasında dil ve imlâ kararsızlığı yaratmak, bu dillerin yaşama istidat ve kudretini mahvetmek şeklini almıştır.

Bu siyasetin son 25 senelik tatbikatı meydandadır. Şarklı milliyetçilerin kendi dillerini asrîleştirmek ve halklaştırmak yolundaki meşrû hamleleri hemen bir sakîm tarafa alıp götürülmüş ve bu siyaset neticesinde Dış Türklerinde Türk dili dünyanın en bedbaht bir dili şeklini almıştır. Son iki sene zarfında Çin'deki Türkler arasında baş gösteren kültür ve dil hareketleri müstesna, Ortaasyada ve Azerbaycan'da Türk dili, artık şuurlu bir milletin idare ettiği bir dil olmaktan çıkmıştır. Özbekistan Cumhuriyetinin 1946 da Rus hurufatiyle Özbekçe neşrolunan anayasası; yahut Alişir Nevayînin eserlerinin kanatları kesilmiş, tüyleri yolunmuş, hamdü sena, na't ve münacatları atılmış, proterleştirilmiş, güzelim Türkçesi de «A»ları Tacik şivesine göre «O» yapılarak ve Rus hurufatiyle basılmış yeni neşirleri; ilâçların istimaline dair Kazan şivesinde, fakat bütün Arapça ve Farsça ıstılahların yerine Rusça ıstılahlar konularak yine Rus harfleriyle neşrolunan talimatnameler ve nihayet bu gibi neşriyatta Türk dilinin sentaksisi, yâni esas bünyesi üzerinde yapılmakta olduğu görülen bâzı ameliyat bu yeni Rus «kültür siyaseti» nin gözönünde bulunan nümuneleridir. Müslüman milletler arasındaki müşterek ve halk dilinde yerleşmiş Arapça ve Farsça tâbirler Türk dilinin istiklâli yolundaki haklı dâvâlara dayandırılarak atılıyor, yerlerine her şive için ayrı olmak üzere çoğu sakîm bir şekle getirilen mahallî Türk ıstılahlara terkediyorlar. Bu cihetle 1908 - 1910 senelerinde mükâfat karşılığı olarak kendi ara-

mızda yapılan temiz Türkçe «dil yarışları» bugün ancak fikriyat sahasında yabancı istilâsı vasıtaları olmuştur.

Türk dilinden sonra Farsça da yerli ellerle yaptırılan bu sinsi siyasete çarpılmaktadır. Muasır İran'ın siyasî ve medenî rehberlerinden Seyyid Hasan Takizade, Tahran'da intişar etmekte olan «Yadigâr» dergisinde yakınlarda (sayı 6) «Fasih farsçayı koruma lüzûmu» mevzuu üzerinde yayınladığı mühim makalesinde edebî fars dilinin farsçılık taassubu ile yapılmakta olan temizleme tecrübeleri yüzünden İran ülkelerinde anlaşılmaz bir hâle gelmekte olduğunu bu nevi neşriyatta Şeyh Saadi'nin «Gülüstan»mda şairin gül kokan bir hamam otu ile konuşmasına dair mâruf parçasında «hamam», «mahbub», «abîr», «lâkin», «müddet», «kemâl» ve «eser» gibi halk dilinde yerleşmiş arapça kelimeler atılarak yerlerine «germâbe», «bercüste», «sepentu», «pun», «dümman», «resanî» ve «nişan» kelimeleri yazılmış olmakla şiirin «Bedû goftem ki mişkî ya sepentu» ve «punu dumaii ba gül nişestem» demek gibi anlaşılmaz ve çirkin bir şekil aldığını anlatmış ve merhum Rıza Şah'ın Türkiye seyahatından sonra devlet idare ıstılahları Türkiye'deki gibi millîleştirmek yolunda aldığı tedbirleri gözönüne alarak, bu «yeni farşça»nın Türkiye tesiri ile yapılmakta olduğunu söylemiştir. Geçenlerde İstanbul'a gelen bir İranlı mütefekkir ise Takizadenin bu son sözünü siyasî mülâhazalarla yazmış olacağını, Rıza Şahın tedbirlerinin daha o zaman Başvekil Furugi Han tarafından akîm bırakılmış olduğunu Takizadece de pekâlâ malûm olduğunu, son «yeni Farsça»nın Ruslardan ilham alan zevatın, yahut onlara âlet olan «mecnun»ların işi olduğunu, bunu herkesin bil-

diğini, gayelerinin İran milletini büyük mâzisinden ayırmak olduğunu, bu müdahale alıp yürüyecek olursa İran'da sekiz edebî dil vücuda geleceğini, zaten Rus alfabesiyle yazılan tacikçenin İranlılarca katiyen anlaşılmaz bir şekil aldığını, Afganistan'da da Sovyetlerin ayni siyaseti takip ettiklerini yana yakıla anlamıştı. Rusların fonetik esasta mahallî şivelerde edebî diller yaratmak ve yaşıyan kültürü batırmak yolundaki siyasetlerinin Çindeki tatbikatını, Çinceye asrî alfabe tatbiki işlerini komünistlerin ve yanlarındaki Rus «müşavir»lerinin ellerine almış olduklarını da 1938 de Çiniyatçı E. Eichhorn Bonn Üniversitesinde izah etmişti. Her halde Şark milletleri dil tasfiyesi hareketlerinde kendilerinin meşrû millî teşebbüsleri ile Rus zorlamaları arasındaki hududu kat'î olarak tesbit etmek mecburiyetindedirler.

Türkiye Türkleri merhum Şinasi ile başlanan ve Atatürk zamanında hızını alan millî edebî Türk dili yaratma hareketinde şuurlu ve bu hususta pek titiz olduklarından millî dilin istiklâline memleketin siyasî ve iktisadî istiklâline olduğu kadar itina göstereceklerí, Türk dilinin kuvvet ve kudretine, millî ordunun kuvvet ve satvetine karşı gösterdikleri kadar uyanıklıkla ehemmiyet verecekleri şüphesizdir. Bugünlerde devam etmekte olan dil kurultayında dinlediğimiz nutuklar aydınlarımızın bu millî derdi ne kadar derinden anladıklarına şüphe bırakmamaktadır. Söylenen nutuklarda ancak iç duyguların, hayatî ihtiyaçlarımızı anlama ruhunun hâkim olduğunu görmekle bahtiyarız. Türkiye, Türklüğün ve Türkçenin sağlam kalan esas istihkâmı olduğu gibi, bugün Çin Türkistanında ora Türkçesince yapılmakta olan neşriyat, Nankinde Hacı Yakub Yusufî tarafından neşrolunmakta olan «Edebiyat» ve «Yaşlar Bilimi» (Gençler Bilgisi) ve «Türkistan Medeniyeti» mecmuaları da Türkiye'deki dil ıslahatının Asyanın uzak köşelerindeki Türklerce derin bir sempati ile karşılanmakta olduğunu göstermektedir. Ancak bu dil ıslahatında batı Türk halk diline girmiş veyahut diğer Türk dilleriyle müşterek bir tarihî kültür mirası olarak yerleşmiş Arapça ve Farsça kelimelere dokunulmamalıdır.

Malûm olduğu üzere, birçok Arapça ve Farsça kelimeler (meselâ: Ramazan, oruç, namaz, akşam, çarh, ibrik, desti, kalem, kâğıt, mektep v.s.) daha Oğuzlar Türkistanda iken kendilerine, bilhassa Horezmliler vasıtasiyle gelip yerleşmişti. Bunlar bizim medenî temaslarımızı gösteren vesikalardır. Fakat Türkçe üzerinde, tecrübe mahiyetinde yapılan, dilimizin bünyesince tahammül edilemiyeceği de anlaşılan ameliyatı sona erdirirken bunun Osmanlıcaya ve terkiplere ric'at şeklini alamıyacağını bilmek lâzımdır. Yeni Türkçe ıstılahlar yapmak yoluyla Osmanlı devrinde tamamiyle ölü bir hâle getirilmiş olan Türkçenin yaşama ve yaratma kudretini ihyâ eylemek bâbında son yirmi yılda yapılan işlerin millî kültürümüz bakımından kıymeti takdir edilmek icabeder.

Türkçe eserleri Türkiye dışında yalnız Romanya'da bastırmayı mümkün kılan «Ş» harfi altındaki sidili yukarıya çıkararak tamir edilip, alfabemize Türkçe eserleri dünyanın her tarafında, linotiplerde bastırmayı müsait kılan bir şekle sokmak, keza Kaf «Q» ile sağır (Kef (N) in yerlerine iadesiyle Türkiye türkçesi ile diğer Türk şiveleri arasında husule gelen sun'î seddi ortadan kaldırmak ilim zihniyetinin hâkim olması neticesinde kabul olunacak

keyfiyetlerdedir. Türkiye'deki dil islâhı batı Türklerinin; Ortaasyadakisi oradaki Türklerin kendilerine ait bir iştir. Bu böyle olduğu halde batı Türk edebî dilinin diğer Türklerce okunmasını, ora mekteplerinde (imkân hâsıl olduğu zaman) tedrisini ve bura Türk kültürünün diğer Türk illerinde taammümünü imkânsız kılacak yahut müşkülleştirecek mâniaları Türk kavimleri arasında en kültürlüsü olan Türkiye Türkleri kendi elleri ile yaratamazlar zannederim. Bunun aydınlarımızın ekseriyetince anlaşıldığını görünce ben, Türkiye'de Türk dili üzerindeki çalışmaların yakın bir zamanda ilim için pek müsait şerait içinde gelişeceğine inanacağım geliyor.

Dil işlerini «Dil Akademisi» ismi verilmek istenen yeni bir heyete havale etmekle bu işin ilmîliği temin edilmez. «Dans Akademisi» de denildiği için bizzat «Akademi» kelimesi birşey ifade etmez. Bence bu iş âzaları üniversitelerimiz tarafından intihap olunup B. Millet Meclisinde tasdik olunacak «İlimler Akademisi» ne ve onun «Türk dili şubesi» ne havale edilmelidir. «Dil Akademisi» ile «İlimler Akademisinin Türk dili şubesi» başka başka şeylerdir. Akademinin dil şubesi, dil, tarih ve felsefe mevzularını onun riyâzî olarak tetkikini gâye edinen ve bu ilimlerin tâbi olduğu ilmî disiplinlere tâbi kılmak imkânını sağlıyan bir müessese olacaktır. Dil, tarih ve felsefe ilimleri, diğer ilimlerle aynı çerçeve içerisine sokulup beynelmilel tanınmış «İlimler Akademi»leri disiplinlerine tâbi kaldıklarında, daha semereli iş görürler.

İlimler Akademisi kurmak zamanı daha gelmedi denilemez. Bu devir gelmiştir. Yalnız kendi kültür seviyemizi takdir etmeyi ve o seviyeyi müdrik, iddiasız, mütevazi, iş bilen pratik ilim adamlarını şimdilik belki hep muhabir âza sıfatiyle - intihap etmesini bilmeliyiz. Bugün medeniyette ilerilikle övünemiyecek bir çok milletlerin, bâzı Güney Amerika milletlerinin, komşularımızdan Bulgarlarla Rumenlerin, Yugoslavların, Eston ve Finlerin Azerbaycanlıların, Ortaasyada Özbek ve Kazak - Kırgızların mükemmel İlim Akademileri âzaları vardır. Özbek İlimler Akademisi bugün 630.000 cilt kitaptan mürekkep kütüphaneye ve 75.000 cildden mürekkep yazma eserler koleksiyonuna mâliktir. Bunların çalışma neticeleri kendi seviyeleri ile mütenasip ve tabiî ilimler sahasında ise belki de mükemmeldir. Bizde de işimizi kendi seviyemize göre idare edebilirsek bir İlimler Akademisi muvaffakiyetle iş görebilir. Zaten bir otoriter ilim merkezi, ilmî mesaiyi tenkid ederek onlara kıymet biçen bir müessese olmadıkça memlekette ilmî çalışmalar netice vermez.

Dil meselelerinde merhum Ragıp Hulûsi'nin ve Banguoğlu'nun 1940-41 de «dilde ancak fonetiğe (telâffuza) uydurulmuş ve etimolojik (iştikakî) unsurlardan temizlenmiş bir şekli vücuda getirmeyi iddia etmenin gayri ilmî olduğu» nu söyledikleri; ayrıca Ragıp Hulûsi'nin «büyük bir mâziye mâlik bir dilin iştikakî prensibe daha çok riayetle iki prensip arasında makul bir âhenk tesisi»ni ileri sürdüğü zaman biz artık dil bahsını Akademik bir yola koymuş bulunuyorduk. Ragıp Hulûsi'nin Edebiyat Fakültesi Profesörler Meclisinin 13.12.1940 celsesinde uzun uzadıya arzettiği malûmat gibi, bir sene sonra neşrettiği eseri havada asılı kaldı. Ragıp bunun böyle olacağını biliyordu ve memleketimize Graf Kayserling'in anlattığı «şoför zihniyeti»nden ayrılmayı ha-

raretle tavsiye etmişti. Şimdiki dil kongresi dolayısiyle de ancak sekiz sene önce söylenen bu sözleri tekrarlamaktan ve ilim namına söylenen sözleri ve teklifleri daima su üzerine yazılmış gibi izsiz kaybolup gitmek beliyesinde kurtarmanın zamanı geldiğini söylemekten başka bir iş kalmıyor.

Türk dili de bir gün 150.000 kelimeye mâlik bir ilim ve kültür dili olacaksa, onun istikbali bugününe nisbeten 5 defa daha parlak olacak demektir; dilimizin kendisinden yapılacak ve beynelmilel söz hazinelerinden de alınacak on binlerce ıstılah yanında onun bugün ihtiva ettiği ve şarklı komşularından müstear kelimeler devede kulak kabilinden kalacaktır. Yeter ki, «Türk İlimler Akademisi» dilimizin bir ilmî gramerini biran evvel yapsın ve birçok batınlar için çalışma plânlarmı tesbit etsin. Bu işler ancak plânlı ve metodlu bir şekilde yürüyebilir.

[Tasvir, 24. 10. 1948]

TÜRK DİLİNİN KORUNMASI

— 1 —

Sovyet hâkimiyetinin ilk devirlerinde komünistlerin Şark kültür siyasetinde sözcüleri ve «Yeni Şark» dergisinin müdürü olan Pavloviç 1920 de Komintern'in İkinci Kongresi sırasında yazıp teksir ettiği ve bir nüshası Turar Ryskolov'un eline geçen raporunda Şarkta çalışacak komünistlere yol göstererek: «Komünistler, Şarkta burjua kültürünün yaşamasına yardım edecek hiç bir muvazaada bulunamazlar» dedikten sonra İslâm milletlerinin dillerinde istikrar olmamasını ve mezhep farklarını bahis konusu etmiş ve bu milletlerin dillerinde hâkim arkayizmle mücadeleyi ve lisanı halka yaklaştırma hareketlerini ele geçirmek için çalışmayı ve temelleri çürük saydığı bu dillerde istikrarsızlık yaratmayı, mezhep ihtilâflarım körükleyip bunu Şarkta mevcut olmıyan sınıf mücadelesi yerine geçirmeyi tavsiye etmişti. Bu yazı komünistlerin Rusya'ya komşu olan milletlere karşı kat'iyen samimî olmadıklarını pek açık olarak göstermişti. Bu yazıda dil meselesine dair ortaya atılan fikirleri Prof. E. Polivanov 1927 de «İnkılâpçı Şark» (Revolutsiyonnyy Vostok) dergisinde «Sovyetler Birliğine dahil milletlerin yazı dilleri ve inkılâp» unvaniyle neşrettiği yön gösterici makalesinde ve diğer yazılarında genişçe izah etti. O, imlâ, grafik ıslahının siyasî gâyeler için nasıl istifade edileceğini ve ayrı edebî dil-

lerin nasıl yaradılacağını, Arapça ve Farsçayı atınca yerine hemen Rusça ıstılâhların nasıl getirileceğini fakat bu işlerin «Russitsizm» tesmiye ettiği tarzda, yâni göze çarpan bir Ruslaştırıcılık gayreti şeklinde yapılmayıp, fikrin bu ayrı dillerde konuşan kavimlerin aydın mümessilleri eliyle işletilmesini ve komünist üniversitelerinde «ana dilleri seksiyonları» vücuda getirerek bunlarda bir taraftan bu dillere karşı feragat gösterisinde bulunmayı, fakat bunlar vasıtasiyle yapılacak Ruslaştırmanın edebî dilleri «Garplaştırma» (yâni Ruslaştırma) nın kaçınılmaz bir zaruret olduğuna ve «grafik ıslahat» ta «fonetik imlâ»nın esas edilmesi gerektiğine kandırma usûlünün tatbikinin şart olduğunu ileri sürdü. Polivanov'un nazariyeleri riyâkâr «hüsnüteveccüh» le Şarklı talebeye telkin edildi. Moskova'da tahsilde bulunan Türkiye'li talebeden bu fikirleri temelli olarak benimseyen birisi Ahmed Cevad Emre idi. O, 1928 de İstanbul'da yayınladığı «Muhtaç Olduğumuz Lisan İnkılâbı» unvanlı kitabında o sene kabul edilecek olan yeni Türk alfabesinin tatbikatında Polivanov'un edebî dillerin telâffuz «fonetik imlâ» esasında kurulması gerektiğini, «lisanın mütemadi değişmesi» nazariyesini benimsemiş olduğundan bu fikri Şark edebiyatından misaller getirerek dilde istikrarsızlığın tabiîliğini gayet mâsum bir fikirmiş gibi anlattı.

Bundan sonraki «tekâmül», Rusya'da Türk dillerine Lâtince yerine Rusça Kiril harfleri tatbiki dolayısiyle bu dillerin «ruhen» Rus diline yakınlaştırılması zaruretinden bahseden yazılar da görüldü. Bunda Türk dillerinin bünye, sentax bakımından «yavaşça Garblaştırılmaları», keza «Q» ve «ng» gibi Slavçada bulunmıyan sedâların, onlara yeni Kiril alfabesinde yer vermemek suretiyle tedricen bertaraf edilmeleri, «H» harfi bulunmıyan Rusça vasıtasiyle Türk lehçelerine geçen Garblı kelimelerin Rus diline uygun şekilde «G» ile yazılması (meselâ Holanda, Hegel, Hitler, yerine Gollanda, Gagel, Gitler), Türkçeye geçen Rusça kelimelerinin Rus imlâsı ile yazılması ileri sürüldü. Devrik cümle «Türk dillerinde, Garba aykırı olmakla yok olmaya mahkûm olan gayritabiî hal» olarak telkin olundu.

Kazakistanda ve Azerbaycanda Türkler bu siyasetle ciddî ve şuurlu olarak mücadele ettiler. 1963 te Frankfurt'ta toplanan Milletlerarası Petrol Kongresine Rus delegeleriyle bir çok mühendisi de gelmişti. Bunlardan birine bir Türkiyeli talebe anlıyormusunuz diyerek «Cumhuriyet» gazetesini sunduğunda Azerbaycanlı mühendis gazeteyi evirmiş çevirmiş ve nihayet «Pek anlıyamıyorum ama bir şey anladım: bizim sekiz sene savaşarak yendiğimiz devrik cümleleri şimdi size satmaya çalışıyorlar, bu manat (yâni para) geçmez, siz dilin bünyesinin devrilmesinin nereye kadar gideceğini bilemezsiniz, biz ise biliyoruz» demiştir.

Rus siyasî dilcilerinin Rusya'nın doğulu komşularına hulülleri hiç bir yerde bizzat Rusların müdahalesi şeklinde yapılmaz, bunu yerliler eliyle yaparlar. İran'da Tüde zamanında Lâhutî'nin dil ve imlâ siyaseti, Komünist Çin'de Moskova'da terbiye gören Çinliler eliyle Çin dilini Rus alfabesi tatbiki yoluyle bir çok dillere ayırmak siyaseti malûmdur. İran'dakileri Senatör Seyyid Hasan Takizade «Yadigâr» mecmuasında neşrettiği mükemmel yazıları ile yere serdi. Çin'de yapılan Rus dil siyasetinin 1950 ye kadarki safhalarını John Hopkins Üniversitesinde Dr. John de Francis «Çin'de milliyetçilik ve dil

ıslahatı» ismindeki eserinde, daha sonraki gelişmeleri Prof. R. Michail (Seattle) yazılarında anlatmışlardır.

Bu Rus siyasetine karşı ve Lâtince lehine güreşen Çu-Çiu-Pay muvaffak olmuş ve 1956 da Lâtin taraftarları efkârı kendi lehlerine çevirebilmişlerdir. Prof. Michail'in anlattığına göre şimdiki Rus - Çin ihtilâflarında Rusların Çin'de takibetmek istedikleri dil ve kültür siyaseti de mühim rol oynamıştır.

Türkiye'de Rus siyasetini yerlilerin eliyle tatbik etme tecrübelerinden birisine bizzat kendim de şahid oldum: 1940 ta İslâm Ansiklopedisinin Türkçesinin neşrine başlarken Maarif Vekili Hasan Âli Beyin idaresinde toplanan idare heyeti Adnan Adıvar Beyle benim, teklif ettiğimiz Müsteşrikler transkripsiyonu kabul etmişti. Bu da 1935 te Roma'da toplanmış olan 19 uncu Müsteşrikler Kongresinde Alman bilginleri tarafından teklif olunan matbu bir transkripsiyon sistemi idi. Bunu memnuniyetle kabul eden Hasan Âli Yücel bir kaç gün sonra Adnan Beye telefon ederek Müsteşrikler transkripsiyonunu kendisi İstanbul'a gelişine kadar tatbik etmememiz gerektiğini emretmiş. Geldi, nedense Vekil bey fikirlerini tam olarak değiştirmiş «Q» ve diğer bir iki harf yerine o sene Sovyetlerin Türk dilleri için cebren tatbikatına başladıkları alfabedeki iki şekli gayet âmirane bir şekilde işte bunları tatbik edeceksiniz, dedi. «Q» yerine Rusların kabul ettikleri kuyruklu «K» idi. Vekil bey bunları gûya kendi fikri imiş gibi ortaya koyduğundan ben bunun Rusların alfabelerinden alınmış olduğunu o toplantıda söylemedim. Fakat Adnan Bey bunu biliyordu, o da «O halde «K» nın altına bir nokta koyalım, öyle yazanlar var» dedi. Burada Hasan Âli Beye bu işaretleri birer solcu arkadaşı vasıtasiyle kabul ettirmiş olabilirler. Kazakistanda «Q» harfi aleyhine «K» kabul olunması uğrunda mücadele eden Rus dilcisi Prof. Smirnova ve emsali zevat Garpte ve Arap âleminde, İran'da ve Hindistan'da kabul olunan «Q» nun karşısına dikilmeleri Türk kavimlerini Lâtin harfinde dahi diğer İslâm milletlerinden ayrı bulundurmak olduğunu gizlemiyorlardı. Bir de Rus dilinde bulunmıyan bu harf Türk lehçelerini Ruslaştırma siyasetine karşı koyan bir düşman telâkkî olunuyordu.

Şarklıların kendi elleriyle tatbik olunmak yolunu tutan yeni siyaset te Rusların Şarklı komünistlere kabul ettirdikleri diğer bir prensip te «Dvuyzaiç'ye» (iki dillik) dir.

— 2 —

Sovyet Rusya'da komünizmin kültür siyaseti, bu siyasete kurban gidecek milletlerin komünist mümessilleri vasıtasiyle tatbik edilir. Bununla bu siyasetlerin bu kavimlerin istekleriyle kendileri tarafından tatbik olunduğu ileri sürülür. Bütün bu kavimlerin Gürcü ve Ermenilerden başkasına 1940 yılında Rus alfabesi cebren kabul ettirildi. Fakat Ruslar'dan ve Ukraynalılardan sonra sayıca en büyük kütle olan Müslüman kavimlere Rus alfabesini, 1907 yılında da tecrübe edildiği gibi, kabul ettirmek güç olduğundan işin bu safhasına geçiş merhalesi olarak başta Lâtince alfabeler tatbik edildi. Sonra bu alfabelerin aleyhine ve Rus alfabesi yerleştirildikten sonra asıl Ruslaştırma safhalarına geçildi. Bütün bunların plânları Ruslar tarafından tertip e-

dildi, tatbikat propagandası ise bu kavimlere mensup komünistler tarafından yaptırıldı. Kuzey Rusya'da 25 kadar küçük kavim vardı. Bunlar için Rus alfabesi ile yeni edebiyatlar vücuda getirildi. Bunlara da «yazıları genç milletlerin dil ve edebiyatları» denildi. Bu yeni edebî diller hızla Rus kelimeleriyle dolduruldu ve yerli kavimlerin okuma yazma bilenlerin hızla Ruslaşmaları temin edildi. Çünkü bu yeni diller kültürün ancak bir kısmına cevap verdiğinden daha ilk mektep tahsili Rusça yapılıyordu. Bu yolla «Genç yazılı milletler (Rusça: mladopismennyye narody) için tatbik olunan kültür siyaseti «İki dillilik» (dvuyazyc'ye) ismini aldı. Bu kavimlerle muvazi olarak yaşıyan Ukraynalılara, Müslüman Türk kavimlerine Gürcü, Litva, Latviya ve Tacik kavimlerine eskiden edebiyatları olduğu için «Yazıları eski milletler» (Starpoismennyye narody) denildi. Az sonra bunları da «İki dillilik» yoluna sevketmek sırası geldi. Bununla «İki dillilik» Sovyetler Birliğine dahil milletlerin hepsini kapsıyan bir kültür mefhumu oldu. Rus yazarları arasında bir gün Sovyet mahkûmu olacakları düşünülen ve bugün Rusya dışında bulunan Kürt, Hezare ve Düngen gibi kavimler için «İki dillilik» in bir hayatî mesele en kısa terakkî yolu olacağını söyliyenler oldu. Neticede bu meselenin Sovyetler Birliği mikyasında düzenlenmesi Rusya Komünist Partisi'nin büyük meseleleri sırasına girdi ve «Sovyetler Birliğine dahil sosyalist milletlerin gelişmesini dolayısiyle millî dil ve edebiyatlarının gelişmesinin oluş düzenleri» (Zakonomernosti) milletlerarası kongre mevzuu oldu ve bu kongre 1962 yılının 22 - 24 Kasımında Kuzey Türkistan'da Alma - Ata şehrinde toplandı. Bunun zabıtları da 1964 yılında aynı Alma - Ata'da «Sovyetler Birliğine dahil kavimlerin edebî dillerinin gelişmesi meseleleri» ünvaniyle 382 sahifelik bir eser hâlinde neşredildi.

Sovyetlerde ilim ve kültür mevzularma tahsis edilen bu gibi kongreler başlıca ilim akademileri tarafından toplanır. Parti tarafından ve onun kontrolü altında toplanan, onun tâlimatı dahilinde müzakereler yapan bu kongrelerde asıl Sovyetler için gerekli noktaları parti ve Rusya menfaatleri bakımından izah edecek ve savunacak sadık şahsiyetler tâyin olunduktan sonra (ki Alma - Ata kongresinde bu rol Özbeklerden Hannazarov ve Kazaklardan Hasanova gibi zevata verilmişti) diğer üyelere serbest konuşma imkânı da verildiğinden bu nevi kongrelerin zabıtlarını öğrenmek çok faydalı oluyor.

Alma - Ata Kongresine 98 âzâ gelmiş bunların çoğu Rusya İlimler Akademisi'nin ve ayrı cumhuriyetler ilim akademilerinin üyeleriyle bu akademilere mensup filoloji ve felsefe ilimleri doktora namzetleri yâni genç akademisiyenlerden ibarettir. Zabıtlarda üyelerin ilmî derecelerine ait verilen kayıtlardan Azerbaycan, Özbek, Tacik, Kırgız, Kazak, Türkmen, Tatar, Çuvaş ve Başkurt İlim Akademileri çevrelerinden başka Yakut, Altay, Tuva, Hakas, Kumuk, Balkar gibi sayıca küçük Türk kavimlerinin muhtar vilâyetlerinde teşkil olunan ilim müesseseleri çevrelerinde de bir çok ilim adamlarının yetişmekte olduklarını öğreniyoruz. Kongre, Rusya İlimler Akademisi ile Kazakistan İlim Akademisinin gayretiyle toplandığından sevk ve idaresinde Ruslardan Vinogradov, Serebrenikov, Kazaklardan Satbayev ve Bayişav gibi bu akademilerin reisleri başlıca rol oynamışlardır. Kongre; 1) Meselenin genel konuları, 2) Gayri Rus milletleri arasında Rus dili,

bunun yayılışı, 3) Türk dilleri, 4) Yazı dilleri eski olan milletler ve 5) Genç edebî dilli milletler olmak üzere 5 seksiyona ayrılmış, her seksiyonda umumî tebliğlerden sonra münakaşalar ve bu münakaşaların sonunda kongreyi toplu olarak değerlendiren nutuklar yer almıştır. IV. ve V. seksiyonlarda Kuzey Rusya'daki, Eskimo, Samoyed v.s. Fin - Uğur kavimlerinin mümessilleri yer almışlar.

Bütün bu zabıtlar üniversitelerimizin Türkoloji şubeleri ve Türk kültürünün müesseseleri tarafından tam ciddiyetle öğrenilerek tercümeleri yapıldıktan sonra mufassal hulâsaları kitap şeklinde neşredip, milletimize tanıtılacak niteliktedir. Ben bu zabıtlardan ancak bâzı özetler veriyorum. Burada «İki dillilik» demekle bütün bu kavimlere ana dilleriyle beraber Rus dilini mektep, üniversite, kongreler, radyo ve bilimsel yayınların dili sıfatiyle ikinci ana dili olarak nasıl ve ne gibi programla yayılması gerektiği, bununla paralel olarak aile dili olan ana dillerine ne gibi yer ayrılacağı, onların mukadderatı bahis konusu edilmiştir. Rus İlimler Akademisi reislerinden Prof. Serebrenikov ve Skorik Rusya'nın kuzeyinde yaşıyan Fin Uğur kavimlerinden 11 kavmin artık Ruslaşmakta ve aile içinde dahi Rusça konuşmakta olduğunu, Yakutlarda yerli gazetelerin bile Yakutça çıkmayıp Rusça çıktığını ve yerli radyonun da Rusça söylediğini tasrih etmişler. Prof. Serebrenikov, Fin - Uğur kavimlerinden bâzılarının doğrudan doğruya Rusçaya geçtiğinden ana dillerinde konuşan Fin - Uğurların adetçe azaldığını, bunların geleceği ne olacağı hakkında bir şey söyleyemiyeceğini anlatmakla bu küçük kavimlerin istikballerini karanlık göstermiştir.

— 3 —

Rus bilginlerinin bu nevi beyanatları küçük millet mümessilleri üzerinde ağır ve kötü tesir yapmıştır. Ezcümle Komi kavmine mensup bir bilgin, «Bu kongrede bâzı arkadaşlar, Komi dilini artık Rusçaya sımsıkı bağlamak ve Rus kelimeleri sokmayı genişletmek ve hızlandırmak gerektiğinden bahsettiler» diye şikâyet etmiştir. Çuvaş İlimler Akademisi mümessili Andreev, «Rusçaya bu kadar bağlanmanın ne lüzumu var, bilâkis Türk dilleri arasında birleşmeye yol açmak lâzımdır, iki dilliliğin sonu Rus olmaktır» demiş ve Rusya İlimler Akademisinden Prof. Baskakov «Bu derecede pesimizmin vakitsiz olduğunu, fakat büyük ansiklopedilerin bu milletlerin dilleınde neşredilemiyeceğini» söyliyerek bu Çuvaş Türkünü cevaplandırmıştır. Mesele üzerinde vazıh beyanatta bulunanlar Yakut Türklerinden Prof. Ubriatova, Başkurt mümessili Garibov, Kırgız Sartbayev, Kazaklardan İshakov, Kazanlılardan Kurbatov ismindeki bilginler olmuştur.

Moskova Şark Dilleri Enstitüsünde Türkoloji mütehassısı olduğu anlaşılan hanım Prof. Ubriatova daha 1959 yılında Moskova'da toplanan diğer bir Kongrede gayri Rus milletlerin dillerini yavaşça ölüme mahkûm etme tedbirlerine karşı tebligatta bulunmuş, matbu olan bu tebligattan Alma - Ata Kongresinin diğer Türk delegeleri de takdirle bahsetmişlerdir. Bu Kongrede bizzat beyanatta bulunan Ubriatova İkidillilik şartlarında Rus tesiriyle Yakut dilinde devrik cümleler hâsıl olduğundan şikâyet etmiş, fakat buna dair 1959 yılı Kongresinde

verdiği beyanatı kimse tarafından tutulmadığından son derecede hayal kırıklığına uğradığını anlatmış ve artık bu dilleri kim himaye eder meâlinde sözler söylemiştir. Prof. Tereschenko Fin - Uğur dillerinde Rus dilinin tesiriyle cümle değişikliği hasıl olduğunu (S. 331) zikretmiştir. Başkurt mümessili Garibov ise Türk kavimleri hakkında bu kongrede ve diğer Rus yayınlarında «Türkçe konuşan kavimler» tâbiri kullanmanın haksız olduğunu, bununla bu kavimlerin Türk olmadıklarına işaret edilmekte olduğunu, Rus alfabesinin ve imlâların eksiklerini, Türk kavimleri için alfabe ve dil birliği temin etmenin lüzumunu tebarüz ettirmiş ve herkesin zarurî bildiği bu meseleler üzerindeki çalışmaları ayrı cumhuriyetlerin sınırlarına münhasır kaldığından, yâni bir araya gelip konuşmaya imkân verilmediğinden, neticesiz kaldığından; Kazak İshakov da İkidillilik siyaseti ile Rus diline yanaşmanın Türk kavimlerinin kendi aralarındaki karşılıklı tesirleri öğrenmeye mâni olmaması gerektiği halde, bunun yapılmadığını Türk kavimleri için tek bir alfabe ve imlâ kaidesi kabul etmek gerektiğini; Kırgızlardan Sartbayev yine Türk yazı ve imlâ birliğine taraftar olduğunu, bu mesele hakkında bir kaç defa konuşulduğunu, hattâ Ruslardan Prof. Borokov ve Baskakov ilim yönünden bu fikri desteklediklerini söylemişlerdir. Sartbayev ayrıca Türk lehçeleri için Rusçadan 18 türlü alfabe vücude getirilmiş fakat sun'î ayrılıklar vücuda getirmek maksadiyle bütün lehçelerde aynı şekilde telâffuz olunan sesler için ayrı alâmetler uydurulduğunu, meselâ «Q» sesi için altı lehçede altı işaretle, «GH» nin beş kavimde beş türlü işaretle gösterildiğini, Azerbaycan alfabesinde de eksikler olduğunu tebarüz ettirmiş; Karakalpaklardan Ubeydullahyev de Rus alfabesinin Türk diline uymadığını, bunları ıslah etmek gerektiğini söylemiş; Kazan Türklerinden Dr. Kurtbatov aynı fikirleri ileri sürerek «İki dillilik» şeraiti altında bir çok yeni meseleler çıkmakta olduğunu, Türkçe fiil ve zarfların cümle içindeki yerlerini Rusçaya bıraktığını, fiil ve failin cümlede yerleri değiştirildiğini misâllerle göstermiş, Türk dillerinin tarihiyle uğraşmanın yersiz olduğuna dair söylenen sözlere karşı savunmuş; Yakut Prof. Ubriatova Rus İlimler Akademisi tarafından neşrolunan Dil Bahisleri dergisinin 1962 No. 1 de Türk dillerinin mukadderatını karanlık gösteren yazılar dolayısiyle Altay Türkleriyle Hakas Türklerinin çok bedbin olduklarını zikretmiş; Azerbaycan, Kazak, Uygur mümessillerinin çok bedbin olduklarını zikretmiştir.

Azerbaycan, Kazak, Uygur mümessillerinden daha birçokları bu mealde beyanatta bulunmalarına rağmen Kongre her kavimde iki dilin beraberce yaşayışları meselesine dair önceden hazırlanıp gelmiş parti kararlarını kabulden başka bir iş yapmamış ve parti tezi müdafilerinden Kazak Hasanova, Kazak dilinin morfolojisini dahi Rusçaya uydurmak gerektiğini, Özbek Hannazarov da büyük kültür dilleri yanında küçük dillerin kaybolması tabiî olduğundan bu dillerin netice itibariyle Ruslaşmasına karşı koymanın tabiat kanunlarına aykırı hareket etmek olacağına dair malûm demagoji tekerlemelerini uzun uzadıya anlatmışlardır.

İngiliz hâkimiyeti altında İngilizceye alışmış olan Hindistan'da üniversite öğrencilerinin geçen sene, bilhassa Madras'ta yerli dilleri yerine ilim ve tedris dili olarak İngilizceyi isteyip çıkardıkları kargaşahklar, umumiyetle bugün fiilen resmî dil olan

İngilizceyi hukuken dahi tanınıp iki dillilik prensibini savunan Hindlilerin çokluğu malûmdur. Ruslar da kendi memleketlerinde böyle bir durumu zorla yaratmak ve iki dilliliği kendilerinin cihan komünist inkılâbının gerçekleştirme amaçlarından birisi, «kapitalist bilingualizmi»nin emperyalist esareti, «sosyalist bilingualizmi nin milletlerin kurtuluş ve yükseliş vasıtası olduklarını isbat ve bunu yerli teşvikin eliyle Şarklılara telkin eylemek yolunda çok gayret ve para sarfetmektedirler. Onlar bu sinsi siyasetlerini asıl Rus propagandistleri yerine yerlilerden yetiştirdikleri partili teşvikçileri eliyle tatbik etmek hususuna son derecede ehemmiyet vermekte oldukları hiç te unutulmamalıdır. Bu durumda Türkiye, İran ve Afganistan gibi Sovyetlere komşu memleketlerde millî dil ve edebiyatla ilgili toplantı ve kongrelerin bu hususta, gün geçtikçe onа göre gereken millî dili koruma tedbirleri alacakları bedihidir. Ankara'da çalışmalarına başlıyan Türk Dil Kurultayı üyelerinin de bu konuları ciddiyetle ele alacaklarım umarım.

[Dünya, 10, 12, 13 Temmuz 1966]

SOVYET İDARESİNDEKİ TÜRKLER'DE EDEBÎ DİL MESELESİ

Rusların Müslüman Türklerin ve diğer gayri Rus milletlerin edebî dilleri meselesine nazarları son 45 sene zarfında tamamen tebellür etmiş vaziyettedir.

1. Rus mahkûmu olan milletleri yutarak büyümek ve Rus dilini cihanşümul inkilâbı tahakkuk ettirmekte olan milletin dili olmak bakımından bütün Asya'da ve Rus Doğu Avrupasında katiyetle hâkim duruma getirmek,

2. Rusya'ya dahil olmayan komşu kavimlerin eski medeniyetlerini devam ettirmekte yardımcı olan dillerinden diğer komşu kavimlerin tesirlerini yok ederek onun yerine Rus unsurlarını ve Kiril alfabesini sokmak, bu bakımdan bu komşu Asya kavimlerin meselâ Rus mahkûmu Müslüman Türkler üzerinde din ve müşterek kültür yoluyla girmiş olan lisanî unsurları, istilâhları tedricen, fakat kökünden yoketmek,

3. Edebî dilleri halka anlayışlı olması gerektiğine dair fikri kendi Rus siyasetlerine âlet edip, her yerde fonetik yazı dilleri yaratmak ve dialektoloji ilmini bu maksat uğrunda çalıştırarak bugün edebî dillerine malik olan milletleri yeni yeni edebî dillere bölerek yutulmalarını kolaylaştırmak, bugün Rusya'da Türk dilinde 18 edebî dil yaratılmıştır. Fakat Kazan Türkçesinin Sibirya Müslüman Türkleri

arasında ve Özbek edebî dilinin Harezm ve Karakalpaklar arasında köklü olarak yayılmasını önlemeğe çalışmaktadır. Yâni daha da küçük parçalara bölünmesini temin etmek te isteniliyor. Bu edebî dillerin hiç birinde istikrar temin etmeyip, istikrarlı hayat ve ilim dili sıfatıyla Rus dilinin hâkimiyeti fikrini bilhassa gençlik arasında yaymak. Bu son maksat uğrunda yeni Sovyet Türk edebî dillerini daima tezatlarla bunalmış, hayat istidadı olmayan her gün mâzisinden uzaklaşarak her gün yerini Rusluğa bırakan istikrarsız diller şekline sokmak için azamî gayret sarfediyorlar. Yeni edebî dillerin kuruluşunda bunların tarihi tekâmülü ve bir diğerine genetik bir şekilde bağlanmasını önlemek. Mahallî edebî dillerin teşekkülünde sırf coğrafî esasa mekanikî bir birleşme esas tutulmuştur. Bu bakımdan son edebî Özbekçenin yaratıcılarından olan Prof. Polivarov bu edebî dilin tarihî temeli olmadığını, netice itibariyle büyük bir istikbale namzet olmadığını ileri sürmüştür. Bununla beraber bütün Türk kavimleri arasında Türk olmayan gayri Rus milletleri de ana dili ile muvazi olarak Rusçayı mektebe, daireye sokmak, yâni onların tâbiri ile «çift dillilik» yolunu tutmak uğrunda en cezrî tedbirler alınarak çalışılmaktadır. Ve bunları Rus milletinin kendi aralarından yetiştirdikleri propagandistler vâsıtasıyla, bu milletlerin kendi isteklerine uyarak tatbik edilen siyaset diye gösterilmektedir. Bu sinsi ve yıkıcı siyasetin temeli olarak dillerin sintaksini, yâni cümlelerde kelimelerin alacakları yerleri, asırlardan beri alıp geldikleri yerleri değiştirerek ebedî müzmin hastalığa tutulmuş vaziyete sokuyorlar.

Rusların bu siyasetlerini ayrı kavim ve kabilelerde nasıl tatbik ettiklerini, bu dillerin gramer ve

sentaksine dair bilhassa 1959 senesinden sonra neşr ettikleri eserlerini Amerika, İngiltere ve Almanya kütüphanelerinde tetkik ettim. Bunlardan bilhassa Özbek, Türkmen, Kırgız, Kazak, Karakalpak, Uygur, Kazan Tatarı, Nogay, Karaçay, Altay, Kafkas, Toba, Çuvaş, Başkurt ve Azerî dil lehçelerine ait tetkikatı ve Türk olmıyanlardan da Tacik ve Mari gibi kavimlerin edebî dillerine ait neşriyatı kendi sahamın dışında olduğu halde bir bir tetkik ettim. Bütün bu neşriyatta Rusların zorla sokmakta oldukları devrik cümleleri tesbit eden bir tek eser yoktur. Memleketimizde ve diğer Ruslara komşu memleketlere, edebî dillerin bünyesi üzerinde tesir etmek tecrübeleri Sovyet cihanşümul dil siyasetinin yankılarından ibarettir. Bu değişmenin neye varacağı hakkında hiç kimse açık cevap veremiyor. Yalnız Sovyet İlimler Akademisinin filoloji enstitüsü âzaları bu yolda son 25 sene zarfında yapılan mesai neticesinde Kuzey Rusya'daki ekserisi Fin ve Uğurların aile içinde dahi millî dilden Rus diline geçtiklerini, neşredilmekte olan gazeteleri, meselâ Yakutlarda radyoda ancak Rusça yayınlanmaya başladığının, yâni millî dilin bu sahalarda itibarı kalmadığını 1962 senesinde Kazakistandaki Alma - Ata'da toplanan Büyük Kongrede ilân etmişler. Ve orada hazır bulunan bâzı Türk kabileleri mümessilleri tarafından «O halde bizim dillerimizin ne kadar ömrü var» sorusuna kaçamaklı cevaplar vermeğe mecbur olmuşlardır.

Bu gibi toplantılara yerli halkdan Sovyet prensiplerini açıkça savunan zevatın iştirâki de temin edilmiştir. Rus Kiril alfabesi komünist Çin'de tatbik edilmek için propaganda yapıldı. Fakat Çinlilerden Çu-Çin-Pay gibi Lâtince taraftarı filoloğların tezle-

ri 1956 senesinde galip geldikten sonra, Rus dili cihan proletaryasının edebî dili olarak bütün dünyaya yaymak hülyası ortadan kalkmaya başlamıştır. Rus mahkûmu Türkler arasında dil meselesinde Sovyet siyasetini, açık veya kapalı olarak tenkit etmek yayılmaktadır. Türkiye de Türk dili tarihine dair neşrolunan eserler, meselâ Çuvaş, Tuva, Hagas gibi gayrimüslim Türkler arasında dahi öğrenilmekte, Kaşgarlı Mahmut'dan, hattâ Rabguzi'nin kitabından nakiller yapılmaktadır. Vaziyet böyle olduğu halde Sovyet Rusya'nın Türk dillerine karşı tatbik etmekte olduğu siyasetin değişme ihtimali görülmüyor.

Bilhassa memleketimizde yapılmakta olan sapık dil siyasetinin, keza devrik cümleler propagandasına gûya bir moda imiş gibi uymak, bunlara cesaret vermektedir. Mesele devletin umumî siyasetinde ve milletin mukadderatı meselesinde yer tutmalıdır.

[**Türkeli**, s. 3, 1968]

RUS VE ÇİN İDARESİNDEKİ TÜRKLERDE EDEBÎ DİL MESELESİ

Evvelce Rus mahkûmu Türkler arasında Türkçe, Azerî, Özbek ve Tatar ve Kazak şivelerinde türemiş tek alfabe ile yazılan biri diğerince anlaşılan edebî dil vardı. Şimdi Sovyetler devrinde Slâv - Kiril alfabesinin biri diğerinden mahsus işaretlerle ayrılarak icat edilen 18 türlü alfabe ile yazılan 18 edebî dil vardır. Bu diller ne vaziyette ve hangi istikamette gelişiyorlar? Bunlar Rus ve Çin Sovyet hükûmetlerinin mahkûmları olan ve komşuları olan milletlerle nasıl yaşıyacaklarına dair kanaatlarına dayanan siyasetlere ve tetkikatına bğlıdır. Sovyet Rusya'nın siyaseti tamamiyle tebellür etmiştir. Komünist Çin de bu siyaseti Ruslardan almış. Bunu Celâleddin Wan-Sing Şan «Kızıl Çin'de İslâmiyet» mevzuuna dair 1960 yılında Edebiyat Fakültesi İslâm Araştırmaları Enstitüsü Dergisinde neşrettiği makalesinde güzel surette anlatmıştı. Bu hususta şimdilik teferrüata girmiyeceğim. Rus siyasetinin temeli ise:

1) Bütün azınlıkların Rus milletine kültür ve dil bakımından eriterek ilhakı ve Rusya'nın bu sistemle cihanşümûl plânlarını tahakkuk ettirmek üzere mütemadiyen büyütülmesidir. Bu siyasetin Sovyet devrindeki tatbikatı bir taraftan beş senelik plânlara bağlanıyor diğer taraftan da bu işin mahkûm kavimler arasından mahsus yetiştirilen unsur-

ların eliyle yaptırılıyor. Rus hükûmeti bütün bu millî dil plânlarını azamî suretle ve çok israrlı surette tatbik ettiği halde bunu mahkûm milletlerin kendi istekleriyle ve kendi elemanlariyle, kendi millî gâyeleri sıfatiyle yürütüyorlar gibi göstererek hareket ediyor. Devletin iktisadî siyaseti hattâ uzay siyaseti kadar temel siyaseti olarak tatbik ettiği halde bunun yerli halkların istediği bir siyaset olmayıp sırf Rus siyasî ve kültürel emellerini tahakkuk ettirmek üzere Rus Komünist Partisi merkezinin uydurduğu ve tatbik ettiği siyaset olduğunu söyleyenlere karşı, fevkalâde hassastırlar.

2 — Azınlıkların Rusluğa ilhakı için bunların komşu akraba kavimlerle temas yollarını kesmek, Müslümanlara gelince din ve İslâm kültürü yoluyla asırlardanberi dillerine girmiş ve yerleşmiş müşterek unsurları ortadan kaldırmak yolu tutulmaktadır. Bu husus 1924 yılındanberi büyük bir itina ve şiddetle tatbik edilmektedir.

3 — Rusya edebî dilin «halka anlayışlı» olması umdesini azamî surette istismar ediyor. Yutacaklarını kestirdikleri vücuda getirdikleri edebî dillerin daha da parçalanmaları için gereken tedbirleri alınmış ve ilmî diyalektoloji tetkikatı tamamiyle siyasete âlet edilmiştir. Meselâ bir «Tatar edebî dili» vardır. Bunun tamamiyle telâffuza göre fonetik olarak tesbit edilmiş Rusça - Tatarca, Tatarca - Rusça lûgatları, grameri yapılmış. Tatarca için Kazan şivesinin, Özbek şiveleri için Taşkent şivesinin kat'î hâkimiyeti esas tutulmuştur. Fakat Rus komünist dilcileri pek iyi biliyorlar ki tesis ettikleri bu «hâkimiyet» aldatıcıdır. Meselâ Kazan şivesinin fonetiğine müstenit Kiril yazı edebî Tatar dili ve garbî Sibirya'daki Müslüman Tatar zümreleri için, hattâ bir

aralık Romanya'daki Dobroca Tatarları için edebi dil olarak mektebe sokulmuştu. Yâni Altaylardan Tuna'ya kadar Kazan şehri Türklerinin telâffuzuna dayandırılarak tek bir Tatar edebî dili hâkim olacağı söyleniyordu. Belki Romanya komünistlerinin dahli bile olmadan Ruslar buraya Kazan Tatar edebî dili sokmak istediler. Tecrübeleri muvaffak olmadı. Dobroca Tatarlarında tedrisat evvelce de kısmen tatbik olunan Romen diline geçti. Bugün Dobroca'da Türk ilk mekteplerinde tedris dili Romencedir. Kazan Tatar edebî diline bağlanmış olan garbî Sibirya Tatar şivelerine «Doğu Tatar şiveleri» deniliyordu. Fakat Ruslar mahallî Tatar dilcilerini seferber ederek yaptıkları «Tatar diyalektoloji tetkikleri» neticesinde bu kabilelerin «edebî dilin halka anlayışlı» olması bakımından Kazan Tatarcasına bağlı kalamıyacağını, gûya «tesbit» etmiştir. D.G.T. Tomaşeva isminde bir dilci «Çuvaş Sovyet Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna tâbi Çuvaş İlmî Araştırma Enstitüsü» (evvelce bunun ismi İlimler Akademisi Filiyalı) idi. 1965 te çıkan 28. cildinde, «Garbî Sibirya Tatarlarının dilleri üzerinde araştırmaların bâzı neticeleri» unvaniyle neşrettiği yazısında garbî Sibirya Tatar şiveleriyle Tümen, Baraba, Tobol, Işim, Irtış, Yalutar, Tevrız, Tom isminde ayrı şivelerden teşekkül ettiği ve Tom lehçesinin «Çat», Evşte ve Kalmak isminde üç şiveye ayrılmakta olduğunu, bunları tek bir Tatar edebî dili etrafında toplamak güç olduğunu ve neticede Sibirya Tatar mekteplerinin bir çoğunda tedris dili sıfatiyle Rusçaya geldiğini bu yolda yapılan tetkikatın 1959 da yapıldığını belirtmiştir. Ayni Çuvaş İlmî Enstitüsü neşriyatında X. Danyarov isminde bir dilci «Semerkand Üniversitesinde Türk Diyalektolojisi problemleri-

nin işlenmesi» mevzuu üzerinde yazdığı enteresan makalesinde Ortaasya Türk şiveleri meselesinin ilmî ve siyasî taraflariyle uğraşmakla şöhret kazanan Profesör E. D. Polivanov'un «Özbek edebî dilinin şiveler arasında tabiî temas ve tekâmül neticesi olarak değil, sadece mevcut şivelerin mikanikî surette birleştirilmesi suretiyle de vücuda gelmiş olduğundan Özbek dilinin tarihte hiçbir vakit bir esas ana lehçesi mevcut olmadığını» belirtmiş. Bu zatın ve Özbeklerden Reşatov'un araştırmaları neticesinde Özbek dilinde Karlık - Çigil, Kıpçak ve Oğuz olmak üzere üç müstakil lehçeye dayandığı ileri sürülmüş. Bugünkü edebî Özbek dili Polivanov'a göre «bir tarihî temele dayanmadığından» bunun parçalanması da tabiî bulunacaktır. Zaten Özbekler bidayette Karakalpak şivesini Özbekçeye ilhak yolunu tutmuşlardı. Olmadı. Müstakil edebî dil oldu. Horezm Özbekçesi de Taşkent Özbekçesine uymadığı ayni dil tetkiklerinde belirtilmektedir. Danyarov bilhassa Özbekçeyi edebî dil olarak kullanmakta olan Kıpçak unsurunun kendi varlığını aktiv olarak göstermekte olduğunu kaydetmektedir. 1) Fakat Kıpçak unsurunun «bu aktivite»si ne şekilde tezahür etmekte olduğunu izah etmemekle beraber bir gün bunun böyle olacağını önceden de tahmin etmek mümkündü. Tatar ve Özbek edebî dillerini kullanan kabilelerin bir belli şive etrafında temelli surette birleştirmelerinin sebebi açıktır.

1 — Evvelâ bu edebî dil, sun'î olarak siyasî maksatlarla kurulmuştur. Edebî Özbekçeye esas sayılan Ali Şir - Nevayi'nin dili bugünkü Özbek edebî dilinden uzaktır. Sovyetler bu şairin dilini aslına yakın bir şekilde muhafaza ederek bu dili Kazak, Kırgız ve Tatarcadan uzakta tutmak gâyesini takip etmiş-

lerdi. Şimdi bu siyaset asıl «Özbek dili» ile konuşmakta oldukları esas gurupları birbirinden ayıracaktır. 2) Şiveleri edebî dillerin temelini teşkil eden kabilelerin, kendilerine Polivanov'un tâbiriyle «mikanikî bir surette» ilhak olunan kabile ve zümreler üzerinde siyaset veya kültür üstünlüğü bakımından diğerlerinden farklı olmadıklarından nüfuzları yoktur. Dobroca ve Garbî Sibirya Tatarların Kazan Tatar dilinde radyo konuşmaları da yapamıyorlar. Rusçaya mukabil bir Özbek Üniversite dili yaratılamıyor. Bu dillerde ansiklopediler vücuda getirilemiyor. Halbuki bütün bu dil siyasetlerini devlet kudretiyle tatbik etmekte olan ve dili devlet dili olan Moskovadaki Rus Komünist Partisi Merkezinin elinde her şey vardır. O bu dilleri dilediği şekilde sevk ve idare ediyor. Bu bakımdan ancak Kazak şivesi biraz daha müsait vaziyettedir. Çünkü bu dil her yerde hemen hemen aynıdır. 6 milyon Kazak bir edebî dil etrafında toplanabiliyor. Kazak İlimler Akademisinin 1963'e kadar çıkmış beş cildini gördüğüm «Kazak Dili Tarihi ve Diyalektolojisi Meseleleri» serisinde «Diyalekt» hususiyetleri keşfetme yolunda bâzan fazla gayret gösterilmekte olduğuna şahit oluyoruz. Rus matbuatında Kazakça Keray kabilesinin Altay mıntakasında yaşıyan Uvak kolunun «tamamiyle müstakil dil ile konuşmakta olduğuna» dair haberler okuyoruz. Türkmen ve Kırgız Diyalektolojilerine dair neşriyat da ayni istikamette yapılıyor. Meselâ, Ersarı ve Horezm'deki Taşhavuz Türkmenlerinin ve idare bakımından Tacikistan'a tâbi Kırgızların ötekilerinkinden tam ayrı hususiyetlere malik imiş.

Dile ait yazılarda gayri Rus milletler için «iki dilli olma» (bilingualizm - dvuyazyçye) insan me-

denî hayatındaki yeni gelişme olarak tanıtılır. Bunu da azınlıkların kendi mensupları vasıtasiyle propagandasını yaptırıp benimsetmek işine ön verilmektedir. Bozkırlardan çıkan bir Nomad Rusçayı öğrenmek ve kendi dilini Rusçaya yakınlaştırmakla birden iki dile vâkıf oluyor, deniliyor. Üniversitelere ve yüksek medenî muhite intisap edebiliyor. Ruslara göre kendi kültürüne aykırı olan İslâmiyet Arap ve Fars kültürü, bu yoldaki inkişaflara engel olduğundan, onlarla bütün gayretle mücadele edilmelidir. İşte Türklerin 12 asırdanberi mensup olup geldikleri İslâmî Türk kültürünü temelinden yok etmek gayretleri bundan ileri geliyor. Bu «iki dillilik» ilmî kongrelerde çatışmalara vesile olmaktadır.

Diğer taraftan Rus dil siyaseti Türk dillerinin köküne yöneltilmiştir. Vaktiyle Abdullah Cevdet ve benzerleri kosmopolitlik liberallik namına Türk dili kuruluşunun muâsır medenî dillere uymasının mahzurlarından bahsettikleri gibi, Rus mahkûmu Türkler arasında da buna uygun fikirler telkin edilerek «milletin kendi içinden çıkan devrik cümle» tecrübelerine başlandı. Bu işte Komünist Partinin davranışları pek sinsidir. Bunun nasıl başlanıp nasıl devam ettirildiğine dair tafsilât vermeğe lüzum yok. İkinci Cihan Harbi sırasında Almanlar tarafından esir edilen Türk askerlerinden kâfi miktarda malûmat toplanmıştı. Sonra mesele matbuatta geniş mikyasta aksetti ve Türkiye'ye de sirayet etti ve nasıl Türk dilini kökünden çürütmek ve Ruslaşmağa karşı koyacak unsurları ortadan kaldırmak fikrine dayanan bu siyaset mektep ve bilhassa tiyatro ve çocuk neşriyatı yoluyla derin tesirler yapmaktadır. Türk milletinin dil bakımından uçurumun tam kenarında olduğunu gören Türk aydınları

her yerde bilhassa Türk dilinin yapısı hakkında geniş neşriyat yapmaktadırlar. Rusya'da komünist aydınlar bu meselede kendi partileri ile acele münakaşaya girmekten çekindikleri halde, Türk dilinin yapısına dair gerçekleri büyük büyük eserlerle ve Rusça olarak aydınlatmaktadırlar. Bu neşriyat bilhassa 1955 den sonra genişlemiştir. Bu sene Amerika, Avrupa kütüphanelerinde bilhassa Göttingen Üniversite kütüphanesinde toplanmakta olan bu nevi neşriyatı, benim ihtisas saham olmamakla beraber tetkik ettim. Azerbaycan neşriyatında, Kazan Üniversitesi Profesörü Zekiyev'in ve Kazaklardan Prof. Jubanov'un eserlerinde bu mevzua tahsis edilen kitap, risâle ve makalelerden ikiyüzden fazlasının unvanları verilmiştir. Bunlar asılları olmazsa fotokopileri Türk Üniversitelerinde toplanarak tetkik edilmelidir. Çünkü Rusların cümle kuruluşu üzerindeki siyasetleri yalnız Türk dillerine mahsus değildir. Yayılma seferlerinde karşılarına çıkacak bütün dillerin köklerini kazıyorlar. Türk zümrelerine ait neşriyattan şunları zikredeyim:

Kazan Türkçesi için Profesör Zekiyev'in 1961 de çıkan «Türk dili sintaksı» (s. 281), 1963 de çıkan «Tatarca dilinde cümle yapısı» (s. 464), 1966 da çıkan «Tatar edebî dilinin sintaksı» (s. 290). Yine çok mühim olan Safiyuttin «Tatar dilinde kelime sırası», «Tatar dili problemleri» ve Kurbatov «Tatar dilinin sintaksı ve Stilistik» (1952). «Muâsır Uygur (Doğu Türkistan) edebî dili» ikinci cild, sintaksı (1967). Şarkî Altayda Minyosiski «Tuva (Uranhay) Türklerinde sinaksis meselesi için bunların dil âlimi Sat «Tuva edebî dilinin sintaksi» (1966). Bunda Gök - Türk, Tatar, Kazak, Kırgız, Yakut dilleri Türkiye Türkçesinden misâller alarak Türkler-

de sintaksın Çuvaş dili için bu Türklerin büyük dil âlimleri olan Pavlov ve Andreev'in eserleri mühimdir. Pavlov 1965 de «Çuvaş muâsır edebî dilinin morfolojisi» ismiyle 346 sahifelik bir ilmî eser neşretmiş, buna Andreev Çuvaş ilmî cemiyeti yazıları (Uçenyye, Zapiski), eild 32 (1966) da yine ilmî tenkitlere Türk dillerinin bünye meselelerini aydınlatmıştır. Yine bu Prof. Andreev'in 1961 de Çuvaşça olarak «Çuvaş dilinin » ünvanlariyle neşrolunan eserinde bu dilin cümle ve grameri bakımından sabit ve istikrarlı olduğu isbat edilmektedir. Özbekçe için Abdurramanov'un «Muâsır Özbek edebî dilinde uzun cümleler sintaksı'nın esasları» Taşkent 1960. Gulamov ve Askarova «Hazır ki zaman Özbek dili sintaksi» Taşkent 1951. A. Safiyev «Özbekçe sade cümlelerin sıralanması» 1958. Kazak ve Kırgız lehçeleri için Nur Muhammedova «Türk dillerinde âdi cümlelerinde söz sırası tipleri», 1965. (Bunda bilhassa Özbek, Kazak ve Kırgız ve Karakalpak dilleri esas edinmiştir). Kırgız lehçesi için Sakubov «Kırgız dilinde âdi cümle tipleri» 1965. Ciyanbayev «Sintaksis meseleleri». Kazan dilinin sintaksi için bunların genç âlimleri Prof. X. Subayev tarafından yazılan 1936 ve 1966 senelerinde iki defa neşrolunan «Kazan dilinde kelime sırasının tarihi» namiyle neşrolunan eser de çok mühimdir. O bu dâvayı bu dâvanın Gök - Türklere Uygur dili ve Muhammed Kaşgar ve sonraki edebiyat nümunelerinde misâller getirerek aydınlanmıştır. Sonra Balakayev 1958 de «Muâsır Kazak dilinde cümleler teşkili», 1959 da «Muasır Kazak edebî dili» ismiyle kıymetli eserler neşretmiştir.

Başkurt lehçesi için K. Ahmirov'un «Başkurt dili sintaksine dair tetkikat» Ufa 1962, 1958, «Azerbaycan kelime Türkçesi için» 1963 de Bakû'da neşrolunan «Azerbaycan dilinin gramatikası» kitabın ikinci cildi «Azerbaycan sintaksı» Hüseyinzâde ve Sıraliyev'in sintaks'a ait müşterek eserleri. Türkmence için: Azimov ve Mayliyev'in «Türkmen grameri» (1959) tek cümle ve sintaks'a ait ikinci cild, A. İbrahimov «Muasır Türk dilinde âdi cümlelerin sıralanması» Ashabad 1959 mühimdir. Yine H. Gadjiyev'in «Cümle kuruluşu meselesine ait malzemeler. Türk dillerinin öğrenmenin metodu» Moskova 1963.

Bugün bu eserlerde Türk dilinin bu lehçelerinde cümlenin kelime sırasının tarihten bu lehçelerin bugün konuşulan ve yazılan şekillerinin sabit ve müstakim olduğu isbat edilmektedir. Rusların ve onlara hizmet etmekte olan bâzı zevatın Türk dili bünyesini değiştirme yolundaki zorlanmaları netice vermemektedir. 1963 de Frankfurt'ta beynelmilel petrol kongresine gelen Sovyet delegeleri arasında bulunan bir Azerbaycanlı mühendis, orada kendisini ziyaret eden bir hemşehrisinin elinde bir İstanbul solcu gazetesini ele alarak «Bu dili anlıyamıyorum. Fakat bir şey anladım: bizim sekiz sene uğraşıp iflâs ettirdiğimiz devrik cümleyi Türkiye'liler kendi dillerine sokmak istiyorlar. İşte bunu anladım» demiş. Türk olmıyan «gayrirus» ların neşriyatı ile uğraşamadım. Yalnız Moğollardan T. Bırtagayev-in «Muasır Moğol dilinin sintaksı» ünvaniyle 1964 de Moskova'da neşrolunan eseri ve Mari (Çeremis) lerin edebî dilinde cümle teşkili meselesine ait eserler gözüme çarptı.

Rus mahkûmu olmıyan Rusya'ya komşu millet-

lerin dillerinin bünyelerine ait eserler Rusların kendileri tarafından yapılan neşriyatın bâzıları sırf siyasî temayüllerini belirtmek üzere yazılmıştır. Bunlardan 1964 - 1965 senelerinde iki cild hâlinde neşrolunan «Çin ve Cenubî Asya kavimlerinin dil sistemlerinin islâhı meseleleri» ve 1965 de «Asya kavimlerinin muasır edebî dilleri» ünvanlariyle neşrettikleri eserler çok mühimdir. Bu son eser muhtelif Asya dillerinin mütehassısları olan Serdücenksin (muasır Çin), D'yakov'un (muasır Hind), İ. Kluyev'in (Pakistan, Urdu), B. Nikolsky'nin (Kore dilleri), İ. Aleşin (Vietnam dilleri), L. Morev'in (Taylan dili), N. Dvoriankov'un (Afganistan Pustu dili), F. Aliyev'in dillerine, L. Starostov'un Türkiye türkçesine ait makaleleri içine almaktadır. Bütün bu diller hakkında faydalı malûmatı ihtiva eden bu eserlerde umumî ton bütün edebî dillerin «halka yakın» olup olmadıklarına yâni ayrı vilâyetlere ayrılma imkânları olup olmadığına dikkat edilmiştir.

Rus mahkûmu milletlerden ancak Ermenice ile Gürcüceye dokunulmamakta, hattâ onların tarihî hayatının devam etmesi hususunda yardım edilmektedir. Bunu Ruslar İlimler Akademisinin komşu Türklerin dilleri meselesiyle bilhassa meşgul olan bir âzâsı Prof. B. A. Serebrennikov bu dillere ve Baltık dillerine dokunulmamasının sebebini «ifade tarzları Oktober inkılâbından evvel (yâni daha Çarlık zamanında) muayyen şekil almış olan bu dillere Rus dilinden kelime ve kaideler aktarmak intensiv olmamıştır» şeklinde anlatmıştır. Rus mahkûmu Türklerin edebî dili ise gûya Oktober inkilâbına kadar tam şeklini bulmamış olduğundan Rus

dili hükmü altına girmiş imiş (1). Umumiyetle Ruslar Arap kavimleri yüzünden İran'a, Afganistan, Hind ve Çin gibi kavimlerin dillerindeki hafif noktaları tesbit ediyorlar. Fakat dişleri geçmiyecek ve kendi nüfuzları altına gireceğini kestiremedikleri Sveç gibi kavimler hakkında böyle taharriyatları yoktur. İran, Afganistan ve Türkiye'de dil meseleleri üzerinde açık, gizli mümessilleri eliyle yarattıkları faaliyet ayni etüdlere tâbi kalıyor. Kızıl Çin'in Sovyetlere karşı gösteriler esnasında Rusların Çinliler arasında yetiştirdikleri memleketler eliyle Rus kültür ve Rus Kiril alfabesi tatbik etmelerine sebep olmuştur. Bunu muasır Çin hayatını ellerinden kaçırmamaları kaydetmektedirler. Dillerin bünyelerini değiştirmek yolunda uğraşanların çoğunu bizzat gönderdikleri Rusların tâlimatı üzerine yaptıkları işler her yerde birdir. Bizdekiler bu değişik cümlelerin sonu ne olacak, cümleler nereye kadar değiştirilecek diye sorarsanız hiç müsbet cevap vermezler. Dilimizin bünyesi üzerinde temelli ameliyat yapmak iddiasiyle ortaya atılan Nurullah Ataç 1949 da dostu olan Fakülte dekanını görmek için bekliyormuş. Kendisine bu devrik cümle inkılâbı nereye kadar gidecek sualini sordum. Baştan savma cevaplar verdi. İnkârdaki fikir kendi malı değildi. Başkalarının telkini ile hareket ediyordu. Yalnız cümle kuruluşu bizi tatmin etmiyor. Yenilik hareketinin başlangıcı budur, dedi. Ben de sizi cümle kuruluşu ve dilimizin eksik varlığı tatmin etmiyor. Fakat morfoloji tatmin ediyor mu? dedim. Cevap alamadım. Görülüyor ki meselenin künhüne tam vâkıf değildi.

---

(1) Voprosy Razvitiya literat turnyx yazykov Nurodov SSSR v Sovetskguyu epoxu, Alma-Ata 1964 p. 294.

Rusyalı Müslüman komünistlerden görüştüğüm bâzı zevatın da bu hareketin istikbali ve aslâ hedefi ne olduğunu iyi bilmediklerini gördüm. Yalnız Rusların yerli kavimlerine mensup komünistlerden millî taassuptan kurtulmuş enternasyonalist olmuş diye vasıflandırdıkları müstahdemleri buna cevap vermekten çekinmezler. Ezcümle 1962 Alma-Ata «Sovyet kavimlerinin edebî dilleri» kongre Rus tezini savunan Kazak komünisti kadın Hasenova Azerbaycanlıların ve Kazak dilcilerinin Türk dili bünyesi Rus dilinin «müsbet» (blagotvorny) tesirinden korkma yolunda fazla mübalâğa ettiklerinden Rus dilinin Türk dillerini morfoloji sahasında da kendi nüfuzu altına alacağı muhakkak olduğundan, bilhassa sıfatların Rusçaya uygun bir surette «inkişafı» neticesinde Türk dillerinde «fiil» (verba) larm da bu tesir altına gireceğinden bahsetti. Kazak bilginleri Türk dillerinin morfolojisinin zırhlı (nepronitsayemyj) olduğunu iddia etmelerinin yersizliği kendi dillerine «oglu» edatı yerine Rusça «ov» nin girmesiyle sabittir. Ne için biz Rusçadan gelen Krovat. Stol (karyola), (masa) gibi kelimeleri gûya kazaklaştırarak «üstel», kerevet diye söylüyor ve yazıyoruz. Bu gibi kelimeleri Rusça telâffuzu ile birlikte almanın zamanı gelmiştir. Sosyalist inkılâp bunu icap ettiriyor» demiştir. (1)

Ayrı cumhuriyetlerde Türklerden yetişmiş Komünist Parti liderleri bunu pek iyi biliyorlar. Kazan Komünist Parti lideri Candildin hakikati gizlemeye lüzum görmeyip «Biz şimdilik iki dilliyiz, fakat Rusça tam benimsenince Kazakça Rus neşriyata ancak Rusçayı iyi bilenler için gerekli bir edebiyat

(1) Aynı ese rs. 194-195.

olduğudur» demişti. Yâni, Kazakça muvakkat dildir Rusça benimsendikten sonra kalkacaktır.

Rus mahkûmu Türkler arasında yapılmakta olan dil inkılâbı ve siyaseti zâhiren Rus lehine hızla gelişiyor gibi görüldüğü halde fikrimce bundan ancak dilin normal gelişmesine mâni olacak anarşiden başka netice çıkmıyacaktır. Çünkü:

1 — Evvelâ bu iş, dediğim gibi, yalnız Türklere has bir siyaset değildir. Çin'in diline lâtin alfabesi tatbikinin fedakâr mücahidi olan Çu-Çin Pay'ın dâvası 1956 da galip gelmiş. Kiril - Rus alfabesinin cihanşümul yolda lâtinceye rekabet edemiyeceği belli olmuştur. Yâni bu hareket ancak Rus mahkûmu milletlerin yakın komşularını ilgilendiren bir siyasî hizmet şeklini almıştır. 1956 dan evvel Moskova'nın cihan inkılâbının fiilî merkezi olacağı ve Rus dilinin Asya ve Avrupa'da yegâne hâkim dil olacağına inanç Rus propagandasını yaşatıyordu. Birmanya ve Hindistan'da kırala komünistleri arasında bile bu fikir yayılıyordu, şimdi o propaganda ortadan kalkmağa mahkûmdur.

2 — Diğer taraftan Sovyet Rusya dahilinde Komünist Partisinin bu dil siyasetine karşı uyanıklık devri başlamıştır. Asıl Rusların kendi aralarında dahi ilmî çalışmaları komünistlerin cihanşümul siyasetine uydurmak yolundaki çabaların pravantorye nazariyle bakanlar var. Hasseten Türk dilleri üzerinde yapılmakta olan ameliyatı, kabileler arasında geliştirilmek istenen ayrılığı sun'î surette vücuda getirilen 18 alfabe yerine tek alfabe yaratmak hususunda son zamanlarda Türk kavimleri mümessilleri tarafından israrla ileri sürülen fikirleri destekleyen ilim adamları vardır. Prof. Baskakov, Borovkov, Ubriatova bu cümledendir. Bu son dilciyi

ben, bir Yakut Türkü zannetmiştim. Çünkü nutuklarında ben «Yakut dilcilerini temsil ediyorum» diyordu. Sonradan bunun hakikati seven bir Rus âlimi (ihtimal aslı Yakut'lardandır?) olduğu anlaşıldı. 1965 de Avrupa'daki ilim kongrelerine gelen ve gayrirusların dil dâvalarına vâkıf bir Rus âlimi batılı bir dostuna şu sözleri söylemiştir: «Biz Çarlık devrinde dahi gayrirus kavimlerinin Ruslaşmasını istiyorduk ve bunun onların hakkında mühim bir merhale olacağına inanıyorduk. Fakat komünistlerin tatbik etmekte olduğu plânları bir gün kavimlerin dillerini yok etme işini beş yıllık plânlara almak gibi cezrî tedbirlere gidileceği hayâlimizden bile geçmezdi. Sun'î alfabeler Rus aydınının düşündüğü şeyler değildir». Bugün aydın Türk unsuru müstahdemler elbette müstesna, bu hareketlere karşı birleşmiş haldedirler ve kongrelerde ve bu konudaki münakaşalarda korkusuzdurlar. Bunlardan ben iki kongredeki münakaşaları matbu zabıtlardan öğrenebildim. Biri 10 - 13 Aralık 1956 ve Bakû'da toplanan «Türk dillerinin diyalektoloji kongresi», diğeri 20 - 24 Kasım 1962 de Alma - Ata'da toplanan «Sovyet kavimlerinin edebî dillerinin gelişmesi» mevzuu üzerinde konuşan ve Türk olmıyan ekalliyetleri de içine alan kongredir. Birinci kongrenin zabıtlarından 5 cild olmuştur ve kütüphanemde vardır. İkinci kongrenin estinografi zabıtları ise bir cild hâlinde 1964 de Alma - Ata'da yayınlanmıştır. Bu kongrelerden ben «Dünya» gazetesinde 1966 da 8, 10, 12, 13 ncü nüshalarında bahis mevzuu etmiştim. Burada Rus İlimler Akademisinin mümessilleri olan Serıbrenniko ile Skarik'lerin son 25 sene ameliyat neticesi Rusya'nın şimalindeki Fin kavimlerinden 11 kavmin artık aile içinde Rusça konuşarak Rusluğa tam olarak temessüt ettiği «hayatın tabiî gidişi» sıfatiyle bahsetmelerine isyan ettiler. Tatar, Başkurt, Kazak mümessilleri hani bizim nekadar ömrümüz var? Siz hergün sun'î alfabe yaratıp bizi yekdiğerimizden ayırarak yok etmek gâyesini güdüyorsunuz. Siz bizlere «Türkçe konuşan kavimler» ismi vermekle aslı Türk olmıyan kavimler olarak tanıdığımızı belirtiyorsunuz mealinde sözler sarfetmişlerdir. İlimler Akademisi filoloji doktor namzedi olan Kazanlı Kurbatov bu profesöre Tatar aydınının diğer leksık ve bünye cümle değişikliği ile ne gibi bir şekil almakta olduğunu belirterek bizimkiler «Ben sizin çıkışınızı bir ay önce radyoda dinlemiştim» cümlesini şimdi bir ay tomu azad radyodan tınladım sizmin çıkışni şeklinde söyliyorlarmış, demiş. Yâni Rus dilini meşketmenin neticesi olarak cümle kuruluşu ile müvazi olarak Slavca terkibi ibarelerin de cümle içinde birleşmekte olduğunu anlatmıştır.

Çuvaş İlmî Araştırma Merkezini temsil eden İ. Andreev Rus İlimler Akademisi mümessillerine hitaben hep Ruslarla birleşmekten Rus dilinin Türk dilleri sintaksi üzerindeki tesiri, leksik değişiklikler artık gözle görülen hakikatlerdir. Siz «iki dilli millet» olmamızı istiyorsunuz. Bunun neticesi ancak Ruslaşmış yâni iki dil yerine bir tek Rus dilini hâkim kılmak olacaktır, demiş Başkurdistan «İlmî Araştırma Enstitüsü» mümessili Garipov yine Sovyet İlimler Akademisi mümessillerine hitaben siz beni «Türkçe konuşan kavimler» diye adlandırmakla Türk menşeimizi şüphe altına almak ve Türkleşmiş fakat aslında Türk olmıyan milletler olarak göstermek istiyorsunuz. Türk kavimleri bile birini diğerinden ayıran bu alfabeler birleştirilmeli, orpograf-

ya (imlâ kaideleri) diye kararlaştırmalı. Bu yolda çalışacak komisyonlarda Türk kavimleri mümessillerinin bir arada çalışmasına müsaade edilmiyor, cumhuriyetleri bu meseleleri kendi başlarına münferiden yapmaları isteniyor, elbette böyle çalışmadan bir netice çıkmaz. Bir de «istikamet verici müesseseler» (direktivmzye organy) arasında hukuk bakımından müsavat yok. Biri üstün hukuka ve imkânlara mâliktir, bu halde elbette ancak «merkez» in (yâni Moskova'nın) dediği oluyorsa birbirine akraba olan dillerin alfabelerinde harflere 1950 den sonra verilen ayırıcı ufak alâmetler yerlerinden kımıldatılıyor, demiş. Kazakistan filoloji ilimler namzedi A. İskakov da «Türk dili üzerindeki ilmî araştırmalar ancak bu dâvaları muhtelif Türk kavimleri mümessillerinin bir arada müzakere etmeleriyle mümkün olur. Türk lehçelerinde ayni kelimeler (bu yeni Kiril hür alfabeleri tatbiki neticesinde) ayrı işaretlerle fark edilerek ayrı dillere ait sözlermiş gibi yazılıyor. Bu ayırıcı sun'î işaretler komşu kabilelerin yazılarını okumayı güçleştiriyor. Meselâ bir Kırgızca metni Kazaklara, Azerbaycanca metinleri Türkmenler, Özbekçe metinleri Uygurlar ancak zorlukla okuyabiliyorlar, demiş. Kırgız İlimler Akademisi âzâsı Sartbayev her şeyden evvel kardeş Türk kabileleri tecrid etmek için uydurulan ayrı alfabeleri birleştirmek lâzım. Bizde meselâ «kaf» ile yazılan şimdi altı türlü harflerle ayrılmıştır. «F», «C» de öyle, demek tatbik edilmekte olan 18 alfabenin en kötüsü de Azerbaycan şivesi için kullanılan alfabedir, demiş. Böylece Rus mahkûmu Türklerin edebî dil meseleleri sadece parti merkezlerinin sırrı olmaktan çıkıp kongreler açık münakaşa mevzuu olmak yoluna girmekte Ruslar ve

«müstahdemleri» Türk inkârı karşısında cevap vermek mecburiyetinde kalmaktadırlar. Çin'den başlayıp şimdi Sovyetlerin batıdaki peyklerinde hürriyet ve fikir serbestîsi hareketlerinin Türk kavimlerine yakıştırılan ayrı edebî dil ve ayrı alfabe meseleleri üzerinde müsbet tesirleri olacağı tabiîdir.

Böyle müsbet çalışmalar daha şimdiden belirmiştir. Evvelâ alfabelerin birleştirilmesi, diğer dil üzerindeki mesainin Moskova direksiyonu altında değil Türk kavimlerinin kendi aralarında müzakereler yapılması şeklinde olmasını bilfiil tahakkuk ettirmek istiyorlar. Ruslar «birleşik alfabe» meselesini Arap alfabesini yeniden getirmek yolundaki talep gibi göstererek bu hareketi bir çirkin irtica hareketi olarak göstermek ve o şekle sokmak istiyorlar. Taşkent'te «Özbekistan hazırgı günlerde» ünvaniyle Arap harfleriyle bir mecmua çıkarılmakta bâzı ayrı risâleler ve Diyanet İşleri İdaresi tarafından da yine eski harflerle «Hicrî ve Kamerî takvim» neşredilmektedir. Ayrı risâlelerde Arap harfleriyle yazılan Türkçe kasdı mahsusla Arapçalaştırılan Türkçelerle doludur. Halbuki kongrelerde ortaya atılan talepler Arap hurufatının ihyası değil, bugün kullanılmakta olan muâsır alfabelerin yerleştirilmesidir. Bunu lâtin veya «Türkiye alfabesi» diye adlandırılıyor. Ancak Türk kabilelerine cebren takılmış olup Slav - Kiril alfabesinin birleştirilmesini istiyorlar. Edebî dil meselesinde göze çarpmakta olan tekâmül Çuvaş, «Tuva», Hakus ve Yakut dilleri ve kültürleri hakkında üniversite veya Rusça yapılan son seneler neşriyatında hep Gök-Türk, Uygur ideleri, Mahmud Kâşgarî bahis mevzuu ediliyor. Çuvaş «İlmî Araştırma Merkezi» nin şimdiye kadar 30 dan fazla cild teşkil eden «İlmî

Yazılar» (Uçurayya Zapiski) ve başka Türk şivelerine ait makaleler çıkıyor ve bunlar diğer Türk dilleriyle mukayeseli araştırmalar şeklindedir. Benim Türkiye kütüphanelerinde mevcut eski Türkçe Kur'an tercümelerine ait yazılarım, merhum Hüseyin Namık Beyin eski Türk yazıları, Orhan Şaik'in Dede Korkut diğerlerinin Oğuz Destanlarına ait yazıları istifade edilmektedir. Yakında İstanbul Üniversitesi Rektörüne Başkurt Destanı «İlmî Araştırma Merkezi» nin tarih mütehassısı Prof. Kasım Ahmer'den böyle ilmî işbirliğine, buradaki neşriyatının kendilerine gönderilmesi ricasiyle bir mektup gelmiştir ve ayrı Türk lehce edebiyatları üzerindeki çalışmalar diğer Türk dilleriyle müvazi öğrenmesi lüzumu Türkiye Türk neşriyatında istifade edilmek zarureti anlatılmıştır. Başvekilimizin seyahati esnasında da böyle temenniler her yerde izhar edilmiştir.

Bu gibi olaylar dolayısiyle fazla optimizme kapılmamak gerekir. Bu talepler artacaktır. Rusların Rus dilini bütün dünya edebî dili yapmak hayalleri de ortadan kalkabilir, fakat komünistler tarafından idare edilmekte olan muasır Rus aydını gayri rus milletleri Ruslaştırmak ve onların dilleri üzerindeki kontrol fikirlerinden büyük bir zaruret hâsıl olmaz ise aslâ vazgeçmiyeceklerdir. Onlar muâsır Türkiye'nin Rus mahkûmu Türkler, İran'ın Tacikler üzerindeki tesirini yok etmek için siyasetlerini Türkiye ve İran'da yürüteceklerdir. Sovyet Rusya'daki gelişmeleri pek yakından öğrenmek ve Türkiye'de edebî dilin istikrarına karşı dışarıdan gelen tesirleri bütün milletçe ciddîye almak gereken tedbirleri almakta gecikmemek farzdır. Türkiye de Atatürk'ün nutkunu ve Ömer Seyfettin gibilerin dilini Arapça terkipler hariç esas edinmek ve istikrar temin etmek yoluna karşı gelenler bunu irtica hareketi gibi göstererek çürütmek yolunu tutanlar ayni Sovyet Rusya'da tatbik olunan sindirme tedbirlerinin Türkçe tercümesi olduğunu kesin olarak bilmemiz lâzımdır. Rusya mahkûmu Türkler ortadan kalkmadıkça Türkiye'nin edebî diline müdahale de hiç kalkmaz. Bunu belirten başlıca delil burada bahis konusu edilen Alma - Ata 1962 dil kongresidir. Burada gûya münakaşalara karşı tolerans gösteriliyor intibaı verilmek isteniyor. Fakat kongrede komünist Rus dil siyaseti hakkında fikirlerini bu şekilde açık söyleyenlerin bilhassa Türklere münhasır bir azınlık teşkil etmesini temin hususunda önceden tedbir alınmıştır. Gayriruslardan Rus Avrupa ve Asya'sının şimalinde bugün dillerini kaybetmiş ve etmekte olanların mümessillerine fazla yer verilmiş. Bunlardan meselâ Fin Komi'lerin mümessili «Biz Komi diline Rus kelimelerinin azamî kudretle akmasını temin edelim ve cümle kuruluşu bakımından Rus dili hâkim olsun» diyor. Mari Kosendi Nangitov «Rus dili tesiri ile Mari dili fonetik ve cümle kuruluşu bakımından değişiktir ve binlerce Rus kelimeleri dilimize akıyor. Evvelce dilimize Tatar dili tesiri oluyordu. Şimdi o kesin olarak kesildi. Diğerleri de heb le tengrad «Diller Bilgisi Enstitüsü» mümessili Skorik'i alt etmektedir. Bununla Rus KP sekin diller siyaset merkezinin Rusya İlimler Akademisinin bu enstitü olduğu aşikâr olmuştur. Bunu temsil edenler kafalarını koltuklarına alarak hakkında münakaşa edilenler için ehemmiyeti yoktur, söylesinler, tarzında konuşmuşlar. En cesur konuşanlar Rus'larla onların «müstahdem» leridir. Bunlardan meselâ, Kazakistan mümessillerinden S. Nurhanov'dur. O,

(s. 230) Rusların Kazak diline zorla sokmakta oldukları sintaks formaları için bunlara yapıcı (Konstruktiv) rol atfetmektedir. Önce bu devrik cümleler Rusçadan Kazakçaya tercüme edilmekte olan eserler yolu ile giriyor ve Türkçesi genişlettiriliyor. Nurhanov devrik cümlelerin dört nev'ini sayıyor ve bâzısını müsbet karşılıyor. Rus bilginlerinden Batmanov diyor ki «Eski Türk dili ideleri üzerindeki araştırmalar bugüne kadar esas gâye telâkki olunuyordu. Şimdi ise bu eserler başka maksatla tetkik edilmeli. Şimdi Rusça sözlerin çifte dillilik yolu ile içeriye akması neticesinde mahallî Türk şiveleri zenginleşiyor. Bunu eski idelerle karşılaştıracak eski idelerdeki Türkçenin fakirliğini ortaya koymalı. Tuva, Yakut, Altay ve Hamasi Türk edebî dilleri şimdi buşekilde (Rusça kelimeleri bol miktarda içeriye alarak) gelişiyor». Bu sözleriyle Nurhanov ve Batmanov millî varlık dâvasında bulundukları Rusçanın istilâsı neticesinde edebî Türk dillerinde Türkçe kelimeler kenara atılınca yerine Rus ıstılahları geliyor diye bundan korkmalarına cevap vermiş oluyorlar. Bâzı mümessiller ağızlarındaki baklayı pek çıkarmıyorlar, fakat netice itibariyle yine iktidar lehinde konuşuyorlar bunlar da Özbekistan mümessili K. X. Xanzarov (Millî diller» in karşısında bulunan Rusça için «Milletlerarası dil» (Mejnasyonalnyy Yazyk) tâbirini kullanıyor. Ona göre millî dilleri kendi hallerine bırakmalı. Tazyik yapmamalı, yukarıdan talimat vererek onların iç gelişmelerine mâni olmamalı. Çünkü bu iş (yâni dilin Ruslaştırılması) herhalde olacaktır. Çünkü Rusya Komünist Partisinin XXII. kongresinde Huruşçuk bunun böyle olacağına işaret ederek Rus dili Sovyetlerin gayretiyle Sovyet milletlerinin ikinci ana

dili olmuştur. Lenin ise «bu gayrirus diller uzun müddet yaşayacaktır» demekle bunların hayatlarının muvakkat ve geçici olduğunu söylemiştir. Kazak halkı da bunun kaçınılmaz olduğunu bilerek kendi ihtiyarlarıyla Rus dili kucağına atılıyorlar... 1960 - 61 gelen Kazak halkının yüzde 27 si ilk mekteplerin dili olarak Rusçayı kabul etti. Komünizmin yaradılışı bunu icabettirmektedir. Ve Rus dili müşterek dil oluyor. Sosyalizm yolu ile terakkî bununla mümkün olacaktır. Diğer kongreye iştirak eden Kazak Kenesbayev gibiler bu meselede Ruslarla münakaşa etmiştir.

MUASIR DOĞU TÜRKLERİNDE FİKİR VE İLİM HAREKETLERİ

1920 de Sovyetler hâkimiyeti Doğu Türk ülkelerinde tam olarak yerleştikten sonra 1929 da Arap harfi, 1940 da Lâtin alfabesi kaldırılıp Rus alfabesi yerleştirilmekle ve aynı zamanda siyasî maksatlarla kültür işçileri arasında yapılan tasfiyelerle, keza kültür hayatının kendışında yapılan cezrî değişikliklerle daima fâsılalanan fikir ve ilim hareketi bu ülkelerde ancak büyük sektelerle devam edebildi. Maamafih Arap hurufatiyle 1929 senesine kadar Sovyet hayat ve siyasetine uyulmak esasında çok ilerlemeler elde etmişti; şimdi de 1950 den sonra Rus alfabesi ile tahsil eden gençler yetişmekle ve halkın da buna alışmasiyle yeni bir hamle başlamıştır. 1929 - 1940 arasında kullanılan Lâtin alfabesi devri 1937 - 38 gibi onbinlerce münevverin asıp kesilmesi, 1931 açlığı ve harp zamanına tesadüf ettiğinden hiçbir müsbet mahsul bırakmamıştır. Halkın nefretle karşıladığı Rus alfabesi hem harp çağına rastlamış, harpten sonra da onun felâketli âkıbeti, münevver tabakayı silip süpürmesi zamanına tesadüf etmiş olduğundan 1950 senesine kadar hiçbir ciddî mahsul vermemiştir.

Hazar denizinin garbındakilere karşı bunun şarkında ve şimalinde yaşıyanlara umumî isim olarak «Doğu Türk kavimleri» diyoruz. Bunlardan muhtelif uruglara mensup Sovyet hacıları 1926 ve 1928 senelerinde İstanbul'dan geçerken umumîyetle ve gûya kendi aralarında danışmış gibi şu mütalâayı serdederler ve dışarıdaki muhacirler tarafından da kendilerini tasvib eden sözler işitirlerdi: «Sovyet şeraitinde millî ihtiyaçlarımızı tatmin edici hiç bir iş yapmak imkânı yoktur, kıyam hareketleri tenkil edildikten sonra tam esir vaziyetindeyiz; yegâne emelimiz Sovyetlerin maarif siyaseti ne olursa olsun çocuklarımızı Rus mekteplerine göndererek bir hüner öğretmeyi gâye edinmişizdir, bizi bu esaretten ancak ilim ve hünerin kurtaracağına hepimiz inanıyoruz». İşte toplanıp müzakere etmeden kabul olunan bu karar Doğu Türklerinin umumî millî şiarı olmuştu. Bu bilhassa Kazak, Türkmen ve Başkurt gibi evvelce yarı göçebe olan unsurlar arasında geniş mikyasta teammüm etti. Kazakistanın yeni yetişmiş münevverlerinden felsefe doktoru ve Komünist Parti sekreteri N. Djandildin geçen sene «Qazaqistan Komünisti» dergisinin Temmuz sayısında Kazaklar arasında maarifin sür'atle yayılışı hakkında şu malûmatı vermektedir: «1932 - 34 senelerinde Kazakistandaki bütün yüksek mekteplerde Kabaklardan ancak 1130 mütehassıs çıkarılabilmişti; 1935 - 37 üç senesinde 7000 Kazak mütehassıs çıktı; 1938 - 40 üç senesinde orta teknik mekteplerinden 23.000 orta tahsilli Kazak mütehassıs; 1941 - 43 üç senesinde 52.600 orta tahsilli Kazak mütehassıs çıktı.» Kazakça resmî «Sosyalıstıq Qazaqıatan» gazetesi 29 Ocak 1957 tarihli nüshasında yine şunlar yazılıdır: Şimdi Kazakistanda orta ihtisas mektepleri 135, yüksek mektep ve üniversiteler 25 dir. Bunlardan her akademik senede Kazaklardan 20.000 den fazla Kazak mütehassısı çıkmaktadır. Şimdi cumhuriyetin 25 üniversitesi ile beraber 115 ilmî enstitüsü var,

bunlar da Kazaklardan 1172 âlim vazife görmektedir, bunların arasında 22 si ilmin muhtelif sahalarında imtiyaz kesbetmiş olan ilim doktorları, 281 kadar bu yüksek ilmî rütbeye namzet olarak çalışmakta olan Akademi kandıdaları vardır. Özbeklerden Prof. Karınıyazov Özbekistanda kültür hayatını ve ilim müesseselerinin faaliyetlerini geniş mikyasta bahis mevzuu ederek, fakat maalesef ilimden çok propagandayı öne alarak yazdığı «Sovyet Özbekistanının kültür tarihi» nam büyük (560 sayfalık) eserinde de 1954 senesine kadar ilk, orta ve yüksek mekteplerde tahsilin pek hızla arttığını gösteren rakamlar vermişse de bu rakamları milliyetlere göre ayırıp göstermemiştir. Yalnız 1939 senesinde Özbekistanın yüksek mekteplerinden mezun olanların adedi 10.869 olduğu, bunlardan 1150 sinin iktisat mütehassısı, 1016 sının ziraat mühendisi, 2155 inin tabib, 345 inin baytar, 2478 inin pedagoji mezunu, kalan 2828 inin başka ihtisaslara mensup zevattan ibaret olduğu ve bu adedin her sene arttığı, pedagoji mektep ve enstitülerini ikmal edenlerin adedi 1949 da 40.348 iken 1953 te bu adedin 57.658 e çıktığı kaydedilmekle iktifa edilmiştir. Maamafih Sovyet hâkimiyetinin 40. senei devriyesi dolayısiyle «Pravda Vostoka» da verilen malûmat orta ihtisas ve yüksek mekteplerde tahsilin Kazaklarda diğer uluslara nisbeten daha fazla olduğunu göstermiştir.

Bir taraftan tahsil rağbetinin fazlalaşması nisbetinde ilim ve sanayi müesseselerinde Doğu Türklerinin ehemmiyeti artmakta ve hiç bir geniş tasfiyeyi tahammül edemiyecek mâhiyet kesbetmekte olduğu, diğer taraftan Rus dilinin çok yayılması nisbetinde millî hayata ait edebiyatın ve ilmî neşriyatın yerli ve Rusça olmak üzere iki dil üzerinde inkişaf etmekte olduğu anlaşılmaktadır.

1929 a kadar Arap harfleriyle neşrolunan edebiyat münhasıran Türkçe idi. Arada Tatarcadan uzaklaştırılması lüzumsuz olan Başkurtça ile Kazakçadan ayrılmaları yine füzulî olan Kırgız ve Karakalpak şivelerinde müstakil yeni edebiyatlar vücuda getirilmesi yolunda bir çok ihtiyar ve genç muharrirler çalıştırıldı. Fakat bu yolda edebî hareketlerin millî şekilden ve ruhtan ayrılmaması Başkurtlardan Kerim Edilgoca, Afzal Tahir, Kırgızlardan Elcinoğlu, Toyciyev, Qasım Tinistanoğlu, Sıddıq Karaç gibi hakikî millî şair ve değerli muharrirlerin yok edilmesini intaç etti. Bu arada Kazakistanda Kızıl Orda, Semi Palat Alma-Ata, Kırgızistanda Frunze, Özbekistanda Nemengan gibi yerlerde yeni matbaaların açılması, Taşkent, Kazan, Ufa ve Semerkant gibi yerlerde yapılan neşriyatın hızla genişlemesine sebep oldu. Kazakların bir çok destanları, Abay, Magcan, Sabit Muqan gibi millî şairlerin külliyatı, Özbeklerde şair Fıtrat'ın, Ebulfayiz Han, Abdullah Kadiri'nin «Geçmiş günler» (Ötken künler), Mihraptan çayan, «Ömer Han ve Nadire» gibi Türkistanın müstakil hanlıkları hayatından alarak yazdıkları tarihî romanları, Mümincanoğlu Muhammedcanın asrımızın ilk rubunu içine alan iki cildlik kıymetli hâtıraları, tarihe ait eserlerden Abdurrahman Fahreddin, Said Miras, Kemengeroğlu, Pulat Seli, Sadreddin Aynî, Fatih Kerimi vesaire zevatın Buhara, Hokand, Kazakistan, Başkurdistan ülkeleri tarihine ait eserleri, «Bilim», Bilim Ocağı, «Yeni Edebiyat», «Maarif ve Okutgucu», «Başkurdun Ay-

mağı» gibi mâceraları içtihad ve yaradış mahsulü olan makalelerle dolu kıymetli mecmualar çıkarılmıştı. Milliyetçilik cereyanlarına karşı alınan cezrî tedbirlerle bunlar yokedildi. Arap alfabesi ile yapılan neşriyat diğer taraftan Rus ve Garb muharrirlerinden tercümeler, Kazakistan ve Özbekistan gibi bir aralık Türkçe resmî dil olan ülkelerde idare hukuku, ceza, cinayet hukuku, mahkemeler, onların teşkilâtı, nafia ve sıhhiye işleri, ziraat, kooperatif, spor, parti teşkilâtı, parti tarihi, Avrupa ve Rusyadaki inkılâpların tarihi, muhtelif fenlere ait ders kitapları, siyasî bilgiler ve iktisadiyata ait eserler Türk şivelerindeki neşriyatın bizzat hayatla ilgili kısımlarını teşkil ediyorlardı ve bunlar Ortaasya hayatında filhakika yeni bir hareketti.

Müsteşriklerden Vambery, Barthold gibi bâzılarının eserleri de tercüme edilerek neşredilmişti. Radlof'un Türk lehçeleri lügatı, Türk halk edebiyatı nümuneleri, Orhun yazıtlarına dair neşriyatı, Barthold'un Türkistan Mogollara kadarki tarihine ve medeniyete ve iskân işleri tarihlerine dair büyük ilim eserleri tercüme edilerek neşre hazırlanmıştı. Fakat onların neşrine kadar siyasetler başka mecraya girdi.

Arap hurufatlı neşriyatın 1929 da durdurulması ile Rus alfabesinin 1948 - 50 lerde yayılması arasında geçen 20 senelik bir fitret devrinden sonra yine büyük bir hamle başlamıştır. Fakat bunun karakteri bambaşkadır. Evvelâ bu neşriyat Rus harfleriyle Türkçe olduğundan fazla Türkçeden Rusçaya tercüme şeklindedir. İlmî eserler ise Doğu Türk âlimleri tarafından doğrudan doğruya Rusça yazılmaktadır. Bunda merkezî Rusya'nın irâde ve kuvveti hemen göze çarpıyor. Evvelâ bu eserler kalın cildler teşkil ediyorlar, Moskovadaki Sovyet merkez neşriyatı tipinde, meselâ Lenin'in 25 cildlik, Stalin'in 13 cildlik külliyatı, Marks'ın eserleri tercüme edilerek yüzbinlerce nüsha bastırılıp neşrediliyorlar. Muhtelif lehçelerde Rus alfabesi ile neşrolunan roman, şiir mecmuaları, 300 - 600 sayfalık kalın cildler hâlindedir ve onlar da 10.000, hattâ Rusçaları 100.000 lerce nüsha bastırılıyor. Genç Tatar yazarlarından Abdüsselâmov'un «Altın Yıldız» nam büyük romanı 1953 te 10.000, Rusçası 30.000 nüsha; «Gazi Nur» nam romanı 1953 te 10.000, 1954 te Rusçası 40.000, 1956 da 75.000 nüsha bastırılmıştır. Ömer Beşirov'un «Şiirler ve Hikâyeler Müntehebatı» 1954 te 15.000 nüsha, 500 sayfalık «Namus» nam romanı 1948 de 10.000, 1951 de tekrar 10.000, 1952 de 15.000, bunun Rusçası 1949 da 20.000, 1951 de 30.000, 1952 de 75.000, 1953 te 90.000 nüsha basılmıştır. Kazaklardan Sabit Mukan'n «Sirderya» nam kalın romanı 1953 te Türkçesi 15.000, Rusçası 30.000 nüsha, Abidin Mustayev'in iki cildlik şiirler mecmuası 1955 te beher cildi 20.000 nüshadan, muharrir Mukhtar Evezov'un «Abay» nam romanı Türkçesi 15.000, Rusçası 1953 te 175.000 basılmıştır. Özbeklerden şair Aybek'in, şair Navayî'nin hayatın tasvir ederek yazdığı romanı gerek Özbekçe, gerekse Rusça müteaddit defalar basılmış, 1946 da Rusçası 35.000 idi, sonra Fransızcası da çıktı. Kırgızlardan 1912 de İsiqgöl civarında doğmuş genç ve çok istidatlı şair Tugelbay Sıddıkbekoğlunun Lermontov'un bir eserinden mülhem olarak yazdığı «Günümüzün Adamları» nam romanının Rusçası 1948 de 15.000 nüsha basılmıştı, 1955 teki basımı ise 150.000 nüsha olmuştur. Türkmenlerden muharrir Berdi Kerbabaoğlu'nun «Ay Sultan» ve «Kat'î Adımlar» nam romanları hem

Türkmence ve hem Rusça olarak müteaddit defa basılmıştır, bu son eserinin 1952 de basılan Rusça neşri 152.000 nüsha basılmıştır.

Bu eserlerin hemen hepsi Sovyet propaganda maksadına uygun olarak yazılmış, mühim bir kısmı son harpte komünistlerin kahramanlık ve Müslüman Doğu Türklerden askerliğe alınan gençlerin fedakârlığı ve Rus gençleri ile silâh arkadaşlığı ve dostlukları, Sovyet vatanseverliğine sadakatleri mevzularına, yahut köylülerin Kolhoz hayatını çok mes'ud bir hayat gösteren mevzulara tahsis edilmiştir. Bunlardan biz ancak Sovyetlerin yeni bir harp için pek ciddî olarak hazırlanmakta olduklarını ve bu harbin aslâ Garpte düşünüldüğü gibi kudretli kapitalist âlemine karşı bir zarurî müdafaa değil, mütaarrız kızıl inkılâpçıların gâyelerini tahakkuk ettirmek yolunda yapacakları kendi teşebbüsleri sıfatiyle izah edilmekte olduğunu öğrenebiliyoruz, fakat yaşanılan bir hayatın hakikî tasvirlerini değil...

Fakat Doğu Türklerinin yaşadıkları hayat burada yoktur. Bu eserlerin neşrinde takip olunan hususî bir gâye de Rus milletini Doğu Türklerine sevdirmek, Ruslukla karışmayı tabiî, normal ve zarurî bir iş olarak telkin etmek ve bu eserleri halka çok bol dağıtarak Rus alfabesini onlara yutturmaktır. Kazakistanda bu tip edebî eserler yazmak rağbeti yoktur. «Kazakistanskaya Pravda» nın 4 ve 8 Ekim 1957 sayılarında parti sekreteri Candildin Kazak yazıcıları konferansı tertip ederek bu vaziyetten çok şikâyet etti, hattâ Sabit Mukan gibi muharrirlerin bu işlere yanaşmamalarını isim tasrih ederek kötüledi. Maamafih bu usul devlet otoritesi ile ve ihmale yol vermeksizin tatbik olunmaktadır. Arada Abdulla Tokay (2 cild), Ali Asgar Kemal (2 cild), Mecid Gafuri (5 cild), Abay (2 cild), Alişir Nevayi (müteaddit eserleri ayrı ayrı cildler hâlinde) Rus harfleri ile basılmıştır. Yine Özbekî muharriri İlbek'in «Navayı» yı, Muhtar Avezof'un «Abay»ı, Tatarlardan muharrir Ahmet Fayzının «Abdullah Tokay»ı birer roman mevzuu ederek millî eserler yazmışlardır. Fakat bunlarda da ya kitabın metninde, ya mukaddemede Rus sevgisini belirten parçalar mutlak olarak vardır. Meselâ Özbekler Alişir Nevayı'yı ancak «büyük biraderleri» Rus milleti sayesinde tanımakta imişler. Bütün bunlarla beraber bu yeni edebî hareketlerle yine içten gelen yaradıcılık (creative) izleri ara sıra görülmektedir. Meselâ Kırgızların genç muharriri Tügelbay Sıdıkbekov'un «Günümüzün Adamları» Lermontov'un bu isimdeki eserinden mülhem, yine propaganda gâyesine matuf bir eser görülmekle beraber muhakkak bir icadî kudret mahsulüdür. Horezm Özbek Türkmen ve Karakalpaklılar arasında ortaya çıkan yazarlar inkılâp hareketlerinin köylere kadar gitmesinin mahsulüdür. Horezm Beki Seytekof ve Faik nam muharrirler bu cümledendir. Fakat Sovyetler onlara icadî iş yapmak imkânını vermemektedir. Çok istidatlı bir genç olan Faik matbuatta fena şekilde takip olunurken işin sehpaya doğru ilerlemekte olduğunu görünce İran'a kaçmıştır, fakat işittiğimize göre yine yakayı kurtaramamıştır.

Sovyetler merkezinin ciddî düşünerek aldıkları bir tedbir de yerli millî edebiyatların şiirlerinden Rus dilinde neşrettikleri antolojilerdir. Onlar bu şiir antolojilerini çok güzel kâğıtta, mükemmel resimlerle ve Rusçası da manzum olmak üzere güzel ciltlenmiş büyük ciltler hâlinde neşrediyorlar. Bunların 1949 da Türkmen, 1950 de Özbek, 1957 de Ka-

zak ve Tatar antolojileri intişar etti. Bunların neşrinde bir çok mülâhazaları vardır: Bu kavimler kendi edebiyatlarını Rus dilinde öğrenerek millî edebiyatları Rus dilinin neşri ve tamimi için çalıştırsınlar; Rus milleti mahkûmu olan milletlerin içlerini, düşüncelerini geniş mikyasta öğrensin; millî şairler şiire yalnız kendi kavimlerine söyliyecekleri millî mal nazarı ile bakmayı bırakarak, onun umum Rusya efkârına arzedilecek şeyler telâkkî etmeye, ve bu şiirleri daha basılmaya verilmeden evvel şair kendisi kontrol etmeye alışsın. Bu antolojiler Rus şairleri tarafından işleniyor ve çok vakit şiirlerin Rusçaları Türkçe asıllarından daha iyi işlenmiştir. Bu antolojiler aynı zamanda Rus bolşeviklerinin emperyalist milliyetçiliğe Çar zamanlarına nisbeten çok ve çok defa ilerlemiş olduklarını göstermek bakımından da ileride bahsedeceğimiz «millî tarih» ler kadar mühimdir. Bunlarda Rus milletini bir iki kelime ile de olsa medheden «şair» hiç kenara bırakılmıyor, bilâkis hak etmediği takdirlere mazhar oluyor; Rusları, eski Çarları tenkid eden, yahut millî istiklâl dâvâsı yolunda yazılar yazan şairler kâmilen çıkarılıyorlar, isimleri antolojinin tahsis edildiği kavmin dil ve edebiyat hâdimleri listesinde hiç zikredilmez. Yâni bu antolojiler Doğu Türklerinin millî ihtiyaçlarını tatmin için değil, halis Sovyet emperyalizmi ve russıfıcation maksatları ile neşredilmektedirler. Tacik Şiir Antolojisi de 1949 da çıkmış, fakat orada İran'ın Firdevsîsinden başhyan başlıca şairleri İran'dan ayrı bir millet olarak tanıtılan Taciklerin şairleri, Farsça şiir de yazdığı için Alişir Nevayî de Tacik şiir antolojisine ithal edilmiştir.

Sovyetlerde propaganda vasıtası olmak itibariyle yerli dillerde tiyatro, musikî sanata ve sinemaya çok ehemmiyet verilir. Bugün Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Tataristan, Kırgız ve Başkurdistan dramatorguna tahsis edilen müstakil eserler neşredilmiştir. Bunlarda dram ve opera olarak ne gibi eserler yazıldığı, hangileri daha sahnece makbul olduğu, müelliflerin, hal tercümeleri ve eserlerinin karakteristiği verilir. Musikî epey Ruslaştırılmakla beraber onun millî çehresini muhafaza yolunda çok mücadele ediliyor, bilhassa Kazakistanda bu yoldaki mücadele alenîdir ve bu mücadeleyi yapanlar Sovyetlerin yetiştirdiği genç komünistlerdir. Yeni kompozitörler arasında şimdi çok intişar eden gramofon plâklarından da öğrenileceği gibi, Kırgızlardan yetişen Abdülâziz Maldibayev'i ve evvelce ancak minyatürlere sığınıp kalmış olan Ortaasya Türk mimarîsi muazzam devlet ve sanat binalarına, sinema ve tiyatro binalarına muvaffakiyetle tatbik eden yaşlı Özbek mimarı Taşbulat İslâmoğlu'nu zikretmeden geçemeyiz. Çünü bunda hakikaten millî icad unsuru göze çarpıyor. Yüksek sanat enstitüsünü ikmal eden İssikkol Kırgızı Abdülâziz millî operaların bestekârı ve aynı zamanda birinci derecede millî mugannidir.

Burada ilmî hareketler hakkında birkaç söz söylemeliyim: Bu mevzua birkaç noktadan bakılabilir: Evvelâ Ulum Akademilerinde çalışan Doğutürk âlimlerinin faaliyetleri, Üniversite ve enstitülerindeki faaliyet. Yeni yetişen âlimlerin muhtelif ilmî kongrelere iştirâkleri. Nihayet ülke tarihlerine ait resmî Sovyet neşriyatında iştirakleri.

1943 te Leningrad Ulum Akademisinin şubeleri sıfatiyle tesis olunduktan sonra Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'da 1946 dan, Türkmenistan ve Tacikistan'da 1951 den başlayıp müstakil ulum aka-

demileri şeklini alan, Tataristan ve Başkurdistan'da Leningrad Akademisinin şubeleri vasfını muhafaza eden bu akademiler çok çabuk inkişaf etmektedirler. Çünkü onlara Sovyetleri tamamiyle hayatî meseleleri yükletilmiştir. Bunların reisleri gibi hakikî âzâlarından birçoğu da yerlilerdir ve yerlilerin adedi gün geçtikçe artmaktadır. Özbekistan Akademisinin reisi geçen sene felsefe doktoru Prof. Zahidovtu, bu sene niyabeten Prof. Nabiyev idare ediyor. Kazakistan Akademisininki jeoloji sahasında büyük başarılar gösteren ve Lenin nişanını alan Kaniş İmantay oğlu Satbayev'dir. Kırgızistan Akademisinin reisi cerrahîde büyük muvaffakiyet göstererek imtiyaz eden Dr. İsa Akhunbayev, Türkmenistanınki tarih profesörü Cariyev'dir. Kazakistan Akademisinin âzâlarından Muhtar Avezoğlu, Sabit Mukan edebiyatta; Prof. Savranbayev, Prof. Abdullah Tacibay, Prof. Kasım Amancol lisaniyatta; Nusubbekov tarihte değerli âlimler sıfatiyle imtiyaz etmektedirler. Ancak 1940 da kurulmuş olan Kazakistan ve Özbekistan akademileri harp esnasmda buralara taşınmış olan Leningrad Akademisinin bir çok eşya, alât, matbaa vesairesini benimsemiş olduklarından çabuk inkişaf ettiler. Bugün Kazakistan Akademisi 40 kadar enstitüye ayrılmakta ve bunlarda 2500 kadar insan çalışmaktadır. Bunların ekseriyeti Rus olmakla beraber, bunların sayıları her sene artmak üzere Kazaklar gelmektedir. Özbekistan'da da vaziyet böyledir. Burada Prof. Kariniyazov ve Abdullayev, Prof. Zahidov, Nabiyev, Horezmli Yoldaşev ve Müminavlar ve muharrir şair İlbek tarih ve edebiyatta, Y. Gulamov arkeolojide, kadın akademik H. Süleymanova iktisadiyatta, Prof. Askarov tıpta imtiyaz kesbetmiş âlimlerdir. Bunların yegâne kusurları Garp dillerinde yazılmış edebiyattan istifade edemeyişleridir.

Kırgızistan Akademisinde tarih ve lisaniyatta Cmgirciyev ve Rahmetullin, Tacikistan Akademisinde Gafurov, Niyazmuhamedov ve Bahaeddinov imtiyaz etmektedirler. (*)

(*) Bu yazının devamı notlar arasında olsa gerek.

KİM KİME SATILMIŞ VE KİMMİŞ YOBAZ!..

Bir zamandanberi Türkiye'de Parlâmenter çoğunluğun umdesini millet nazarında küçük düşürmek çabaları alıp yürümekte, her türlü çarelere başvurarak bu işe Üniversite muhitini, öğretmenleri, hattâ orta mektep öğrencilerini sürüklemek yolunda azâmî gayretler sarfedilmektedir. XVIII. asır sonlarında Lehistan'da ve zamanımızda 1917 Rusya Kurucular Meclisinde ve Fransa Parlâmentosunda, 1933 de Reichstag'da reylerin fazla dağılmasının ne kadar fecî neticeler doğurduğunu herkes bilir. Buna rağmen Endonezya'nın kendisine de hiç hayırı dokunmıyan «oy kalıntıları» sistemi yerine, Seçim Kanununun Kurucu Meclis tarafından kabul olunan şeklini muhafaza etmek fikri en acı sözlerle tel'in edilmektedir. Deniliyor ki, her hangi hususî mülâhazalarla ortaya atılıp geçen seçimler için kabul ettirilen bu «bakiye sistemi» kaldırılacak olursa kıyamet kopacak, memleket en büyük tehlikelere maruz kalacak. Bu gibi sözler sadece fikir olarak kalsa idi, sükûtla geçilebilirdi; fakat azınlık diktatoryasmı bıçakla, ihtilâl tehditleriyle fiilen gerçekleştirmek istendiğini görünce insan hayrette kalıyor. Çünkü böyle şeyler tarihimizde hiç olmamıştır. Cengiz bile bir şamanın öldürülmesi meselesinde azınlıkta kalacağını görünce ağlıyarak ihtiyar annesinin eteğine kapanmıştı.

Ben şimdi 43 yıldır Türkiye teb'asıyım. Siyasete

karışmadım; milliyetçi partilerde çok dostlarım olmasına ve beni siyasî hayata çağırmalarına rağmen, hiçbir partiye girmedim. Fakat Sayın İnönü'nün 20 Martta tam Komünist aleyhtarı nümayişler yapıldığı gün çıkan gazetelerde beyanatını görünce, bir tarihçi sıfatiyle bu işte bana bir vazife düştüğünü gördüm. Çünkü milletimiz, tarihinin kurultaylı devirlerinde, vatanı için ifa ettiği büyük hizmetleri ve başarıları dolayısiyle bâzı hükümdarlarımıza sonsuz salâhiyet bahşetmişse de azınlığa dayanarak diktatörlük rejimini kurma selâhiyetini hiçbir zaman kahramanına vermemiştir.

Kafamda daha pek taze olan bâzı hâtıralar var: Şubat tatilimi Uludağ'da geçirmek âdetimdir. Daha oraya geldiğim gün, Yalova vapurunda başlayıp dağa çıktığımıza kadar arabada da devam eden bir münakaşaya şahit oldum. Meclisteki çoğunluk istihza ediliyor, aldatılmış belki de Amerikan parası yemiş birkaç câhilin teşkil ettiği çoğunluğun ne kıymeti var deniliyordu. Daha dün tam demokrasi fikrinde oldukları, diğer arkadaşları tarafından yüzlerine söylenen bu aydın ve milliyetçi vatandaşların konuşmalarında, bu Meclis çoğunluğunun zor kullanmadan iktidarı elden bırakmıyacakları, bir inkılâbın kaçınılmaz olduğu söyleniyordu. Fakat son derece taassupla söylenen bu sözlere karşı münakaşa etmek faydasızdı. Dağda oteldeki odamdan belki kontplâkla ayrılmış diğer bir odada, kendi aralarında ispanyolca olduğunu zannettiğim bir yabancı dilde konuşan ve el radyosunda Rus yayınlarını dinleyen bir karı - koca vardı. İkinci günü bu çiftin Fransızca kadar Türkçe de iyi konuştuğunu ve beraberce çay içtiğimiz bir arkadaşa yanaşarak «İnönü gibi tecrübeli bir siyaset kurdu karşılarına çıkın-

ca dayanamazlar» mealinde sözler söylediğini işittim ve kafamda bir istifham belirdi. Başka bir gün spor dostu sıfatiyle eskiden tanıdığım bir arkadaşımın ve karısının bana bu defa yanaşmadıklarını görünce, masamızdaki Halk Partili arkadaşlarımızdan birisi, «Siz bizim aramızda bulunurken onlar buraya gelemezler» dedi. Ben de «Bu kadar zaman Türkiye'deyim. Türk vatandaşları arasında böyle bir düşmanlığı hiç görmemiştim» dedim. Orada hazır bulunanlardan bir ikisi, gezinti esnasında bu düşmanlığın haklı ve yerinde olduğunu isbat yolunda neler söylemediler. Çok acınarak söylenen bu gibi sözler karşısında hissettiklerimi, bunları söylemekte fayda yoktu, bu fikirlerimi alenen milletime arzetmek istiyorum:

Evvelâ böyle bir diktatörlük, İnönü tarafından kurulur ve «Parlâmento çoğunluğu rejimi» yıkılırsa mağlûp edilen ekseriyet, kanlı mukabeleye geçmese dahi galip ekalliyet, o ekseriyeti kendisinin can düşmanı telâkkî edecek ve onu ezmek için meşrû vasıtalar kâfi gelmiyeceğinden hertürlü menfi, millet ve memleketin istikbali bakımından muhakkak tehlike teşkil eden zümrelerle anlaşarak hareket etmek mecburiyetinde kalacaktır. Sayın İnönü solcular fazla ifrata giderlerse onları durduracak kuvvetin de kendisinde olduğunu ilân etmesi karşısında, bir tarihçi sıfatiyle, milletimize dizginleri kendi ellerinde olmıyan kuvvetlerle mücadele hususunda vaadlerde bulunan insanların sözlerini ihtiyat kaydiyle karşılamasını tavsiye ederim. Bugün Halk Partisinde bir azınlık hâlinde olsa dahi iktidarı devir almak isteyen zümrenin içinde, kendilerini bu memleketin hakikî sahibi sayan ve devlet idare işlerini ancak kendilerinin bildiği düşüncesiyle eski

Çin'deki mandarinler tavrını takman insanlar seçim neticesinde kim iktidara gelirse onu âsî sayacaklardır. Bu cihetten tekrar işbaşına gelmelerini temin maksadiyle köprü başlarında bıraktıkları şahsiyetlerin değişmesine karşı tek başlarına hareket etmiyorlar. Köprü başlarındaki bu vazifelileri ötekilerle beraber savunan solcu unsur, bu hareketleriyle bu gün fiilen vazife başında olduklarını göstermektedirler. Fakat beraberce işbaşına gelirlerse koalisyonun ilk şartı, Genel Kurmay, Millî Emniyet, Hariciye v.s. idare mekanizmasına kendi adamlarını, müşavir, muavin ve saire sıfatiyle sokmak olacaktır.

Kızılların memleketimizde Meclis otoritesini yok etmek yolunda millî muhalefetle Koalisyon yapabilirlerse nasıl hareket edeceklerine dair sözlerimiz sadece bir kehânet değildir. 1917 senesinden tarihî hakikatlere dayanan sözlerdir. Bugün Doğu Avrupayı ellerinde tutan Malaka yarımadasını ele geçirmeyi, Himalaya üzerinden Hind Denizine, daha batıda Basra Körfezine ve Kızıldenize inmeyi tasarlıyan Kızılların çeşitli vasıta ve yollarla öteberiye tâyin ettirdikleri adamları eliyle Türkiye'nin idaresini fiilen ele geçirdikleri ve «Büyük söz söyleyen kimselerin» buna mâni olamıyacakları gün gibi aşikârdır. Birçok düşünen vatandaş bugün ne yaptıklarının farkında olmıyarak, NATO, Vietnam, CENTO, RCD ve İslâm milletleri arasında anlaşma gibi hususlarda hür dünya tarafını değil, Kızılların yolunu senelerden beri ve ısrarla savunurlar. Türkiye'nin istikbalini bir millî istiklâl şeklinde düşünenler ise, kendi gayelerine uygun olan ve adı geçen teşekküllere bu vaziyette sımsıkı sarılmak mecburiyetinde kalacaklardır. Milletimiz asırlardanberi Rus plânlarının kendi mukadderatı bakımından ne

demek olduğunu pek iyi bildiğinden ve yapılan savaşlarda şehit vermemiş aileleri nâdir bulunan Türk köylüsü, Ortaasya'da da gördüğümüz gibi çok siyasî bir unsur olduğundan vatanının hürriyeti için ölüm - dirim mücadelesinde asla tereddüt etmiyecektir. Zaten fakir olmasına rağmen milletimizin boğazından kesip bu kadar ordu beslemesinin mânâsı budur. Bütün ordu erkânımız asırlardanberi bu yolda terbiye görmüştür.

Bugün Türkiye, diğer Asya milletlerine ve 1917 - 1922 yıllarındaki Rusya islâmlarına nisbeten çok müsait bir vaziyettedir. O yıllarda bize kimse ne bir kuruş para, ve ne de bir fişek vermek suretiyle yardım etmedi. Hattâ 1918 yılında Türkmenistan'da yerleşerek bir müddet oralarını idare eden İngilizler, yerli kıyamcılara silâh yardımında bulunmak şöyle dursun, bunların posta yoluyla ellerine geçen mektuplarını bile, aralarında bağlantı ve tesanüd olmasın diye, verdirtmiyor ve şahsen temaslarına dahi mâni olmaya çalışıyorlardı. Onlarca ve Sibirya'ya gelen Amerika ve Fransız askerî heyetlerinin başında bulunan generallerce, Ortaasya'da müstakil bir İslâm, Türk devleti değil, en küçük otonom teşekkülleri bile Sovyetlere nisbeten daha büyük düşman telâkkî olunuyordu. Bunu Fransız Generali Janen'in hâtıralarında bile görmek kabildir. Şimdi yalnız Asya'da değil Afrika'da bile müstemlekeler istiklâllerini kazanmış, Kızıl Rus ve Çin'in cihanşümûl istilâ siyasetlerine karşı bu yeni müstakil milletlerin hür iradelerine dayanarak karşı koymanın yegâne savunma yolu olduğu anlaşılmıştır. Keşki 1917 - 1918 Ortaasya'sına bugün Türkiye'ye gösterilmekte olan yardımların milyonlarından biri yapılmış olsaydı, dünya bambaşka olurdu. Kızıl Emperyalistler ne Afganistan'da nüfûz kazanır, ne Tibet'i ele geçirir ve ne de Güney Asya'da söz sahibi olurlardı. Bugün Türkiye kendisinin ve komşu Müslüman devletlerin bizzat istemeleri veya istememelerine rağmen tekmil Önasya'nın istiklâlinin bekçisidir. Bonn Üniversitesinde Takiyeddin Hilâlî isminde çok değerli bir Arap profesörü vardı. Hilâfet meselesi yüzünden Atatürk'ü kendisinin can düşmanı telâkki eder, nutuklar söylerdi, fakat Atatürk ölünce orada tahsilde bulunan Türklerden hiçbirisinin onun kadar hıçkırıklar içinde ağladığını görmedim. «Ne oldu, hani siz Atatürk'ü sevmiyordunuz» dedim. «İslâm milletlerinin istikbalini düşünüyordum; O benim nazarımda İslâm âlemini ayakta tutan, ona genişlemek imkânlarını veren bir muasır Haccâc'dı» diye ağlardı. Bugün biz, o zamana nisbeten kıyas kabul etmez derecede kuvvetliyiz, yeter ki bunu takdir edelim ve yönümüzü ona göre tâyin edelim.

Kars'ın fethinin 900 üncü yıldönümü münasebetiyle ordumuzun Rus hududunda güzel bir günde tam modern teçhizatla yaptığı resmi geçitleri görürken göğsümüz kabarmıştı.

Bugün «Parlâmento çoğunluğu» prensibine karşı düşmanlıklarını hiç gizlemeyen Solcular, 1917 yılında Rusya'da olduğu gibi iktidara yaklaşırlarsa ilk işleri, «ordunun millet için ağır bir yük olduğuna, millî gelirin milletin refahına sarfedilmesi gerektiğine» dair propagandalarda bulunmak, millî orduyu, Macaristan'da ve Romanya'da olduğu gibi, birkaç alaya indirerek, yerine çoğu ekalliyetlerden toplanmış ve kendi ideolojileriyle aşılanmış karma askerî kıt'alar kurmak olacaktır. Fakat binlerce senedenberi yüksek vasıflara sahip bir asker sıfatiyle

Cihan tarihinde büyük yer tutan Türk milleti, ordusunu bile bile feda eder mi? O halde bu ordunun modern bir şekilde kurularak bugünkü NATO teşkilâtında dahi mümtaz bir yer tutmasına karşı propagandalarda bulunmanın mânası ne? Bu propagandalara katılmıyan insanları, gerici, satılmış, yobaz göstermek istiyorlar. Kim kime satılmış? Bunu kim tesbit edecek? Kim kimi sorguya çekecek? Bu işi yapacak Türk milletidir ve onun serbestçe seçtiği parlâmentosunda, gerçi bir tek adamla da olsa vücûde gelen çoğunluktur. Ve bu, «millî iradenin» tecellisidir. Nasıl ki Abraham Lincoln'un iş başına gelmesi de yarının ötesindeki bir iki rey ile olmuştur.

[Tercüman, 29. 3. 1966]

TÜRKİSTANLILARIN BİRLEŞME DÂVÂLARI

Bugün Rusya dışındaki Türkistanlılar arasında kendilerini Türkden başka bir millet telâkkî eden bir kalem sahibi kalmamıştır. Yalnız herhangi bir muhtemel hâdise karşısında bir merkez etrafında toplanma lüzumu hakkında Pakistan'da, Keşmir'de, Amerika'da, Türkiye, Mekke, İran ve Avrupa'da yaşıyan Türkistanlılar arasında devamlı mektuplaşmalar olduğu halde böyle bir merkez etrafında bir türlü birleşememektedirler.

1917 - 1918 senelerinde Taşkent'te «Uluğ Türkistan» ismiyle çıkan gündelik gazete bu ismi Rusya mahkûmu olan Türkistan'ın umumî ismi ve Çin idaresindeki «Doğu (yahut Kiçi) Türkistan»'ın karşılığı olarak kullanmıştı. Ben de o günden beri eserlerimde Rus idaresindeki Türkistan için bu ismi kullandım, çünkü Rus devrinde «Türkistan» kelimesinin ifade ettiği mâna «vali-i umumîliğin» hudutları ile bağlı kalıyordu ve o da daima değişiyordu. Doğu Türkistanda iki sene önce Ruslar tarafından dağıtılan millî hükûmetin âzaları bir birlik yaşatmaktadırlar. Ulu Türkistanda ise böyle bir umumî hükûmet son Rus inkılâbı devrinde teşekkül etmemiş olduğundan müşterek bir hükûmetin bakiyesi de yoktur. Ulu Türkistan Türklerinden vaktiyle Enver Paşanın da iştirâk ettiği millî basmaçı kı-

yamlarmı yaşatanlardan Afganistan, Türkiye ve Pakistan'da bulunanlar, yâni Türkistan'ın istiklâli yolunda silâhla mücadele etmiş olanlar, hep eski hâtıra etrafında birleştikleri, kimse kimseyi kabilesine göre adlandırmadığı halde, bu mücadelelere katılmıyan ve Sovyet Rusya'dan kalkıp gelmiş, yahut Almanya'da Hitler hükûmetinin millî meselelerdeki yanlış siyaseti yüzünden araları açılmış olan zümreler arasında kabile farkları kendisini fazla hissettirmekte ve birliğe, beraberliğe mâni olmaktadır.

Almanya'daki Türkistanlılar bugün birisi «Millî Türkistan» ismiyle özbekçe, diğeri «Türkeli» ismiyle kazakça, özbekçe, tacikçe ve türkmence dillerle dergiler neşrederek her ikisi «Türkistanı Kurtarıcılar Komitesi» ismiyle komiteler kurarak ayrı ayrı çalışmaktadırlar. Aralarında didişmeler de oluyor. Bu tatsız didişmeler, ingilizce ve rusça yayınlariyle Türkistan dâvası ile ilgilenen memleketlerin mensupları tarafından da okunduğundan bu mânasız çekişmeler Türkistanlılar hakkında birleşemiyen iptidaî insanlar intibaını vermektedir. Zamanla bu işler yola girecekse de bu zamanın mütemadiyen geçmesi herkesi ümitsizliğe düşürmektedir.

Bu anlaşmazlıkların temelini teşkil eden ihtilâflar, daha 1917 de beliren kabileler arası rehberlik rolü meselesine ait çekişmelere çıkmaktadır ki, benim «Türkistan (Türkeli) tarihi» kitabımda (sa. 66, 377, 610 - 11) mufassalan anlatılmıştır. Bugün tek bir «Büyük Türkistan» olarak birleşmek istiyen Doğu Türkleri arasında bir taraftan Özbekler, diğer taraftan Kazan Türkleri (Tatarlar) arasında Türkistanın Kazak - Kırgızlar kısmını kendi «nüfuz mıntakaları şeklinde ikiye ayırmak isteği vardır.

Kazak - Kırgız, Türkmen ve Başkurtlar daha 1917 deki kongrelerde Türkistanda hiç bir uruğun diğeri üzerinde üstünlüğü esasını kabul etmeyip her hususta eşit kavimlerin, yahut yaşadıkları ülkelerin federasyonu fikri kabul edilmişti.

Başkurtlar Kazakların büyükleri ile anlaşarak mezkûr 1917 yılı Temmuzunda Orenburg'da taşbasma olarak «Müslüman - Türk Cumhuriyetleri Birliği» nin haritasını neşretmişlerdi, ki hâlâ kütüphanemde mevcuttur, ve bunun 1918 senesinde neşredilenin sureti benim «Türkili Tarihi» kitabımın 371 s. sinde basılmıştır. Doğu Türkleri arasında «Türkistan» ve «Türkistanlı» ismini inhisar altına almak istiyen bir kısım Özbeklerin, Kazakistanın ancak yarısını Türkistan olarak gösteren haritalarından biri Abdullah Recep Baysun'un «Türkistan Millî Hareketleri» kitabının sonuna; Kazanlıların Başkurdistan'dan başka Kazakistan'ın batı kısımlarını dahi «İdil - Ural» tesmiye ettikleri ülke plânlarına idhal ederek tertip ettikleri haritaları da Ayaz İshakî'nin Rusça ve Fransızca olarak Berlin'de neşrettiği «İdil - Ural» kitabına eklenmiştir. Her iki plân, ahalisi 8 milyon olan Kazak - Kırgızların ülkesini ikiye taksim etmek tasavvurunu belirttiğinden ve bu husus açıkça yazıldığından Kazaklar arasında büyük infialle karşılanmıştır. Başkurtların ve Kazakların 1917 de muhtar ülkeler şeklinde teşkilâtlanmalarını ve ordu kurmalarını Kazanlılardan Ayaz İshakî zümresi Tatarların komşu akraba kavimler üzerinde rehberlik rolünü inkâr etmek, hattâ onların haklarına tecavüz gibi telâkki ettiklerinden Kazak ve Başkurt önderlerine karşı kinleri derin olmuştur. Bu zümrenin mutaassıplarından bâzıları bana 30 senedir el vermiyor. Bu mutaassıpla-

rın bu nevi mânâsız boykotları muhtelif devletlerin siyasetlerine dahi karıştırıldığım «17 Kumaltı şehri» adlı eserimde yazmışımdır. Bu kin türlü kisveye bürünerek ilim sahasında da kendisini maalesef gösteriyor. Sovyet Rusya'dan gelmiş Özbekler arasında bu yolda taassup Mustafa Çokayoğlu'nun vefatından sonra yayılmıştır. Kendisi Kazaklardan olan Mustafa Çokay yaşamış olsaydı Rus - Alman harbi sırasında Türkistanlılar pek güzel bir birlik arzedeceklerdi. Fakat Rusya mahkûmu Müslümanların iç vaziyetlerini lâyıkiyle anlıyamıyan Almanlar esir düşen Türk urugları mensupları arasından Özbeklerle Kazanlıları rehberlik mevkiine çıkarmak, yâni kabileler arasından bu ikisini bilhassa tercih etmek gibi hatalı bir siyaset takib ettiler. Araya rekabet girdi. Özbek rehberliğine razı olmıyan Kazaklar; yahut Tatarların rehberliğini istemiyen Başkurtlar ötekiler tarafından Bolşevik gösterilerek Hitler hükûmetinin takibatına maruz bırakıldılar. Bu ise bilhassa Kazaklarla Özbekler arasında derin münaferet başlamasına sebep oldu. Almanların Stalingrad savaşları sırasında Özbeklerin rehberi olan Veli Kayyum'a kızarak Ruslara dönen bir Kazak subayından Ruslar geniş mikyasta istifade ettiler; onun söyledikleri, şairlerin elinde propaganda âleti hâline getirildi. Büyük Kazak halk şairi Cambul'un Ruslar lehine ve Almanlar aleyhine söylediği şiirler işte bu şekilde Almanya'dan dönüp gelen zevattan alınmıştır.

Bugün Münih'te Kazak - Kırgız, Özbek ve Türkmen şivelerinde «Türkeli» mecmuasını çıkaran Kazak mühendis Haris Kanatbay'a karşı «Millî Türkistan» mecmuasını çıkaran Veli Kayyum'un ötekisini beyaz Rus göstererek neşriyatta bulunmaktadır ki, hep eski hesapların devamıdır. «Türkeli», «Türk milleti», «Türkili» de «Türkistan» mânasında kullanılmaktadır. «Türkili» isminde gazeteler daha 1917 de Taşkent ve Hokandde çıktı. Ben de daha o zaman «Türkili» kelimesini «Türkistan» karşılığı olarak kullanmak taraftarı idim. İngiliz memleketi için lâtince «İngiltere» ve ingilizce olarak «Endland» denildiği gibi «Türkistan için de biri farsça «Türkistan», diğeri türkçe «Türkili» tâbirleri kullanılabilir. Münih'te mecmua çıkaranlar «Türkeli» kelimesini kendilerine mecmua ve teşkilât ismi olarak almışlardır. Onlar «Türkili» tâbirini «Türkistan» tâbirine nisbeten «Büyük Türkistan» mânasını ifade etmek için daha elverişli saymaktadırlar.

Muhacerette bulunan Türkistanlı zümreler, kendilerine, varlıklarını göstermek için kim yardım ederse ona koşarlar. Veli Kayyum ile bir kısmı Azerbaycanlı ve Dağıstanlılar daha önce Almanya'dahi İngiliz işgal kuvvetlerine yanaşarak onlardan yardım aldılar. Haris Kanatbay ve arkadaşları ise Amerikalılar ile temasta bulundular. Amerika'da bir kısım siyasîler Rusya meselesini yalnız Rus mahkûmu milletlerin işi olarak almanın hatalı olacağı, beyaz Rusların makul olanlarını ele alarak Rus mahkûmu milletlerin haklarını onlara tanıttırdığı takdirde Sovyetlere karşı Beyaz Rus ve gayrirus milletler arasında bir cephe birliği husule getirilebileceği fikrini ötedenberi ileri sürerler. Almanların bu hususu ihmal etmek yüzünden bütün Rusları Bolşeviklerin kucağına atmış olduklarını söyliyerek gayrirus milletlerin mümessilleri arasında da propagandada bulundular ve bu iş için bir komite kurmuşlardır. Bu komitenin başında bugün Amerika'nın sâbık Moskova elçisi Kirkpatrik bulunmak-

tadır. Maamafih bu komitenin yardımiyle neşriyatta bulunan mühendis Kanatbay, Kerenski ve Melgunov gibi «yekpare Rusya» fikrini güdenlerle cephe birliği olamıyacağmı Amerikalılara bildirmiştir. Kanatbay'ın mecmuası halis türkçü, Rus düşmanıdır. «Türkeli» dergisinin geçen Eylül ayında çıkan ilk sayısının başmakalesi Rus Milleti ile anlaşmanın imkânsızlığını ifade ederek «ya o, ya biz» başlığını taşımaktadır. Bu makalede şöyle deniliyor:

«Biz bütün tarihimiz boyunca, ikbalimiz değişik olmakla beraber kendi mevcudiyetimizi diğer milletler gibi muhafaza edebildik; yalnız bir düşman bize belâ ve âfet kadehini dibine kadar içirebildi. Bu düşman askerlik, şövalyelik, haysiyet ve şerefinden mahrumdu. O yalnız topraklarımızın altınlarını, servetimizi gasbetmekle iktifa etmedi, kanımızı da istedi. O elinde votkası olan sarhoş mujige has tavırla bu kanı alabildiğine döktü. O cihanda hâkim olmak emelini taşıdığından bunda engel olacağımızı düşünerek bizi sistematik bir surette imha etti. O bizim tarihte elde ettiğimiz muvaffakiyetlerimizi kirletti, mukaddesatımızı tahkir etti. Mâzimizin mesnedi ve istikbalimizin rehini olan ülkelerimizi, yerlerimizi elimizden aldı. O şimdi kendi hâkimiyetini kolaylaştırmak için bizi altı cumhuriyete taksim etti. O, aramıza yabancı unsurları sokarak bizi birbirimizden ayırmak ve uzaklaştırmak hususunu temin etmek istemektedir. Bu düşman alelâde bir düşman değildir. O yalancı ve vicdansızdır. O belki bir fevkalbeşerdir, fakat insan değil ve bizden her halde değildir. O kendi mâceraperestliğinde o kadar ileri gitmiştir ki, artık bize çekilecek yer kalmamıştır. Bu dünyada ya o yahut biz olacağız. O yalnız milletler için bir tehlike değil, bilâkis felâketin ta kendisidir ve istediğinden dönmiyen bir belâdır. O nereye elini uzattıysa her şeyden evvel milletlerin kalbine saldırdı ve onların hayat damarlarından kanlarını çekti.»

Ayni mecmuanın 2 - 3 sayılarında Burma isminde birisinin özbekçe olarak yazdığı makalesinde şu cümleler okunmaktadır:

«Biz Bolşevizme karşı mücadelede tek bir merkez etrafında toplanmak istiyoruz, fakat o merkez artık Rusya değildir, yarın bütün emperyalistlere karşı harpte birleşecek olan Milletler Cemiyeti etrafında birleşeceğiz. Biz Kerenski ve Melgunov'ların Rus mahkûmu milletlere istiklâl yolunu «kurucu meclisleri» ile kapatmak istemeleri karşısında bu dâvanın ancak o milletlerin kendilerine ait bir iş olduğunu ilân ettik. Rusya çerçevesi içine sıkıştırılmış milletler arasında bir hastalık varsa o da Rusyacı Rusların manyaklık ve hayalperestlikleridir. «Rusya» ismi artık ancak bir sıra milletlerin mahpus bulundukları milletler hapishanesinin ismidir, o isim etrafında artık kimse toplanamaz.»

Bununla Burma, Bolşevizme karşı birbirinin haklarını müsavat esasında kabul eden milletler arasında cephe birliği olabileceği halde «Rusya milletlerinin kurtuluşu» şiarı altında toplanmanın imkânsızlığını anlatarak beyaz Ruslara şiddetle cevap vermiştir.

Rusya mahkûmu Türklerden kendi istiklâllerini kabul eden bâzı liberal düşünceli Rus muhacirleri ile —Amerika Komitesine uyarak— Kızıllara karşı işbirliği yapmayı kabul edenler olsa dahi Beyaz Rusya Birliğine girmeğe taraftar olan hiçbir na-

muslu muhacir bulunmaz ve bu mesele milliyetçiler arasında bir ihtilâf âmili olamaz.

Bir takım didişmeler «Amerikanın Sesi» radyosu etrafında da olmaktadır. Özbeklerden bir zümre «Türkistan» ismini alarak «Türkistanca» diyerek özbekçe konuşulmasını; Tatarlar da ancak «tatarca» ve «türkistanca» (yâni özbekçe) söylenmesini istiyerek bu işi tamamiyle kendi inhisârları altında bulundurmak istemektedirler. «Türkeli» zümresi ise hiç bir kavmin diğerine kendi şivesini zorla kabul ettirmek ve bir kavim diğerinin rızasından başka, başka kavimler namına söz söylemek hakkına mâlik olmadığını, şivelerin müsavatı esas tutulmasını ve bu şivelerin hepsi toptan «Türkistan dili» telâkki olunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Sovyetler Türkistan şivelerini sun'î farklarla «Cermen» kavimlerinden Alman ve İsveç, yahut «Lâtin» kavimlerinden Fransız ve İtalyan dilleri şekline sokmak isteyip özbekçeyi de, bilhassa Rus hurufatı kullanmak mecburiyetinden sonra sun'î surette ayırmış ve onu Tacik diline yakın bir şekle sokmuş olduklarından bugün her kavime kendi şivesinde hitab etmekten başk çare kalmamıştır. Amerikalıların şark ahvalini bilenleri Türkistanlılar arasında bir birlik husule gelmesini candan arzu ederler; fakat radyonun halka anlayışlı olmasını da temin etmek isterler. Ve bu yüzden özbekçe ve tatarcanın yanında kazakça ve türkmence söyletmektedirler. Kazak - Kırgızlar Türk kavimleri arasında tek bir rehberin arkasında gitmekten hoşlandıklarından Türkiye Türklerine çok benzerler, bu cihetten kendi mümessillerine karşı yapılan isnadlar bütün muhaceretteki Kazak - Kırgızları tek bir adam gibi rencide eder. 8 milyon Kazak - Kırgızın dışarıdaki evlâdı

tertemiz Türk olup, Türklüğe inançları diğer Türklerinkinden asla eksik değildir.

Türkistanlılar bugün başlıca dört teşkilât etrafında toplanmaktadırlar :

1 — Doğu Türkistanlıların kendine has teşkilâtları vardır, memleketlerinin kurtuluşu yolunda Formoza - Millî Çin hükûmeti ile işbirliği yaparlar. Ulu - Türkistanda ise 2 — biri Özbeklerin birliğini teşkil eden Veli Kayyum gurupu; 3 — diğeri Kazakların ve Türkmenlerin birleşmesini temsil etmekle beraber Özbeklerden de bir kısmı kendileri ile beraber bulunan Türkeli, Kanatbay grupu; 4 — nihayet Pakistan'da ve Afganistan'da ve bâzı diğer İslâm memleketlerinde yaşıyan eski Basmaçı - Mücahidleri gurupu. Bunlardan birincisi ve bu dördüncüsü bu ayrılıklara son vermek için çalışırlar. Fakat Özbekler zümresi Kanatbay zümresi içinde çalışan Özbekleri kendilerine çekmek, Türkeli'yi halis Kazak - Kırgız teşkilâtı şekline sokmak istediklerinden bu ihtilâf eninde sonunda tam bir kabile farkına dayanabilir. Kazaklar ise bir taraftan Türkmenlerle, diğer taraftan Başkurtlarla birleşseler 10 milyon kadar nüfus teşkil edecekleri gibi, satıh mesahası itibariyle de Özbekistan'la Tacikistan'ın 550 bin km.² sine karşı 3.435.000 (hattâ Başkurtlarla 3 milyon 600.300) km.² teşkil eder; Altay'lardan Pamir hududuna, Volga'dan Batı Moğolistan sınırlarına kadar yayılır. İş kabileciliğe kalınca Doğu Türkistan'da Uygurlarla birlikte olan Sinkiyang Kazakları da kendi etnik çerçevelerine çekilebilirler. Zaten Sovyetlerin istediği de Ortaasya Türklerinin nihaî olarak uruglara bölünüp birbirine düşman olmalarıdır.

Rusya'nın bu istikametteki amansız siyasetini

pek iyi bilen Türkistan Türkleri daha 10 - 22 Eylül 1922 de Taşkent'te Kazaklardan Tınışbayoğlu, Dost-muhammed oğulları, Özbeklerden Münevver Karı ve Talib Can gibilerin iştirâkiyle toplanan yedinci gizli Umumî Türkistan Kongresinde Türkistanın bundan böyle «Türkistan», «Alaşorda», «Buhara», «Hiyve» ve «Zakopsi» ye ayrılmayıp tek bir «Ulu Türkistan» olacağı ve müstakbelen idarî taksimatta kabilelere değil, kavmiyeti de itibar nazarına alan ve iktisadî esaslara dayanan coğrafî mıntakalara bölünen bir federasyon olacağı tarihi millî bir karar olarak kabul olunmuştu. Bundan, Ulu - Türkistan'ın Sırderya nehrinin cenubî kısımlarına «Cenubî Türkistan»; bu nehrin ve Horezmin şimalinde vaki Alaşorda (Kazakistan) memleketinin «Ulutav» (Uludağ) ın şarkındaki «Doğu Alaşorda» denilen yarısına «Orta Türkistan»; bu dağın garbinde Volga'ya kadar uzanan «Batı Alaşorda» kısmına «Batı Türkistan» denileceği, yâni Ulu Türkistan'ın üç büyük vilâyetler birliğine bölüneceği: Orta Türkistanın merkezi Almatı yahut Semipalat, Batı Türkistanın merkezi de Orenburg olacağı; Altay vilâyetine «Şimalî Türkistan» denileceği, cenubî Ural (Küçük Başkurdistan) ın Batı Türkistanın bir parçası olacağı kararlaştırılmıştı. Kazak - Kırgızlar Doğu Türkistan'da da kalabalık bir kütle hâlinde bulunduklarından bunlar Büyük Türkistan'ın her dört kıtasında birleştirici bir unsur olarak en mühim yer tutacaklardır. «Türkeli» grupu mensuplarının 1950 Eylülünde Münich'te yapılan toplantılarda katiyen etnik çerçeveye çekilmeye yol vermemek, Türkistan dışındaki tekmil neşriyatta ayni mecmuada Kazak - Kırgız, Özbek, Türkmen ve Tacik dillerinde makaleler dercederek bu kavimleri müşterek dile alıştırmak esasları kabul edilmişti. Kanatbay ve arkadaşları bu prensibe tam olarak sadık kalarak bugün mecmualarını o esasta bütün bu zikri geçen şivelerde ve Tacikçe olarak neşretmektedirler. (1942 - 45 te Veli Kayyum'un neşriyatı da böyle idi). Diğer taraftan «Türkeli» mecmuası, Türkiye (Türk) alfabesini, bir iki işaret ilâvesiyle, almıştır.

Bir taraftan federasyon esası, diğer taraftan coğrafî mıntaka esası kabul olunduğu takdirde Türkistanlılar arasında birlik husule gelecektir. Doğu Türkistanlılar da bugün Rus mahkûmudurlar. Fakat onların arasında iki asırdan beri Çinlilerle beraber bulunmakla siyasî dâvalarına o çerçevede bakmaya alışmışlar vardır. Diğer taraftan onlarla Çin'in arasında bir Müslüman Çin, «Döngen» mıntıkası vardır. Fikrimce Kızıl Çin çökerse Hindistan'da Müslüman Hindlilerden bir Pakistan memleketi vücuda geldiği gibi Müslüman Çin vilâyetlerinden de bir «Döngenistan» çıkabilir. Herhalde Doğu Türkistan Türkleri için Döngen meselesinin ehemmiyeti vardır. Batıda Kazan Türkleri, Çuvaş Türkleri ile bir birlik teşkil etmek, yâni onları da kendi camiaları içinde bulundurmak isterler. Döngenler Doğu Türkistanlılara ancak dinle bağlı oldukları halde, Çuvaşlar da Tatarlara ancak ırkla bağlıdırlar. Her halde Kazan Türkleri doğularında Başkurtların da Ural dağları garbindeki kısımlarını alarak bir «İdil - Ural Cumhuriyeti» teşkil edecekleri vakit Ulu Türkistan yanında ayrı hususiyetlere malik bir memleket şeklini alabilirler. Herhalde Doğu Türkistan, İdil - Ural ve Ulu Türkistan, istikbalde bir **«Büyük Türkistan Konfederasyonu»** şeklinde birleşebilirler. Asıl Ulu Türkistana gelince bu herhalde 1922 senesinde Taşkent Kongresinde alınan kararlarda belir-

tildiği gibi, Kazakların yaşadıkları Alaşorda memleketinin «Orta Türkistan» ve «Batı Türkistan», Sırderya ırmağının cenubundaki ülkelerin «Cenubî Türkistan» olmak üzere üç kıtadan mürekkep bir **«Ulu Türkistan Federasyonu»** şeklini alır. Bununla beraber bu son hattın cenubundaki bütün Kazak ve Kırgızlar Özbeklerle birlikte Cenubî Türkistana girerler.

Başkurdistan'ın «Küçük Başkurdistan» denilen doğu kısımları «Batı Türkistan» a; Müslüman olmıyan Altay Türklerinin teşkil ettiği «Oyrat otonom vilâyeti» de isterlerse Orta Türkistan'a girerler. İşte Türkistan meselesinin federasyon şeklinde birleşmeleri bu gibi esaslara göre mutasavverdir. 1922 senelerinde işlenen plâna «Orta Türkistan» kısmında epey miktarda Tatarlar olacaktır. İşte Türkistanlıların 1918 ve 1922 senelerinde işlenen plânlarına göre müstakbel Türkistan'ın kaynaşması bu esasta husule gelecektir. Türkmenistanlı bir âlim kendilerinin Kazaklarla birlikte Batı Türkistan kısmına girmeleri icabedeceğini, eski Horezmin de bu Batı Türkistan'ın medenî merkezi olması gerektiğini söylemişti. Ben bu meseleyi «Yeni Türkistan» mecmuasında (1927, N. 4) ve «Türkili Tarihi'nden (sa. 580-583) bahis mevzuu etmiş ve Horezm merkez olmak üzere böyle bir Kazak - Özbek ve Türkmen kaynaşmasının umumî Türk birliği bakımından ehemmiyetini tebarüz ettirmiştim. Her halde Türkmenlerin idarî bakımdan Cenubî Türkistan mıntakasına girmeleri, keza bütün bu arazi teminatının fiilî bir şekil alması ancak istiklâl kesbettikten sonra olacaktır. Maamafih istikbalin bu şekilde olacağını şimdiden kestirmek, kabileler arasında kaynaşma ve karşılıklı anlaşma bakımından ve memleketin hiç

bir zaman yalnız etnik esas üzerinde bir teşekkül olmıyacağını kafalara koymak bakımından ehemmiyeti büyüktür. «Türkeli» teşkilâtının dört - beş şivede karışık bir dilde neşriyat yapması çok güzeldir. Yalnız bu yazılarda kullanılan alfabeye ve her şivenin imlâsına yeknesaklık vermek elzemdir. Şimdilik malesef bu yoktur.

Türkistanı kabilelere ayırmadan, kabile bölümlerini de az çok itibar nazarına alan coğrafî mıntakalarm federasyonu yapmak bu ülke Türklerinin millî ideali olacaktır. Çünkü ancak bu yolla bir millî kültüre doğru yol alabilirler. Fakat bu «coğrafî taksimat» ın bugün faaliyette bulunan Türkistanlılar için tatbikî güçtür. Bugün dışarıdaki «federasyon» yine 35 seneden beri mevcut olan kabile cumhuriyetlerini teşkil eden Türklerin federasyonu olacaktır. Yâni Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Karakalpakistan, Başkurdistan, Doğu Türkistan, Tataristan Cumhuriyetlerini teşkil eden uruğlara mensup Türkistan muhacirlerinin bir birlik ve bir bayrak (1921 Semerkandde kabul olunan bayrak (etrafında toplanmalarıdır. «Türkeli» teşkilâtına Doğu Türkistan ve Tataristan dahil olmadığı halde «Ulu Türkistan»ı teşkil eden diğer cumhuriyetlerin mensupları dahildirler. Mecmualarının başmuharriri bir Taşkentli hukuk doçentidir. Diğer tahrir üyeleri Kırgız, Türkmen ve Karakalpaktır. Şöylece «Türkili» de federasyon prensibi kabile cumhuriyetleri mensuplarının bir âhenk üzerinde birleşmelerini bilfiil temin etmiş bulunmaktadır. «Türkeli» yi kabul etmiyen zümreler olmasına rağmen bunlar müsavi haklar ve bunu karşılıklı olarak tanımak demek olan federasyon esasmda anlaşacaklardır. Bunu 1948 de merhum Ma-

reşal Fevzi Çakmak çok tasvib ve takdir etmiş ve «Bu federasyon fikri tarihimizde de yürütülmüş olsaydı Temürlenk'le Yıldırım Bayezid arasında da kavga çıkmamış olurdu. Bütün Türkler için merkeziyet fikri tatbik edilemiyeceği gibi Türkistan'da dahi birlik ancak ayrı câmiaların hak ve hukuklarını tanıyarak karşılıklı hürmet hissi beslemek esasında husule gelebilir» demişti. Bugün münakaşa eden zümreler arasında irtibat kesilmiş değildir. Veli Kayyum'un yakın arkadaşlarından Dr. Mirza Hoyit 11/2/1952 tarihiyle yazdığı mektubunda aradaki tefrikalardan şikâyet etmektedir. Mirza Hoyit benim yardımımı da temin ederek «Hokand ve Alaşorda Hükûmetleri» namiyle 111 sayfalık bir eser neşretmiştir. Bu eserin son kısımlarında (S. 105 - 110) 1918 senesinde Kazakistan (Alaşorda ve Başkurdistan millî hükûmetlerinin müsbet çalışmalarını güzel tebarüz ettirmiştir.

«Dördüncü gurup» sıfatiyle zikrettiğim «Basmaçılar Gurupu» da 15/2/1952 tarihiyle yazdıkları mektupta kendilerine bu «federasyon», kimse kimseyi zorlamamak, etnik ayırmalardan kaçınmak esasında olacağına dair yazılan yazıları toplantılarda kabul ettiklerini memnuniyetle kaydettikten sonra diyorlar: «Ötedenberi sürüp gelen kararsızlık ve tereddüt ve ayrılık hallerine birlikte nihayet verelim. Bütün Türk kabilelerini fikir ve işbirliği esasında toplayabilmek için zaman ve zemin müsaiddir. Bütün Afganistan ve Pakistan'da yaşıyan Türkistanlı mücahitlerin bu yolda çalışanlara itimatları tamdır. Tefrika çıkaranlar kendilerine milliyetçi süsü veren dar kafalı kabileci ve şehircilerdir. Biz Kanatbay kardaşımıza da mektup yazdık».

Haris Kanatbay ise 13/1/1952 de İstanbul Belediye Gazinosunda Doğu Türkistanlı mücahitlere verilen ziyafette vâki olan birlik teklifi dolayısiyle «Biz karşılıklı hürmet ve itimad esasında federasyon olarak kardaşça birleşmeğe her vakit hazırız» diye yazmaktadır. Zannederim bu yolu kim samimî olarak takip ederse o üstünlük kazanacaktır.

[Serdengeçti, No. 15 - 16, 1952]

DOĞU TÜRKLERİ İÇİN KÜLTÜR BİRLİĞİ FİKRİNİN EHEMMİYETİ

«Büyük Balıkların» Millî Emelleri

Hitlerle birlikte gömülmüş sanılan müfrit milliyetçiliğin, bugün en kaba bir emperyalizm şeklinde dev adımları atmakta olduğu bir zamanda yaşıyoruz. Son seneler, bilhassa son günler, bize açık gösteriyor ki, zamanımız, zayıfları yutarak dünyaya hâkim olmak peşinden koşulan çağların beşerî ihtiraslları seferber etmekte tarihte misli görülmeyen bir devresini teşkil etmektedir. Bu yolun kılavuzluğunu yapan Ruslar, egoist millî gayelerine ulaşmak için cihanşümûl şiarları ellerine almışlar, bunları geniş mikyasta istismar ediyorlar. Bugün Garp - Şark mücadelesi, Rus - Slâvlarm beynelbeşer içtimaî dâvaların hâmili ve önderi görünerek muhtelif milletleri, zümreleri ve tabakaları, bilhassa Asya'nın geri kalan milletlerini aldatabildikleri halde; bugüne kadar müstemleke siyasetinin hâmili olagelen garpli milletlerin böyle, geniş kütleler için anlayışlı şiarlardan faydalanamamaları, kısa görüşleri, tereddütleri hep savunmacı vaziyetinde kalmalariyle devam edip gitmektedir. Dünya komünistlerini de para ile besliye besliye Rus emperyalizminin tahakuku cihan komünizminin tahakkuku demek olduğunu söylemeğe alıştırdılar. 37 yıldanberi okunması yasak Dostoyevski'nin eserleri şimdi, mükemmel külliyat şeklinde, Sovyet hükûmeti tarafından neşrediliyor. Rus - Slâv nazizminin

peygamberi, Ortodoks yobazlığının mutaassıp bir ideoloğu, müthiş bir reaksiyoner sayılan bu muharririn 75. ölüm yılını Leningrad'da şu Şubat ayının 10 unda tes'it edilecek olan yortusuna dünya komünist şair ve muharrirleri de iştirak edecek ve medhiyelerini okuyacaklardır.

Ruslarm müstemlekeciliği tel'in etmek yoluyla icra etmekte oldukları sömürgecilikleri, kendi boyundurukları altına giren milletleri bu müstemlekelerde yerlilerin elinde mevcut araziyi «devleştirip akabinde oraya milyonlarca Rus köylüsü göndererek iskân etmek ve yerlileri azınlığa çevirerek zecrî iktisadî ve kültürel vasıtalar ile onları tedricî ölüme yahut erimeğe mahkûm eylemesi» şeklinde tecellî etmektedir. Bu yolun meselâ şimdiki Kızıl Çinliler için de çok câzip göründüğünü yakında Kansu Moğol ve Türkleri diyarından dönen Amerikalı âlim Louis M. Schram'dan öğreniyoruz. Fakat zayıfları yutarak büyüme modası Hintliler için de câzip görünüyor. Türkistan'ın yakın zaman tarihine ve bugünkü hâline dair 1929 da Mısır'da basılan eserimde (s. 609) Rusların Asya'da ancak üç milletin istikbaline, diğerlerinin onlara katılacağına inandıklarını yazmıştım. Ruslar bizzat kendi mahkûmları olan milletler arasında dahi bunları biribirine düşürmek maksadı ile bu prensipe revaç veriyor görünüyorlar: küçük ve zayıflar hesabına büyüme hayâli ile meşgul olan unsurların ruhlarını Ukrayna, Kafkasya ve Ortaasya'da okşar görünerek, bunu bu milletlerin aralarını zehirlemek maksadı ile istismar ederler. Geçen sene Haziran'da Türkistan'ı ziyaret etmiş olanlardan biri, Kırgız ve Kazakların inhilâl et-

ınekte olduklarını söyliyen Rusların, Özbeklere «Bunların bir kısmı size, diğer bir kısmı da bize (yâni Ruslara) katılıp gidecektir» diyorlar; ayni zamanda Şimalî Afganistan'da yaşıyan Özbeklerin de bir gün Özbekistan Cumhuriyetine ilhak edeceklerini söylüyorlarmış. Walter Kolarz da «La Russie et ses Colonies» nam eserinde (s. 391) Sovyetlerin Türkmenistan Türkmenlerini Horasan'a saldırmak için Horasan Türkmen ülkelerinin Sovyet Türkmenistanına ilhak eylemek fikrini telkin ettiklerini ve bu fikri türkmence mektep kitaplarına dahi yazdıklarını anlatmıştır. Zikri geçen Walter Kolarz (s. 65) Sovyetlerin «Grand Tartarie» ve «Grand Buchkirie» yı nasıl karşı karşıya koyduklarını kaydetmiştir.

Geçen Temmuz ayında Münich'te Amerikalıların «Sovyetleri öğrenme metodolojisi» mevzuunu tetkik için toplanmış oldukları bir konferansa iştirâk maksadiyle, Amerika'dan gelmiş olan bir Beyaz Rus âlimi, bana, Kazan Türklerinden bâzılarının Volga ve Ural havzasındaki Fin kavimlerini ve Çuvaşları kendilerine ilhak etmek tasavvurlarına hariçte Sovyet dostluğu yapan beyaz Rusların bir taraftan «millî absurd» diye alay ettikleri halde tuttuklarını, diğer taraftan öteki Fin unsurunu Tatarlara karşı kışkırttıklarını, bu yüzden Amerika'da bulunan Mari Finleri mümessillerinin Tatarlara karşı şiddetle vaziyet aldıklarını anlatmıştı. Azerbaycan'da İran Azerbaycanını ilhakla «Büyük Azerbaycan» vücuda getirmek fikrini İran Azerbaycanını da İran'dan ayırmak ve Rusya ile birleşmek fikrini teşvik, ayni zamanda İranlılarla Azerbaycanlıların aralarını açmak maksadiyle ileri sürmüşlerdi. (bk. W. Kolarz, 332 - 333). Ukrayna'da da Lehistan Ukraynasını ilhak fikriyle, bilhassa 1944 te «Büyük Ukrayna» fikrini teşvik ettiler. Geçen Mayıs ayında Ukrayna'nın Rusya'ya Boğdan Khmelnetski idaresinde iltihakının 300. yıldönümü dolayısiyle Sovyet matbuatında Rusya'nın Ukrayna'ya karşı yaptığı en büyük müsbet işlerin birisi olarak İkinci Cihan Harbinden sonra «Kırımın Ukraynaya ilhakı» olduğunu ve Kırım Türklerini oradan atarak, tam bir Rus malı edilmesi keyfiyetini Ukrayna'nın Kırım Türkleri hesabına büyütülmesi olarak gösterdiler, yâni bir «küçük balık» ikramiyle büyük Ukraynacılarm millî hülyalarını okşadılar.

Rusya dahilinde, el ve ayakları Sovyetlerin harsî ve iktisadî siyasetleri ile bağlanmış, çeşitli Rus alfabeleriyle biri diğerinden ayırd edilmiş olan bu milletlerin ve bilhassa Türk ve müslüman kavimlerin yekdiğeri üzerinde edebî dil ve manevî kültür sahasında herhangi bir surette müessir olabilmeleri ihtimali, bugünkü şeraitte, katiyyen kalmamıştır. Din ve eski müşterek Çağatay edebiyatı cezrî tedbirlerle bertaraf edilmiş olduğundan şehirli Türklerin, Özbek ve Tatarların bozkır Türkleri arasında imamlık ve ve muallimlik eylemelerinin yolları kapanmıştır. Bu nevi kavimler arasında «büyük balık» şiarının Rus lehinden başka bir tesiri olamaz. Ortaasya'ya nisbetle nazariyatı Ruslardan Grum Grijimaylo tarafından işlenen «büyükler küçükleri yiyerek yaşar» şiarı ancak Rusların kendileri ve bugün Kızıl Çinliler ve Rus dostu olmaları şartiyle Hintliler için tecviz edilir ve ancak onlara nisbetle samimîdirler. Hintliler gayelerine kalabalığın silâhsız mücadelesi yoluyla erişeceklerine inanmakta çok ileri gidiyorlarsa da, Rus kanlı emperyalizminin kendilerini rahat bırakmıyacağını öğrenmekte ge-

cikmezler. «Büyük millet» dâvaları asıl Rusluk dışında ancak kendi mahkûmları olan milletler arasını zehirlemek, hakikî millî hareketleri soysuzlaştırmak için kullanılıyor. Sovyet ajanları hiç, göze çarpmıyarak, sinsice araya sızmakla Rus mahkûmu milletlerin Rusya haricine çıkan mümessilleri arasında, milliyetçilik kanaliyle, Rusya dahilindekisine nisbetle daha büyük muvaffakiyetle propaganda ediyorlar. Bu şiar bu mahkûm milletlerin muhacirleri arasını bozmak için en müessir vasıtalardan biridir.

Kabile Cumhuriyetlerinin Hariçte Tesiri

Halbuki Rus mahkûmu milletler, mahallî «Sovyet cumhuriyetleri» çemberleri içine alınmış ve bu çemberler 35 senedenberi içinde bulundukları bu milletler arasında gittikçe artan tesirini icra etmektedir. Meselâ biz Sovyet mekteplerinde yetişenler arasında; Çerkes, Kalmuk, Kazak ve Tatarların «Gayrirus» olduklarını bildikleri halde Kazak ve Kırgızlarla Tatarların ayni milletten olduklarını hiç bilmiyen birçok zevatı gördük. Vaktiyle bizim, Enver ve Cemal Paşaların, Türkistana gelen Türkiyeli harp esirlerinin, Azerbaycanlı muallimlerin telkin ettiğimiz tek bir Doğu Türk (yâni Hazar Denizi ötesi Türkleri) kültürü dâvası, Sovyet devrinde yetiştikten sonra harice çıkmış olan Doğutürk münevverlerince tamamiyle meçhul kalıyor. Zamanımızın birçok muhacir münevverlerince, menşe itibariyle Sovyet cumhuriyetlerinden birinin mensubu olan bir Doğutürkünün diğer cumhuriyetlere ait yahut cumhuriyetler arasında müşterek meseleleri ele alması onların işlerine müdahale sayılıyor. Meselâ geçen 1954 Temmuz ayında Münich yanındaki Tutzing'de Amerikalıların tertip ettiği bir konferansta «Sovyetlerin Türkistan'da tatbik ettikleri siyasetin son safhaları» mevzuu üzerine bir tebliğ yapılmıştı. Muhtelif dillerde neşredilmesi dolayısiyle, muhtelif memleketlerde ve bilhassa memleketimizde çok müsbet akisler yaptığı, hattâ Bandung konferansında işe yaradığı halde, ayrı Sovyet cumhuriyetlerinden gelen bâzı muhacirler arasında son derece kötü karşılanmış ve tebliğ tahrif edilerek Maarif Vekâletine jurnal edilmiştir. Özbeklerden Veli Kayyum Bey dahi Almanya'da neşretmekte olduğu «Millî Türkistan» dergisinde (1954, sayı 16) bu tebliğ dolayısiyle senelerden beri Doğutürklerinin müşterek dâvalarını güden bu zat hakkında, «bizim için bir yabancı olup vatanımız ile hiç alâkası olmayan bu zat memleketi bizimki ile sınırdaş olmasından faydalanarak bizim iç işlerimize karışmakta» diyerek bir makale neşretmiştir. Hazar ötesi Türk Cumhuriyetleri hakkında bir İngiliz, bir Alman istediği kadar yazı yazarlar, onlara bir şey denilmez, fakat oralı kabilelerden birisine mensup olan bir kimseyi temsil eylemek dâvasında bulunmıyarak, sırf bir dâvete icabet ederek bu cumhuriyetlerin hepsinden bahseder, dertlerini anlatırsa bu bir müdahale, bir cürüm sayılır, geniş entrikalara yol açar.

Hani bir «Uluğ Türkistan» dâvası vardı, ona Hazar ötesindeki Türk ülkeleri dahildi, bunun müşterek millî teşkilâtını kurmuştuk, bunun uğrunda senelerce beraberce mücadele ederek çok kanlar akıtmıştık, hani bu işe Hazar Denizinin batısından da bir hayli idealist Türk gelip katılmış, hattâ rehberlik etmişti. Hani 1921 de Gazi Mustafa Kemal Paşa Birinci Millet Meclisi âzasından İsmail Suphi Soysallıoğlunu Türkistan'a göndermişti, o da millî

mücadelenin bize tatbikan 72 maddelik ilmi-halini yazmış ve millî teşkilât merkezini kurmuştu. İşte o devirler artık geçti, dedirtmek istiyorlar; fakat bu devrin daha muazam bir çapta yeniden açılmakta olduğundan haberleri yok.

Sırf, şu cumhuriyetler ruhiyatının taşıyıcıları eliyle, yayılan zehrin neticesidir ki, hariçte hiç bir Doğutürk millî müttehit alfabesi vücude gelemedi ve lehçeler için birleştirici imlâ kaidelerinin tesbiti hakkındaki teklifler kimse tarafından kabul edilmedi. Türkiye Türk alfabesi esasında iki harfın ilâvesiyle vücude getirilmesi teklif olunan alfabe yerine ekseriyet, Sovyet lâtin alfabelerini ve onların kasden bozuk olarak tesbit ettikleri imlâ kaidelerini kullanıyorlar, yahut Arap alfabesine kaçıyorlar, bunu da ancak ihtiyar nesil okuyor. Muhtelif memleketlerde yetişmekte olan yeni nesil muhacirler için bir düzgün alfabe ve imlâ kaideleri, münevver muhacirlerin kendileri tarafından işlenmezse, bunu başka milletlerden beklemek olmaz. Bu dil dâvasını Türkiye türkçesini harfiyen kabul etmekle halletmek mümkün olacağını zannedenler şimdi bu fikrin iflâsım görmüşlerdir. Çünkü 1940 ta tatbikine başlanan Rus alfabeleri, Rus mahkûmu Türklerin Garp Türk dilinden cezri olarak ayırmak hedefini takip etmiş, bu yüzden Rus mahkûmu Türkler arasına sokulmak istenen fikir ve irşatları oralarda kullanan şivelerde yapmak, alfabesi Türk (Lâtin) olsa dahi dilini yaşıyan şivelere uydurmak zarureti hasıl olmuştur. Bu yazı meselâ Pakistan'daki bir Özbek, Uygur ve Kazaklar için de anlaşılır olmalıdır.

,Sovyetler kabile cumhuriyetleri çemberleri içine alınan Türklerin ve diğer müslümanlarm gözlerini, kendi millî tarihlerine karşı, sımsıkı kapatmışlardır.

Eski Türk millî kahramanları elbette hiç bilinmiyor. Çünkü gençlik üzerinde bu körlük terbiyesinin tesiri fecîdir. Almanya'ya gelen münevverler arasında Türkistan şehirlerinde, yahut Kazan'da üniversite bitirdikleri halde 1917 - 23 senelerinin kıyam hareketleri hakkında, Enver Paşa hakkında, bu zatın Türkiye ve Türkistandaki faaliyetleri hakkında hiçbir kelime işitmeyen münevverler vardır. Bu vaziyet karşısında Rusya içinde kalan Türkler üzerinde millî terbiye bâbında yayın ve radyo yoluyla tesir yapabilmek meselesini yeni baştan ciddî olarak ele almak ister. Doğu Türklerinin hakikî millî tarihlerini popüler dilde neşri ile harice çıkan yeni nesle yeni baştan tanıtmak ve tarihimize dair hariçte bugüne kadar neşrolunan eserlerde yeni neslin zaten zehirlenmiş olanları tarafından kötüye kullanılabilecek yanlışlardan, mahallicilik, şehircilik, kabilecilik hissi mahsulü yanlışları yeni neşriyatta tekrarlamamak lâzımdır. Meselâ Emin Buğra Beyin «Şarkî Türkistan Tarihi» namiyle Keşmir'de neşrettiği büyükçe eserinde (s. 239, 255, 260) menşe itibariyle Garbî Türkistanlı olan Emir Temür (Temürlenk) ile geçen asırda Ruslardan kaçıp Doğu Türkistan'a gidip müstakil bir devlet kurmuş ve Türkiye'nin yüksek himayesine mazhar olmuş olan Yakup Bek (Bâdevlet) in Şarkî Türkistanı idareleri altına almış olmalarını, yabancıların Şarkî Türkistanı istilâları, şeklinde tavsif etmiş ve ancak «Temür ölmekle Şarkî Türkistanlılar rahat nefes alabildiler» demiş; Yakup Bek hakkında da aslı Ferganeli olan bu zatın «millî hükümdar sayılamıyacağı» (392), «Garbî Türkistanlılara hudutsuz salâhiyet verdi, asıl Şarkî Türkistanlı millî inkılâpçılarını yok etti» diyerek gûya bu memleketin başına gelen fe-

lâketlerin başlıca müsebbibi olarak göstermiştir (414 - 416). Rus - Alman harbi sırasında hürriyetini bulanlar arasında tarihimizi yine Sovyet neşriyatını esas edinerek öğrenen bâzıları millî tarihimize yanlışlar katmaktadırlar.

Meselâ Amerikan Bolşevizmden Kurtarma Komitesi yardımiyle Münih'te çıkarılan «Azad Vatan» mecmuasında, çok yakın tarihimize dair neşrolunan makalelerde (meselâ bu derginin Türkçe neşri 1952, s. 16 ve rusça neşri ayni sene sayı 8, s. 10) Türk uruğları ara münasebetlerini zehirleyici yazılar çıktı. Yine ayni Amerikan Komitesi yardımiyle Münihte neşredilmekte olan «Dergi» mecmuasında (1955, sayı 3, s. 113 - 116), İstanbul'da neşredilen bir muhacir mecmuasında ve bir risâlede çeşni değişikliği ile tekrarlanan bu yalanlara göre 1917 de Ufada bir müstakil millî cumhuriyet kurulmuş, bunu yalnız başka bir komşu Türk kabilesi mensupları baltalamış imişler.

Halbuki 1917 de Ufada böyle bir cumhuriyet ne ilân edilmiş ve ne de kurulmuştur. «Bu cumhuriyetin ilk reisi cumhuru» olarak millî kongrelerde intihap olunduğu ayni mecmualarda mükerreren yazılmış olan zât, o zamanlar «istiklâl» şöyle dursun, sadece territoryal «ülke muhtariyeti» fikrine bile düşman kesilmiş, muhtelif kongrelerde bu fikrini açıkça söylemiş, Rus «Kadet» partisinin âzâsı olmakla Rusya'nın tek bir merkezden idare olunan unitar demokrat cumhuriyet olması gerektiği fikrini savunmuş ve bu yüzden «Rusya unitaristleri» meyanında ismi tarihe geçmiş birisi idi, ki hâlâ berhayattır. Bu zatın bu batıl dâvalarını isbat zımnında söylediği nutuklar, neşrettiği makaleler, Rusya İslâmlığı için Rusyalı Yahudi cemaatlerinin «exterritoryal dinî muhtariyet» nizamnamelerini nümune olarak almak icabettiği hakkındaki yazıları ve bu esasta tarafından tertib olunan 113 mddelik «millî medenî muhtriyet nizmnmesi» Rusya dışındaki kütüphanelerde ve bâzı hususî ellerde mevcut olduğu gibi, nutuklarının rusçaları da Helsinki ve Münih kütüphanelerinde mahfuz inkılâp devri Rus gazetelerinde bulunmaktadır.

Bütün bu gibi yalan yanlış tarihler, fena bir niyetle olmasa dahi, yazarlarının millî tarihimizden habersizlikleri neticesinde tekrarlanır ve Türk uruğları arasını zehirler durur.

Millî terbiye ve milllî tarih anlayışı hususunda içtekilere yardım edilemiyorsa dahi, hiç olmazsa harice çıkan Türklerin ve muhacerette doğan yeni neslin millî terbiyesi hususuna, onları dalâletten korumak hususuna ehemmiyet vermemiz zarurîdir. Sovyetlerin kurdukları mahallî cumhuriyetleri ve bunların neşriyatları vasıtasiyle yaşattıkları dağıtıcı ve bozucu siyasetlerinin halkımızın cahil tabakası ile birlikte harice de çıkmış olan uruğculuk, şehircilik ruhları ile pekâlâ bağdaşmakta olduğu asla unutulmamalıdır. Sovyet ajanları yobazlığı ve aşırı şoven milliyetçiliği nasıl kendi gâyeleri uğrunda istismar ediyorlarsa, muhacerette de yaşayıp giden uruğculuk ve mahallicilik ruhlarını kendi gayeleri yolunda istismar ediyorlar.

Eğer bugün Doğu Türklerini millî kültür gayeleri bakımından bir taraftan Ortaasya İranlığma (Taciklere) çeken bir kısım şehir Özbeklerinin, diğer taraftan Şarkî Avrupa Fin kavimlerine çeken bazı Tatarların, Kazak, Kırgız, Başkurt, Türkmen ve Karakalpak gibi kavimleri paylaşmak dâvaları ile uğraşmayıp bu kardeş kavimleri de kendilerine

müsavi sayarak federasyon esasında birleşse idiler, Münihte Amerikalıların kurduğu «Sovyetleri Öğrenme Enstitüsü» nün daha 1954 Martında Rusya'daki milletleri 1) Velikorus, 2) Ukrayna, 3) Belorus, 4) Kafkasya ve 5) Türkistan - Doğutürk illeri şeklinde beş camia olarak ele alıp üzerlerinde ilmî esasta tetkikatta bulunmak, mahallî dillerde ve İngilizce bu beş ülkenin mecmualarını neşretmek hakkındaki kararın bugün tam tahakkuk yoluna girmiş olmasından istifade etmiş olurlardı. Bugün Rus, Ukrayna, Belorus ve Kafkasya dillerindeki mecmuaların yanında İngilizce olarak (Fransızca ve Almanca hülâsaları ile birlikte) neşrine başlanılan «Ukrainian Review», «Belorussian Review», Caucasian Reiw» lerin yanında bir de «Turkistanian - Eastturkish Review» çıkarılmış ve Asya mukadderatı işlerinin kaynaştığı Doğutürk illeri meseleleri medeniyet dünyasına tanıtılmış olurdu. Amerikalıların Rus mahkûmu milletlerin dâvalarını hür dünyaya bildirmek maksadiyle neşrine başladıkları bu gerçekten hayırlı teşebbüslerine Doğutürkleri maalesef iştirak edemiyorlar. Halbuki Azerbaycan Türklerinin ve Şimalî Kafkasyalıların dâvaları «Caucasian Review» de pekâlâ müdafaa edilmektedir. Doğutürkleri tek bir millî kültür etrafında birleşemezlerse onların beheri için ayrı bir İngilizce mecmua çıkarmak için kimse yardım etmez, zaten bunun için ayrı uruğlarm yetişmiş elemanları da yoktur. Bunun için hiç olmazsa bir Avrupa dilinden ve rusçadan maada Doğutürk şivelerini, Türkiye türkçesini ve farsça (Tacikçe) yi iyi bilen yüksek tahsilli zevat ister. Böylesinden millî dâvalarla ilgili ve tek millî kültür fikriyle uruğları tatmin edebilecek kaç kişi var?...

Kültür Birliği

Rusya mahkûmu Türklerin başına bölgecilik temayülleri yüzünden ne gibi felâketler gelebileceği, yâni Ruslaın bundan istifade edecekleri, daha 1920 de Buhara'da ve 1922 de Taşkentte toplanan millî kongrelerde tebarüz ettirilmiş ve bu hususlar Türkistanm yeni tarihine ait neşriyatta da yazılmıştır. Rusların daha o zaman tebellür etmeğe başlıyan bu «milliyetçilik siyaseti» karşısında başlıca çare olarak :

a) Doğutürkleri arasında karşılıklı hürmet esasında bir federasyon kurmak fikrini yaymak ve

b) Tek millî kültür fikri uğrunda çalışmak prensipleri ileri sürülmüştü.

Ben şahsen bu mevzuları «Türkili Tarihi» ve «Türkkili Haritasına İzahlar» nam eserlerimden başka 1942 de «Türk Yurdu» (c. XXVI, s. 245 - 251) ve 1952 de «Serdengeçti» (N. 6) mecmualarında izah etmeye çalışmıştım (1). Rus mahkûmu Türkler arasında herhangi bir millî arzuyu zorla infaz edebilecek hiçbir otorite ve bir millî iktidar mevcut olmadığından, millî kültür hayatı hususunda kimsenin kimse üzerinde üstünlük iddialarına yol vermiyen karşılıklı hürmete dayanan bir federasyon fikrinden başka bir yol tasavvur olunamaz.

Pürüzlü cihetleri pek çok olan siyasî mevzularda Türk illerini temsil işlerini Avrupa, Amerika ve saire yerlerde yaşıyan hemşehrilere salâhiyet vererek, Türkiye'de daha ziyade kültür meseleleri ile meşgul olmak yerinde olur. Bu maksatla Türkistan, Azerbaycan, Şimalî Kafkasya ve Kırım kültür dernekleri kurulmuştur. Siyasî çalışmalar için «Türkistan», «Edil - Ural» ve «Doğu Türkistan» şeklinde

ayrı teşekküller olsa dahi kültür derneği Doğutürk illeri için bir olmalıdır. Belki Kafkasya Türkleri için dahi bu böyledir. Bu nevi kültür dernekleri ile muhacirlerin hayatî işlerde yardımlaşmalarını hedef edinen göçmen ve yardım dernekleri biri diğerini ikmal eder. İstanbul'daki Göçmenler Federasyonu da, bunları toplıyan bir teşekkül olmak itibariyle, çok yerinde bir teşebbüstür.

Doğu Türkleri için müşterek kültür dâvası düşünülünce hangi kabilenin, mutasavver siyasî gruplaşmalardan hangisine mensupp olduğunun ehemmiyeti kalmaz. Meselâ Başkurtların 1917 - 19 da Kazaklarla birlikte iş görmüş olmalarını onları Tatarlık camiasına çekmek maksasiyle takbih etmek; yahut Horezm Karakalpaklarının da Kazaklarla temasını Özbeklik dâvası bakımından bir cinayet saymak; Şarkî Türkistandaki Kazakların dahi diğer Kazak camiası ile birliğine karşı olanların Uygur camiası rehberliği altında bulunmaları gerektiğini iddia ederek engel olmaya, onların meselesini de bir Çin meselesi olarak görmeye çalışmak; keza Kazaklarla hep bir olan Kırgızların en çok Özbek camiası ile kaynaşmaları gerektiğini iddia etmek, ancak Doğutürklerinin kültür dâvalarının bir olduğunu anlamamaktan ileri gelen ve düşmanın işine yarıyan beyhude çekişmelerdir. Kültür birliği fikri ve tatbikatı bu nevi tefevvuk ve ilhak iddialarını bertaraf edecektir.

Doğutürk uruğları arasmda temasların sıklaşması, dolayısiyle konuşma dilleri arasında farkların azalması, yâni müstakbel millî birlik ve millî hayat tarzlarının birleşmesi için bugünkü süratli iktisadî gelişmeler, Sovyetlerin bölme siyasetlerinin zorlamasına rağmen, pek uygundur. Başkurdistandaki

sanayi merkezlerine, fabrikalara kömür, orta Kazakistan, Karagandı mıntakasından gelmektedir, bunu temin için şimdi demiryolları şebekesi kuruldu (Karagandı - Magnitogorsk - Berdevş ve Kandagaç - Orsk - Kartalı - Çilebi hatları). Bütün Orta ve Şimalî Kazakistan'ın petrol ihtiyacı bugün Başkurdistandan temin ediliyor. Başkurdistanın ortasındaki Taymazı'dan Şimalî Kazakistana, Tobol, İşim ve Irtış havzalarına akıtılan petrollarm Omsk'ya kadar uzanan 1332 kilometrelik borularının döşenmesi (ki Rusya'da en uzun petrol boru hattıdır) geçen Aralık ayının 12 sinde tamam olmuş ve işletilmeye başlamıştır.

1955 senesi Mart 2 de on milyonlarca hektar arazinin gasbı için çıkarılan «Bâkir topraklar» kanunu da Kazakistan ve Başkurdistan için müşterek millî felâket kanunu olmuştur. Bir de Kazakistan'da Balkaş sahasını bir taraftan Ural'larla, diğer taraftan Çimkent ile, Horezmi Çarcuy ile bağlıyan demiryollarının 1954 - 55 tamamlanması iç bölüntü üzerinde muhakkak tesir icra edecektir. Horezme cenuptan gelen demiryolu şimdi Hazar - Aral arasında ve Makat üzerinden Kızıl - Kut, Ural'a doğru; doğuda Alma-Ata hattı da Urumçi'ye gelmektedir. Cizkazgan, Aral gölü ile, Kandagaç, Ural ile bağlanmaktadır. Şose ve oto yollarının çoğalması da iç bağlılıklar üzerinde kat'î olarak etkilidir. Sovyet gazetelerindeki dağınık haberlerden Horezmli Karakalpak işçilerinin Kazakistanda Karagandı fabrikalarında çalıştıklarını, Pişpekli Kırgız şoförlerinin Şarkî Türkistana her vakit gidip geldiklerini öğreniyoruz. Köy ve şehir hayatının gelişmesi eski uruğ farklarını da, Sovyetlerin siyasî maksatlarla bu hisleri israrla körüklemelerine rağmen, azaltacaktır.

Kazak, Başkurt ve Türkmenlerde Rus unsuru çoğalmakla beraber Rus kadınları ile evlenmek bir felâket şeklini almamış, muhtelif Türk camiaları arasında evlenmelerin inkişaf hâlinde olduğunu da memnuniyetle öğreniyoruz. Doğutürk illerinde iç iktisadî rabıtaların kuvvetlenmesi, Rus nüfusunun artması ile bağlı olmakla beraber, Türk camiaları arasında bilhassa edebî dil sahasında sun'î farklar yaratmak hususundaki Sovyet siyasetini de netice itibariyle bir gün hükümsüz bırakacaktır.

Rus mahkûmu Türklerin, harice çıkanları arasında, kültür sahasında çalışmalara engel olan başlıca etken maddî imkânsızlıklardır. Bugün Pakistan, Afganistan, İran, Hicaz, Mısır, Uzakdoğu, Avrupa ve Amerika'da dağınık yaşamakta olan muhacirlerin müşterek kültür işleri için her hangi bir yerden yardım tedariki kabil değildir. Anglo - Saksonlar arasında Rus tasavvurlarını son zamanlarda daha yakından öğrenebilmesi dolayısiyle Rus mahkûmu milletlerin kültürlerini takviye ederek onları bilhassa Asyada, yarının Rusu olmaktan kurtarmak gerektiğini söyliyenler çoğalmaktadır. 1923 te Türkistandan Hindistana geldiğimizde o zamanki Kral naibi Lord Reading bize, Peşaver valisi vasıtasiyle, Hindistanda seyahatimizin şartlarını muhtevi 14 maddelik bir talimatname göndermişti. Ona göre İngiltere (Makdonald hükûmeti) hemen o aylarda Sovyetleri resmen tanımış olduğundan bu devlete karşı herhangi bir propagandada bulunmak, bu meseleler hakkında Hindistan Müslümanları ile konuşmak bize yasak edilmişti. Şimdi o Lord ölmüş, yerine Lordlar Kamarasında âzâ olan oğlu, Hruşçev ve Bulganinin Hindistanda, Burmada, Buda tapmaklarında ve parlâmentolarda söyledikleri nutuklar karşılığı olarak, daha önce İngiltere hükûmeti tarafından bu Sovyet kodamanlarını Londra'ya misafir etmek yolunda yapılan dâveti feshetmek gerektiği söylenirken bu Sovyet rehberleri nutuklarında «Rusya'da müstemlekecilik yoktur ve olmamıştır», diyor ve bunun ancak Garplilere has bir esaret sistemi olduğunu söylüyorlar; şayet bu zevat İngiltere'ye gelecek olurlarsa bu ziyareti biz de onların esaret sistemini Sovyet mahkûmu milletlere anlatmak yolunda, istifade edelim, demiştir (22/12/1955).

Fakat bu sözler, yine şimdiki durumda, ancak lâf olarak kalmaktadır. Amerikalıların işi, Rus mahkûmu milletleri radyoda konuşturmaya, eski Çar Rusyasına dokunmayıp 1917 den sonraki, yani Sovyet devrindeki ızdıraplardan bahsederek makale ve kitaplar neşrettirmeğe münhasır kalmaktadır. Rus mahkûmu Asyalıların kültür bakımından takviyesi işine bir kuruş yardım edilmiyor. Bunu geçen Eylül ayında İtalyanların Venedik'te tertip ettikleri «İslâm milletleri ve Garp» kongresinde İran Senatosu reisi meşhur Seyyid Hasan Takizade de büyük bir esefle kaydetti. Halbuki Amerikalı hayır sahipleri Doğu Türkleri ve Kafkasya Türkleri için millî kültürlerini yükseltme gâyesini güden bir ziraat mektebi, bir kolej açmasına, talebe bursları tahsisine, ilmî neşriyata yardım edebilirlerdi. Meselâ Rusya İslâmlığının en şevketli devirlerinin Ruslukla temas eden son Hanlıkların tarihine ve Çarlığa karşı milletini savunan millî kahramanların tarihine, eski kültür ve şevketli mâzilerini, güzel sanatlarını Çagatay ve Azerî edebiyatlarını tanıtacak ilmî ve püpüler ilmî neşriyata bu milyarderler arasında az çok yardım gösterecek birisi çıkarsa, bu işler ucuz propagandalara nisbeten daha çok müessir olurdu. Bu

işlerle ilgilenen bir yabancı hayırseven çıkmayınca bu işler yine kımıldamak istediği yerinde kalıyor. Bu işlerle hiç olmazsa «kültür dernekleri» küçük miktasya olsa dahi meşgul olmalıdırlar.

Geleceğe ait düşünceler

65. doğum yılım münasebetiyle ırkdaşlarım ve dostlarım tarafından yazılan yazılar ve gönderilen başarı ve sağlık temennileri dolayısiyle burada derin teşekkürlerimi arzederim. Bu münasebetle Rus mahkûmu Türk ve diğer İslâmların mukadderatına dair düşüncelerimi yazmamı istiyen Zihni Hızaloğluna da cevap olarak daha şunları ilâve edeyim:

Rus ne kadar büyüse dahi bu İslâmlık tâbiriyle bir «istidrâc» dan ibaret olacaktır. Bir çok insanlara gittikçe büyüyen bir çığ manzarası arzeden bu kar yığını hızla aşağıya kaydığı için hızla büyüyor ve elbette bir mânia ve engele çarpacaktır. Hruşçev ve Bulganin geçen 1954 senesinde Pekin'i ziyaret ettiklerinde komünizm şiarına dayandırılan Rus yayılma hareketi motorunu artık Stalin devrinde olduğu gibi kapalı Moskova kutusu içerisinde tutamıyacaklarını, komünizm şiarına daha geniş bir intibak imkânı vermek gerektiğini gördüler. 1955 te Belgrad'ı, sonra Cenevre, Delhi, Burma ve Kâbil'i ziyaret ettikleri gibi, hür dünyanın diğer merkezlerini dahi ziyaret edebileceklerini ilân ettiler. Zâhiren Sovyetler artık kapitalizmden korkma devrini atlattıkları intiba'ını vermek istiyorlarsa da, hakikatte bu seyahatler, Komünizmin Asyada Çin, Hindistan, garpte Yugoslavya gibi tam Rus kontrolü altında bulunmıyan yerlerde taraftar kazanması, Hindistan ve Burma gibi yerlerde hayırhah çevrelerin türemesi Rus nüfuz yayılmasını hâdiselerin cezren Moskova'dan idare edilmesi değil, Moskova'nın bu hâdiselerin inkişaf sahaları şartlarına uyması esasına dayandırmak gerektiğini idrâk eylemekten ileri gelmiştir. Fakat Rus liderlerinin Hind parlemanı huzurunda ve yalın ayaklarla girdikleri Burma Altın Pagodasında Şarklıları aldatmak maksadiyle söyledikleri nutuklar hırslarının sınırı olmadığını ve maksatları uğrunda şerayita intibak ederken de hiç bir prensibe bağlı kalmıyacaklarını bütün dünyaya ve dostlarına gösterdi. Bu münasebetle onların yalanlarını yüzlerine vurarak medeniyet âleminin muhtelif fikir dergilerinde yazılan yazılarda Sir Olaf Caroe'in, benim «Türkili Tarihi» kitabımdan da faydalanarak neşrettiği eserinden geniş mikyasta istifade edilmekte olduğunu görmekten elbette haz duyarım. Şimdi Ruslar kendi mahkûmları olan milletlerin, o cümleden Türklerin mukadderatı meselelerinin kendi isteklerine uygun şekilde nihaî surette halledilmiş olduğunu, geniş «intibak» usulleriyle bir ayaklarını Şimal ve diğerini Cenup Kutuplarına dayayabileceklerini, Afrika'ya kadar yayılabileceklerini sanarak dünyaya meydan okudukları zaman, bu dâvanın sadece Rus mahkûmu milletler dâvası olmaktan çıkıp tam mânasiyle bir cihan dâvası, felâketin yalnız bu mahkûmların değil tekmil cihan milletleri başına geçirilmek istenen genel bir felâket olduğunun, anlaşılması karşısında, elbette, sevinebiliriz. Bu vaziyette bize siyasetle uğraşmaya da pek lüzum kalmıyor.

Doğu Avrupa ve Asyada bir çok milletleri, geçen harp dolayısiyle ve müttefiklerinin yardımı ile

elde etmeleri mümkün olmuşsa da, bundan tekmil hür milletlerin bir gün tıpkı Rus mujiği gibi iradelerini ve hürriyetlerini bu Slav - Rus diktatörlerine kaptıracaklarını sanmaları, çılgınlıkları kadar da, saflıklarından ileri gelmektedir. Rus milletinin bütün dış istilâlara karşı arkasını Şimal buz denizine ve Şimal Kutbuna dayayacağını söyliyen müverrih S. Solovyev'in devri artık geçmiştir. Emperyalizmde «fenâ fil-vücud» olan Rus milletine asıl tehlike şimdi bilhassa o Şimal Kutbundan gelecektir. Onun harbedecek cepheleri Hitler Almanyasınınkine nisbeten daha çok dağınıktır. O Avrupa, Afrika, Asya ve Amerika'nın her tarafında vücuda getirilen üslerle harbetmek ve bu harpte de yine kendi zulmü altında inliyen mahkûm ve esir milletleri seferber etmek mecburiyetinde kalacaktır. İşte Rus mahkûmu Türk ve diğer İslâmlar o günü, tebellür etmiş millî ideoloji ile, karşılamalıdırlar.

[**Mücahit, Yıl: 2,** sayı: **6 (1956 Ocak)**]

TÜRK KAVİMLERİ TARİHİNE DAİR MİLLETLERARASI BİR TEŞEBBÜSE GÖSTERİLMEKTE OLAN YANLIŞ İSTİKAMET

1951 İstanbul Müsteşrikler Kongresinde o zamanki Dışişleri Bakanı Prof. Fuad Köprülü'nün, benim ve diğer Türk mümessillerinin uğraşmalariyle Türk dili, edebiyatı ve kültür tarihine dair 3-4 ciltlik bir «temel kitap» neşr etmek karar altına alınmıştı. Neşir masraflarını Unesco, Alman İlimler Akademisi ve biz verecektik. Temel kitab sözünün lâtince ve almanca karşılığı olan «Fundamenta» ve «Grundriss» isimleri ile tanınan bu kitabın tertibi ve neşir masrafları için her sene vermemiz gereken 2000 doları eski hükûmet bir türlü veremedi. Türkün varlığını ve kültürünü dünyaya tanıtacak olan bu eserin tertip ve neşrinde iştirak edilmezse, bilginlerimiz neşir komitesi mesaisine fiilen katılmazlarsa, bu komite ara sıra Türkiye'de toplanıp, kitapta bahis mevzuu olan Türk medeniyet eserlerini yerinde tetkik edip Türk bilginlerini bu işe celbedemezse bu teşebbüsün başka ellere geçeceği hususunu o zamanki Maarif Vekillerine müteaddid defa arz ettik. Nihayet 1957 de bu işin esas mürevviclerinden olan Danimarka'dan yardım dahi temin eden türkoloğ ve mongolist Prof. Grünbech vefat edip, bu yolda fedakârane çalışan ilmî sekreter Dr. Dörfer de bu işten ayrılınca Komite âzasından Prof.

Scheel'in bir gafleti yüzünden bu iş Mr. Deny'nin doçenti Mr. Lui Bazin ile onun himaye ettiği Pertev Boratav'ın eline geçti. Her hangi bir partiye mensubiyetini bilmediğim Mr. Bazin'in sola mütemail ve Sovyet dostu olduğunu işitiyordum. 1954 Kembric Milletlerarası Müsteşrikler Kongresinde bu zatın, Rus delegelerinin getirdiği Sovyet neşriyatını salonda Kongre âzaları arasında yürüyerek kucak kucak getirip dağıttığını gören kimseler şaşırmışlardı, ben ehemmiyet vermemiştim. Fakat Fundamenta'nın Türk kavimleri edebiyat tarihine ait cildinde basılacak olan makalelerin Sovyet neşriyatına uymayan yerleri tâdil etmek, Rus mahkûmu Türklerin milliyetçi sıfatiyle Sovyet edebiyat tarihlerinin çoğunda çıkarılan Rizaeddin Fahreddinoğlu, Fatih Kerimi, Fatih Emirhan ve Abdurrahman Saadi gibi yazarları, Kazak Türk millî şairlerini, Kırım Türklerinin 55 senelik emekli millî edip ve şairi Şevki Bektüreyi makalelerden çıkarmak için uğraştıklarını görünce, bunun artık bir şaka tarafı olmadığı anlaşıldı.

Garpta yapılmakta olan ilmî neşriyatta, meselâ benim de tahrir heyeti âzâsı bulunduğum «Central Asiatic Jurnal» da Demirperde ötesi bilginler iştirak ederler. Fundamenta'nın çıkan ve çıkmakta olan cildlerinde Varşova Üniversitesi profesörü Dr. A. Zayaçkovski liyakatle iştirak etti ve etmektedir. Bu kitabın Türk kültür tarihine tahsis edilecek olan dördüncü cildinde, siyasetle ilgisi olmayan mevzuların, meselâ Türk kavimlerinin musikisi, oyunları ve dansları, tip, kıyafetleri, çadır, ev; şehir mimarisi ve dekorasyon tarihi gibi konuların yazılması, bunlarda ihtisas kesb eden Zatoyevski Gaskarov, S. Rudenko ve V. Lavrov gibi Rus âlimlerine tek-

lif edilebilir. Fakat siyasî tarihe gelince iş değişir, bu hususta onların çoğu mazurdurlar. Garpte yapılan ilmî yayınlara Rus veya sadece solcu bilginlerin ayrı makalelerini almak başka; bu gibi neşriyatın sevk ve idaresini Sovyet dostluğu yüzünden solcu tanınan şahsiyetlere vermek yine başka bir iştir.

Mr. Bazin Türk Fundamenta komitesi 1951 de İstanbul'da kurulduğu vakit tahrir heyetine üye seçilmiş değildi. O ve arkadaşı Pertev Bey yalnız tertip, tashih ve indeks yapmak işlerine celb edilmişlerdi. Mr. Bazin hemen o sene (1958) Unesco'nun «Diogene» isimli dergisinde (N. 24) kendisinin az çok bildiği filoloji kısmının değil, Fundamenta'nın dil, edebiyat ve tarih kısımlarının tekmilinin nasıl yazılması gerektiğini belirten 33 sayfalık bir «muvakkat program» (bilân provosioire) neşretti. Burada o bilhassa kendisinin hiç meşgul olmadığı tarih üzerinde durdu, bu kısma ait sözleri, çok ihtiyatlı olmakla beraber, ilmî hakikatlerden ziyade Rus görüşüne uygun idi. Meselâ bizim tarihimizde «Deşti-Kıpçak» denilen sahayı «steppe russe» tesmiye etmiş, Altın Orda devrinde ancak Türk ve Moğol kültürünün Ruslar üzerinde tesiri bahis konusu olduğu halde, Ruslarla Türkler arasında gûya karşılıklı kültür tesiri (interpênètration culturelle) olduğundan bahsetmiş, Rusların Altın Ordaya karşı savaşlarını, o zaman daha bahis konusu olmayan «kuvvetli Rus millî ruhunun» uyandığını ileri sürmüş, bunun «cihan tarihindeki büyük sonuçları'ndan bahsederek Altın Ordanın ve sonrasının Turkolojiden ziyade Slavistlerle Türkologların beraberce öğrenmeleri gereken bir saha olduğuna işaret etmiş, fakat 16. asırda başlayan Rus istilâsı hareketlerini müteakip

Türkler arasında cereyan eden, tetkikında ve yazılışında Slavlar ve slavistlerle işbirliğine hiç te lüzum olmayan hâdiseleri, siyasî ve medenî hareketleri, meselâ Şihab Mercanî, Murad Remzi, Ahund Kurbanali Halidi gibi tarihçilerin cildler hâlinde basılan eserlerinde, muvakkat matbuatta bahis mevzuu edilen kültür hayatı, fikir mücadeleleri, bugün Doğu Türk cumhuriyetlerinin cildler hâlinde neşretmekte oldukları arşiv materyalleri sayesinde aydınlanmakta olan yerli iktisadın tarihini bir kelime ile olsa zikr etmemiştir.

Türkiye arşiv ve kütüphanelerinde Rus mahkûmu Türklerin 16. asırdan sonraki hayatına, Kafkasya İslâmlarının, Başkurtların ve Kazak ve Batı Sibirya sultanlarının Rusya'ya karşı isyanlarına, onların Türkiye'ye ve Kırım hanına gönderdikleri elçilerin raporlarına dair kayıtlar, hattâ bazen bu raporların kendileri meselâ, Kazan'ın Ruslar tarafından istilâ safhalarını belirterek Astarhanlı birisi tarafından yazılan ve bugün Türkiye'nin küçük kütüphanelerinden birinde mahfuz bulunan müstakil raporlar vardır. Hind Moğollarının Ortaasya Türkleri ile münasebetini yakında «Saeculum» dergisinde (c. XII) eksettiren Prof. Aziz Ahmed'in istifade ettiği kaynaklar, 16. asırdan sonraki hayatı aksettiren ve bu memleketlerde tertiplenen çok çeşitli «Münşeat» ve vesaik mecmuaları vardır. Bu hususta Çin kaynaklarında dahi geniş malûmat bulunduğunu L. Duman'ın burasının iktisadî tarihine ait eserinden öğreniyoruz. Bu vesaik ve kaynaklar ve 19. asır sonlarında başlayan muvakkat Türk matbuatı sayesinde 16 - 19. asırlarda Türk kavimlerinin bilhassa Kırım ve Kafkasyada geçirdiği siyasî ve medenî hayat, bilhassa 1905, 1908, 1917 - 23 inkılâpları zamanında görülen karşılıklı tesirler Türk tarihinin ve Fundamenta'nın en canlı mevzularını teşkil ederler. Sovyetler devrinde kurulan Türk kavimleri ayrı cumhuriyetlerindeki hayat'tan dahi bizim programımızda kayd edildiği gibi «ephemerides» de, yâni bu hâdiselerin takdirine ve şerhine girişmeden aksettirmek lâzımdır.

Kıymetli Prof. G. Jaeschke yeni Türk tarihi vekayi kalenderlerini neşretmekte «panturkist» olmadığı gibi, mevzular üzerinde aynı ciddiyetle çalışan Amerikalı Dr. Richard Pierce, Rudolf Leowenthal ve Martin Dickson da bu işleri Türklerin hoşuna gitmek emeliyle yapmamaktadırlar. Çünkü muasır tarih ilminin Türk tarihine tatbiki budur. Mr. Bazin ise bütün bu Rus mahkûmu Türklerin Rus devri tarihini «kenarda bırakmış», yalnız hâdiselere (meselâ Sovyetlerin kurdukları sözde cumhuriyetlerin Türklere bu ülkelere çok mühim rol oynamak imkânı bahşeden müsbet bir iş olduğunu iddia etmek gibi) Rus dostluğu bakımından kıymet biçmek hususlarını unutmamıştır. Mr. Bazin makalesinde «Özbek» kelimesini de Rusların kullandığı mânâda kullanarak, bir Kıpçak uruğu olan bu kabileyi Rus tezine uygun bir şekilde diğer Kıpçak uruğlarından ayırdederek Özbek ve Kazakları gûya biri Çagatay, diğeri Kıpçak olmak üzere iki ayrı medeniyete mensup zümreler gibi tasvir etmiş, Kazaklardan her asırda köy ve şehir hayatına geçenleri Sırderya, Cu ve Talas havzalarında, Taşkent ve Balh şehirleri civarında «Kurama» ismi ile yerleşmiş olduklarından, bunlardan Emir Yalantüş, Kayıp Han ve Ablay Han gibilerin Semerkand, Sabran, Yasa ve Cögecek gibi yerlerde cami ve medreseler vücuda getirmiş, Hindistan ve İran Türkleri sıkı temaslarda bulunmuş

olduklarını hiç kaale almamış; muasır Kazak bilginlerinin bugün ilmî kongrelerde kendi ülkelerinde feodal devri gelişimlerinde Kazakların ciddî surette iştiraklerini isbat ederken ele aldıkları mevzuların Türk kavimleri için kültür tarihinde yer alması gerektiğini belirtmemiş Kazakların Özbeklerden tam farklı bir milletmiş gibi «purement nomade» diye vasıflandırıp geçmiştir.

Rus hâkimiyeti devrini ancak müsbet bir kültür gelişmesi devri telâkki eden kimseleri bu zikrettiğimiz mevzular ilgilendiremez. Mr. Bazin bu hususlarda tek tarafı tutmakta olduğundan buna tarafsız ilim adamı gözüyle bakamaz. O daha 1953 Eylülünde Türk Fundamenta Komitesinin Paris'te yapılan toplantısında bu eserin Türk tarihine tahsis edilecek olan üçüncü cildinin programı üzerindeki konuşmalara katılarak Rus mahkûmu Türklerin Rus idaresi altındaki tarihleri artık Rus tarihidir diyerek Türk kavimleri tarihinin bu kısımlarının Fundamenta'da yer almaması gerektiğini ileri sürmüş ve o oturuma iştirak etmekte olan Azerbaycanlı Aliakber Topçubaşı'nın şiddetli savunmasına, nihayet meclisten ayrılmasına sebep olmuştu. Mr. Bazin Sovyetlerin neşrettikleri bir kaç cildlik «Rusya tarihi esquisse'leri»nde ve 7 cildlik Sovyet «Cihan-tarih»'nde bu mevzuların böyle yazılmış olduğunu her halde biliyor, bilmezse dahi Rus dostluğu ona Türk kavimleri tarihinin böyle şekilde yazılması gerektiğini telkin ediyor. Elbette herkes istediğini sevmekte muhtardır. Fransa'da Çar zamanındaki eski dostluğun devamı olarak Rusları sevenler çok olabilir. Fakat bir beynelmilel ilmî eserde tarihî hakikatlerin bu gibi «sevgi»lere feda edilmesine yol verilmemeli idi.

Biz Türkler bu üçüncü cildin programını 1951 ve 52 lerde konuşmuştuk. 1953 te Pariste yapılacak toplantıya hazırlık olmak üzere ben ve Mansuroğlu diğer arkadaşlarımızla da konuşarak 48 maddelik bir program tertip ettik. Paris toplantısında bu program taslağı ciddiyetle okundu ve «une bonne base de discussion» olarak kabul edildi, ve 1954 te Cambridge'de toplanan 23. Müsteşrikler Kongresi için Fundamenta Komitesi tarafından hazırlanmış olan «Rapport»da (s. 15 - 17) neşredildi. Elbette bu program daha genişletilecekti, fakat burada Rusya mahkûmu Türklerin tarihinin bir gün, Mr. Bazin'in ileri sürdüğü gibi, bu programdan çıkarılacağını kimse o vakit hatır ve hayalinden geçirmemiştir. Fakat Fundamenta Komitesinin 1959 Nisanında İstanbul'da Fransız Arkeoloji Enstitüsünde yapılan toplantıda kitabın tarihe ait kısmı da bilistitrad konuşulurken Prof. H. Scheel bana hitap ederek «Sizin programınız çoktan geriye bırakılmıştır» (es ist schon lang überholt) dedi. Ben ve Mansuroğlu bunu kim geriye bıraktı diye sormuştuk, cevap verilmedi. Biz bu işin Mr. Bazin'in «bilân provisoire»ı tercih edilmekle Bazin ve Scheel tarafından «geriye atılmış» olduğunu biliyorduk, fakat orada münakaşa etmeyi münasip bulmadık. Meseleyi o aralık Ankara'da toplanan Türk Ocakları Kongresi esnasında Maarif Vekili Tevfik İleri'ye arzederek Fundamenta Komitesinin 1960 senesi toplantısını İstanbul'da toplamak lüzumunu anlattık ve kabul ettirdik. Biz toplantı memleketimizde yapılırsa kendi tezimiz üzerinde israr edecek olmuştuk. Temmuz sonlarında Münih'te toplanan Sovyet Rusya araştırmaları Kongresinde Azerbaycan'ın tarihi ile salâhiyetle çalışan Ceyhun Bey Hacıbeyli'ye Fundamentanın üçüncü cildinde Azerbaycan tarihi maddesini yazabilirse

bunu Fundamenta Komitesine teklif edeceğimi ve kışın İstanbul'da yapılacak toplantıya dâvet ettirmek için çalışacağımı söylemiştim. Fakat o Paris'e döndükten sonra, Bazin ve arkadaşlarının bu husustaki fikirlerini, Azerbaycan tarihine ve umumiyetle Rus mahkûmu Türklerin tarihine dair makalelerin girmesine katiyen mâni olacaklarını öğrenmiş olduğunu yazdı. Ben de bu münasebetle o zamanki Maarif Vekili Atif Benderlioğlu'na «Hükûmet Fundementa'ya bizzat iştirakimizi sağlamazsa bu iş Rus sevgisine tutulan adamların eline geçecek, 1960 senesinde Moskova'da toplanacak olan 25. Müsteşrikler Kongresi için «Türk» olarak ancak Türkiye'yi ele almak, diğer Türk kavimlerini kendi kabile isimleri ile bahis mevzuu etmek kararı alınmış, ihmal edersek Fundamenta'da bu yola sapabilir» diyerek bir mektup yazdım. Bir nüshası Türk Ocağı Başkanı Prof. Osman Turan Beye de gönderilmiş olan bu mektup bana haber vermeden «Türk Yurdu» dergisinde (1959, Aralık sayısında) yayınlandı.

Bu mektupta yazdıklarımın doğruluğu az sonra görülmeğe başladı. Kitabın edebiyat tarihine ait olan ikinci cildinde Rusya mahkûmu Türklerin edebiyatlarında Sovyet edebiyat tarihlerinden çıkarılmış olan edip, tarihçi ve mütefekkirler Bazin ve arkadaşları tarafından çıkarılmış ve Sovyet devri Türk edebiyatlarının tarihi de yazılırsa zülfiyara dokunabilir endişesiyle makalelerin bu devre ait kısımlarım tayy etmek yoluna gidilmişti. Bunlar Türk matbuatına da aksetti ve münakaşa edildi.

Fundementa Komitesinin Bazin - Pertev'lerin enstitüsünde 25 Ocak 1963 te yapılan toplantısına kitabın tarihe tahsis edilmiş olan üçüncü cili için hazırlanan «Program» ve iş taksimatı kabul edilmiştir. Bu program Mr. Bazin'in 1958 de Diogene'de neşrettiği «bilân provisoire»iyle bir ve biz Türkler tarafından 1953 de teklif edilip Fundamenta Komitesi zabıtlarında 1954 te yayınlanan ve Mr. Schell tarafından «geriye bırakılmış» olduğu söylenen 48 maddelik programa tamamen aykırıdır. İşte bu yeni program:

A. Umumî kısmı:

1 — Tarihten önceki ve ön tarıhteki Türkler.

2 — Proto - Türk veya böyle telâkki edilen kavimler (Milâdî 400 lerde Topa devleti kuruluncaya kadarki devir, Hunlar, Tingling'ler ve Kien - kou'lar).

B. Eski Çağ ve Orta Çağ Türkleri (Milâdî 4 - 8. asırlar):

1 — Topa devleti kurulmasından Gök Türk devletinin kuruluşuna kadarki devri. a) Türklerin Batı'ya ve Güney-Batı'ya yayılmaları, Hiung-nu devletinin bölünmesi (Hun, Onogur, Heftalit, Bulgar, Sabir Oturogur, Tokurogur Avar v.s.) b) Ortaasyada ve şarkta Türk Altay kavimleri (Topa, Juan-juan, Ye-ta. Tchelo ve saire).

2 — Tukiular devri, Uygurlara kadar (550 - 744). a) Ortaasyada Tukiular ve diğer Türkler. b) Batı Türkleri (On - Oğurlar, Bulgar ve Hazarlar).

C. Orta çağ tarihi (8 - 14. asırlar):

1 — Uygurlar ve Müslüman olmıyan diğer Ortaasya Türkleri (8 - 11. asır), Khotcho ve Kansu krallıkları, Moğollar devrinde Uygurlar.

2 — Batıda gayrimüslim Türkler (Kıpçak, Peçenekler, Macarlarla ilgili olmak üzere).

D. Garpte Müslüman Türkler:

1 — İslâm memleketlerinde Türkler, 11. asır başına kadar (Gazneviler dahil).

2 — Ortaasyada ilk Müslüman Türkler ve Rusya Türkleri arasında İslâmiyetin yayılışı.

3 — İran'da Büyük Selçuklar.

4 — 11. asırdan 14. asra kadar Küçük Asya Türkleri.

5 — 14. asırda Küçük Asya Türkleri, 15. asra kadar.

6 — İran, Ortaasya ve Hind Türkleri Moğol fütühatından, Safevilere kadar.

7 — Selçuklulardan sonra Arap ülkelerinde Türkler (Memlükler).

Osmanlı tarihi:

A. 1 — Başlangıçtan Fatihin ölümüne kadar. 2 — Fatihin vefatından Sokullu Mehmed Paşanın vefatına kadar. 3 — 1579 dan 17. asrın sonuna kadar. 4 — 19. asır, 1908 e kadar. 5 — 1908 - 1923 seneleri arası.

B. Osmanlı devleti teşkilât ve müesseseleri: 1 — İktisadî ve ziraî hayat. 2 — İdarî, askerî ve içtimaî teşkilât. 3 — Dinî müesseseler. 4 — Gayrimüslim kavimlerin idaresi.

Yâni bu programda Rusya mahkûmu olan Türklerin tarihi yer almamıştır. Yalnız «Proces - verbal» in «oybirliği ile» kabul olduğunu kaydettiği bu program'ın tatbikatına dair verilen iki sayfalık tafsilâttan sonra zaptın en sonuna Türk tarihinin İslâmdan önceki, İslâm ve Osmanlı devirlerinden ibaret «üç esas seksiyonu»nun yanma «Rus nüfuzu sahasmdaki Türk kavimlerinin ve Türkistanm tarihinin de 4. bir seksiyon olarak» ele alınması düşünülmekte (en prevoyant) olduğu ilâve edilmiştir. Fakat buna da bir tuhaf «sınır» konulmuş, «Osmanlı devletinin devamı müddetine kadar» denilmiş. Türkistan, Kazakistan hiç bir zaman Osmanlı devleti idaresinde bulunmadıkları için böyle bir «sınır» mânâsızdır, fakat yine mânasız değil, zira o mecliste hazır bulunan bir Türk ısrarı üzerine eklediğini öğrendiğimiz, ve «trois grandes sections»a dahil olmıyan bu mevzua ait bir yazı yazılacak olursa bu da Çarlar zamanı sonuna kadar getirilecek, 1917 Rus ve Sovyet inkılâpları devrini içine alamıyacak demektir.

Bizim Türk programında bu Bazin - programının başlıca farkı şu noktalardan ibarettir:

1 — Biz tarihimizin eski karanlık ve münakaşalı devirleri üzerinde çok durmayıp en çok orta ve yeni çağlara ehemmiyet vermek; Türkiye'de Atatürk devri Rusya ve Çin'de son inkilâpları takip eden istiklâl hareketleri hakkında sadece «havadisi sıralamak» (Ephemeridis) şeklinde, İkinci Cihan Harbinden sonra Türkiye'de demokratik cumhuriyetin inkişaf safhaları, Afganistan, İran, Irak, Lehistan, Litvanya, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'da yaşıyan Türk kavimlerinin bugünkü durumu hakkında umumî malûmat vermek hususlarını tesbit etmiş ve bunları dört madde şeklinde yazmıştık. Şimdi kabul olunan program'da bunlar çıkarılmış, Türk tarihine ancak cumhuriyetin ilânına kadar getirmek, bunun yerine Türk ve Altay kavimlerinin eski tarihlerinin Ting-ling, Kien-kou Onogur, Kutrigur, Savir, Avar, Heftalit, Ye-ta, Kao-kiu; Tche - lo ve saire gibi mahiyetleri bir «elkitabı»ndan değil de ayrı monografi ve ilmî mecmualarda münakaşa edilecek ve her türlü spekülâsyona, hattâ safsatalara müsait mevzulara yer ayrılmıştır.

2 — Biz programımızda Moğol devrinin dört ulusu, İlhanlılar, Temür ve Temürlüler devirleri için beş müstakil madde ayırmıştık; Fundamenta'nın siyasî temayüllere hedef tutabileceği kimsenin hatır

ve hayalinden geçmediği devirde 1956 senelerinde idealist Prof. Grünbech bana hitaben «Al şimdi yaz o iyi bildiğin Cengiz ve Temürleri» dediğinden bu mevzua ait araştırmaların hülâsasını yazmış, bu mevzuun ayrı bahisleri hakkında Haenisch ve Tauer gibi mütehassısları ile danışmıştım. Moğol ve Temürler devrinin diğer büyük uzmanı olan Prof. Muhammed Şafi her iki yazının tamamlanmasmda yardım etmiş ve onları İngilizceye çevirterek Pakistan'ın en mühim ilmî neşriyatı olan «Urdu İslâm Ansiklopedisi» ne almıştır. Makalelerin hazır olduğunu Fundamentanm 1961 Aralık toplantısında arz etmiş ve yazılı olarak ta bildirmiştim. Şimdi Ortaçağ Türk tarihinin en parlak devirlerinden birini teşkil eden Cengiz ve Temür oğulları devri kendi başlarına bir madde olarak alınmamış, Cengiz ve Temür'ün isimleri bile programda zikredilmemiş ve bu madde Safevîlerden önceki İran ve Hindistan Türkleri ile ilgili bir şekilde yazmak üzere genç Fransız İraniyatçısı Mr. Aubin'e verilmiştir.

3 — Bizim programımızda «Türk kültürü ve kültür tarihi» 12 madde olmak üzere ayrıca yazılmıştı. Bu kısım ise şimdiki zabıtnamenin en sonunda «malî ve amelî mülâhazalarla bu kısımdan şimdilik vazgeçilmiştir» kaydiyle «ecarte» edilmiştir. Halbuki Fundamenta, İstanbul Müsteşrikler Kongresinde ele alınırken kitabın «Türk dili ve kültür tarihi el kitabı» olmak üzere yazılması karar altına alınmıştı. Türk kültürü için şimdiki komite, ancak Osmanlı devrinin teşkilât ve müesseselerinden biraz bahsetmenin kâfi geleceği kanaatine varmış görünüyor, bu mevzuu da Türk dinî hayat tarihini en iyi bilen Köprülü Fuad gibi birisine değil de Bazin ve Pertev'in dostu olan Abdulbaki Gölpmarlı'ya vermiştir. Eğer Komite Türk kültürünü bütünlüğü

ile ele almış olsaydı kendisine maddeten yardım etmekte olan Türkiye hükûmeti belki böyle bir işin kendi tâbiriyle «ecarte» edilmeyip ilmen işlenmesi yolunda fedakârlıkta bulunabilirdi.

4 — Biz «Türk programı»nın ikinci maddesini tesbit ederken tarih öncesi Türk tarihini çok kısa geçmek, Altay, Aryani ve Uzakdoğu kavimlerinin ilk temaslarına dair çeşitli olması pek tabiî olan fikirlerin tarafsızca bir araya getirilebileceğini düşünmüştük. 1953 ve 1956 da da böyle konuşmuştuk. Şimdiki komite ise «Türk kavimlerinin prêhistoire ve protohistoir'ma dair arkelojik deliller» şeklinde bir mevzu ayırarak bunu da ismini hiç duymadığımız veya bu mevzua ait eserleri bulunduğunu işitmediğimiz Vadim Elisseeff isminde bir Rus bilginine vermişler. Uzakdoğu sanati ve japonoloji bilgini olan Serg Elisseeff'i biliriz, fakat Vadim her halde Bazin ve arkadaşlarının iyi bildiği bir şahsiyettir.

Muasır Rus bilginleri ile üzerlerinde konuşulması güç olan olan meselelerden biri: 16. asırdan başlayıp Ruslar tarafından ülkeleri işgal edilen milletlerin Rus idaresine «kendi istekleri ile girdikleri ve bu işin hayırlı bir iş olduğu»na dair inançları; diğeri de; Rus mahkûmu milletlerin tarihinin ilk devirlerine dair ileri sürdükleri tezlerdir. Muasır Ruslar bu milletlerden bir tek «Sovyet mileti» yapmak peşinde olduklarından o eski karanlık, bilhassa «tarihten önceki» devirleri tasvir ederken kendilerinin «etnogeneziya» nazariyelerine uygun olarak uzak mâzide bu milletlerin çabuk dil ve hayat tarzı değiştiren etnik amalgam teşkil ettikleıini taassupla savunurlar. Maksad ,Rus mahkûmu milletlerin istikbalde de böyle bir «amalgam» olmak yoluna

gideceklerine, dil ve hayat tarzlarını değiştireceklerine insanları inandırmaktır. Bu yüzden mahkûm milletlerin şimdi ayırdıkları ufak ve «Sovyet milleti»nce kolay yutulabilecek parçalarının o eski karanlık devirlerde dahi mevcut olduğunu isbat etmek isterler. Muasır Rus ilk tarih ve etnografya anlayışının «gelişme» safhalarını kendileri birer Rus olan Prof. M. A. Miller ve Yablunovski, Alman Prof. G. Stadtmiller, George von Rauch, Fransız G. Kagen, keza «Comparative Studies in Societ and History» ve «Saeculum» dergilerinde neşriyatta bulunan hür dünya tarihçilerinin neşriyatlarında güzel anlatılmaktadır. Sırf ilim dostu olan bir çok Rus âlimleıi gibi, belki Vadim Elisseeff dahi böyle tarih uydurma yoluna sapmayan bir hakikat dostudur, fakat hür dünyada K. Jettmar, F. Hancer, J. Haksins gibi Orta Asya ve Sibirya'daki Rus araştırmalarını tam ciddiyetle takip eden kıymetli bilginler varken neden Rus âlimlerinin Fundamentanya yazılacak makalelerde hangisi tarafsız olacağını tesbit etmek gibi halli müşkül meselelere dalınır, neden her türlü spekülâsyona müsait mevzular uydurulur ve tek bir bilginin eline verilir? Hür dünyamızda da Orta Asya ve Uzakdoğu arkeoloji tekikatmı kimsenin tazyikma maruz kalmadan serbestçe tetkik edebilecek ve isimlerini şimdi zikrettiğimiz bu gibi zevat İç Asya kavimleri eski tarihine dair dünyada ve Rusya'da ortaya atılan nazariyeleri bir araya getirerek bir müşterek kollektif yazı verebilirlerdi; nasıl ki Fundamentanm ilk cildinde Türk lehçelerinin tasnifi hususunda bu yola gidilmişti.

Bana kalırsa Fundamenta gibi bir elkitabı tarihimiz sahasında yapılacak iş, eski tarihin karanlık devirlerini, spekülâsyona müsait bahisleri bir tarafa bırakıp, Hunlar devrinin kısa tarihi ile başlamak, Göktürkler devriyle genişlemek, son zamanları daha genişçe yazmak, sıralanacak muasır tarih vekayiini kitabın basıldığı tarihe kadar getirmek, bol miktarda bibliyografi vererek müstakbel çalışmalara yol açmak, yardımda bulunmak olmalı idi.

5 — Şimdiki programın bizim Türk programından esas farkı, onun Rusya idaresine girmiş olan Türklerin tarihine, «belki düşünürüz» sözü ile arka çevirmiş olması; Ortaasyanm ilk Müslüman Türkleri tarihinin bile «Rusya Türkleri arasında İslâmiyetin yayılması» şeklinde tahdit edilmiş olmasıdır. Batı Türkistanda Oğuzlar, Karluklar, «Bulgarla Balasagun arası» yâni şimdiki Kazakistan Türkleri ve Volga Bulgarları arasında ve Doğu Türkistan'da İslâmiyetin yayılması 10. asrın ilk yarısında vaki olmuştur. Demek Kazakların, Türkmenlerin ve Tatarların ecdadı da bugün bu kavimler Rus mahkûmu oldukları için hemen «peuples turcs de Russie» oluvermişler. Halbuki onların İslâmiyeti kabul ettikleri zamanda Rus devleti daha kurulmuş bile değildi. Türk programında ise (paragraf 4 - 5, 10 - 11, 15-17, 21, 23 - 24, 29 - 30) bugün Rus ve Çin idaresinde bulunan Doğu Türklerinin siyasî ve içtimaî tarihlerini geniş çapta ele almıştık, bunlar arasında İslâmiyetin yayılması ancak paragraf 4 te zikredilmişti.

Geçen Ocak '25 inde birkaç saat konuşarak evvelce hazırlanmış programı kabul eden Fundamenta Komitesinin bu toplantıya dair zabıtnamesinde Mr. Bazin'in ismi 10 defa geçmiştir. O, eski ve ilk - orta çağ tarihini, Hun, Göktürk ve diğer Ortaasya Türklerinin, Hazar ve Bulgarlar gibi kuzey-batı

Türklerinin tarihlerini yazmakta iştirâk etmeyi üzerine almakla kalmamış, bu zabıt ceridesinde isimleri geçen arkadaşları, o cümleden Macar Akademisini Sovyetleştirmekteki mehareti ile tanınan Prof. Ligeti ile birlikte ayrı mevzulara ait makalelerin münderecat bakımından hemâhenkliğini temin, icab eden yerlerde tadilât yapmak (harmonisation redactionelle... entrainement des refontes) ve bilginler arasında haberleşmenin merkezleştirmesi ve temasların organizasyonu (centralisation de correspondance... organisation de contact avec les savants) işlerini de üzerine almış bulunmaktadır. Mr. Bazin için bu kadar geniş selâhiyet doğrusu hiç beklenmezdi. Çünkü kendisi müsteşrikler arasında meselâ «Beç»in Viyana olduğundan, 1957 de Müsteşrikler Kongresinde Türkiye'de 30 yıl önce tesbit olunan (Kaşgarlı Mahmud'a dair) bir tarihî hakikati kendisi keşfetmiş iddiasiyle ortaya atılması gibi hallerinden dolayı istihfaf edilir. Prof. Hasan Eren dahi (Türkiyat Mecmuası, IX, 201-2) Türk tarihine dair Fransızca neşriyatı bile takip edemediği halde keşiflerde bulunmak iddiası yüzünden sayın Prof. Bazin'i «iptidaî ve sathî bir yazar» olarak tanıtmıştı. Mr. Bazin'e bu salâhiyet Fransızların Fundamentaya maddî yardımda bulundukları vesilesi ile verilmiş olamaz, çünkü Fransa'nın bu iş için fedakârlıkta bulunduğunu duymadık, kendisi Müsteşrikler kongresinde de bu işe seçilmedi. Kongrede Prof. Deny seçilmişti; o şimdi fiilen bu işten çekilmiş olduğundan, yine Türkiye'nin Müsteşrikler Kongre Komitesi tarafından İstanbul'a dâvet edilmiş ve Fundamentaya üye seçilmiş olan Prof. Scheel yaşlılık gibi bir sebeple işten çekilecek olursa Fundamenta Mr. Bazin ile arkadaşı Pertev Boratav'ın ellerine bırakılmış olacaktır. Halbuki 1951 İstanbul Müsteşrikler Kongresi kararlarına göre bu işte, bilhassa eserin tarih kısmı ile, İstanbul Üniversitesi meşgul olacaktı. Bu husus onun İngilizce neşrolunan zabıtlarında tasrih edilmiştir (c. 1, s. 212: The collection of materails for the Grundriss in the sphere pertaining to philology and literature will be entusted to the Institute of Turcology of the University of Istanbul, and in the spere pertaining to history, history of art, ethnography to the Institute of General Turkish History of the same University). İhtimal Unesco, Sovyetler de kendisinde üye bulunduğu için eserin solcu olarak tanınan şahsiyetler tarafından kontrol edilmesini münasip görmektedir. Bu böyle ise bunu öğrenmeli ve Türk tarihine ait olup Türklerin maddî ve mânevî işbirliği ile çıkarılmakta olan bir eserin siyasî mülâhazalara kurban edilmemesi temin edilmelidir.

Ben Fundamenta Komitesine 14 Ocak 1962 tarihiyle yazdığım mektupta Türk türkiyatçılarının belki çoğunun fikrine tercüman olurum inançı ile şu sözleri yazmıştım: «Biz ansiklopedik mahiyette ve ilme dayanan bir eserde Sovyetlere karşı münakaşa bahis konusu olmıyacağını biliriz; yeter ki eser ilmî olsun. Biz bu işte her bilginin kendi kanaatlerinde fedakârlık etmeden katılacağını da biliyoruz. Garpli turkolog arkadaşlarımızla şevk ve heyecanla bu ilmî teşebbüste işbirliği yaparken onların dinî hisleri ve kanaatleri dolayısiyle Türk tarihinin ayrı bahislerde ayrı, hatâ menfi fikirlerinin (meselâ Toynbee'in eserlerinde olduğu gibi) Fundamentada aksetmesine karşı hiç bir itirazımız yoktur, yeter ki bu gibi mütalâalar ilmî araştırmalara dayansın. Biz 1951 Kongresinde Türk Fundamentası etrafında

birleşen arkadaşlar garpli arkadaşlarımıza karşı derin hürmet ve güven besleriz; neye şimdi ortaya solcuları karıştırarak bu derin ülfeti lekeliyelim. İlmî esasa dayanan makaleleri ve etüdleri ile bu işe kanaati itibariyle solcu olanlar da iştirak ederler, fakat neye onları işin sevk ve kanaatleri dolayısiyle Türk tarihini ayrı bahislerde ayderiz?».

Unesco'ya tâbi CİPSH teşkilâtı bu işin sevk ve idaresi, «makalelerin âhenkdarlığmı temin, gerekirse tadilât yapmak, âlimler arasında haberleşmeleri merkezleştirmek işleri Mösyö Bazin'in ve onun istediği arkadaşlarının elinde olmak şartıyle yardım etmekte olduğunu hiç zannetmem. Eserin tarihe tahsis olunan üçüncü ve dördüncü ciltlerinde makaleleri ile katılacak olan batılı ve doğulu arkadaşlarımızın da bu işe ancak Bazin ve arkadaşları sevk ve idare ettikleri takdirde çalışabiliriz demezler. Fransız müsteşriklerinin de, yanlarında Türk tarihini iyi bilen Sorbon profesörü Claude Cahen gibi fâzıl birisi ve emsali varken, vaktiyle Ankara'da çalıştığı zaman tesis etmiş olduğu temasları yüzünden bugün dahi memleketimize her geldiğinde solculardan hangileri ile konuşacak diye ilgililerin takibine mâruz kalmakta olan Mr. Bazin ile arkadaşı Pertev Naili Boratav'ı Fundamenta'ya musallat etmek hususunda israr edeceklerini de asla tasavvur etmem. Yunanlılar Larousse'un Yunanistan'a ait maddelerinin Yunanlılar tarafından yazılmasını bu eserin nâşirlerine kabul ettirmişlerdir. Biz de UNESCO'nun yardımı ile bizim malî fedakârlığımızla çıkarılmakta olan Fundamenta'nın Tarih Kurumu, İstanbul ve Ankara Üniversitelerinin idaresi altında neşrini temin edebiliriz. Funtamenta Komitesinin 17 - 19 Eylül 1953 oturumlarında bu eserin tarihe ait cildinin programını müzakere ederken esas edinmiş olduğu Türk projesini matbu «Rapport prèsenê par la Comitè de Redaction 21 Aout 1954» s. 15-17 den naklen ekliyoruz.

Le volume II. de Fundamenta contiendra **l'histoire politique et culturelle. Le Comite de Direction,** a surtout reconnu comme une bonne base de discussion la partie correspondante d'un plan provisoire prèsentê par M. ZEKİ VELİDİ TOGAN. Vici ile texe intègral de cette partie:

Histoire Politique Des Peuples Turcs

1. Peuples de langue turque aux èpoques prêhistoriques.

2. Pression mutuelle des peuples ario - iraniens et turcaltaiques en Asie centrale, en Eurôpe orientale et en Asie occidentale â partir du VIIe siècle av. J. C., les migrations des peuples y inculs celles de l'èpoque des Huns (Saces, Achèmênides, Grêco - Bactriens, Alans, Soghdiens, Kh'warezmiens, Huns, Wusuns jusqu'aux Avares):

3. es empires des Turcs proprement dits à l'èpoque prèislamique: empires des Turcs orientaux (Köktürks orientaux, Ouîghours, Karlouks. Kirghiz), Turcs occidentaux (Köktürks occidentaux, Tchighil, Tukhsi, Yaghma, Barskhan, Ilaq), et des Agatchèris, Khazars et Bolgars.

4. Les Turcs et l'Islam Les premiers ètats turcs - musulmans (Karakhanides, Ghaznèvides, Bolgars de la Volga), des Turc non-musulmans à l'èpoque islamique (Ouîghours et Khazars).

5. es grands glissements de peuples au XIe siècle en Asie orientale et centrale, en Europe orien-

tale et au Moyen - Orient (Qun et Qay, les migrations des Oghouzes, Petchènègues, Ghouzz et Comans - Kiptachaks).

6. Formation de l'empire Seldjouk et installation des Turcs au Moyen-Orient.

7. es empires grand-Seldjouk et Seldjouk-romaîque.

8. L'expansion des peuples turcs en Asie occidentale et en Afrique du Nord (tribus Turques en Syrie et en Egypte, Mamluks).

9. Les Seldjouks et les Croisades.

10. Kidans-Karakhitaîs et peuples turco - mongols de l'Asie centrale, les Khwarezmchahs et la formation de l'empire de Tchinghiz.

11. Le grand empire mongol et les «4 oulous» (oulous de Djoutchi, de Tchaghatai, d'Uguèdaîe et de Toli; l'èvolution de la Horde d'Or et de I'Oulous de Tchaghataî et d'Uguèdeî au XIVe siècle).

12. L'Empire des Ilkhanides en Perse, ses relations avec la Horde d'Or, l'Egypte, la Byzance; la turquisation de la règion Danubienne.

13. Formation de I'empire Ottoman et naissance de l'idèe de conquèrir Constantinople.

14. Dynasties (fèodales» de l'èpoque post-ilkhanienne en Perse et en Anatolie.

15. Evolution dans l'Oulous Tchagatai et dans les territoires orientaux de l'Oulons de Djoutchi, formation de l'empire de Tamerlen.

16. L'Empire de Tamerlan et les Timurides.

17. Les Ottomans sur la peninsule Balkanique.

18. Soumission des «principautes fèodales» en Anatolie et conquète de Constantinople. L'èpoque de Qanûnî Suleyman.

19. Règnes Karakoyounlou et Akkoyounlou en Azerbaidjan et formation de l'Empire Safavide.

20. Evolution post - Timuride en Asie centrale, formation des empires des Uzbeks et Kazaks au Turkestan occidental et des Tchaghatais au Turkestan oriental.

21. Khanats de Kazan et de Crimèe et principautès nogais su les dèbris des Russes.

22. Les Timurides aux Indes.

23. La Dècouverte des voies maritimes par les Euroèens et ses rèpercussions sur les routes commerciales en Asie centrale; les Russes en tant que conquèrants des territoires.

24. Les actions de Nadir Chah et celles des Kalmouks, leurs rèpercussions su le sort du règne des Uzbeks, Kazaks et Nogais en Asie centrale et su la Volga.

25. L'Empire Ottoman en tant que puissance maritime dans la Mèditerranèe.

26 Le règne des Ottomans en Azerbaidjan en Caucasie le sort des «principautès fèodales» de cas règions. Relations Politiques des Ottomans avec les Turcs des règions transcaspiennes aux XVIIe et XVIIIe siècles.

27. La pèriode du dèclin de l'Empire Ottaman jusqu'en 1774.

28. L'èpoque des «Tanzimat» et la «queston de l'Orient».

29. L'avance des Russes et des Chinois en Asie centrale aux XVIIIe et XIXe siècles.

30. Les rèactions des peuples turcs sous la domination Russe.

31. Les rèpercussions des mouvements de rèforme et des rèvolutions Russes sur les peuples turcs soumis aux Russes le XIXe siècle.

32. La pèriode de la monarchie contitutionelle dans l'Empire Ottoman jusqu'â première guerre mondiale.

33. Le mouvement d'indèpendance nationale, Atatürk et la rèpublique. Ephemèrides.

34. Les mouvement d'indèpendance nationale dės peuples turcs soumis aux Russes et aux Chinois. Ephèmèrides.

35. La deuxième guerre mondiale et la Turque rèpublacaine et l'ètablissement du rêgime dêmocratique dans ce pays.

36. La situation des tribus et populations turques en Afghanistan, Iran, Iraq, Pologne, Lithuanie, Bulgarie, Roumanie et Yougoslavie.

La Civilisation Turque Son Histroire

1. Les emprunts au turc dans les langues des Chinois, des Tibètains, des peuples fmno-ougriens, en mongol, mandjou, arabe, persan et tadjik, dans les langues des anciens Iraniens en Asie centrale (Soghdiens, Khwarezmiens) et au Caucase (As, Ossetes et Koubatches), dans le langues des peuples caucasiens (Tchetchènes, Ingouches Lezghiens et Armèniens), en russe, ukraînien et en d'autres langues slaves, dans les langues Balkaniques, en ourdou, etc, en tant que monuments des contacts culturels des Turcs avec ces peuples.

2. Les influences de la civilisation des Chinois, des Mongols, des peuples Iraniens d'Asie Centrale,

des Arabes, des Persans et des Indiens de mème que celles de la civilisation moderne des peuples européens (Byzance, Italie, Russes, Français) su la civilisation Turque, surtout dans le domaine linguistigue.

3. La religion vielle-Turque, le chamanisme.

4. L'Islâm et ses influences sur la civilisation Turques, Soufisme et sectes Turques.

5. La vie nomade des Turcs, la structure sociale de cette vie dans les diverses èpoques de l'histoire des peuples Turcs. L'èlevge du bètail, ses traits communs en Asie Centrale et au Moyen-Orient. La construction de la tente, les phases de son èvolution. Nomadisme et seminomadisme dans l'histoire des Turcs.

6. La vie urbaine des Turcs en Asie centrale et au Moyen - Orient. Types des villes. L'aspect social des Turcs sèdentaires aux diverses et spècialement àpartir du XVIe siècle.

7. Gèographie historique des villes et habitations construites ou habitèes par les Turcs en Asie Centrale et au Moyen - Orient.

8. L'organisation politique des Turcs (aux èpoques des Köktürks, Ouîghours, Karakhanides, des Mongols et de leurs successeurs en Asie Centrale et en Perse, l'organisation de l' État Ottoman).

9. L'organisation militaire des Turcs.

10. Les facteurs des succès aux conquètes, les rôles complèmentaires des souches de populations nomades, semi-nomades et sèdentaires dans les expèditions conquête résultats positifs et négatifs des grandes conquêtes pour le propre sort des peuples Turcs aux diverses époques de leur histoire.

11. Les bases économiques des formations d'états et des expèditions de conquête en Asie Centrale, le système calcul des valeurs les viles de l'Asie Centrale aux diverses époques historiques.

12. Les traits communs de l'économie domestique chez les peuples Turcs, la nutrition, les boissons et l'habillement aux diverses époques; les influences des Turcs sur leurs voisins au cous de l'histoire.

Les sections suivantes du plan concernent surtout des problémes folkloriques qui seront traités dans le volume I, 2me partie.

[Türk Yurdu. 1963 sayı 6.]

İKİNCİ BÖLÜM

Rus Emperyalizmi ve Onun Yeni Silâhı:

KOMÜNİZM

KOMÜNİZM, PLÂNLARI VE İSTİKBALİ

Komünizm Tehlikesi Karşısında Türk Millî Şuuru

Geçen Eylül ayında Marburg'da Müsteşrikler kongresinde Norveçli bir âlim bana yanaşarak «Türkiye'nin Kore savaşlarına iştirake karar vermesi Türklerin cihan stratejisini tarihlerinde olduğu gibi tek bir kül olarak kavrayabildiklerini göstermektedir. Halbuki Avrupa'da bir çok büyük milletlerin siyaseti başını kumda gizliyen devekuşunu hatırlatır; çoğu ancak tehlike kendi mahallelerine geldikten sonra korunacaklarını düşünüyorlar» demişti... Amsterdam'da toplanan beynelmilel Dinler Tarihi kongresine iştirak eden, elyevm Bern'de mukim meşhur Macar Profesörü Alföldi ile Hollandalı Prof. Drewes de biri diğerini tamamlıyarak «Yekpâre bir irade demek olan cihan komünizmine karşı demokrasinin de yekpâre bir irade olarak karşı koyması icabettiğini, cihanşümûl komünizme karşı ancak cihanşümûl mikyasta bir teşekkülle mukabele edilebileceğni herkesten önce Türkler anladılar. Siz bu anlayışı bilfiil isbat ederken bir çok Garp milletlerini geride bırakmış oluyorsunu» demişlerdi. Alman âlimlerinden tarihimizle salâhiyetle uğraşan bir profesör de 19/12/1950 tarihiyle bana yazdığı bir mektubunda «Türk askerlerinin Kore'deki kahramanca savaşlarına dair gazete haberlerini iftiharla okuyoruz. Memleketiniz bir çok milletler için nümune olmuştur. Şimdi biz silâhsız Garbin istikbali-

ne korku ile bakıyoruz; yegâne yapacağımız iş, kızıllar kapılarımızı çaldıkları vakit bir kaç tanesine tabanca sıkıp ölmektir» demiştir. Filhakika Avrupa'nın muhtelif yerlerinde «harbe her şeyi tercih ederiz» zihniyeti hâkim olduğu gibi, 38. arz derecesini geçmekle Rusları doğuda kızdırmamayı tavsiye eden Gandici Hindli'leıle, Almanya'yı silâhlandırarak Rusları batıda kızdırmıyalım diyen Fransızları, hattâ burjuva tabakaları arasında dahi «Almanlar gelmişti bir şey olmadı ya, Ruslar gelir yine yerimizde kalırız» gibi sözler söyleyen bu Fransızları «cihan siyasetinde üçüncü kuvvet» miş gibi gösteren geniş bir dalâlet kendini hissettirmektedir. Bu hali görürken insan, Türk milletinin 14 Mayıs inkılâbiyle millî iradesine ve şuuruna kavuşarak komünizmi tâvizlerle değil, ancak kuvvetli olmak ve beynelmilel tesanüdü kuvvetlendirmekle saldırmaktan alıkoymak mümkün olduğu anlayışına da kavuşmuş olmasından, bunu cihana da fiilî hareketleriyle anlatmağa çalışmasından ferah duyuyor.

Uzun Müddetli Rus Siyaseti

Türk aydınlarının çoğu bu hakikati diğer Türk illerinde görülen acı tecrübelerden de öğrenmişlerdir. Tecrübe gösterdi ki, Bolşeviklerin, bilhassa Buharin gibi nazariyatçılarının, bundan daha 30 sene önce «burjuva milletlerle akdolunan muahedelerin onları oyalamaktan ve aldatmaktan ibaret» olduğuna, kurbanları olacaklarını kestirdikleri milletlerin hiçbir «hâkimâne siyaset» lerinin onları (yâni Rusları) çoktan ve derinden düşünülmüş siyasetlerinden alıkoyamıyacağına dair yazdıkları ve söyledikleri gerçektir. 1918 de Buhara Emiri Alim Han, Aral Gölü mıntakasında Beyazlar, Başkurt ve Kırgızlarla çarpışan Taşkent Rus Bolşeviklerini bir alay askeriyle yandan vurursa bu ülke onların zulmünden kurtulacağını biliyordu; fakat o «Onlar bana dokunmıyacaklarını muahede ile teyit ettilerdi,» dedi ve bu Kızılları ortadan kaldırmak yolunda yardımda bulunursa bununla ancak Moskova'daki Sovyet hükûmetini kızdırmış olacağını zannetti. Fakat Emirin bu «hakimâne isyaseti» memleketinin iki sene sonra Bolşevikler tarafından işgal edilmesine mani olamadı. 1920 de Horezm Cumhuriyeti Reisi Pehlivan Niyaz bana «Biz Sovyetleri tahrik etmeyiz, biz dokunmazsak onlar bize dokunmazlar» demişti; fakat bu sözünü söylediğinden üç ay sonra sarayının gizli bir yolundan kadın elbisesi giyerek kaçmak mecburiyetinde kaldı.

Bugün Hintlilerle Fransızlar da, başka milletler kendilerine imkân verirlerse, bunu kendi üzerlerinde tecrübe edeceklerdir. Zaten Hindistan tarihte barışçılıktan, düşmanlarına vaız ve nasihatle tesir edebileceğine inanmaktan başka ne gösterdi. Kendilerini dünyanın en akıllı adamları sayan çok okumuş burjuva İngiliz, yahut İsviçreli yazarlar Fransız siyasetini ve İngiliz İşçi Partisinin «Keep left» grupunun, İşçi Savunma ve İaşe Bakanları Strachey ile Strauss'ın «Amerikanın kışkırtıcı siyaseti» ne ve Mac Artura karşı yatıştırıcı siyaseti takibetmek istemelerini gûya beynelmilel siyaset alanında Avrupanın «üçüncü bir kuvvet» olarak ortaya atılması gibi tasvir ederler. Fakat Kızıllarla Demokrasi arasında «üçüncü bir kuvvet» olmıyacağını iyi bilen Mac Artur Mançurya sınırına kadar ilerleyip çekilmekle Kore, Çin ve Rus Kızıllarının Stalin'in «veliahdı» sayılan Malenkov'un idaresinde milyon-

luk kuvvet olarak toplanmış olduğunu ve bunun Asya için olduğu kadar Avrupa için de tehlike arzettiğini tesbit etti ve dünyanın gözünü açtı; halbuki daha Kasım ayı ortasında Avrupa ve Amerika gazeteleri bu Rus «veliahdı» nm yâni Malenkov'un, Sovyet inkılâbının 7 Kasım bayramında Moskova'daki resmi geçitlerde hazır bulunmayışından onun gözden düşmüş olduğuna dair tefsirlerde bulunarak ham hayallere düşüyorlardı. Mançurya sınırına kadar ilerlemekle Sovyet âleminin aslâ oportunist olmıyan uzun müddetli siyasetinin Uzakdoğu'ya ait safhasının içyüzünün açıklanmasına biz Türkler de iştirak ettik.

«Uzun müddetli siyaset» daha 92 yıl önce (1847 de) Marks'la Engels'in ilân ettikleri «Komünist Manifesti» ni kendisine mal edinen Rus faşist emperyalizminin tatbik ederek 33 senede mükemmel bir surette geliştirdiği bir siyasettir. Buhara Emirinden sonra Çekoslovakya'dan Beneş ile Masarik'in, Londra'daki Leh hükümeti erkânından çoğunun, Rumen kralının, Maniu ve sairenin düştüğü bu siyasete Rus ve Çin komünistleri şimdi tekmil Birleşmiş Milletleri düşürdüklerini sanıyorlar. Gaflet gayyasına düştüklerini sandıkları bu milletleri Bolşevikler şimdi sadece taşlarla vurup öldüreceklerini düşünüyorlar ,bu sebeple zelilâne teklif olunan «ateş kes» emrini gururla reddediyorlar. Bu sevinçler her halde pek erkendir. Fakat 1939 da Molotov'un eliyle bir taraftan Hitlerle anlaştıkları halde, diğer taraftan Potiumkin gibi diplomatları eliyle bâzı komşularını İngilizlerle anlaşmaya sevkeden, İngilizlerle Fransızları da müzakerelerle oyalayarak İkinci Cihan Harbini çıkarmakta bu kadar meharet gösterdiklerine inanan Bolşevikler bugün Üçüncü Cihan Harbini ne zaman çıkarmak gerektiğini de ancak kendilerinin bildiği bir iş olduğuna kanidarler. Sovyet şeraitini ve yeni Rus ruhiyatını bilen herkes ibr taraftan Almanların ,diğer taraftan Japonların silâhlanmasmm aleyhlerine netice vermesini önlemek üzere bu kış bir harp çıkaracaklarını bekliyorlar. Bu hakikaten böyle midir, Kremlin dünya vaziyetini nasıl takdir ediyor? Bu bilinmez. Yalnız muhakkak olan şudur ki, komünist inkılâbının, dolayısiyle cihanşümûl Rus devleti amacının gerçekleşmesinin ancak kanla, savaşla husule geleceği 33 seneden beri yüz milyonlara «Bu son ve kat'î savaş olur ve onun sayesinde İnternasyonalle insanoğlu yeniden dirilir» şarkılarını söyletenlerin âmentüsüdür. Yine muhakkaktır ki, bu harbin patlaması ne komşu milletlerin Kremlin'in yüzüne tükürmesi ile çabuklaşır, ne de vakit gelince bu harp için bahane bulmakta zoıluk çekilir. Şayet onlar bu harbi meselâ kuvvetlerini Avrupa'da temerküz ettirmeyi zarurî bulan Birleşmiş Milletlerin Asyanm hiçbir noktasında ciddî kuvvet bulunduramıyacağını düşünerek kısa bir zaman zarfında Kore'yi, sonra Hindiçini ve Burma'yı, Tibet gibi bütün Güney Asyaya hâkim hava üslerine hâkimiyeti tamamladıktan sonra Hindistan'ı işgal etmeyi kestirmişlerse, harbin Evro-Asya'nın diğer kısımlarına yayılmasını ancak Demokrasi âleminin gösterdiği toplu gafletin hâd bir safhaya girmesi yahut bilâkis onun Bolşeviklerce beklenmiyen bir şekilde uyanışı ve hayatiyet eseri göstermesi sür'atlendirebilir. Fakat hiç bir hâdise bu harbi önleyemez.

Sovyetlerin İrade Monopolü

20 Aralık gazetelerinde Mac Artur çevrelerinin öğrendiği bir hakikat olmak üzere Malenkov'un Kore harbini hazırlamak ve idare etmekteki faaliyetinden haber verilirken bu Rus «veliahdı» nın Çinli, Mao-çe-tung'u da «kendi orduları ile bu harekete katılmağa ikna edebildiği» ayrıca kaydedildi. Bu da gafillerin tipik saçmalarından biridir. Çünkü kendi fikrine malik olan bir Mao-çe-tung ve bir müstakil Çin Komünist Partisi ortada yoktur. William Bullitt gibi bir çoklarının ısrarla yazmalarına rağmen, garbin hiç bir türlü anlıyamadığı bir hakikat de Politbüro'ya tâbi Rus milleti gibi, ona tâbi bütün diğer milletlerin iradelerinin ellerinden alınmış olmasıdır. Rus komünizminde itaat ve sadakat demek, iradeyi, fertlerin ve camiaların iradelerini «İnkılâp merkezi» ne yâni Politbüro'ya hibe etmeleri demektir. Politbüro, «Yeni Rusluk» un kollektif iradesinin merkezîleşmiş şeklidir. Politbüro «proletarya diktatoryasmı» tahakkuk ettirmeyi üzerine alan, yani açıkça «Ben diktatörüm» diyen diktatördür; fakat şahıs diktatoryası değildir. Bu yüzden Lenin ve Stalin vibi ilâhlaşmış «führer» lerinin ölmesinden fazla müteessir olmaz. Bu öyle bir irade merkeziyetçiliğidir ki, en büyük düşmanını başka sahalardan çok bağımsız olmak istidadı yösteren sahalarda arar. Boyunduruğu altına aldığı milletleri sırf bu irade monopolü, onlaıa dışarıdan hakikate dair haber sızmaması için demirperde içine alır. Bu cihetten Sovyet sisteminde Rus komünisti, Çin komünisti yahut Leh komünisti yoktur. Onlara göre tek bir komünist vardır, o da: müşterek cürümlerini müdrik, ferden yahut kütle hâlinde insan öldürmekle öldü-

rülenlerin taallûkatı, mal ve mülkü gaspla mal sahibi ve taallûkatı tarafından ölüme mahkûm olunduklarını sanan, hattâ fertlere bunun mübalâğa ile telkin eden, bu suretle «cürüm kefaleti müteselsilesi» ile biribirine sıkıca bağlanmış ve sarılmış, bununla beraber «kapitalist tezadları» (kapitalistiçeskoye protivoreç'ye) bir mütearife olarak kabul etmekle nihaî zaferin kendilerine ait olacağına da kat'î inanmış kimselerdir.

Komünist Ruslar ve kuyrukları dediklerini tahakkuk ettirmek, hiç olmazsa muhakkak ölüm getireceğine inandıkları düşmanlarından korunmak için ve bunda ilgisiz kütleleri önlerinden sürükliyebilecek dercede tesanüdü temin etmek için kin telkininde mübalâğa yoluna girer ve her şeyden önce iradenin kayıtsız şartsız ve tam olarak merkeze hibe edilmesini ister. Komünist Rus bir taraftan «kapitalizm tezadları» m günü gününe bir zafer rehinesi sıfatiyle tesbit etmekte, diğer taraftan karşısındaki medeniyet ve hürriyet âlemini tek bir dünya ve kin hissiyle dolu bir dünya göstermekte 33 seneden beri o kadar mübalâğa etmiştir ki muhtelif milletlere mensup oldukları halde yalnız Rusluk için çalışan Çin, Ukrayna, Moğol ve Türk (Komünist) Kızıllarının iradelerini tam olarak ele almıştır. Sovyetlerde irade ve dünyayı «komünist merkez» tarafından münasip görüldüğü şekilden başka bir şekilde görmek merakı isyan demektir. Trotski Rusya'dan ayrıldıktan sonra müstakil irade fikrini taşıyanlardan ancak Tito, harp neticesinde ayrı bir millî orduya sahip çıktığından dolayı, ayaktadır. Diğerleri gitmiştir. Mademki Çin'de, Kore'de, Ukrayna'da ve Türkistan'da bir komünist şef ayaktadır, yani öldürülmüş, nefyedilmiş yahut alenî isyan hâlinde de-

ğildir, o halde o komünist, iradesini Politbüro'ya kayıtsız şartsız hibe etmiştir.

İradeyi devletleştirmeyi esas umde edinen Rus komünizmi irade bağımsızlığına karşı mücadelenin her nevinin meşru olduğu fikrini de bu komünistlerde yerleştirmiştir. Onları yalnız NKVD tarafından takibedilmeğe değil, rehberler arasmda Komünist Parti Merkezinin «Kontrol» denilen şubesi tarafından merhametsizce tatbik olunan karşılıklı jurnal ve şahsî düşmanlıklarla beslenen «karşılıklı kontrol» e ve ayrı ülkeleri iktisaden Rusya'ya bağlamak hususunda gösterilen pervasızlıklara da alıştırmışlardır. Bunlar bizim gibi Rusa komşu olan ve onlarca kurbanlık sanılan her milletin yakından bilmesi icabeden hakikatlerdir. Rusya'dan uzakta olan milletler, Hindliler ve Fransızlar Rusya hakında ne düşünürse düşünsünler. Fakat bizim gibilere onların gazetelerinden naklettiğimiz «Mao-çe-tung Rus taraftarı olan rakiplerini ortadan kaldırmış», «Çin'in 50 senedenberi harp içinde olduğunu bilen Mao-çe-tung yüzünü kendisini para ve makine ile en iyi bir surette tatmin edecek olan Amerika'ya çevirmektedir», yahut «Mao-çe-tung önümüzdeki yarım asır zarfında Sovyet Rusya ile Amerika arasında inkişaf edecek rekabetten azamî surette istifade etmek niyetinde imiş» gibi saçmaları şerhsiz ve izahsız matbuata geçirmek pek doğru olmaz. Müstakil düşünen ve hareket eden bir Mao-çe-tung olmadığı gibi komünist önderleri arasında kapitalist Amerika'nın Uzakdoğu'da Sovyetlere rekabeti yarım asır değil ihtimal önümüzdeki «beş yıllık plân» da dahi yoktur. Rozveltle Çörçil'in Tahran'da kendisine sundukları müzeyyen kılıncı Stalin'in bıyık altından gülümsiyerek taktığını bilen Rus komünistleri, Eleanor Ruzvelt'in kocası hakkında «Kocam o kılıncı verirken Stalin'in kalbini kazandığına kanidi, aralarında samimî dostluk hâsıl olmuştu» sözlerini alayla karşılarlar. Bunu Ruslarla birlikte yapan Mao-çe-tung da saadeti Kremlin'in düşünüş kaynağı ve irade merkezi olduğuna inanmakta bulan tipik kızıllardandır. Bir gün bu Kızıl Çin rehberlerinin bir hain sıfatiyle (elbette Çin komünist mahkemeleri huzurunda) muhakeme ve idam edilmeleri diğer Çin komünistleri arasında tabiî bir hal olarak karşılanmakta olduğunu, yahut ayni zevatm orduları başında garbe gelmiş demokrasiye karşı savaşmakta olduğunu görürsek buna şaşmıyahm. Onlarca bu ne kadar tabiî ise, biz de bunu böyle bilelim.

Sovyetlerin insan iradesi üzerindeki bu pervasız tecrübelerinin âkıbeti ne olabilir? Herhalde ne ilâhlaştırılmış «führer» lerin ölümüne, ne iç ihtilâle, ne de ayrı cumhuriyetlerde her zaman mevcut olan ve her vakit yatıştırılabilen ayrılık hareketlerinin şimdiki şeraitte muvaffakıyete mazhar olacağına ümit bağlanabilir. Komünizm boyunduruğu altına aldığı yüz milyonların iradesini tam olarak ezebildi mi? Hayır, bu daha vâki olmamıştır. Bugün tabanca ve bomba ile tehdit eden müşterek cürüm kahramanlarının önünde ya rakı ya afyonla yahut rehin olan ailelerinin ölümü korkusuyla ateşe atılanlar ancak demokrasi cephesindeki tereddütler, çekinmeler yüzünden öteki tarafta kalıyorlar. Onlar demokrasi cephesinde kuvvetli bir irade ve imanın teknik üstünlüğü desteklediğini görünce hemen eriyecektir. Bu cihetten bizim Birleşmiş Milletler safına kanımızla katılmış olmamız, diplomatlarımızın yine yaralılara kanlarını göndermekle iştirak etmiş olmaları, Süleymaniye mevlûdünde bu gayretlerin Bedir ve Uhud mücadelelerine iştirâk edenlerin işleri kadar yerinde olduğuna dair radyo-

da dünyaya bildirilen umumî Müslüman Türk inanının komünizm tehlikesinden korkan bütün milletler için bir ülkü olması gerekir.

Ruslar 33 senedir küçük bir azınlığın büyük fakat teşkilâttan ve iradeden mahrum edilen ekseriyet üzerinde hâkimiyetini nasıl devam ettirebileceğini mekteplerde öğrettiler. Bunda onlar iyi muvaffak oldular. Fakat istihsalle istihlâk, iş ile para âyarını bir türlü bulamadılar. Dünya tarihinde misli görülmemiş mezâlimle insanların iradeleri üzerindeki hâkimiyetlerini teminde ise asla muvaffak olamıyacaklardır. Onların Achiles topuğu buradadır. Rus komünizmi ancak bir kaç milyon sayılan komünisti tehdit eden ölüm namına birkaç yüz milyonun iradesini ezdiğini zannetmekle yanılıyor. Bu kütleler Almanların karşısında nasıl milyonlarla teslim oldularsa yeni bir savaşta ayni hal görülecektir. Bir kaç milyonluk hâkim komünistin ancak ölüm korkusuyla yaşatabildiği «irade birliği» yüz milyonlar tarafından ancak nefretle karşılanır, ve hiç bir tabaka tarafından candan ve içten ilgi ile yaşatılamaz. Bu cihetten bugün büyük eserinin yedinci cildini Amerika'da Princetonda itmam etmekte olan büyük İngiliz mütefekkiri Arnold Toynbee'nin Bolşevizmi ilk İslâm asırlarında Arapları zaferden zafere götüren dinî heyecanla yanyana koyması yersizdir. Onun bu sözleri ancak yılmış garpli münevverin fikirleri olmak bakımından karakteristiktir. Bolşeviğin heyecan ve imanı 33 senedenberi buzdan yapılan fakat imanlılarla savaşta mutlak erimeye mahkûm olan plânlardan ibaretir. Komünistler, hemen bir harp plânları yoksa, bu hakikati anlıyan komşuları ile daha iyi geçinebilirler.

[**Orkun, Sayı: 14 (5 Ocak 1951)**, s. 5 - 7]

BOLŞEVİKLERİN TAKTİĞİ

Bolşeviklerin taktiğinin nasıl olduğu, bilhassa bizim gibi Sovyet komşusu olan bir milletçe dikkatle öğrenilmesi icabeden bir mevzudur. Sosyalizm istihsal vasıtalarını fertlerin elinden alarak devletleştirmek gayesini güden bir cereyan ise, Komünizm hem istihsal ve hem de istihlâk vasıtalarını devletleştirmek istiyen daha konsekan bir mezheptir diye bu mezhebi sosyalizmin daha şümullü bir şeklinden ibaretmiş gibi tarif etmekle iş bitmez. Çünkü aradaki fark gayede değildir, kulanılan taktiktedir. Sosyalizm ve sosyal demokratlik mütecaviz bir cereyan olmayıp tekâmül yolunu takip eder; komünizm ise dünyanın sosyalistleştirilmesini bir müsellâh ekalliyetin zoruyla tahakuk ettirmek isteyen gûya dalâlet içinde bocalıyan milyarlarca insanlığı «şuurlu proletarya azınlığının diktatoryası» sayesinde necat yoluna çıkaracaklarını iddia eden, yâni diktatörlüğü kendisine açıkça şiar edinen bir inkilâp, ihtilâl ve tahakküm cereyanıdır. O bu gâyeyi mukaddes bildiği için ona erişmek için bütün vasıtaları mübah sayar.

Stalin zümresi Trotski gibi Ortodoks komünistlerinden ayrılarak vasıtaları mübah saymakta çok ileri gitmişlerdir. Bu iki zatın nazarlarının başlıca farkı şu idi ki, Trotski cihan inkilâbı gayesini tahakkuk ettirmek için komünizmi sonsuz bir emperyalizm gayesini güden Rus millî plânları ile bağla-

mak doğru olmaz, bu yolla komünizm Rus millî emperyalizm emelleri içinde erir ve tefessüh eder, büyük ve haris Rusluk tarafından istismar edilmiş ve ebediyet için lekelenmiş olur diyordu. Stalin ise millî Rus faşistleri ile bir olarak Rus millî emelleri ile komünizmin muvazi tahakkuk etmesinde hiç beis yoktur, netice itibariyle yine komünizm kazanmış olacaktır, derdi. Ben her iki zatla bu meseleler üzerinde konuşmuşumdur. Stalin fikirlerini açık söylemediği halde, Trotski onun iç fikrinin ne olduğunu anlatırdı. Rusya dışma çıktıktan sonra bunu kitaplarında ve makalelerinde açıkça yazdı ve hayat Stalin'i Büyük Petro'nun yanı başında bir Rus millî kahramanı yaptı.

Bugün Sovyetlerin temsil ettiği bolşevizm beynelmilel içtimaî inkilâbı proleter diktaturyası ile birleşen Rus milliyetçiliğinin yardımı ile hattâ onu istismar ederek tahakkuk ettirmekte midir? Yoksa büyük emperyalist Rus millî emelleri komünizmi âlet edinerek kendi hedefine doğru yürümekte, yâni komünizmi istismar eylemekte midir? Böyle bir sual karşısında kalan hiçbir namuslu kimse şimdi «Evet ancak beynelmilel proletarya cahil Rus milletini istismar etmektedir» diyemez. Bîtaraf tarihçi ve meseleyi yakından öğrenen içtimaiyatçı, komünizmle Rus emperyalizminden her ikisinin muvazi olarak yürümekte olduğunu kabul eder. Ben bu meseleyi 1928 ve 1947 tarihleınde iki defa basılmış olan «Türkistan Tarihi» kitabımda vazıh olarak anlatmıştım, bugün Rus - Sovyet ahvalini yakından tetkik eden herkes bu fikri tasdik eder. Yâni Bolşevik Rusun siyaseti iki yüzlüdür ve onun kullandığı taktik de bu muvazilik esaslarına dayandırılmıştır.

Rus milleti millî idealine son derecede sadıktır.

O bunu tahakkuk ettirmeyi daha Büyük Petro zamanında kestirmişti. Rus milleti Petro'nun seferlerinin ağırlığını sırtında taşıyordu, fakat Petro onu bir taraftan Baltık, diğer taraftan Karadeniz sahillerine indirdiğini, İran'a saldırıp, Bekovic Çerkasski kumandasında Horezm üzerinden Hindistana, Buhholz kumandasında Tiyanşan dağları üzerinden kendisini ancak efsanevî bir altın kaynağı diye bildiği Yarkende götüreceğini düşünerek, katlandığı bu zahmetlerin karşılığı olarak dünyanın büyük bir kısmına hâkim olacağına inanıyordu. O neresi olduğunu pek iyi bilmediği Behreg Boğazına kadar uzanan Uzak Doğu müstemlekeleri ile Amerikaya komşu olmuş olması ile de mağrurdu. Bolşevikler ona alıştığı bu istilâ plânlarının daha da geniş bir surette tahakkuk ettirileceğine dair vaadlerde bulunur; işte o vaadlerinin umulduğunun fevkında tahakkuk ettiğini görmekle, Balkanların bütün Slavların kendi idaresinde birleştirildiğini, Tibet'i, Çin'i ele geçirdiğini, William Bullit'in «Asyada Son Şans» başlığı ile bu günlerde neşrettiği yazısında da dediği gibi, 800 milyon insanın kendi idaresinde birleştiğini görerek bu millî emellerin daha geniş bir çapta gerçekleşeceğini tasarlıyor. O kendisini bir taraftan Avrupalı, diğer taraftan Asyalı bilerek «Euroasya» birliğini kendisine eliyle kendi haris emellerine ram edilmiş Asyalıların yardımı ile daha bu Stalin'in hayatında bir buçuk milyar nüfuslu Euro-Asyaya malik olacağına bütün kalbiyle iman etmiştir. Bu büyük emeller namına o bütün açlık ve sefaletlere katlanmaktadır. Bu cihetten ara sıra isyanlar tertip eden ve Bolşeviklerin Rus miletini felâkete götürmekte olduğuna inanan öteki unsurları daima mağlûp edebilmiştir. İkiz biraderler demek

olan Bolşevizmle Rus emperyalizminin, beynelmilel komünizmle Rus faşizminin iki yüzlü siyaseti bir olduğu gibi şimdi cihanşümûl komünist taktiği şeklini almakta olan taktikleri de birdir.

Burada bu taktiğin üç bâriz cihetini anlatacağım:

1) Bolşeviklerin kendi iç inzibatlarını temine matuf taktikleri esas kadrolarını teşkil eden temel üyelerini birbirine ölüm korkusu ile bağlamalarıdır. Bu esas kadro muhakkak pek çok adam öldürmüştür ve bunları düşmanı imha etmek maksadiyle yaptığı halde iç inzibatı temine yarıyan esas âmil olarak da yapmıştır. Her inkilâpçı Komünist fedaisi yok ettiği kurbanlarının taraftarları, akrabaları tarafından muhakkak öldürülecek bir insan olarak tanır. Ve bu müşterek ölüm korkusu Komünistler için bir «müteselsil kefâlet» in ve iç bağlılığın temeli oluyor. Kırgızlardan Asan Kaygı isminde bir muharirin vatanı olan Kazakistanın Sovyetleştirilmesi tarihini tasavir ederek Rusya dışında yazdığı bir romanında bir katil dolayısiyle hapse düşen ilçe parti sekreteri o ilçenin komiseri tarafından hapisten çıkarılırken şöyle bir hitabe ile tebcil edilmiş imiş: «Sen nasıl hapiste yatabilirsin, sen Komünist parti camiasına akrabalarını, sevgili öğretmenini öldürerek ona kanla bağlanmış, mâzisi lekesiz tertemiz bir inkilâpçısın. Sen bu camianın biri diğerine kan ile bağlanmış fedailer camiası olduğunu bilerek katılan şuurlu bir fedâisin». İşte bu yüzdendir ki Komünistlerin en büyük rehberleri kendilerini, üzerlerine ölüm ve intikam tehlikesi en çok çökmüş kaatillerin şeyhi, Ortaçağ İslâm alemindeki meşhur Batınîlerin şeyhi kabilinden hissederler ve bu yüzden memleketlerinin dışına çıkamazlar, ve aralarından ancak ikinci derecede olan şahsiyetler dışarıya gönderilir. Stalin kendi maiyetinin ve fedâilerinin muhafazasından ayrılarak Rusya'dan çıkamaz, nasıl ki Tahran ve Potsdan seyahatini de ancak buraları muhafaza emniyeti bakımından Rusya'nın bir parçası hâline getirdikten sonra çıkabildi. Bu cihetten Yugoslavya Komünistleri başkanı Mareşal Titonun memleketi dışına çıkacağı ve Türkiye'ye geleceği hakındaki gazete haberi teeyyüt ederse bu zatın kendi partisini inzibat bakımından Rus Komünist Partisi tradisyonundan, yâni mes'ul zevatın ölüm tehlikesi ile bağlanmaları geleneğinden ayırmış, demokrasi ve sosyal demokrasi yoluna girmiş olduğunu kabul etmek gerekir.

2) Bolşevik taktiğinin diğer mühim tarafı düşman safların hulûl işine yarıyacak köprüler kurarak iş görme usûlüdür. Bu köprüler Kremlin'in toptan düşman saydığı dış âlem hükûmetleri ve teşkilâtları ile kendi arasında kurulurlar. Bunlar 1920 senesinde üç olarak görülüyordu: Biri Komünist safına bitişik dostları, yâni tam itimad ettikleri, fakat zâhiren fırkaya dahil olmıyan yahut öyle görülmiyen insanlardır. İkincisi bunların «dostları» yahut müstahdemleri olup Bolşeviklerin teşkilât şebekesine dahil olduklarını bilmiyen, yahut az bilen insanlardır. Üçüncü köprü ise bizzat «düşman safında» olan, yâni kapitalist milliyetçi, demokrat muhitlerin mensuplarından ikinci köprü mensupları ile dostluk yahut akrabalık yahut menfaatle bağlanmış zevattır. Bütün bu köprüler Komünist Parti teşkilâtına, onun «Orgbüro» denilen şubesine bağlıdırlar. Dünyanın her tarafındaki açık ve gizli Komünist partileri, yahut onların nümayişlerine iştirâk eden hayranları, her tarafta kurdukları «sulhsever» cemiyet-

leri başkadır; onlar alenen veyahut gizlice Sovyetlerle bağlı çevrelerdir. Köprüler ise Sovyetlerin işine bilerek yahut bilmiyerek çalışan dostları, hayırhahlarıdır ve düşmanları safında görecekleri en nazik işleri bunlar vasıtasiyle görürler.

Üç gün evvel Japon İmparatoru sarayına ve Amerikan karargâhına yürüyen kitlelerin Tokyo'nun hangi mahalelerinden ne miktarda ve nasıl hareket edeceklerini yahut Fıansa veya Amerika'daki bir grevin nasıl cereyan edeceğini Moskova kendi resmî ve gizli parti teşkilâtı vasıtasiyle tesbit eder. Fakat bu hareketlere karşı Japon, Fransa ve Amerika hükûmetlerinin ve oradaki sosyalist partilerin ne yapacaklarını kendi köprüleri vasıtasiyle öğrenir ve tedbir alır. Komünistler yakalanır, köprüler ise daima emniyettedirler. Köprülerden üçüncü gurup Sovyetlere karşı tedbirleri icra eden büyük devlet memurları olabilirler, fakat onlar Sovyetlerin istedikleri yerlere onların istedikleri adamları, Sovyetlere hizmet ettiklerini bilmeden muhakak tayin ederler, yoksa onu bu işe sevkeden hatırı sayılır dostu muhakkak darılır. Umumiyetle devlet mekanizmasına adam sokmak, «zararlı» insanları «faydalı»sı ile değilse bile «zararsız» ları ile değiştirmek bu köprülerin eliyle yapılır. Bu suretle seneler zarfında muntazam çalışmakla bir çok müesseseler elde edilmiş olur. Köprülere mensup zevat bâzan ticaretten birden milyonlar «kazanır», o da «cömerd» olduğundan üçüncü guruptaki «dost» larına ödünç para verir. Bu ticaret kazancının Moskova'dan geldiğini kimse bilmez. Pek mahrem bir toplantının haberini Moskof köprüsü vasıtasiyle haber alırken yegâne şahit olan bu köprü mensubunu ve dostlarını şüpheye düşürecek olursa asla o haber radyoda filân da

yayınlanmaz. Çünkü köprünün üçüncü zümresi mensuplarının kendilerinin Sovyetlere hizmet etmekte olduklarını anlamamaları şartır: İşte bu köprü mensupları demokrat memleketlerin hükûmet ve parti teşkilâtlarına yakın olarak şuursuz surette Moskova için çalıştırılmakta olduklarından en bedbaht insanlardır. Sovyetlere komşu olan milletlerin mensupları kendilerinin dostları, akrabaları ve arkadaşları vasıtasiyle her hangi bir Bolşevik şebekesince istihdam edilip edilmediğini her vakit kontrol etmek mecburiyetindedirler. Fakat bu iş mensup olduğu muhite karşı itimatsızlık şeklinde olmamalı, çünkü Sovyetler karşı tarafın saflarında kendilerince istihdam edilmek şüphesiyle tefrika ve güvensizlik yaymayı da taktiklerinden sayarlar. Her halde Sovyetlere komşu memleketlerdeki millî kültür, dil, edebiyat ,hatâ imlâ meseleleri, cemiyet hayatının bütün cihetleri köprüleri vasıtasiyle kontrolleri ve tesirleri altında bulundurulduğunu hiç unutmamalıdır, zaten onlar komşu memleketlerin askerî teşkilâtı kadar fikir hayatını besliyen müesseseleri uzun ellerden kontrolleri altında bulundurmadan rahat edemezler.

3) Bolşevik taktiğinin üçüncü ciheti kendi icraatlarının katiyet ve süratini temin etmek için ferdlerin iradesi yerine devlet, parti ve parti şefi iradesini yerleştirmeleridir. Bunu elde etmek için mektep, tiyatro, sanat, propaganda müeseselerini edebiyat ve radyoyu fakat hepsinden daha mühim olarak geçim vasatini devletleştirme yolunu tutmuşlardır. İradesi ekmeği, suyu ile birlikte elinden alınan insan mektep, matbuat ve başka propaganda vesaiti ile terbiye edile edile iradesizliğe alışıyor. Böyle insanları milyonlarla sürü hâlinde memleke-

tin bir ucundan diğerine sevketmek kolaydır. Fakat yarım milyon Çinliyi ve Mançuyu Doğu Avrupaya amele ve köylü sıfatiyle yerleştirmenin, Almanları ve Macarları yine kitle hâlinde Rusya içerilerine sevk etmek gibi teeşbbüslerin müşkülâtla karşılaştığını, yâni iradeyi ekmekle beraber elden almanın Rus ve Rus mahkûmu milletlerde olduğu kadar kolay olmadığını işitiyoruz.

İşte Bolşevizmin en zayıf noktasında insaniyetin iradesi ile oynaması ve tekmil insanlığı kendi iradesine kayıtsız şartsız tâbi kılabileceğine inanmasıdır. Rusya'da Bolşevizmin mukadderatı üzerinde müessir olmaları bakımından demokrasinin bâzı silâhlar hususunda faikiyetinden çok iki husus pek mühimdir. Bunlardan biri Rus kutup mıntakalarının üstün bir yabancı kuvvet karşısında çekilen Rusya'ya daima emin mesned olacağı hakkında daha filozof Solovyev'in ve diğerlerinin yerleştirdikleri inancın, şimdiki hava hâkimiyeti sahasındaki inkişaflar karşısında hükmü kalmamış olmasıdır. Rusya'ya en büyük tehlike bilâkis şimdi Kutuplar üzerinden gelecektir. Fakat Sovyetlerin en büyük düşmanı milyarlarca insanın iradelerine tasallut edebilecekleri hakkındaki, sonsuz inançlarıdır. İnsaniyet bu tehlikeyi artık müdriktir ve onu kat'iyetle reddetmek için silâhlanmaktadır. İrade insanın en büyük nimetidır. O akar sular gibidir. Ona karşı konulan barajlar ancak muvakkat bir zaman iş görebilir.

Her hangi bir rejim ortadan kalksa dahi onun kalıntıları yaşamakta devam etmektedir. Bolşevizm ortadan kalkarsa ondan ne gibi eser kalacaktır?... Dünya tarihinde ancak büyük fatihler tarafından arasıra yapılan muazzam işleri zamanımızda devletlere ayrılan geniş imkânlarla devamlı surette yapmak temayülü cihanşümûl mahiyette yayılmaktadır. Bunu Amerika, Hindistan, Çin ve Rusya bilhassa ilerletmektedir. Sovyet Rusya'nın bu yoldaki faaliyeti çok geniştir. İşte Rusya'da Bolşevizmin sukutundan sonra hâtıra olarak kalacak işler de bu geniş çaptaki yapılar olacaktır. Yalnız geleceğin demokrat Rusyasında bu yapılar insanların iradelerini ellerinden alarak yaptırmak şeklinde değil, hususî teşebbüslerle muvazi olarak devlete verilen geniş salâhiyetlerle yapılacaktır. Bugün Rusya'da bu nevi inşaatta çalıştırılan insanlar Ehramlar yapan eski Mısır kölelerinden bin kerre fena vaziyettedirler ve dünya da böyle bir boyunduruğu istemiyor.

[Komünizme Karşı Mücadele, yıl 2, sayı: 36, 15 Mayıs 1952]

SOVYETLERİN TÜRKİSTANDA TATBİK ETTİKLERİ SİYASETİN SON SAFHALARI

(Temuz 1954 de Tutzing Kongresinde Okunan Konferans)

Sovyet Orta Asyasındaki Vaziyet Nasıl Öğrenilebilir?

Sovyetlerdeki vaziyeti yalnız Sovyet neşriyatı esasında öğrenmek imkânsızdır, fakat onu Sovyet matbuatını itibar nazarına almadan öğrenmek de mümkün değildir. Ve ancak şahitlerin, işe bizzat karışmış olan zevatın ifadeleriyle teyid olunan hâdiseler hakikî hayatın tecellîsi olarak kabul olunmalıdır. Türkistan gibi garplı mürakıplar için kapalı olan bir memleket için Sovyet matbuatının verdiği malûmatı, hürriyeti seçenlerin ifadeleriyle ve mahallî kaynakların verdiği malûmatla kontrol etmek bilhasa ehemmiyetlidir. İngilizler 1729 senesinde neşrettikleri **An Account of the Present Stato of Northern Asia and Great Tatary** nam eserlerinde, Ortaasyadaki vaziyeti Rusların ve başkaların oralara ait verdiği malûmatı, Hiyvalı bir tarihçinin eserini ve bıraktığı hâtıraları esas edinerek toplamak sayesinde doğru tasvir edebilmişlerdir; şimdi de Sir **Olaf Caroe'm Soviet Empire and the Turks of Central Asia** nam eserinde bu usul büyük bir muvaffakiyetle bir daha tatbik edlimiştir.

İngilizlerin «Ortaasyayı Tetkik Merkezi» de,

Oksford Üniversitesindeki diğer bir gurupla birlikte Sovyet matbuatını esas edinerek malûmat verirken — «Ortaasyaya dair Sovyet tetkik malzemesi» ünvanlı makalelerinden(**Central Asian Review**, No. 4) de anlaşıldığı gibi— bu malûmattan bir netice çıkarmayı ancak bu malûmat diğer kaynaklarca teyid edildiği zaman yapmaktadırlar. Bu maruzatımda Ortaasya hakkında Sovyetlerin verdiği malûmatı hâdiselerin şahitlerinden öğrendikleriyle karşılaştırmanın neticelerini kısa izah etmek tecrübesinde bulunacağım.

Millî hisleri istismar arzusu

Sovyetlerin Ortaasyada iktisat ve kültür sahasında tatbik ettikleri siyaset Komünizmin cihan hâkimiyetini Rus emperyalist milliyetçiliğine geniş çapta dayanarak gerçekleştirmek gayesine matufdur. Bu siyaset, yerli halkın hayatına kasdetmiş olduğu halde, yerlilerin millî hissiyatından da gereğince istifade etmekten çekinmemektedirler. Türkmenleri muhtemel Şarkî İran işgalinde öncü olarak kullanmak için, şimdiden Türkmen edebiyatı ders kitaplarına «Türkmenlerin Puşkini» tesmiye ettikleri Mahtum Kuli'nin ve Zülâlinin vatanları İran hududundaki Gürgâh vilâyeti olduğunu söyleyerek onlara «Büyük Türkmenistan» fikrini telkin ediyorlar. Özbeklere de büyük bir kütlelerinin Şimalî Afganistan'da yaşamakta olduğunu hatırlatmaları pek tabiî olmaz mı? İç siyasette de böyledir. Hattâ Rusya Komünist Partisinin 2 Mart 1954 tarihinde çıkardığı «Bâkir toprakları benimseme» kanunu mucibin-

ce Kazakistanda Kazak Türklerinin elinden 6 milyon 300.000 hektar yerin zorla gasbedilmesini dahi Bolşevikler «Geri kalmış olan Kazak halkına büyük biraderi (yâni Ruslar) tarafından gösterien radikal yardım» olarak tavsif ediliyor ki, Kazaklara şu kadar bin traktör ve tarktör makinisti «hediye» ediyormuş. Anlaşılan millî hissiyat Ruslarda olduğu gibi Türkistanlılarda dahi o kadar kuvvetlidir ki, bu hissiyatan istifade etmek isteniliyor, gerçi Türkmenler gibi Kazak Türkleri dahi Bolşeviklerin bu gibi tedbirlerini acı bir istihza telâkkî etmektedirler.

Öğrenilecek noktalar

Türkistanın beş cumhuriyetinde Sovyet imar ve inşa işleri hummalı bir şekilde ve «hamle» usuliyle yapılmaktadır. Bu tedbirlerin «Türksib» (Türkistan - Sibirya) hattının açılış tarihinden (1931) şimdiki yeni «Bakir yerleri benimseme» tatbikatına kadar geçen zaman arasında müşahede olunan neticeleri şüphesiz ki büyüktür. Burada bu siyasetin iktisadî sahada (yol yapı işleri, sivil tayyarecilik teşkilâtı, maden işletme, su kuvvetinden istifade, ziraat hayatı, sulama işleri, şehir hayatının geliştirilmesi, işçi kadrolarının yetiştirilmesi) ve kültür sahasındaki (basın, ilmî neşriyat, tiyatro ve sanat, maarif işleri, üniversitelerin kurulması v.s.) tezahürlerini kısa olsa dahi karakterize etmek isterdim. Fakat siz. Sovyet neşriyatını, onların bir çok sahalar için, Avrupa dillerinde yaptıkları neşriyatı bizzat okumak imkânını haizsiniz. Maamafih rakamlarla fazla yormayarak şu zirdeki kısa malûmatı serdetmeden geçemiyeceğim.

Yeni yapılan yollar ve kurulan şehirler

1931 senesinde «Türksib» hatı açılıp işletmeye başladıktan sonra şu demir yolları inşa edilmiştir: «Magnitogorsk - Atbasar - Akmola - Karagandı hattı» (1931) ki Kazakistan kömür endüstrisi sahasını Ural sanayi merkezleriyle bağlamaktadır. «Petropavel - Akmola - Karagandı - Balkaş (Bertis) hattı», ki 1935 de tamamlanmıştır. Geçen (1953) senesinin sonunda Kazakistan sanayi merkezlerini Altay sahasiyle birleştiren «Pavlodar - Akmola hattı» ve aynı sanayi merkezlerini Türksibin geçtiği sahalarla ve Güney Türkistanla birleştiren «Muymtı - Birlik - Çu hattı» tamamlanıp işletmeye açılmıştır. Fergane'de, Tacikistan, Kazakistan ve Türkmenistanda bir çok sanayi merkezleri, kömür sahaları ve petrol istihsal olunan yerler Türkistanın ana demiryolu hatlariyle kollar ve kısa yollar inşasiyle birleştirilmiştir, ki bunların başında Guryev (Uyşük) petrol sahalarını, Kandagaç istasyonunda Samar - Taşkend hattiyle birleştireni çok mühimdir. Özbekistanda eski Horezm (Hiyva hanlığını) Carcuy yanında Türkistan hattı ile birleştirecek olan Carcuy-Yeni Ürgenç - Hoceyli - Kongrat hattı» inşa hâlindedir.

Otomobil yolları sahasındaki inşaattan Kazakistanda «Ayagöz - Çögeçek - Ürümcü», «Almaata - Gulça - Ürümçü», «Karsakbay - Jusalı», «Yedigöl (Semioziorsk) - Torgay - Aral - Kazalı - Nüküs» yolları; Tacikistanda bütün Pamiri çeviren Stalinabad (Düşenbe) - Horog - Pamir - Oş) hattı; Kıgızistanda «Balıkçı (Rybaçi) - Koçkar - Atbaşı - Narın - Kaşgar» ve «Oş - Erkeştam Kaşgar» hatları zikredilmeğe değer. Türkistanda bugün birkaç hava hat-

ve Sarı Arka şehirleri kuruluşunda iştirak etmiş olan diğer münevverlerin, o cümleden Miralay S. Urazbayev'in ifadelerine göre, bu şehirler bidayette daha ziyade siyasî maksatlarla, iç Rusya (RSFS R) dan göçürülmekte olan Rus muhacirlerini yerleştirmek için bina olunmuştur, fakat bidayette Sovyet matbuatında ilân ettikleri gibi, yerli Kazak köylülerini ve sürü sahiplerini şehir hayatına ve sanayi işlerine alıştırmak maksadiyle yapılmış değillerdir. Balhaş Gölü kenarında Bertis şehri yapılırken bu yeni şehirlerin kuruluşunda muhacir yerleştirmekle beraber yerli ahaliyi ruslaştırmak gayesine matuf cynique plânların göz önünde tutulduğu meydana çıkmıştır. Bu husus da, Kazak münevverlerinin «Sizi şehirlerde yerleştirecek ve mesud edeceğiz» mealindeki propagandasına güvenerek bu yeni şehirlerde yerleşmek isteyen Kazak köylü zümrelerini tiksindirmiştir. Anlaşılmış ki bu şehirlerin, hattâ onların ayrı mahallelerinin iskân plânları Moskova'da tertip ediliyor ve bu plânlara göre muhacirler Rusya'nın muhtelif kısımlarından getirilerek kendilerine tâyin olunan mahalle ve evlere yerleştiriliyormuş. Hiçbir şehir, hiçbir mahalle, hattâ hiçbir apartman bloku bir şehir yapılıp bittikten sonra yerli Kazaklara tahsis edilemezmiş. Onlar ancak yeni gelen Rus muhacirleriyle karışık bir surette yerleştirilmeli imişler. Fabrikalarda ve ocaklarda çalışan Kazak amele kadını kendisi işde iken çocuklarını Rus komünist mürebbiyeler tarafından idare edilmekte olan kreşlerde bırakmak mecburiyetindedirler. Burada bu çocuklarla ancak rusça konuşuluyor. İyi rusça bilmeyen bu Kazak kadınları bir zaman geçtikten sonra bu fabrika kreşlerinde yetiştirilen çocuklariyle rusça konuşmak mecburiyetinde bırakılıyorlar. Bolşevikler bu siyasetlerini tekmil gayrı-rus ana babaların çocuklarına tatbik ediyorlar. Bunun neticesinde bozkırlarda kurulmuş olan bu kapalı şehirlerin hayat şartlarında hemen bir tek nesil içinde ruslaştırılabiliyorlar. Aynı şeyleri Miralay Urazbayev Çimkent şehrinde kurulan çinko fabrikalarında çalışan Kazak amelelerinin çocukları hakkında söylemiş, fabrika amele çocukları ve aileleri için, kreş usulünün, muhtelit apartman ve mutfak usulünün Sovyetlerin mâhirane düşünülmüş mecburî ruslaştırma müesseseleri olduğunu anlatmıştır. Bu husus Müslümanların çocuklarına kendi din ve milliyetlerine göre dinî ve millî terbiye vermenin yasak edilmesiyle tahakkuk ettirilmektedir.

Sovyetlerde neden milliyetlere göre istatistik verilmez

Milletlere göre istatistik meselesine gelince, zikri geçen mühendisin, şayanı itimad iki kaynaktan (bir Sovyet «Milletler Şûrası» âzâsı ağzından) naklen bana anlattığı şu vaziyet çok calibi dikkattir: Sovyet Rusya'da bilhassa Türkistan gibi bir ülkede Sovyet sayımlarında milliyetlere göre toplanan malûmat katiyen neşredilmez, çünkü bu malûmat ayrı cumhuriyetlerin mümessillerinden teşekkül eden «Milletler Şûrası»ndan daha yüksek olan «TSK» nin, yâni Komünist Parti Merkez Komitesinin bir şubesine ait devlet sırrı sayılır. TSK'nin bu şubesi milletlere, onların hayat ve mematma, dil ve edebiyatlarına taallûk eden tekmil istatistik malûmatı münhasıran kendi elinde bulundurur, kızılordu Erkânıharbiyesi için askerî sırlar ne ise,

tı Alma-Ata'yı, Frunze (Pişpek), Taşkend, Stalinabad ve Aşkabadı Moskova ile bağlamaktadır. Eskiden Horezmde gayet küçük bir kasaba olan Nüküs mevkii şimdi sivil havacılığın mühim kavşak yeri olmuştur. 1931 senesindenberi bir çok yeni şehirler de meydana gelmiştir: Kazakistanda Balhaş (Bertis); Karagandı, Jezkazgan, Karsakbay ve Bahtı şehirleri; Türkmenistanda Karakumun ortasında kurulan kükürt ve selüloit fabrikaları bu cümledendir. Çimkent gibi eskiden küçük bir şehir olan bâzı yerler şimdi büyük şehir olmaktadırlar. Daha 1917 de 300 bin nüfuslu Taşkend şehri şimdi 800.000 nüfusludur.

Milliyet meselesini, yâni hangi milletin nüfusca aazlıp hangisinin artmakta olduğu ciheti itibar nazarına alınmayacak olursa Türkistanda nüfus çok artmaktadır.

Kültür sahasındaki gelişmeler

Kültür sahasındaki inkişaflardan ben size Türkistanda Rus dilinde ve yerli dillerde neşrolunan gazetelerin tirajları hakkında muazzam rakamlar nakledebilirim. Gerçi bu rakamlar hiç bir suretle kontrol edilemez, fakat bunlardan bâzılarının evvelce hiç bir gazete, hattâ matbaa bulunmayan şehirlerde neşrolunmakta olduklarını kaydetmek kâfidir. Ben size bâzan çöl içinde bina olunan yeni şehirlerden alınan Sovyet resimlerini, caddelerini, tiyatro, sinema, spor meydanlarını, mektepleri, fabrikaları, fabrika mekteplerini, demiryolu istasyonlarını belirten resimleri gösterebilirdim. Keza halkın tenviri ve yein üniversiteler, 16.000 erkek ve kız talebesi bulunan üniversite şehri Semerkande, Rusların bu cumhuriyetlerde kurdukları ilim akademilerine, jeoloji ekspedisyonlarına, Horezm ve Penckentte yapılan arkeoloji ekspedisyonlarına, dağlarda kurulan meteoroloji istasyonlarına, spor'un gelişmesine, kış sporuna, yüksek dağlara tırmanmalara dair Sovyet haberlerini birbiri arkasından sıralayıp, müşahitlerin ifadelerini daha nakledebilirdim.

Sovyetlerin Türkistandaki imar işlerindeki eksiklerini gösteren materyal bizzat Sovyet matbuatının kendisinde dahi bol bulunmaktadır. Meselâ, bazı şehirlerde kibrit ve tuz gibi iptidaî mevad bulunamıyor. 1948 de 1.250.000 ton petrol istihsal olunan Neftabad şehri civarında evleri aydınlatmak için gaz bulunamıyormuş. Fakat bunlar Türkistana has zuhurat olmayıp, sadece Sovyetlerin yevmî hayatında her vakit müşahede olunan işlerdir ki, onlar hakkında Sovyet ahalisi «mademki cihanşümûl gayeleri tahakkuk ettirmek için uğraşıyoruz, o halde bâzı geçici mahrumiyetlere katlanmaya alışmalıyız» diyerek alıştırılıyor. Sovyetlerde eksikler her vakit çok bulunmuştur, fakat onlar tarafından kurulan makine yine çalışmakta devam etmektedir.

Üç sual

Türkistanda yeni kurulan büyük şehirler, demiryolları, otoyollar ve fabrikalar bizatihî ehemmiyeti haizdirler; fakat biz bu ülkedeki milliyet meselelerini incelerken bu olaylara başka bir kıstasla yanaşmak mecburiyetindeyiz. Her şeyden evvel şu üç soruya alınması icabeden cevaplar bizi yakından ilgilendirir, Türkistana ait Sovyet neşriyatını okurken bu sorular her vakit önümüze gelmektedir.

Evvelâ: ne için Sovyetler Türkistandaki imar

TSK için de, en ciddî mahrem sır teşkil etmek bakımından, milliyetlere ait istatistik de böyledir. «Milletler Şûrası» âzâları dahi öteki şubeden bu mevzua dair hiç bir malûmat elde edemez. Millî dillere ait takip olunacak Sovyet siyasetinin prensipleri TSK nin bu şubesinde işlenir, sonra, tatbikatına dair tafsilât ve programları işlenmek üzere, gereken vekâletlere yahut parti teşkilâtlarına gönderilir. Muntazaman takip edemediğim muhaceret basınında TSK'nın millî meselelerle uğraşan bu şubesine dair fazla bir malûmata tesadüf etmedim.

Milli dil meselesinin hakikî mahiyeti

1945 senesinde Sovyetlere şayanı esef bir şekilde teslim edilmiş olan bu Kazak mühendisinin bana verdiği bu malûmat müteakip hâdiselerle teyid edilmiştir. Sovyetler Birliğindeki Türk kavimlerinin dil ve tarihleri meselelerine Sovyet ve muhacir basınında bir çok eser ve makaleler tahsis edilmiştir. Sovyetlerde çıkan eserler meyanında Türkistan kavimlerinin dil ve edebiyatı meselesinde baş mütehassıs sayılan Prof. N. A. Baskakov'un «SSSR'de Türk kavimleri, onların edebiyatları ve edebî dillerinin inkişafı» ünvaniyle neşrettiği eseri (Voprosı Yazıkoznaniya, 1952) dir ki Dr. Stefan Wurm'in bir makalesiyle birlikte G. E. Wheeler tarafından İngilizce olarak bugünlerde neşredilmiştir. **(The Turkish Languages of Central Asia: Problems of Planned Cultural Contact.)** Bunlardan anlaşıldığı gibi **mahallî edebî dillere ancak propaganda ve aynı zamanda yerli kavimleri ruslaştırma siyaseti için bir âlet olarak ve muvakkaten kullanılan bir âlet olarak bakılmaktadır.**

Diğer Müslüman kavimleriyle müşterek olan kelimeler 1926 senesinden başlayıp, tedricen ve plânlı bir surette uzaklaştırılmakta, yerlerine Rusça kelimeler yahut ancak muvakkaten kullanılan mahallî uydurma kelime ve ıstılahlar geçirilmektedir. Yerli dillere geçen rusça kelimeler, evevlce bu kelimelerin yerli dillerin âhengine uydurulmuş şekillerinde bırakılıyordu. Biraz sonra bu usul ancak bu yerli şivelere Çarlık zamanında geçmiş olan kelimeler için câiz görülüp, Sovyetler zamanında geçmiş olan rusça kelimeler için başka ve ayrı hukuk kanunlaştırıldı. Buna göre Sovyetler devrinde kabul olunan rusça kelimeler muhakkak Rus telâffuzuna ve imlâsına göre yazılıp okunacak ve söylenecektir. Bu yoldaki yeni bir inkişaf ise yakında mahallî gazetelerde (meselâ «Kızıl Kırgızistan» 6. 6. 1953) ilân olunan kaidedir ki buna göre Çar zamanında yerli Türk lehçelerine geçen rusça kelimeler dahi «hemen ve mutlak» Rus imlâ kaidesine ve telâffuzuna göre yazılacak, okunacak ve söylenecektir. Millî dillerin plânlı olarak ruslaştırılması işi şimdi yavaşça ve geniş çapta bu dillerin nehiv (sentaksis) hususlarına da teşmil edilmektedir. «Modernleştirme» şiarı altında yerli dillerin bünyesine tecavüz tertibatını Sovyetler kendilerine komşu memleketlerdeki Türklerin dillerine tatbikini de «dostları» ve «hayırhahları» (soçuvstvuyuşçiye) vasıtasiyle propaganda ettirmekte ve bir modern yerli meta şekliyle ileri sürmektedirler. Yakın senelerde «benimsenmiş» olan Şarkî Türkistan (Sinkiyang) ın yerli diline karşı da Sovyetler eski müstemlekelerindeki dil siyasetini tatbik etmektedir. Şimdi orada da «yeniden ıslah olunan Uygur edebî dili» esasına yerli ahali ekseriyeti tarafından yadırganan

bir lehçe alınmaktadır ki, bu sayede bu dil diğer Türkistan sun'î mahallî edebîdi dillerinden büyük bir fark arzedecektir. Çünkü Bolşeviklerin pek doğru olarak anladıkları gibi, **dil ve sanat milletlerin medeniyet ve ruhlarını inkişaf ettirmek için olduğu kadar onları soysuzlaşdırmak için de başlıca amaç işini görmektedir.** Dil, tiyatro ve radyo, Sovyetlerin başlıca binek atlarıdır.

Sovyetlerin «yerli kadroları», «tenvir» ve «darbeli imar» siyasetleri hakkında köylü muhacirlerin sözleri

Sovyetlerin Türkmenistandaki imar siyasetleri için petrol istihsal merkezi olan Neftabad şehrinden İran'a geçen bir köylü şahidin ifadeleri vardır. Buna göre buradaki Sovyet siyaseti aynı Kazakistandaki siyasetin ta kendisidir. Yeni muhacirler arasında yüksek tahsil görmüş yahut Ferganede Şurab, Kızılkaya, Türkmenistanda Bayramelide mühendis mektebi; Aşkabadda Türkmen teknikumu, Ayagöz ve Kızılavrattaki demiryolu mektepleri gibi sanat mekteplerinde tahsil etmiş, keza traktör ve montaj istasyonlarında ve «selmaş» denilen köy makine istasyonlarında çalışmış olan kimselere rastlıyoruz. O halde biz «kadro yetiştirmek» hususunda Sovyetlerin yazdıklarını ve söylediklerini dahi kontrol edebilecek vaziyetteyiz. Hemen söylemek icap ediyor ki, bu mekteplere yerliler, resmen olmamakla beraber, yine fiilen tahditle alınıyorlar, bir çok yerlerde bu mektepleri ikmal edenler mütehassıs amele değil, «kara işçi» olarak çalıştırılıyorlar.

Köylü muhacirler Sovyet siyasetini kısa fakat şe'nî olarak tavsif ediyorlar. Bunların bu tavsifleri

ortalama Türkistanlılarda sağlam fikir hâkim olduğunu gösterir. Bunlardan biri, Bahtı şehrinin ve Doğu Kazakistanda Bukhtarma hidroelektrik istasyonu inşasında çalışmış ve nihayet, Türkiye'ye gelmiştir. O diyor ki, «Onlar (Bolşevikler) posta uçaklarından her gün birkaç kilo (pud) ağırlığında gazete atıyorlar, fakat onları kim okur? Bize gazete okumakla ne çıkar, biz yalnız soruyorduk: neden bunlar (yâni Hür Dünya) Japon'lara attıkları o bombaları onlara (Bolşeviklere) atmıyorlar? Onların (yâni Bolşeviklerin) silâh, uçak, casuslar ve Çinlilerden başka hiç bir tarafları yok. İşte halk düşünüyor, yoksa onların (Bolşeviklerin) dediği gibi gerçekten de bu Allah yok mu? Onlara gazeteleri yahut satılık «çarcı» ları (yâni propagandacıları) değil, milletin ümitsizliği yardım etmektedir. Onlar on ise, biz onbiniz, fakat onlara karşı bir iş yapmıyoruz.» Kendisine «Türkistan halkı acaba Afganistan yahut İran gibi komşu ve kardeş kavimlerden yardım gelmesini ummuyorlar mı?» sorusuna bu köylü şöyle bir cevap vermiştir: «Hayır, çünkü dünyada bir tarafta onlar, bir tarafta bunlar var, bunu bilmeyen yok; ya onlar yaşar, ya bunlar, bunu bilmeyen yok. Yalnız onlara esir olmayanları koruyun diye dua ederler, çünkü onlardan kaçanlara da sığınacak yer ister.»

Bu adamın dediği bu onbinler şimdi, Afganistan, Pakistan, İran, Hicaz ve Türkiye'de dağınık halde bulunuyorlar. Yalnız Hicaza iltica edenlerin sayısı 1800 e vâsıl olmakta olduğu söyleniyor. Gazetelerde (meselâ The Times, 24.6.1954) bu günlerde sık ismi geçen Suudî Arabistan'ın Hamassadaki memuru «Türki İbn İşan» ve maiyetini teşkil eden 40 kişi de, işittiğimize göre, bu muhacirlerdenmiş. Bu nevi

muhacirler kendi seviyelerindeki mü'min Müslümanlarla güzel anlaşıyorlar ve muvaffakiyetle geniş ölçüde propaganda yapıyorlar.

Bu yeni muhacirler Sovyet tedbirlerinin «darbe» mahiyetinde yapıldığım söylemekte müttefiktirler. Onlara göre: «Sovyetler acele ediyorlar, yollar yapmakta olsun, fabrikalar kurmak ve yeni Rus köyleri, Rus kolhozları tesis etmekte olsun hep hızla ve acelelikle iş görüyorlar. Kendileri biz bunu, Amerika'yı geçmek için yapıyoruz diyorlar. Fakat onların diğer maksatları var, onlar en kısa bir zaman zarfında bizim memleketimizi Rus muhacirleri ile doldurmak istiyorlar. Onlar hiçbir şeyi bizim için bina etmiyorlar, ötekiler için yapıyorlar ki, binlercesi aileleri ile birlikte demiryolu istasyonları civarlarında ve biz Müslümanların evlerinde yaşasınlar.» Önce Sovyetlerde mühim memuriyetlerde bulunan, dolayısiyle memleket dahilinde çok gezmiş ve çok görmüş olan Ferganeli bir Özbek bugün Mekke'de yaşamaktadır, o şimdi komünizmden çok uzak inanmış bir Müslümandır, geçen sene İstanbul'a gelmişti. O bana şu sözleri söyledi: «Sovyetlerin ruslaştırma siyasetleri müthiş bir ısrarla, can sıkıcı bir sokulganlıkla ve kurnazca hareketlerle yapılıyor. Zamanla pek de bâriz olarak açığa vurulan bu Rus karakteri bizim eskiden dost gördüğümüz Rus arkadaşlarımıza karşı dahi bir nefret hissi uyandırıyor. Demek bunlar hiçbir zaman samimî değildiler. Bu yüzden bizim çocuklarımız dahi Rus dilini, bu dile karşı vaktiyle bizim yaptığımız gibi bir sevgiyle öğrenmiyorlar, bu yüzden bizim çocuklarımız mekteplerde çok geri kalıyorlar.»

Yeni gelen bir Türkmen muhaciri Tahran'da yaşamakta olan bir tanıdığımıza yeni kanalların inşası esnasında Bolşeviklerin yerliler üzerinde yapmakta oldukları mezâlim ve keyfî hareketlere dair müthiş şeyler söylemiştir. Onun dediğine göre, hudud tanımayan bir diktatörlük bütün bir milleti hızla felâkete sürüklemektedir. Türkmenistanda yeni inşa edilmekte olan kanallar üzerinde yüzbinlerce yeni Rus muhaciri yerleştirilirken halkın buna karşı koymaması imkânsızdır. İşte o gün, Türkmenler Rusya'nın başka yerine nakledileceklerdir. Münevver Türkmenler bu acı hâli dehşetle beklemektedirler. Çar zamanında Türkmenistanda ancak tek bir «devlet çiftliği» vardı, o da «Murgab devlet çiftliği» idi. Bu çiftliğin müdürü Murgab nehri suyundan istifadede keyfî hareket ederse Türkmenler Taşkentteki valiiumumiye, hattâ Petersburg'a gidip şikâyet edebiliyorlardı. Şimdi ise tekmil Türkistan tek bir devlet çiftliğine dönmüştür ki, bunun Moskova'da oturan müstebit müdürü insanla hayvan arasında fark görmüyor, keyfî hareketlerinden şikâyet edilebilecek başka bir büyük de yoktur.

Rus vilâyetlerine gönderilen ve giden münevverler

Münevver Türkistanlılar vatanlarında millî hissiyatları yüzünden takip olunuyorlar, bunlardan ciddî bir faaliyette bulunmıyanlar dahi ihtiyat tedbiri olarak sürgüne gönderiliyorlar. Bu nevi münevverlerin karakteri zayıf olanları Rusya içerisindeki uzak vilâyetlere sürülmesi sonunda kalın Rus muhiti içinde kaybolacaklarını bildikleri halde oralarda kendilerini milliyet yüzünden takib eden olmadığı için oralarda kalıyorlar. Zaten Rusların istedikleri de budur. Halbuki münevverlerin ekseriyeti ne kadar takibata uğrarlarsa uğrasınlar, vatan-

daşları yanında kalmayı, sürgün müddeti bitince tekrar vatanlarına dönmeyi, tekrar nefyedilip, tekrar dönmeyi tercih ederler. Umumiyetle şehir ve köylerdeki bütün mukavim unsuru sürgüne göndermek usuldendir. Bu tedbirlerle bugün milletleri kaynatmak için bir «Sovyet kazanı» hâline getirilmek istenen Türkistanda pişmeyen unsurlar yok ediliyorlar.

«Bâkir araziyi benimseme» siyaseti

Sovyetlerin, iktisadî tedbirler perdesi altında geçirmekte oldukları tedbirlerin son safhası, Rusya Komünist Partisi icra komitesi (TSKP) nce bu sene 2 Mart oturumunda kabul olunup 31 Martta tekmil Türkistan gazetelerinde münteşir geniş hükûmet izahları ile tatbikata konulan «işlenmemiş bâkir arazi'nin benimsenmesi» kanunu ve onunla başlanan muazzam hareketlerdir. Mayıs 11 de «Pravda» Kazakistanda 6.300.000 hektar yerin «darbe usulü» ile iki senede «benimseneceği» ni, 16.000 traktörün ve 50.000 makinistin yâni makineli Rus muhacirlerinin hemen gönderilmekte olduğunu yazdı. Parti genel sekreteri Khruşçev bizzit kendisi Kazakistan başkenti Alma-Ata'ya uçakla hareket ederek bu «darbeli» tedbirleri yoluna koydu. Araziyi binlerce senelik sahipleri elinden «darbeli» surette alarak Rus muhacirlerine «benimsetmek» işi, komşu cumhuriyetlerde ve altıncı «Beşyıllık plân» devrinde belki tatbik olunmıyacak, fakat oralarda başka bir şekillerde yapılacaktır. Özbekistanda pamuk ekim sahası 1954 senesinde 1.148.000 hektara, 1956 da ise 1.358.000 hektara; Türkmenistanda aynı pamuk ekim sahası 180.000 hektara, 1958 de ise 230.000 hektara çıkarılacaktır. 1952 de tertip edilen «ağroles» (ziraat ve ormanlaştırma) projesine göre, Amuderyâyı Hazar deniziyle birleştirecek olan «Büyük Türkmen kanalı» üzerinde 8.441.000 hektar yer iskân eidlecek ve buraya Sovyet bilginlerinin tayinine göre, 12.000.000 göçmen, yâni Rusyalılar yerleştirilecektir. Şimdi bu plân gayrımuayyen bir zamana bırakılmıştır. Fakat onlar o plâna gecikmeden dönmek niyetindedirler. Sovyetler Cenubî Türkistan'da yine «darbeli şekilde» yeni bir «Karakum Kanalı» inşa etmektedirler. «Türkmenistan Ulûm Akademisi» bu 1954 senesinde Murgab ve Tican sahasında ayrılacak olan 400.000 hektar yerin plânları ile meşgul olmakla tavzif edilmiştir. («Komünist Tacikistan», 30. 3. 1954.) Demek Kazakistan'da doğrudan doğruya Rus muhacirleri eliyle benimsenen «Bâkir yerler.» Türkmenistan'da şimdilik Akademik yollarla tahakkuk ettiriliyor. Tacikistan ve Kırgızistan için de buna benzer «benimseme plânları» tertib edilmiştir.

Komşu ülkeleri istilâ hazırlıkları

Sovyetlerin, Moğolların ülkeleri de dahil olmak üzere, Ortaasyada tatbik etmekte oldukları millî siyasetlerinin gelişmesini öğrenmek, fikrimce şu husuları belirtmektedir:

Evvelâ Sovyetler, Ruslardan ve onların boyunduruğunda bulunan ve fikirlerince boyundurukları altına girmeleri mukadder milletlerden umumî dilleri rusça, fakat etnik hususiyetleri silinmiş (disethnisiert) yeni bir tip insan yetiştirmeyi, az meskûn, fakat stratejik bakımdan mühim yerleri bu halita

unsurlarla iskân ederek kendilerinin Asya'da hâkimiyetlerini temin etmeyi kat'î olarak kararlaştırmışlardır. Onların az meskûn ve Türkistan'a komşu dış ülkeleri işgal etmek ve bunları Türkistan'da hızla vücude getirecekleri halita milyonları ile iskân etmek ve Sovyetleştirmek hakkında muayyen plânları muhakkak ki vardır. Türk dilinin soysuzlaşdırılması ve parçalanması gibi İran ve Arap dillerinin parçalanması hakkında da plânları vardır. Bir âlim olduğu kadar devlet adamı olan İranlı Takizâde farsçayı Saadi ve Hafızın dilinden ayırma tedbirlerine karşı vaziyet almıştır ki, bu yolun yolcuları «Tüdehciler» dir. Yakında Prof. V. Gordlevski adına neşrolunan bir armağanda Arap dilini müteaddid edebî dillere ayırmanın plânını («Arap âleminde edebî dil ve yazı ıslahı meseleleri») görüyoruz. Sovyet dostu bir Amerikalı âlim John de Francis ,Çin dilinin ne gibi müstakil edebî dillere taksim etmek ve bunu Çin komünistleri eli ile tahakkuk ettirmek hakkındaki plânlarını bize mufassalan anlatmaktadır. (Nationalism and Language Reform in China, 1950). Sovyetler, Garbî Çin İslâmlarını, «Düngenler»in dili için de Rus alfabesi esasında bir Siril alfabe işleyip «Sovyetskaya Etnografya» nın bu seneki Haziran nüshasında ilân ettiler. Demek din farkından istifade ederek bu Müslüman Çinlileri ötekilerden daha evvel kendi Rus kültürü camiasına katmışlardır.

Bir Müslüman muhacirinin komşu Müslüman kavimlerine ihtarı

Şimdi Sovyetler, Sinkiyang ve Tibet'de yerleştiler. Türkistan'da istilâ ve iskân orduları yetiştirirken, bunlar bilhassa Türkmenistan'da yerleştirilmek isterken, bu milyonlarla Afganistan ile Şarkî İran'a yayılmak gayesi güdüldüğü aşikârdır. Fakat İslâm âlemi Sovyetlerin bu müthiş plânlarını tedricen olsa dahi öğrenmeğe başlamıştır. Müslüman muhacirlerden birinin İslâm milletlerine hitaben yazdığı bir yazıda ezcümle şu sözler bulunmaktadır: «Geçen asırda Ruslar İngilizleri bertaraf ederek İslâmın en eski merkezleri olan Buhara, Semerkand, Curcaniye (Horezm) ve Merv şehirlerini işgal etmişlerdi. Şimdi ise İngiliz ve Amerikalılara rekabet ederek ikinci işgal hattı kurmak istiyorlar. Onlar bu işlerinde müttefikleri olan Çinlilerden de istifade edecekler. Eğer onlar bu ikinci hattı da işgal edip Belh, Herat, Nişabur, Rey (Tahran), Tebriz ve İstanbul gibi merkezleri ellerine geçirecek olurlarsa İslâm âleminden ne kalacaktır? Ruslar kelime-i şehadeti açık söylemek hakkımızı elimizden almışlardır. Bu kelime yazılan Arap harfli bir kâğıd bir Müslümanın cebinden çıkarsa, yahut evinde taharriyat esnasında bulunursa bu Müslüman ölüm yahut sürgün cezasına çarptırılmaktadır. İmam Buharî'nin, Maturidî'nin, Zahireddin Marginanî'nin ve Ebu Bekr al-Şaşî'nin, Farâbî ile İbn-Sinâ'nın vatanlarında Allahın ismini söylemek yasaktır. Rusya'da yaşayan milletler için millî vatan tanımamak, malı mülkü gasbetmek, ev ve toprağı devlete maletmek bu Deccallara milyonlarca insan kütlelerini, ev barkından mahrum aileleri sizin memleketlerinize kısa bir zaman zarfında göç ettirmek imkânını verebilir. Nasıl onlar bizim memleketimizi böyle işgal etmişlerdi. Bir tarafı Cehennem olan Deccalın diğer tarafı Cennet olduğunu ve insanları bu tarafı ile aldattığını bunlar pek iyi öğrenmişler. Başlıca Rus mu-

hacirleri için inşa ettikleri Fergane ve Stalin Kanalları bir Cennettir. Dışarıdan getirdikleri Müslümanlara burasını gösterirler, burada bunların rasladıkları her yerli İslâm bizim hayatımız Cennet hayatıdır, dünyada bizden mes'ud kimse yoktur, diye söylemek mecburiyetindedir. Halbuki pamuk için tahsis edilen bu yeni kanalları imar için bunların arkasında binlerce sene devam edegelen mâmur sahalar, meyva bahçeleri, tarla ve kanallar tahrib edilmiştir. Bu kısmı Cehennemdir ki onları sizlere göstermezler. İkinci Cenneti Taşkent şehridir, burada Rus nüfusu son senelerde evvelkinin beş misli artmıştır, fakat Rus sokaklarına sizlerden gelen ziyaretçileri aldatmak için Müslüman isimleri vermişler. Bir iki cami de bırakmışlar. Tayyare meydanları, Üniversite ve tiyatro sabunla yıkanmış gibidir. Dünyanın en kuvvetli radyolarından olan Taşkent radyosundan Hind, Arap, Fars, Çin v.b. dillerde burasının Cennet olduğunu söyleyen nutuklar bütün gün ve gece söylenir. Halbuki bu şehirdeki bütün dindar ve milliyetçi insanlar sürülmüş, şehrin etrafında kömür madenleri ve fabrika sahalarındaki tekmil Müslüman köyleri yıkılmış, herkesin arâzi ve meskenleri ellerinden alınmış. Camilerden eser yok. İşte buraları Cehennemdir. Onları elbette gelenlere göstermezler.»

İşte Sovyetler Birliğindeki İslâmların dine dayanan hissiyatı budur. Diğer Müslüman kavimleri dahi kendi ülkelerinin işgal tehlikesine maruz kaldığını müdriktirler, çünkü Bolşeviklerin kendileri buna inanmakta ve plânlarını açıkça yazmaktan ve söylemekten deçekinmemektedirler.

Asyadaki gelişmeler karşısında Sovyetler artık serbest değiller

Sovyetlerin Orta Asyada tatbik ettikleri millî siyaseti öğrenme neticesinde aydınlanmakta olan diğer hakikat da, Çin ve Tibet'in ve Cenubî Şarkî Asyanın bâzı kısımlarının Sovyetleşmesi neticesinde Moskov Sovyetlerinin —kendilerince önceden görülmemiş bir çapta— Asya işlerine karışmış olmalarıdır. Onlar artık bundan geri dönemezler. Onların elleri artık serbest değildir. Onlar ancak bütün stratejik noktaları tahkim etmek mecburiyetindedirler. Eğer XIII. asırda Moğollar Çin'i Moğolistan'daki Karakurum'dan idare edemedilerse, Sovyetler de Uzak Doğu ve Cenubî Asya işlerini Moskova'dan idare edemiyeceklerdir. Onlar orada, Asyanın kendisinde, onun göbeğinde, iş başında bulunmalıdırlar. Asyada hâdiseler şimdilik onların lehine dönüyor, çünkü Asya kavimleri artık Garp sömürgecilik sistemine tahammül edemiyorlar. Bu vaziyetlerden istifade ederek emellerini tahakkuk ettirmek isterlerse, bugün Kızıl Çin'in eli ile tuttukları «Asya Asyalılar içindir» şiarının tehlikelerini de önlemek için, siklet merkezlerini Türkistan'a ve Yakın Şarkta muvaffakiyet kazanacak gibi görünürlerse, Kafkasya'ya nakletmek yolunu tutacaklardır. Milletlerin hak ve hukuku onlar için bahis mevzuu olamaz, çünkü ancak kendi dâvalarının kudsiyetine inanırlar. Her halde Asyada Komünizmi tam olarak tahakkuk ettirmek onlar için son derece câzip bir keyfiyettir. Eğer Sovyetler kafalarını bir yerde, kayalara çarparak parçalamazlarsa, onlar Çin'i kendi ellerinde sıkı tutmak isteyeceklerdir. Çin ve Hindistan gibi nüfusu kesif olan ülkeler için

Sovyet akvam halitasının tehcirinde korkulacak bir iş yoktur. Amerikalılar Sovyetleri harp dolayısiyle silâhlandırmakla çetin bir vaziyete düştülerse, Sovyetler de Uzak Doğu dâvaları dolayısiyle Çinlileri teslih etmekle kendi başlarına bir belâ almışlardır. Çinliler yalnız silâhlanmadılar, savaşçı bir millet olarak ortaya atılıyorlar, hiç olmazsa onlara bu gurur gelmiştir. Sovyetler, Asya hâkimiyeti işinde bunları kuvvetli bir rakip sıfatı ile karşılarında bulundurmamak için Moskova'nın «büyük birader» sıfatı ile müdahalesi yolunu tutacak, Sinkiyang ve Dış Moğolistan gibi yerleri ellerinde bulundurarak onları elden kontrol imkânını vermemek isteyeceklerdir. Sinkiyang'da demiryolları yapılırsa dahi, bu yol sahalarının Çinliler tarafından iskânına imkân vermeleri şüphelidir, çünkü mantıkî düşünce onlara buralarını kendi iskân ve tehcir plânlarını tatbik için ellerinde bulundurmak lüzumunu gösterecektir. Nasıl ki Düngenleri de öteki Çinlilerden ayrıyorlar.

«Bâkir araziyi benimseme» siyasetinin Sovyetlerin umumî Asya siyasetlerindeki yeri ve mâhiyeti

Sovyetlerin Asyadaki müstakbel rolleri hakkında bu gibi düşünceler ne derecede doğru olur, bundan sarfınazar, bizim için şüpheden âfi olan bir keyfiyet vardır ki, o da «işlenmemiş bâkir arazinin benimsenmesi» yolunda tekmil Sovyetler Birliği mikyasında yapılmakta olan seferberliğin arkasına gizlemek istenen büyük plânlardır. 13 milyon hektar yerin «darbe şeklinde» iki senede işgal ve iskânını hedef edinen, Moskova'da, şenlikler ve Rus milleti için tarihin en büyük günü diye tavsif edilen,

üniversiteler, gençlik seferber edilen bu muazzam işin ilk hedefi Başkurtlar, Kazaklar ve Buryat - Moğollar olmaktadır. Sovyet Vükelâ Heyeti tarafından kabul olunup 30 Martta ilân olunan bu «benimseme» talimatında, bu işde «güzel bir başlangıç» ol- olmak üzere Mart ayının ilk üç haftasında Kazakistan hükûmetinin 100.000 hektar, Başkurdistan hükûmetinin, aynı müddet zarfında, 160.000 hektar ve Buryat - Moğol muhtar vilâyet hükûmetinin de 100 000 hektar arazisi yerli ahali elinden çarçabuk gasbedilivermesi zikredilmiştir. Başlıca Türkistan'da cereyan etmekte olan bu, tarihte emsalsiz, gasb hâdiseleri Sovyet dış propagandalarında gûya Sibirya'da ve Don taraflarında da tatbik olunmakta olan iktisadî tedbirler olarak ve «ziraat sahalarının genişleştirilmesi» şeklinde tavsif olunmaktadır. Buna The Times gazetesi dahi (9 Haziran 1954) sadece inanıvermiştir. Hattâ bu iş Sovyetlerin köylüleri kollamak gibi iç siyaseti, gûya Khruşçev'un temsil ettiği yeni bir siyasetmiş gibi mânâ verilmektedir... Halbuki bütün bu «bâkir toprakları benimseme» seferberliği Sovyetlerin cihan mikyasındaki siyasetlerinin yeni bir cilvesi olup bilhassa Asya meseleleri bakımından başta gelen büyük tedbirleridir.

Sovyetler bu siyaseti daha 1929 - 1930 da tatbika başlamak istemişlerdi. Bunun yürütülmediğini burada Prof. W. Poletika izah ettiler. İhtimal o senede bu tedbirlerin durdurulması Stalin'in müdahalesi ile olmuştur. Herhalde bu muazzam plânlar, şimdi Kazak, Başkurt ve Buryatların elindeki araziyi bir harp vaziyeti gibi, fevkalâde bir şeraitte işgal etmekle başlanmıştır. Uzak istikbal için Obi ve İrtış nehirlerini Aral gölü ile, Amuderyayı Hazar denizi ile birleştirecekleri mutasavver kanallara

bağlanan bu plânlar 1954 - 1958 seneleri, demek olan «Altıncı beş yıllık plân» devrinde Kazak, Başkurt ve Buryat isimleri ile adlanan cumhuriyetleri beş sene sonra bu kavimlerin adları ile adlandırmayı «artık lüzumsuz» yapmak hedefini gütmektedir. Her halde Garbî Kazakistan vilâyetlerini (Bükeyorda, Ural, Turgay vilâyetlerini) Alma - Ata'dan idare eden bir cumhuriyete bağlamayı lüzumsuz kılmak günün meselesidir.

İşte Bolşeviklerin plânları böyle. Acaba Orta Kazakistanda ziraat hayatının inkişafına bugüne kadar tarihte her vakit engel olan tabiî şartlar, erken basan soğuklar ve kırağı (Kırav) Sovyetler tarafından değiştirilebilir mi? Sovyetler suhûnet derecesi sıfır altında 50 ve üstünde 50 arasında dolaşan Orta Kazakistan (Arka) iklimini atomla değiştireceklerini, İrtış'ın kuzey istikâmetindeki yolunu Çin seddi gibi barajlarla değiştirerek nehri Hazer denizine sevketmekle iklimi mülâyimleştireceklerini ve tam Moskova iklimine çevireceklerini söylüyorlar. Bu hususta söz söylemeyi mütehassıslarına bırakıyorum. Yalnız Sovyet millî siyasetinin Tür-Türkistan'da açığa vurulan bu yeni cilvesi bu ülkede millî münasebetlerin son derece gerginleşmesine sebeb olacağı aşikârdır.

İslâmiyet ve «Müslüman komünistler»

Burada ben bir de içtimaî bir âmil sıfatı ile İslâmiyet hakkında bir kaç söz söylemeyi lüzumlu buluyorum. Ben 1929 da, hattâ 1942 de yazdıklarımda, İslâmiyetin Türkistan'da, Kafkasya'da ve İdil sahasında Müslüman kavimlerinin millî mevcudiyetlerini muhafazada bir dayanç olmak kudretini kaybetmekte olduğunu zannetmiştim. İkinci Cihan Harbinden sonraki hâdiseler bunun aksini göstermiştir. İdeoloji bakımından Sovyetlere kalben bağlı ve onlara minnettar olmaları icabeden Türkistanlı «Sovyet münevveri» artık sağlam bir yapı sayılıyordu; fakat İkinci Cihan Harbinden sonra Rus Komünistlerinde yüz gösteren ölçüsüz gurur ve onların yerlilerle muamelede gösterdikleri pervasızlık ve «Natsmen» yâni «millî ekalliyetler»e karşı hatır sayma devri tarihe karıştı diyerek ekalliyet komünistlerine nazaran da değişmesi, Müslüman «Sovyet mümünevveri» nin Sovyetlerle münasebetini kat'î olarak sarsmıştır. Yakında Rusya'dan ayrılmış olanlardan öğrendiğimize göre, bu harp sonrası ancak Müslüman bir camiaya mensup olmaları yüzünden eziyet çeken Komünistlere, İslâmiyet büyük bir mânevî tesliye vasıtası olmaktadır; halbuki daha birkaç sene önce Partinin heyecanlı âzaları olan bu zevat bugün dahi dinsiz kalmaktadırlar. İslâmiyetin, vicdana tazyik ve işkencelere karşı koymaktaki salâbetini bu dine ait tetkikatta bulunan bugünün Garp âlimleri (Fransızlardan Pilligrin, Buhrer ve André ve İngilizlerden Prof. Â. Guillaum) de kaydeder ve dolayısiyle Türkistan'daki Sovyet tatbikatını ve İslâmiyetin gösterdiği metâneti de zikrederler. İslâmiyet Sovyet şeraitinde dahi, kendisinin elâstikliğini ve şeraite uyarak mukabelede bulunmak istidadını göstermektedir.

«Rusya'da yerleşen cihan komünizmi»nin «Rus» siyasetinden farklı cihetleri

Ben geçen sene Amerikan Komitesi tarafından toplanan Konferansta Sovyetlerin Türkistan Müs-

lümanlarının belkemiklerini nihaî olarak kırdıklarına dair inançlarında yanılmakta olduklarını söylemiştim. Bu sene o fikrimi bir defa daha teyid etmeliyim. Sovyetler «öküzü boynuzundan yakalamak» denilen Rus taktiğine sarılmakla kendi kudretlerini ve yerlilerin belkemiğini nihaî olarak kırmış olduklarına dair düşüncelerinde yanılmış olduklarını anlamış görünmüyorlar. Bu sene baş vurdukları bu fevkalâde tedbirler bunu göstermektedir. Her halde Sovyetlerin bu «Bâkir toprakları benimseme» plânları ve seferberlikleri asıl Rusya'da ve Sibirya'da işlenmemiş bâkir topraklara daha pek geniş ölçüde mâlik olan Rus milletinin iç ihtiyaçlarından doğmuş değildir. Bu tedbirler Sovyetlerin tarihinde emsali bugüne kadar görülmemiş olan bir stratejik adımlardır ki, bunu Rusya'da yerleşmiş olan Cihan Komünizmi dâvacıları orta koymuşlardır.

Orta Asyada Sovyet imar siyasetinin Batıdaki yanlış akisleri

Bu tebliğimin sonunda Sovyetlerin geri kalmış Asya milletleri arasındaki faaliyetlerinin müsbet bir hâdise olduğuna dair asıl Sovyetlerin kendilerince uydurulmuş fikirlerin Garp matbuatmda uyandırdığı yanlış akislerden ve bilhassa Orta Asyadaki hayatı öğrenmeğe tahsis edilen eserlere geçen cihetlerinden bahsetmekten kendimi alamıyorum. İngiliz yazarı W. Mc Kenzie Penter'in İngiliz Kraliyet Orta Asya Cemiyeti mecmuasında «Sovyetlerin Türkistanı imâr yolunda elde ettikleri muvaffakiyet bir yabancı ekalliyetin çok geri kalmış bir ekseriyet muhitinde, bu muhit pek cüz'î işbirliği yapsa dahi, büyük neticeler elde edebileceğini gösteren bir hâdisedir» şeklindeki sözleri; Conolly, Holdworh Wilhelm gibi zevatın ondan biraz daha önce Orta Asyada Sovyetlerin faaliyeti mevzuuna dair yazdıklarının hemen hemen aynıdır. Aynı fikirler İngilizlerin «Orta Asyayı Tetkik Merkezi» nam müessesesinin direktörü Wheeler'in geçen hafta intişar eden bir yazısında da tekrarlanmış bulunmaktadır.

Bu yazıları dolayısiyle şu sual hatıra gelir: Eğer Sovyetler, eski medeniyetlerin inkişaf sahalarında Afganistan, İran ve Irak'ı herhangi bir zamanda ele geçirmiş ve orada da demiryolları, kanallar ve traktör istasyonları kurmuş olsalardı zikri geçen İngiliz müellifleri Sovyetlerin bu ülkelerdeki faaliyet ve başarıları hakkında aynı Türkistan hakkında yazdıklarını yazar mıydılar? Eski Greko-Baktriya, İran ve Mezopotamyanm bâzı vilâyetlerinde ahali muasır tekniği benimseme hususunda Özbeklere yahut Tatarlara nisbetle çok geridirler. İngiliz yazarlarının bu mütalâalarmda bir parça olsun gerçek var mıdır? Bu meselede doğru ile yalanı ayırt etmek zarurîdir. Orta Asya Müslüman kavimlerinin «hüner» diye adlandırdıkları modern tekniğe muhalif olduklarına dair düşünce doğru değildir. Bu ülkelerde modern teknik ve silâha karşı gösterilen derin alâkayı 19. asrın ilk yarısında Kâbil ve Buhara'yı ziyaret ederek bu modern tekniğin âşıkları Emir Dost Muhammed ile Hekim Bek'in fikirlerini aksettiren Alexander Burns ve Hindli Mir İzzetullah'dan sonra yine müteaddit zevat yazdılar. Buhara'nın kendisinde hükümdarlar tarafından getirilen 17 - 18. asır Hollanda haritaları koleksiyonu bulunmuştur. Ülkelerini istilâ etmekte olan Avrupalıların faikiyeti-

nin sırrı modern teknik olduğunu ve mukabelenin de ancak onu benimsemek olduğunu bilmeyen devlet adamı yoktu, yalnız bu tekniği getirmenin yolu yoktu. Bu keyfiyeti, Hiyva Hanı Muhammed Rahim, Rus istilâsından, önce İstanbul'dan matbaa getirtmek isterken bizzat kaydetmiştir. Şimdi petrol sanayiinin Irak'ta, İran ve Hicaz'da inkişafı, sanayiin başka nevilerinin Türkiye, Pakistan ve Mısır'da inkişafı, Müslümanlara eski bir medeniyetin hâmili olmalarını bu yeni sanayi hayatına alışmalarına mâni olmamaktadır, ancak onlara bu işde güvendikleri münevver hemşehrilerinin rehberlik etmesi ve hariçten başkalarının engel olmamaları gerekir. Gelenlerden öğrendiğimize göre Türkistan ahalisi, tarihlerinin bu karanlık günlerinde «hiç olmazsa çocuklarımız hüner öğrensin» sözünü kendilerine şiar edinmişlerdir. Ferganedeki yeni kanallar yerlilerin gayreti ile inşa edilmektedir. Birisi bana şöyle dedi: «Bolşevikler ne zaman yaşarlar, bunu ancak Allah bilir; fakat öğrenilen hüner daima kalacaktır. Şimdi her yerde ziraat mühendisleri ve şoförler bizdendir, fakat Bolşevikler bizim uçak ve demiryolları idare etme işlerini öğrenmemizi istemiyor.» Malûmdur ki, eski kültürlerin veresesi, kendilerinin terakkiye engel itiyatlarından (meselâ kadınların umumî işlere iştirakine yol vermemek gibi âdetlerden) ayrılmak için «itme» ve inkılâba ihtiyaçları vardır. Fakat bu iş için, meselâ Atatürk ve Cinnah gibi millî rehberlerin «itme» leri kâfidir, Bolşeviklerinki gibi uçuruma «itme» ler değil. Bolşeviklerin «Biz bunların kadınlarını esaretten kurtardık» diyerek milletlerin iş inkilâplarını propaganda için istismar etmeleri ve buna bâzı Garplıların inanması ancak esefle karşılanmalıdır. Eğer bu işler 1917-18 de olduğu gibi, yerli kavimlerin millî rehberleri elinde devam edebilseydi, bugün bu kavimler mûcizeler yaratmış olurlardı.

Eski medeniyet bakiyelerinin menfi tarafları

Eski medeniyetlerin bakiyesi olan itiyadlar her şeydenden önce mânevî kültür sahasında, muasır ilmî düşünüşün metodlarmı, metodik çalışma usullerini, akribi'yi v.s. benimsemede muhakkak mâni oluyor. Bu hususta Bolşeviklerin rolü ise ancak menfidir. Onların yerli edebî dilleri tedricen soysuzlaştırarak çığırdan çıkarmak ve millî kültürleri tedricen tahrip ve imha etmek siyasetleri, Arap ve Lâtin alfabeleri yerine, yerlilerin nazarında çok menfur olan Syril - Rus alfabesini zorla sokmaları, yerli Türkistanlıları Sovyetlerle mânevî kültür sahasında işbirliğinde bulunmaktan menetmektedir. Buna bir de Bolşeviklerin kendilerinin de pek iyi bilemedikleri ilmî tetkik metodlarını yerlilerin öğrenmelerine karşı çok kıskanç davranmaları ilâve edilmelidir. Bunu da Prof. Tolstov'un Horezm'deki tetkikatma iştirak etmiş olan bir yerli âlim Taşkenti ziyaret eden bir İranlı âlime söylemiştir. Aynı sözleri bana 1943 senesinde ifadelerini topladığım harp esiri münevverlerden bir kaç destesi söylemiştir.

Burada kat'î bir dille kaydediyoruz ki, Sovyetlerin Türkistan'daki imar işleri yerlilerin «mukavemeti,» yahut «az nisbette iştiraki» şartları dahilinde değil, tam iştirakleri şartları altında devam etmektedir. Ben daha 1929 senesinde Mısır'da basılan bir eserimde bu iştirakin «ne yapılsa yine memle-

ketimizde mal olacaktır» fikriyle ve istekle yapıldığını kaydetmiştim.

Stalin'den sonraki siyasette değişiklik yoktur

Bolşeviklerin Türkistan'daki siyasetleri hep aynı kalmakta, yalnız metod, çap ve taktik itibarı ile, yeni tedbirler eskilerinden ayrılmaktadır. 1929 da basıldığını zikrettiğimiz eserimde ben Lenin'in en yakın arkadaşlarından Artium'un bana 1920 de Başkurdistan'da söylediği sözleri nakletmiştim: O bana demişti ki: «Umum Rusya mikyasında çalışınız, inkıraza mahkûm olan kavimler için uğraşıp kendinizi üzüyorsunuz; birisi gider, diğeri gelir. Herhangi bir kavme mensup olmanın ne ehemmiyeti var. Ben de menşe itibarı ile Ukraynalıyım. Rusya için 10.000 gibi intelligent'in bertaraf edilmesinin ne ehemmiyeti var. Onların yerine biz kuluçkalarda yetiştirir gibi yeni nesil yetiştireceğiz. Biz Kuşka (Afkan hududundaki istasyon) yerinde göğe tırmananlar vücuda getireceğiz. Türkmenlerin ne ehemmiyeti var.» İkinci Komitern Kongresi için «Milliyet ve müstemleke meseleleri» mevzuu üzerinde hazırladığı 10 madde hakkında kendisi ile münakaşa ettiğimizde Lenin dahi Artium'unkilere yakın fikirleri, yalnız başka ibarelerle, tekrarlamıştı. Bu da bize onlardan vedalaşmadan, ayrılıp gitmek için kâfi gelmişti. Artium ve Khruşçev aynı adamlardır ve vaziyet de aynıdır.

Hulâsa : Altay - Pamir, Hazer Denizi - Lubnor arasındaki tekmil ülkelerde, insan itibarı ile olduğu kadar, iklimce de Moskov ülkesi hâline getirilmek için, tasavvuru müşkül hamleler yapılmaktadır. Bu sahalar, komünizmin büyük bir emperyalist milletin maksatlarına âlet olmakta, zirvesine erdiği günleri yaşatmaktadır. Burada milyonlarca yerli insanlar, Garptan ve Şarktan getirilen harp esirleri Çinliler ve Koreliler tahammül fersa çalışmalar altında telef edilmektedir. Bu haller insanı bizzarure şu düşüncelere sevketmektedir:

Rus, Çin ve Hind münasebetlerinin istikbali nasıl düşünülüyor?

Şayet Kremlin'in dediği tahakkuk eder, Çin'de olduğu gibi Hindistan'da da Sovyet rejimi ve Komünizm yerleşirse acaba bu iki büyük millet bu rejim ve akide icabı tutulacakları büyüme ve cihan hâkimiyeti amaçlarını aynı Rusların yolu ile tahakkuk ettirecekler, kendi camialarını çevirecekleri demir perdelerin içinde küçük milletleri dev endüstri ve propaganda şartları altında hızla kaynatıp eritecek ve yutacaklar mıdır? Oralarda da Rusların yaptığı gibi işler, tabiatle mücadele, onu zorlama yolundan yürüyecek midir? Bâzı Çinli ve Hindli komünistler, vaktiyle Çek ve Macar Komünistlerinin yaptığı gibi, kendi usullerinin Ruslarınkinden bambaşka olacağını söylemektedirler. Fakat buna hiç inanmamalıdır. Çünkü Komünizmi benimseyen emperyalizm gibi, emperyalizme intibak ederek gerçekleşmek yolunu tutan Komünizm de vicdan mefhumunu tanımaz, her ikisi için ancak zayıfların kanını içerek büyüme ve şişme yolu mukadderdir. Ancak ekalliyetleri cebir ve zulümle olsa dahi kendi câmiasma katabilen ve eritebilen büyük insan toplulukları mes'uddur.

Asya'da istikbalin ancak 1) Rus, 2) Çin, 3) Hind dili ve kültürüne ait olacağına, kalan kavimlerin

bunlarla kaynaşmak mecburiyetinde kalacağına dair bir Rus subayının fikirlerini 1929 da basılan eserimde nakletmiştim.

Çin ve Hindde mütecaviz ve emperyalist milliyetçilerin Rusların yolu ile gitmek üzere olduğu aşikârdır. Maamafih Rusların tam mâcera mahiyetinde olan tarihte emsalsiz muazzam plânları büyük bir iflâsa da uğrayabilir. Her halde bu işlerde hudutsuz gurur hâkimdir ve kudretlerini muhakkak ki, i'zam ediyor ve karşılarındakileri, bilhassa boyunduruklarında bulundurdukları milletlerin mevcudiyetini küçümsüyorlar.

Sovyetlerin siyasetinin Türkistan'daki tecellîsi bunun büyük bir şahididir.

[Dergi, 1. yıl (Ocak-Mart 1955) No. 1]

«SOSYALİZM» PERDESİ ALTINDA ÇALIŞAN SOLCULARA DAİR

1 — Türkiye'de sermaye ve işçi teşkilâtı çok yeni olduğundan ve sosyal - Demokrat geleneği daha meydana gelmediğinden bizde Sosyalizm ile Komünizmi ayırt etmek güçtür. Bu ise geniş demagojilere yol açmaktadır. Bu, az gelişmiş memleketlerin çoğunda böyledir. Fakat sosyal adâlet mefkûresinin hakikî milliyetçilikle samimî olarak bağdaştığı ve Sosyalizm perdesi altında çalışan kızılların büyük bir kısmının dış devletlerin hizmetinde olduğu anlaşılınca durum milliyetçi sosyalizm lehine dönecek ve bu dönüş hiç de müşkül olmıyacaktır.

2 — Türkiye'de milliyetçileri birleştiren gaye, **bu memleketi bugün mevcut hudutları dahilinde kalkındırmaktır.** Fakat bu şiar Solcular için asla kâfi değildir. Solcuların, milliyet meselesine bakışlarını bunun Rusya'daki tatbikatına göre âyarlıyanları, meselâ Türk dil, kültür ve tarihini bile Türklerin ve Müslüman milletlerin karşılıkla tesirleri bakımından öğrenmeyi ve öğretmeyi istemezler. Onlara göre İslâm milletleri ve Türk kavimleri ancak son iki cihan savaşı neticesinde meydana gelen ve getirilen siyasî teşekkülleri ayrı ayrı, bunlar ezelden münferit gelmişler gibi öğrenilecek ve öğretilecektir. Asya milletleri arası durumu ve tarihini genişli-

ğine öğrenmek ancak cihan inkilâbı fikrini umde edinen büyük komünist devletlere mal ediyorlar. Meselâ Rus inkilâplarının ve kültürünün Şark milletleri üzerindeki tesirleri hususunda Moskova'da ciddlerle eser Avrupa ve Asya dillerinde neşredilir, cihan tarihine dair büyük eserler Rus inkilâplarının ve kültürünün tesirini tebarüz ettirmek üzere yazılır. Fakat meselâ Doğu Türkistan'da Urumçi'de yayınlanmakta olan bir Türkçe gazetesinin başına Atatürk'ün Ankara Dil, Tarih - Coğrafya Fakültesinin ön cepphesine rekzettirdiği «Dünyada en hakikî mürşid ilimdir» şiarı yazılmış olunca (1948) kıyâmetler kopar. Bu gibi hareketler pantürkizm ve panislâmizm diye damgalanır. Kızılların bu yoldaki israrlı ve plânlı çalışmaları şimdiye kadar gördüğümüz hızı ile devam ettirilecek olursa, Türkiye ile tarihte temasta bulunmuş ve kısmen bugün sınırdaş Türk ve İslâm kavimleri biri diğerinden kültür bakımından tamamen tecrit edilmiş olacaklardır.

Bizi, kardeş ve dindaş kavimlerden tecrit etmek yolundaki solcu çalışmalar son 20 sene zarfında o kadar genişleştirilmiştir ki dünyanın her tarafında milletlerarası münasebetlere ve bunun tarihine ait eserlerde ve ansiklopedilerde iştirak etmek isteyen her Türk aydını bunlarla karşılaşmakta ve çarpışmaktadır. Türkiye Türkçesini bünye bakımından dahi diğer Türk şivelerinden ayırmak çabaları milletimizi tarihte beraber yaşadığı milletlerden ve kavimlerden tecrit etmek plânının teferrüatından ibarettir.

[Yeni İstanbul, 8.X.1965]

HÂTIRALAR'dan

Rus uşağı olan Müslüman komünistler

Ben, Moskova ve Petrograd'da iken başkentimizde İnkılâp Komitesi ile Ruslar arasında çıkan ve nihayet reisi Yumagulov'un Moskova'ya çağırılmasını intac eden hâdiseler arasında bu Yumagulov tarafından tevkif edilen Rus uşağı «Müslüman Komünistler»in başında Şamigulov ve İsmailov isminde iki şahıs bulunmakta idi. Şamigulov'u Ruslar (yâni Samoylov'un reisliğinde bulunan Komünist Parti Merkezi) «Başkurdistan'daki Başkurt kıtaları siyasî komiseri» olarak tâyin etmişler, bu yüzden Yumagulov onları tevkif ettirmişti. Ben gelince onları hapisten çıkardım. Bunlar hakkında Sovyet neşriyatında «Validov'un şahsî düşmanları» diye yazıyorlardı. Halbuki benim onlarla hiç bir şahsî hesabım olmamıştır. Her ikisi de karyerlerini «Rus'lardan çok rusçu» görünmek suretiyle sağlamak istediklerinden her türlü millî otonomi hareketine düşman kesilmişler ve bu hareketleri bastırmak için bütün gayretleriyle çalışmışlar, bizi idam etmeğe ve bize karşı suikast tertibine teşvik etmişlerdir. Hapisten çıkarılınca ben bunların her ikisini de evime çağırıp hasbihalde bulundum:

Sual — Siz kendinizi «sol Komünist» sayıyorsunuz. Acaba herhangi bir içtimaî ve iktisadî program maddesinde biz size nisbeten daha sağda ve da-

ha muhafazakâr bir vaziyette miyiz? Bunlar hangi maddelerdir?

Cevap — Biz içtimaî ve iktisadî meselelerde sizi kendimize nisbetle muhafazakâr saymıyoruz, biz sizden ancak millî meselelerde ayrılıyoruz.

Sual — Bu farklar nelerdir? Bu farkların sağlık veya sollukla ne münasebeti var?

Cevap — Biz herhangi bir otonomiye muhalifiz. Bunları proletarya birliği bakımından zararlı buluyoruz.

Sual — Yâni Rus ve Tatar proletaryasının birliği bakımından muzır buluyorsunuz. Otonomi olunca bu milletlere mensup proletarya milliyet bakımından birbirinden ayrılmış olacaklar, öyle mi?

Cevap — Evet.

Sual — Parti âzaları dinsiz oldukları için din farkının hükmü yoktur, madem ki Tatar proletaryasının Rus'larla bir olmasını istiyorsunuz, o halde neden kendinizi Müslüman tesmiye ediyorsunuz? Doğrudan doğruya Rus teşkilâtında çalışsanız daha iyi olmaz mı?

Cevap — Parti bizi nereye tâyin ederse biz orada çalışırız.

Sual — O halde siz bizim aramızda Rus emperyalizminin mümessilleri sıfatiyle bulunuyorsunuz. En iyisi Moskova'ya gidiniz, orada çalışınız, sizin otonomiye muhalefetinizin sağlık ve sollukla münasebeti yoktur. Aramızda fark şudur: Siz Rus yoldaşlarımıza, bize nisbeten daha sadıksınız, doğrusu onların uşaklarısınız.

[«**Hâtıralar**», s. 300 - 301]

Lenin'le görüşmeler

1918 sonlarında, bir gün Lenin, beni çağırdı. Meğer ki Hindistan ahrarmdan Muhander Partol isminde birisinin yazıları hakkında konuşacakmış. Bu zat da Güney ve Ortaasya meselelerini gayrimüslim Hint'liler bakımından tahlil ederek, Sovyetlerin bu sahada neler yapmaları gerektiğini yazmış. Bu yazıdan bana Trotsky de bahsetti. Bunlar, yâni Hindlilerden Muhander Partol ve arkadaşları İngiliz boyunduruğundan kurtulma hareketlerinde Hindularla İslâmlarm birlikte hareket etmeleri yolunda âzâmî gayret sarfediyorlardı. Lenin'le görüşmeden bir iki ay önce bu zat beni Moskova'daki Başkurdistan mümessilliğinde arayıp bulmuş ve bir çok mesele üzerinde konuşmuştu. Ben de ona ve diğer Hindlilere Hindistan kurtuluşunda Hindû ve Müslüman birliği lâzım olduğu gibi, Sovyetlerin Ortaasya İslâmlarınm siyasî haklarını tanımaları yolunda tavsiyed bulunarak bunu Hindistan azadlık hareketi bakımından ehemmiyetine dikkatlerini çekmelerini teklif etmiştim. Muhander Partol'un uzun yazısında bizzat şu mesele üzerinde durulmuştu: O, Türkistan'da bir Hind Yuva'sı kurulmasını da teklif etmişti. Yazısında benim ismim de geçiyordu.

Lenin'in bu Orta ve Güney Asya meselelerine dair bir iki raporu bana okumam için vermesinin sebebinin,, gelecekte bu işten nasıl istifade edebileceğini öğrenmek olduğunu düşünüyordum. Konuşurken Lenin'e dedim ki: Afgan'lılar Quetta'dan Kandahar üzerinden Rus hududundaki Kuşka'ya kadar demiryolu yapmak imtiyazım İngilizlere vereceklermiş. Bunda Rusya bakımından mahzur yok mu? Her halde Afganistan'ın bu demiryolunun geçeceği

mıntakaları, siyasî ve kültürel bakımdan İngiliz ve Hind tesirine girecek, dedim. Lenin irticalen ve tereddütsüz «Girse ne olacak, onlar, oraya kapitalizmi sokacaklar, fakat bu yolla Afganistan'da demiryolu proletaryası vücude gelecektir. Proletarya da nasıl olsa bizim olacak, kapitalistler kendileri lokomotiflerine kömür taşımazlar» dedi. Lenin'in bu kadar realist ve optimist olması çok hoşuma gitti. Aynı görüşmemizde Lenin beni imtihan edercesine Marksizme ait neşriyatı ne derece takibetmiş olduğuma dair sorular sordu. Ben de ona Ulyanov isminde birisinin geçen 19 uncu yüzyıl ortalarında Kazan vilâyeti Rus olmıyan kavimlerin ve Çuvaş'ların etnografyasına ait neşrettiği bir eseri gösterdim. Bu eserden, bu müellifin Tatarca, Çuvaşça bildiği anlaşılıyordu. Ben, Lenin'den, bu müellif Ulyanov yoksa sizin akrabanız mı? Yoksa sizin aslınızda Tatarlık veya Çuvaşlık mı var? diye sordum. Lenin de kendisinin menşei meselesi ile hiç megul olmadığını ve kitabın müellifini araştıracağını, çünkü kendi neslinden bir zatın böyle ilmî eser neşretmiş olduğunu hiç işitmediğini söyledi.

Çok samimî ve tatlı geçen bu sohbetlerimizde Lenin benim ne gibi ilmî mevzularla, bilhassa etnografya ile meşgul olduğumu öğrenmiş oldu. «Ben maalesef bu mevzularla hiç meşgul olmadım, beni ancak iktisadî meseleler ilgilendirdi» dedi. Cumhuriyetimizin mukadderatına ait meseleleri ortaya attım. «Bu hususta Kalenin ve Rykov idaresinde kurulan Kırgız - Başkurt Komisyonunda istişarelerimiz olacak, orada halledersiniz» dedi. Kendi fikrini söylemekten kaçındı. Kararları müsbet olsaydı söylerdi. Evvelce öyle yapıyordu. Demek lehimizde değil, diye düşündüm. Uzun süren bu muhasebeden

üzülerek ayrıldım. Kapıdan çıkarken «Partiye girerseniz iyi edersiniz, sizinle parti çerçevesi içinde çalışmayı isterdim» dedi. Ben onun «isterdim» (jelal bı) cümlesinde samimiyet var mı? diye düşündüm. Her halde o, bugün benimle çeşitli mevzular üzerinde tekellüfsüz konuştu. Ben Lenin'in «Akına karşı» adlı maruf eserinin, keza «Materyalizm ve Empereo Kritzm» ismiyle daha 1909 da Ilyin imzasiyle neşrettiği eserinin bâzı noktaları hakkında izahat istedim. Bu son eseri hakkında, «Onu ne zaman okudunuz?» dedi. 1915 de Ufa'da okuduğumu söyledim. «Demek Çar zamanında bu nevi eserlerin yasak ve gizli olduğu zaman okudunuz?» dedi. Ilyin'in ben olduğumu biliyor muydunuz? dedi. Ben «Tsurupa söylemişti» dedim. En yakın arkadaşlarından Tsurupa'yı daha 1915 de tanımış olmam dikkatini çekti. «Yoksa siz partiye girmişmiydiniz?» dedi. Ben de «Hayır, yalnız Tsurupa'yı tanırım, o bana itimad ederdi, böyle yasak neşriyatı verirdi» dedim. Lenin «Bu kitap şimdi epeyi eskimiştir; bununla beraber bu kitap sizin dine bakışınızı değiştirmemiştir, sanırım» dedi. Ben de «Hayır bence cihan sosyal inkılâbı yolunda çalışmak için, kâinatın tesadüf eseri olduğuna inanmak şart olmasa gerek, ben kâinatın bir şuur mahsulü olduğuna kaniim» dedim. Lenin, «Bizim bir çok eski arkadaşlarımız bu fikirdedir, bu, parti âzası olmaya mâni değildir. Samimî konuşmalarınız hoşuma gidiyor» dedi.

[«**Hâtıralar**» s. 284 - 285]

Lenin'in milliyet ve sömürgecilik meselelerine dair tezleri üzerinde münakaşa

Cenup cephesinden dönüşümden birkaç gün

sonra Lenin'in sekreteri telefon ederek «Vladimir İl'yiç sizinle görüşmek istiyor» dedi. Tâyin ettikleri saatte gittim. Lenin'in yanında madam Stasova vardı. Lenin o günlerde Moskova'da toplanmakta olan «Kominternin II. Kongresi» için «Milliyet ve sömürgecilik meselelerine ait tezler» hazırladığını, buna dair mütalâamı acele istediğini, bunu yazılı olarak vermemi ve cevabımı okuyunca ayrıca konuşacağını söyledi. Lenin'in külliyatında neşrolunmuş olan bu tezler oniki maddeden ibaretti. Biz bu tezleri Türkistanlı arkadaşlarımla birlikte okuduk. Ben bunların bâzı yerlerini, bilhassa 5, 11 ve 12 nci maddelerini tâdil ederek bir iki maddeye ilâveler yaptım. Burada «küçük burjuva», tâbirinin vazıh bir şekilde tâyinini, müstemlekeler ve kapitalizm kaldırıldıktan sonra da sömürgeci millet proletaryasının «rehberliği» «yardım» şeklinde devam edeceğini anlatan ibarelerin tâdilini istedim. İki gün sonra fikirlerimi müstakil bir tez şeklinde yazıp verdim.

Lenin bundan evvelki görüşmemizde birçok kâğıtlar vermişti, onlar da milliyet ve sömürgecilik meseleleriyle ilgili imiş. Onları da tetkik ettim. On iki maddelik projesine benim hatırım için o «nabroski» yâni «taslaklar» kelimesini ilâve etti. Sonra yazılarımı madde madde okuyup münakaşa etti. Fakat fikirlerimizi kabule yanaşmadı. Müstemlekelerde ancak Rus proletaryası mümessillerine itimat edeceklerini, biz de yalnız onların «rehberliği» ne karşı göstereceğimiz itaat ve sadakatimizin derecesine göre itimat edileceğini ve bu itimatsızlığın sosyalizmin eski Rusya hududuna münhasır kaldığı zamana has olmayıp cihanda sosyalizm tahakkuk ettikten sonra dahi şark müstemleke milletlerini Avrupalı (İngiliz, Fransız, Belçika vesaire) metropol

amelesinin «rehberliği» altında bulundurmak istediklerini ve bütün bunları Lenin'in kendi fikri olduğunu, umumiyetle şark milletlerinde sosyalizmi yerleştirmek yolunda şarklı işçiye itimat edilmediğini üstü kapalı sözlerle bizzat Lenin'in kendi ağzından işitmiş oldum.

[«**Hâtıralar**», s. 327 - 328]

Başkurdistan başkentinde Moskova misafirleri

İsterlitamak'a geldiğimizde Başkurdistan hükûmeti ile başında Lenin'in en yakın arkadaşlarından Sergeev-Artium, Preobrajinski ve Samoylov'un bulunduğu «Başkurt Komünist Partisi» arasında çekişmeler hâd safhasında bulunuyordu. Ben gerçi Komünist Merkez Komitesi tarafından bu partiye âza olarak kabul olunmuştum, fakat bunu bildiren bir kâğıt ve «Parti âzalık belgesi» bana verilmemişti. Ben resmen Komünistlerin parti toplantılarına iştirâk etmedim. Yalnız Moskova'nın İsterlitamak'taki mümessilleri beni resmen komünist sayıyorlardı. Bu cihetten benimle istişare etmekten çekinmiyorlardı. Yumagulov eskiden parti âzası olduğundan, hareketini takbih eden Komünist Parti Merkez Komitesi onu Moskova'ya çağırmıştı. Samoylov neşrettiği o zamana ait hâtıralarında «Biz Başkurt liderleri arasında en olgun ve akıllısının Validov olduğunu bilirdik, onun Yumagulov hareketlerine iç münasebeti ne olursa olsun, onları açıkça tasvip etmez, diye inanıyorduk, fakat yanıldık. O gelir gelmez Yumagulov'un hareketlerinin yerinde olduğunu söyledi. Başkurdistan Komünist Partisinin İkinci Kongresini toplamağa müsaade etmedi ve Yuma-

gulov tarafından tevkif edilen komünistleri toptan serbest bırakmadı». Bu doğrudur. Preobrajinski iyi nişancı ve avcı idi. Benim hakkımda da avcıdır diye duymuş. Bir gün beraber ava gidelim, dedi. Sırası gelmedi. Fakat bir gün yemeğe çağırmıştım. Yakın arkadaşım Tahir İmekoğlu bunun ne fazileti var, neye çağırırsın, dedi. Polit Büro âzası ve sekreterlerindendir. Ondan öğrenilecek bir çok şeyler var, dedim. Ama içme dedi. Gerçekten Preobranjinski Bolşevik kodamanları arasında Buharin kadar münevver ve zeki birisi idi. Her sözünden bir Sovyet düşmanlığı arayan çekistlerden değildi. Arkadaşı Buharin ve Krestinski ile birlikte «Komünizm Alfabesi» kitabını yazdılar. Yemeğe ismini unuttuğum bir arkadaşı ile geldi. Hemen Marks'la Bakunin arasındaki çekişmeler yalnız ideolojiye mi, rekabete mi, yoksa karşılıklı adavete mi dayanıyordu sorusunu ortaya koydum. Çok etraflı ve temelli olarak izah etti. Kendi mezhebinin tarihini çok iyi ve exakt biliyordu. Arada bir de Lenin'in «Materyalizm ve Empereo - Kritizm» ismindeki eserinin bâzı noktalarına itiraz etmiştim. «Siz bunları yoksa Çernov'un kitabında mı okudunuz?» dedi. Ben «Hayır kendi fikrim» deyince, «Öyleyse bu itirazlarınız mühim. Siz onları Lenin'in kendisine yazın yahut söyleyin. O gençliğinde yazdığı bu kitabında bâzan saçmalamış. Fakat bu hususlarda münakaşadan hoşlanır» dedi. Daha birçok meseleler konuştuk. Yanındaki arkadaşı hemen içkiye başladı. Arka arkaya atıyordu. Bana da kendisini takip eylememi israrla teklif ediyordu ve skambil attı. Ben de yirmi yaşımdanberi hiç kumar oynamadığım, içkide de sarhoş olmaktan hiç hoşlanmadığımı söyledim. Preobrajinski, sarhoş olmayınca içki neye yarar, dedi. Ben de bu

gibi hususlarda vasiyetlerine değer verdiğim bir üstadım var, fakat bin yıl önce yaşamış dedim. Şimdiki Hiyva'dan çıkmış matematisyen El biruni dedim. Ne demiş dedi, ben de: Akıllı adam ancak ruhunu tatmin eder ve ebedî kalan işlerden lezzet alır; gafil insanlar ise sarhoşlukla kumar arasında evrilip çevrilmekten başka bir şeyden haz almazlar demiş dedim. Matematisyen olup ne yapmış dedi, ben de: Ekvatorda arz küresinin kaç bin kilometrelik bir çevre teşkil ettiğini ilk defa tesbit eden bir dâhidir, onu Edward Sachau'dan öğrenebilirsiniz, dedim. Ömer Hayyam'dan sordu. O da büyük bir matematisyendi dedim.

Preobrajinski ateizme candan bağlanmış birisi idi. Komünist Alfabesinde buna bütün ilimlerin ana kaynağı nazariyle baktığını ifade etmişti. Bir gün bu mevzu üzerinde konuşurken bütün bu metafizik iddialar hakkında bu kadar kat'î sözler söylemek câiz midir, yoldaş Preobrajinski siz doğrusu bir papaz olmalıydınız, komünizm yoluna yanlış girmişsiniz, demiştim. Bunu sonradan arkadaşları Lenin'e hikâye etmişler. O da Validov bunu iyi keşfetmiş, demiş. Preobrajinski gerçekten bir kültürlü adamdı. Mayıs ayında Moskova'da görüştüğümüzde «El-Biruni'den ne haber?» dedi. Ona ait söylediklerim hatırında kalmış imiş. Vaktim olsaydı ben onun hayatını öğrenirdim, böylelerine bayılırım dedi. Belki o arada Sachau'm yazılarına da göz atmıştır.

Bir aralık Artium'u da yemeğe çağırmıştım. O tam mânasiyle bir çekistti. Şimdi Ukrayna'da, Ural'da ve Sibirya'da birkaç sanayi sahasına ismini vermiş olan bu zat cihan komünizminin müfrit nazariyecilerinden ve tatbikatçılarından biri idi. Komünizmin çabuk tahakkukuna engel olan eski neslin

toptan imhasına taraftardı. On bin münevveri birkaç günde yok etsek ne zararı var, yeni nesli komünizm ruhunda yetiştiririz. Komünizm ruhunda yetişecek nesli biz kuluçkalardaki civcivler gibi yetiştiririz, diyordu. O aslında Ukrayna'lı idi. Fakat Ukrayna milliyetçiliğinden nefret ederdi. Ona göre Rus dili tekmil Asya'ya yayılması mukadder olan bir dildi. O müstakbel insanların Rusça ile muvazi İngilizce okuyup yazacağına kani idi. Onca bütün konuşma dilleri geçici bir hayat yaşıyorlardı.

Artium'la Çernişevski ve Plehanov'un eserleri hakkında çok konuşurdum. O, böyle konuşmalardan hoşlanırdı. Köyde ailemizin basit hayatını da öğrenmişti.O kendi mâceralarını anlatmaktan zevk duyardı. Yüksek Teknik Mektebini bitirir bitirmez Sosyalist olmuş, Lenin ile çok erken tanışmış, Paris'e, İsviçre'ye kaçmış, Ukrayna'da ve Ural'larda ameleler arasında gizli teşkilâtlarda çalışırken kaç defa yakalanıp Sibirya'ya sürülmüş, oradan Kore'ye, Çin'e ve nihayet Avustralya'ya kaçmış, oralarda sekiz sene kalıp amele arasında propaganda ve teşkilâtla uğraşmış, ihtilâl gazeteleri neşretmiş. Bu kadar seyahatlerine rağmen onun Doğu'daki bilhassa İslâm âlemindeki fikir hayatına dair hiç bir bilgisi yoktu. O, Komünizmin Güney Doğu Asya'da Budizm'le bağdaşarak cihana hâkim olacağına inanıyordu. İslâma düşmandı. Bu meseleleri 2/1/1966 da «Yeni İstanbul» gazetesinde Vietnam meselesi dolayısiyle yazmıştım. 1966 yılında Viyana'da Beynelmilel Tarih Kongresine gelen Rus âlimlerinden birisi bu yazının Moskova'da eline geçen tercümesini okuduğunu söylemişti.

Artium, ancak insan camialarının iradelerini mahvederek onları bir robot hâline getirmek, Komünizmi en kaba vasıtalarla tahakkuk ettirmek lüzumuna inanmıştı. Onca sosyalizmi tahakkuk ettirmek için küçük milletlerin dağınık iradeleri yerine büyük milletlerin emperyalist emellerini kullanmak daha pratik bir iş olacaktı. Ona göre gâye için vasıtalar tamamiyle mübahtı. Hülâsa o cihan komünizminin bir meczup misyoneri idi. Pek çok hususlarda Lenin'in bir aynası idi. Bu fikirleri o Lenin'den almıştı. Onunla konuşmak, onu konuşturmak, Lenin'in plân ve felsefelerinin künhünü öğrenmek bakımından çok mühimdi. Ben, Lenin'in, onun eserleriyle birlikte Artium gibi müritlerinden daha iyi öğrenileceğini düşünüyordum.

Bizde en çok kalan Samoylov'un komünist doktrineri olmaktan başka bir fazileti ve kendisine has fikirleri yoktu. Maamafih o, kendisinin Başkurdistan'da bulunduğu zamanı bir hâtıra şeklinde canlandıran tek Rus'tur. Bu Ruslar bana Leninizmi ve Lenin'in istikbale ait fikirlerini yakından öğrenmek için çok kıymetli kaynak olmuştur. Aralarında bir de namuslu şahsiyet olarak tanıdığım aslen Leh'li olan yaşlı Vaytsikovsky ile Siromiatnikov vardı... Bunlar Artium'dan tamamiyle ayrı ve normal insanlardı. Siromiatnikov'un da Başkurdistan'daki faaliyetine dair meraklı makaleler neşretmiş olduğunu sonradan öğrendim. Başkurdistan'da müsbet siyaset takip etmek taraftarı olan komünist Ruslar da vardı. Bunlardan biri de Mostovenko olmuştur. Bu zat da Samoylov gibi Başkurdistan'daki faaliyetlerine dair «Proletarskaya Revolutsia» dergisinde (1928) makaleler yazmıştır. Ona göre Samoylov çok taraf tutarak hareket ediyordu. Şamigulov, Tatar'ların «Kazan otoritesi» ni yaşatmak için partiye giren şovenleriyle Rusların Başkurt düşmanı olan-

larma dayanarak hareket etmiş, halbuki Komünist Parti sekreteri Krestinski gibi Mostovenko'nun kendisi de Başkurdistan'da milletleri milletlere karşı kışkırtarak tahrik siyaseti tatbikine katiyen muhalif olmuşlar. Bu zatın dediğine göre Stalin'in 1918 de geçici olarak ileri sürmüş olduğu «Tatar - Başkurt Cumhuriyeti» teşebbüslerini Samoylov sırf provokasyon maksadiyle ileri sürmüştür. Mostavenko yine diyor ki «Validov Sovyet Asyası'ndaki kavimlerle ve onların hükûmetleriyle federasyon esasında birleşerek büyük bir devlet kurmak yolunda gayret sarfederken muhakkak ki onun gözü Rusya'nın dışına dayanmaktı. O arkadaşlarına nisbeten çok geniş fikirlere mâlikti. Ezcümle uzaklardaki Türkiye ile anlaşarak hareket etmeği gözönünde bulundurmuştur. Bizim (yâni Sovyetlerin) Başkurdistan'da müstahkem mevkilere, komşu vilâyet Rus'larına ve Tatarlar arasmda Başkurt'lara muhalif unsurlara dayanmak siyasetimiz hatalı idi. Krestinski gibi Sloboy da bu fikirde idi».

Biz Başkurdistan'dan ayrıldıktan sonra Mostovenko 8/11/1920 tarihiyle komünist parti merkezine bir mufassal rapor da yazmış. Ben bu gibi makaleler yazan Mostovenko'yu şahsen gördüğümü hatırlamıyorum, fakat Vaytsyxovski bu şekilde mücadele zamanında İsterlitamak'a geldiğinde kendi Rus komünistleri ile konuşurken bu provokasyon siyasetini «namussuzluk siyaseti» (neçestnaya politica) diye adlandırmış olduğunu işitmiştim. Bu zatın boğazı delikti; konuşurken boğazına bir lâstik tıkıyordu. Herhalde bu zat ve Mostovenko Komünistlerin temiz fedâileri idiler. Artium, Preobrajinski, şimdi adı geçen Mostovenko ve Vaytsixovski ayni gâyeye inanmış olmakla beraber karakterlerinde ve taktiklerinde çok bâriz farklar bulunan insanlardı. Fakat onların gâyelerine inançlarının safiyeti ve kuvveti, emperyalist arkadaşlarının karakter ve düşüncelerinde mündemiç şeytanî hususiyetler karşısında kayboluyordu. Ayni gâyeye bağlılıkları, inkılâp namına öldürdükleri yüzbinlerce insana karşı mesuliyetlerinin çok büyük olduğunu anlamakta mutabakatlarını sağlıyordu.

[«Hâtıralar», s. 303 - 307]

Lenin'in ahlâk anlayışı

Başkurdistan meselelerini inceleyen komisyona beni de istişare için çağırıyorlardı. Mayıs'ta bu komisyon beş maddelik bir karar kabul etti. Bu da Kalinin ve Lenin'in imzaları ile Sovyet hükûmetinin kararı olarak resmen ilân olundu. Bunda ülkemiz adlî, maarif, ziraat gibi hususlarda muhtar, fakat haricî siyaset, iktisat ve maliye, posta ve telgraf ve yol işleri hususunda RSFSR'e tâbi bir ülke hukukunu haiz bir vilâyet olarak kalmıştı. Ordumuzu idare hususunda «Türkistan askerî mıntakası»na değil, «Volga askerî mıntakası»na tâbi kılındı. Komisyon âzasından Kamenev, muhtariyeti bu derece hiçe çevirmek fikrinde olmamış, o bana ülkemize Ufa şehri ile ebraber bir çok Rus mıntakalarını ilhak etmek fikri mevcut olduğunu ,fakat onun şimdilik tâlik edildiğini söyledi. Bu kararın ilânının ferdasında bir daha Lenin'i gördüm. 1919 Martında ilk mukavelemiz aramızda sözleşilmişti. Hepimiz imzalamıştık. Bunda şarklı mazlûm bir milletin hakları tam değilse bile tanınmıştı. Şimdi on dört ay geçti, onlar da havaya uçtu dedim. Lenin: «Siz neden böyle ahlâkî nazariyelerden bahsediyorsunuz? Nasıl inkılâpçısı-

nız? Nasıl böyle muahedelere saplanırsınız? Sizinle akdolunan muahede hiç kimseyi bir şeye bağlamıyan, sadece bir kâğıt parçasından ibarettir». Ben: «Biz ise insanlık münasebetlerinin işte böyle kâğıt parçalarına riayet esasına dayandığına inanıyorduk» dedim. Lenin dedi ki: «O halde yanılmışsınız. Siz bizim muhitimizde daha çok şeyler öğreneceksiniz. Ben cidden ve samimi olarak isterim ki siz bizimle tekmil Rusya ve cihan ölçüsündeki işlerde işbirliği yapasınız. Vaktiyle geçici zaruretler icabı yazılıp imzalanmış bir kâğıt üzerinde münakaşa etmek size yakışmaz. Siz görürsünüz, önümüzde daha çok mühim işler var. Bu sözlerden beni kendi mesai arkadaşları meyanında görmek istediğini ve Rusya mikyasında çalıştırmak hususundaki arzusunun samimî olabileceğini zannettim. Çıkarken bana birçok kâğıtlar verdi, «Bunları okuyun, bunlar hakkında konuşuruz, fakat fikirlerinizi yazılı olarak vermelisiniz» dedi.

Metropol Otelinde yüksek Sovyet adamları muhtelif mevzular üzerinde konuşurduk. O zamanlar, insanları ve Parti âzalarını Sovyet memurlarının arkadan takip etmek işi fazla gelişmemişti. Bir çok hususlar serbest konuşulabiliyordu. Bir arada Ukrayna Sovyet hükümeti reisi Petrovski'ye millî cumhuriyetlerin anayasa taslaklarını ve Lenin ile konuşmalarımın intibalarını anlatıyordum, şaka kabilinden sordum: «Mademki Lenin için gâye uğurunda bütün vasıtalar mübahtır, o halde kendisine bu akşam annenle nikâhlanırsan yarın Cihan inkılâbı olacaktır denilse acaba bunu yapar mı idi?» Petrovski hiç tereddütsüz dedi ki: «Elbette yapardı. Lenin bu gibi işlere ancak taktik noktasından bakar, meselâ o acaba halk arasında şayia çıkıp halkın efkârım bizden çevirmez mi diye düşünür. Yoksa bu gibi meselelere bakışı din açısından olmadığı gibi ahlâk ve gelenek ile de hudutlanmış değildir. Onda ahlâk, proletaryanın sınıf mücadelesi ihtiyaçlarına tâbi kalıyor. Biz komünistlerin birçok müttefikleri geçicidir. Bunların bir kısmı Lenin'in banknotlara sahte imza atarken ayrıldılar. Önce muahedelerin, ancak zaruret oldukları nisbette hükümleri vardır. Maamafih ben bu hususlarda Lenin kadar pervasız olamıyorum». Ben: «Lenin enternasyonalistik fikrinde sonuna kadar samimî mi? Yoksa onun efkârında da Rus millî fikirlerinden bâzıları müessir mi?» Petrovski: «Lenin komünizmi cihan mikyasında tahakkuk ettirmek gâyesine doğru yürürken samimî olarak millîyet dışında (vnenatsional) dır, fakat, tarihî, coğrafî ve iktisadî mânasiyle büyük Rusya'da yaşıyan kavimlere karşı onun enternasyonalden bahsetmesi sadece bir sahtekârlıktan ibarettir. O bu hususta Velikorus'dur. O komünizmi küçük milletlere dayanmaktansa Rus ve İngiliz, Çin gibi büyük milletlere ve onların emperyalist ananelerine dayanarak tahakkuk ettirmeyi daha kısa bir yol olarak tanır». Başka birisinin bulunmadığı bir gün Petrovski ile başbaşa konuşurken ona şu suali sordum: «Grigori Andeeviç, siz yirmi beş senedenberi Partide bulunmuş, arkadaşlık etmişsiniz. Lenin Velikorus millî menfaatlarını müdafaa ediyor mu? Yoksa onun meselâ şark ülkelerinde bâzı şoven Rusları tutması sırf bir taktik midir? Neden azınlık Komünistleri için küçük burjuva tâbirini kullanıyor?» Petrovski'nin cevabı şu oldu: «Lenin Velikorus menfaatlerini Büyük Petro'dan daha geniş ölçüde müdafaa ediyor,

fakat o Velikorus milletini kapitalizmden azad etmek şartiyle büyük bir sosyalist câmiada ve diğer milletlere ülkü olacağı ümidiyle tutar, onun menafiini ona tâbi milletlere üstün görür, yâni o Velikorus'çu olmadığı halde Velikorus siyaset güder. İşte biz Ukrayna milliyetçileri de Ukrayna meselesinde Ukrayna milliyetçilerinden farklı düşündüğümüz halde Lenin'le her vakit çarpışıyoruz. Lenin Rus mahkûmu olan kavimler hakkında başka türlü düşünemez. Bu öyle bir hal ki biz bunu onun yüzüne karşı söylemekten bâzan çekiniyoruz. Lenin «Akma Karşı» adlı yazılarında küçük milletlerin sonsuz bir müdafii kesilmişti. Fakat nazariyat devri çoktan geçmiştir. Şimdi o da bir çok Velikorus arkadaşları gibi sizin gibi küçük milletlere mensup inkılâpçıları ve Parti âzalarım küçük burjuva telâkkî ediyor. Velikorus tezini kayıtsız şartsız kabul edinceye kadar onlara haklı ve haksız «küçük burjuva» lâkabı takılacaktır. Mademki umumî düşmanımız kapitalizm ve kapitalist emperyalizmdir, o halde Velikorus Komünistleri ile küçük milletlere mensup parti âzaları arasında karşılıklı aldatma devam edecektir. Bunu böyle kabul etmek ve bununla barışmak lâzım».

Lenin'in en yakın ve en samimî arkadaşlarından biri olan Petrovski'nin ağzından işittiğim bu sözleri Doğutürk menşeli arkadaşlarımdan inandıklarımdan birine söylemiştim. Zannedersem bu arkadaşım Turar Riskulov'du. O da bunu Bükey - Orda'daki komünist arkadaşlarından birisine mektupla bildirmiş. Petrovski'nin bana bu sözleri herhalde Lenin'le kendi arasında bir çekişme vâki olması dolayısiyle söylemiş olduğunu zannettim. O günlerde Türkiye'den Dr. Fuat Sabit isminde birisi gelmişti. Bu zat eski türkçülerden olduğu halde komünizme çok mütemayildi. Hattâ onun bu temayülü çok içten geliyor gibi idi. Türkiye'de tahsil eden Tatar münevverlerinden birisi belki de Astarhanlı Necip Asri Bey de bunu görmüş ve tarafımdan yazıldığını zannettiği bu mektubu da Kazakçadan Türkiye türkçesine çevirerek Dr. Fuat'a vermişti. O da Ankara'ya dönünce bu yazıyı Mustafa Kemal Paşa'ya vermiş. O zaman Rusya Türkleri ile Türkiyeliler arasında münasebetler çok canlı idi. Şöylece Moskova'da Metropol otelindeki konuşmalara ait arkadaşlarıma söylediklerimin notlar hâlinde Türkiye'ye kadar gelmiş, ilgi ile istifade edilmiş olduğunu öğrenince hayret ettim. Bana Lenin'in ahlâk prensiplerini ve Rus milliyetçiliği ile münasebetlerini en iyi anlatan bu zat Grigori Petrovski olmuştur. Tabiî ki o kendisi gibi benim de halkımız Velikorus'lardan ne çekerse çeksin Lenin'e sadık kalacağımıza inanarak bu sözleri söylemişti. Fakat onun, ben Moskova'dan ayrılıp Sovyetlere karşı harekete geçtikten sonra da hakkımdaki müsbet fikirlerini değiştirmemiş olduğunu yine onun gibi bir dostum olan Rudzutak, arkadaşım Turar Rıskulov'a söylemiştir. Lenin'in ahlâkî anlayışını ve muahedelere ne gözle baktığını 1924 Aralık ayında Berlin'de toplanan «Sol Sosyalistleri Kongresi»nde (Bunda şimdiki İtalya sol sosyalistlerinin reisi Nenni de vardır) okuduğum tebliğde anlamıştım ki, Alman ve Rus sol sosyalist neşriyatında (Znamia Bor'by No. 9—10, 1925; Klassenkampf, 14/1/1925) yayınlanmıştır. Bu kongrede ve basılan makalelerde ben «Biz Asyalılar Lenin'in değersiz saydığı bu gibi kâğıt parçalarına riayet etmeğe alışmışız, biz evvelce Lenin'in Taşkent'teki Kolesov, Orenburg'daki Zwilling'lerden ve merkezdeki Artium'lardan farklı bir şahsiyet biliyorduk.

Şimdi ise bunlarla Lenin arasında hiç bir fark olmadığı tahakkuk etti» demişimdir. Başkurdistan'da Komünist Paartisine yazılan bâzı münevverler bu 19 Mayıs kararı dolayısiyle Partiden istifa etmişler, Samoylov sebebini sorduğunda bunlar: «Muahedeleri hiçe sayıp 19 Mayıs kararını çıkaran Partiye âza olamam» demişler ve bunu Samovlov eserinde zikretmiştir.

[«**Hâtıralar**», s. 319 - 323]

Tip olarak Feyzullah ve Molla Bekcan

Ben bir tarihçi sıfatiyle kendimi Horezm ve Buhara aydınlarının 1920'de kurdukları millî cumhuriyetleri, en iyi günlerinde görmüş olmakla bahtiyar sayıyorum. Halk nazarında itibarları vardı; onlardan birşeyler umuyorlardı. Her ikisi ipek kumaşlar üzerine bastırarak paralar çıkarmışlardı. Hanların altınlarını Ruslar götürmüştü, hazineler boştu. Böyle olduğu halde bu kumaş paralarının Kerenski ve Sovyet paralarından farklı olan sâbit kıymetleri vardı. Fakat orada da muahharen, bugün Türkiye'de görmekte olduğumuz gibi solculukta bir necat yolu bulmak ümidi vardı. Rus'un her istediğini yapmak, ve bunu yapanlarla dostluk münasebetinde bulunarak Sovyetlere yanaşmak, zihniyet itibariyle aynı olan rakip zümreleri ezmek için en kısa yol sayılıyordu. Bunlardan Feyzullah Hoca ve arkadaşları çok zengin milyonerlerdi. Ruslar, kendisini yine milyoner olan rakiplerine tercih ettiklerini gösteriyorlardı. Bunda aldandığını görerek vicdan azabı çeken Feyzullah, birçok aziz arkadaşlarının başını yedikten sonra asıldı.

Hiyva'da bu tip aydınların biri Molla Bekcan'dı. O, fakir bir idealist muallimdi. Her ne sol ise, ondan hoşlanırdı. Rusça bilmediğinden RKP'deki Rus solcularının kimler olduğunu ve fikirlerini bilmiyordu. 1918 yaz aylarında Orenburg'da, bizim hükûmetle konuşmaya gelmişti. Yol bulabilirse, buradan Moskova'ya gidecekti. Kendisini bir «Enternasyonalist» olarak göstermekten çekinmiyordu ve bu sâyede de Moskova'da muvaffak olacağına inanıyordu. Bütün maksadı Hiyva Hanlığını yıkmak ve Sovyetlerin yardımiyle Genç Hiyvalılarla Sovyetlerin bir müşterek hükûmetini kurmaktı. Bizim, Sovyet rejiminin ülkelerimize tatbik edilemiyeceğini halka bildirerek neşrettiğimiz I. numaralı ferman'ı, «Prikaz number I» ona okuttum. İşte Sovyetlerle işbirliği yaptpıktan sonra dönüp gelen milliyetçi Başkurt komünisti Salah Atanagolov buradadır diye onunla konuşturdum. Sonra dedi ki «Ne olacak, siz bu rejime inanmıyorsunuz. Bir defa Hiyva'da tecrûbe edelim. Orasının şartları başkadır. Ben bir edebiyat ve tarih muallimiyim. Sovyetler devrinde de yapacağım iş budur». Ben dedim ki «Sovyetlere göre millî bir Türk tarih ve edebiyatı yoktur. Onlar ancak bizim büyük milletimizin en parlak devri olarak Rus işgali devrini anlatacaklar. Size siyasî meydanlarda işte yegâne necat yolunuz Sovyetlerdir diye nutuklar söyletecekler; sonra onları kalbinde milliyetçilik var diye öldürüp çöplüğe atacaklardır. Hiyva Hanı İsfendiyar Han'ı, yerinden atıp Rus karışmıyan bir millî aydınlar hükûmeti kurabilirseniz pekâlâ. Fakat Sovyet yardımıyla değil». Ona Moskova'ya gitmek imkânı olmadı; ihtimal benim sözüm tesir etmiştir, geri döndü. Bu defa 1920 senesi sonunda Hiyva'dan ayrılmamdan üç gün önce, Cumhurreisi sarayının iç odalarında, üç kişi arasın-

da çok samimî konuşmalar oldu. Hoca Niyaz, Rusların bu cumhuriyeti çok yaşatmıyacaklarına kani idi. Molla Bekcan da Rusların istediği solculukların hepsini kabul edip, cumhuriyetin ömrünü uzatabileceğini zannediyordu. Ben de ona: «Rus olmayanlardan istenen solculuk, asıl Rus solculuğundan farklıdır. Rus sol komünistleri sosyal reformlarda en pervasız olan müfritlerdir. Gayrırus olan sol - komünistlerden istenen solculuk ise Rus mahkûmu milletleri yutarak en kısa zamanda Rusları nüfus, iktisat ve kültür sahasında dünyaya tamamiyle hâkim bir kudret hâline getirmek yolundaki idealleri kat'î olarak benimsemek; bunu her solcu gayrırus aydınına kendi idesi olarak kabul ettirmek ve kendi milletine ise bunu böyle kabul ederek millî fikirleri temelinden yok edip ancak ekmeği ide yaptırmaktır. Solcu isen kendi milletinin eninde sonunda din ve kültür itibariyle Rus olacağına inanacaksın» dedim. Hoca Niyaz Bekcan'ın solculuğundan da hayır gelmiyecek olunca ne yapalım? dedi. Ben de «Ruslar ancak silâhla karşı koyma kudretinizin hâlâ mevcut olduğunu görünceye kadar sizi adam sayarlar. Özbeklerinizden Han Cüneyd'in kıtalarına katılanları bu işten men etmeyin. Bazı gençleriniz Han Cüneyd gibi çöl yoluyla İran'a gidip gelmeye oradan Horezm'in sesini dünyaya işittirmeğe çalışmalıdırlar. Biz bu yoldayız; Molla Bekcan dostum da bu yolu tutsun. Ondan başka da Maarif Vekilliği yapacak adamlarımız var. Ruslar Türkistan isyanı hareketlerine karşı geniş mikyasta uçak ve telsiz tatbik edecekler. Karakum'da mukabil hareketin yaşaması için çalışmalısınız. Yapacağınız yegâne iş, mücadeleyi memleket içinde ve dışında yaşatılacak bir şekle sokmak, buna eleman hazırlamaktır» dedim.

Rusya Hiyva hükûmetini dağıttıktan sonra Molla Bekcan'a «Sen solcu idin, gel beraber çalışalım» dememişler. Hapishanelerde dövülmüş ve çok işkenceler görmüş, sonra da idam etmişler. Kırım'ın maruf yazar ve şâiri Şevki Bektöre, Türkistan ve Sibirya hapishane ve kamplarını çok zaman boyladıktan sonra kurtulup İstanbul'a gelebilmiştir. O ve diğer bir arkadaşı hapishanelerde bu genç Hiyva «sol - sosyalistlerini» bu cümleden Molla Bekcan'ı görmüşler. Bu zat bizim Hiyva'daki görüşmelerimizi anlatır, «dış memleketlere çıkıp Türkistan ihtilâli arzusunda faydalı olmadığım anlatıp hep ağlamış.

[«**Hâtıralar**», s. 370 - 371]

Lenin'e yazdığım mektup

«Pek muhterem Vladimir Ilyiç,

Hastalığınız dolayısiyle bu mektup size okutulmamış ve işittirilmemiş olabilir, fakat ben onun suretlerini başka bâzı arkadaşlarıma göndermiş olduğumdan artık tarihe girmiş bir vesikadır. Yoldaş Stalin, Yoldaş Rutzutak vasıtası ile benim tekrar partiye dönebileceğimi, yâni TSK'ya 1920 Bakû'dan yazdığım mektupla bildirmiş olduğum Moskova aleyhindeki teşebbüslerimi, isyan hareketlerine katıldığımı işitmemişe geleceklermiş. Fakat 20 Mart 1919 tarihiyle sizin, Stalin'i benim ve arkadaşlarımızın imzalariyle neşrolunan muahede ondört ay sonra 19 Mayıs 1920 tarihi ile yalnız sizin ve Stalin'in imzalarınızla öteki muahedeyi fesh eden fermanınız önünde kim size inanıp gelebilir? Bu son ve tek taraflı fermanınızı size bizzat protesto ettiğim vakit 20 Mart 1919 muahedesini «kâğıt parçası» (klaçok bumagi) diye vasıflandırmıştınız. Halbuki bu mua-

hedede Başkurdistan'ın ayrı ordusu olacağı, bunun Sovyet Başkumandanlığına vasıtasız tâbi olacağı ilân edilmişti. Şimdi 19/5/1920 fermanınızla Başkurt ordusunu bu haklardan mahrum ederek, Volga ötesi kolordusuna tâbi kılıp ayrı kıtalara takdimini de ona bırakmışsınız. Nitekim öyle de oldu ve bugün Başkurt ordusu fiilen yoktur. Bir de aynı fermanda «Ufa Vilâyetini Başkurdistan'a ilhak» şeklinde aldatıcı tâbirle ifade ettiğiniz hâdise «Başkurdistan'ı Ufa Vilâyetine ilhak» demek idi. O halde Sovyet hükûmetinin «Rusya Müslümanlarına 20/11/1917 tarihiyle «isterlerse Rusya'dan ayrılmaya kadar (do otdelenya ot Rossiyi) istiklâl hakkı da 20 Mayıs 1920 tarihli fermanınızla temelinden yok edilmiştir. Bundan sonra Güney - doğu Rusya'da Başkurt, Kazak ve Türkistanlıların mağlûp edilmesiyle ve benim yarınki tarihten itibaren Sovyet Rusya'dan ayrılmamla Güney - Doğu Rusya İslâmları tarihinde yeni bir devir açılmaktadır: Bu da, İslâmların hak ve hukuklarını Rusya'nın iç mücadeleleri ile hal etme tecrübeleri yerine, beynelmilel mücadeleler safhasına geçmiş olmasıdır. Benim işim bu dâvaların tarihini ve mahiyetini dünyaya tanıtmak olacaktır. Artık bizim ezilmemizin sınırları ancak Velikorus milletinin keyfi ile tesbit edilebilir.

Velikorus milleti şimdi yalnız içtimâî ve iktisadî değil, kültür sahasında da kendi mahkûmu olan kavim ve milletlere karşı takip edeceği siyasetini kesin olarak tesbit etmiş bulunmaktadır. Geçen sene kurduğunuz «Şark Üniversitesi» bu siyaset fiiline işliyen bir merkezî mahiyetini taşır. TSK çevresinde Velikoruslardan müteşekkil bir şark işleri mütehassısları belirmiştir. TSK Sovyet tebaası şark milletlerinden bâzı zevatı getirip, onları kendi yanındaki «şark mütehassısları» na gereken materyalı hazırlayıp vermekle vazifelendirilmiştir. Bâzı kitap ve broşürler de neşrettiler. Fakat onlara yaptırılan mevzular ancak Velikoruslarınız tarafından verilmekte, bu gayri Rus aydınlar kendi ülkeleri için tertip edilen «anayasa» ların bâzı maddeleri üzerinde müzakerelere alınmamaktadırlar.

Şark Üniversitesinin ve TSK Şark işleri mütehassıslarının bu gün meşgul oldukları büyük iş, ayrı kavimlerin mahallî telâffuzlarıdır. Bu işin prensiplerini tesbitte de gayrırus komünistlerin ancak istişarî rolleri varmış. Şark Üniversitesi mensupları tarafından çıkarılmakta olan «Kızıl Şark» (Rus harfleri ile «Gızıl Şarg») dergisinin son sayısında Dağistanlı Ömer Aliyev isminde birisi tarafından Şimalî Kafkasya Türk dilleri için Rus (Cyril) Alfabesi alınırsa bunun sonu hristiyanlık olacağı, bu yüzden onlar içinde Azerbaycan'da tatbik edilecek olan Lâtin Alfabesi almak gerektiği, fakat bu alfabe ve edebî dil meselelerinin Ruslar tarafından değil ancak millî siyasî hürriyet esasına kurulmuş muhtar ülkelerin muhtar hükûmetleri yardımiyle yerli bilginler tarafından yapılmaları şarttır denilmiş imiş. Bu gibi yazılar ve Azerbaycanlıların Türk - Müslüman kavimlerinin komünist aydınlarını «Kızıl Şark» Dergisi ve tek edebî dil etrafında toplamak istemeleri Velikorus bilginlerini sinirlendirmekte imiş. Özbek ve Kazak aydınlarının da hazır bulunduğu bir musahabede Lâtin esasında tek alfabe tezini müdafaa eden Azerbaycanlı Şahtahtinski ve Celâl Guliyev'e cevap veren Prof. Polivanov ve diğer Ruslar Lâtin alfabesini kabul olunsa dahi sonunda yerini Cyril'a terk edeceğine sayısı kırka yaklaşan Türk lehçelerinden herbiri için ayrı alfabe yapıla-

cağını söylemişler. Şahtahtinski de gâyelerinin istikrarlı bir edebî dili yaşatmamak olduğunu ifade etmiştir. Artık anlaşılmıştır ki siz Velikorus arkadaşlar hangi bir milletin dili ve imlâsı ile uğraşmaya başladınız mı tam Rus oluncaya kadar o milletin yakasını bırakmıyacaksınız. «Akma Karşı» vesaire eserlerinizde milletlerin hakları ideâl bir şekilde ellerine verileceğine dair sözlerinizle şimdiki siyasetiniz arasındaki ayrılığı görürken şaşmamak kabil olmuyor. 1919 yazın biz ordumuzun tensiki işiyle Saranski'de bulunurken gönderdiğiniz mümessiliniz Yoldaş Zaretski, bize mahkûm milletlerin istiklâlleri, onlarm millî hükûmetlerini millî ordular kurmakla sağlama bağlamak meselelerini, tarihte ilk defa olarak ancak Sovyet hükûmetlerinin müsbet bir şekilde halletmekte olduğunu bir ay zarfında kaç konferans vererek halkımıza anlatmaya çalışmıştı. Ben de «Pravda» da bu telkinlere uygun bir yazı neşretmiştim. Ondan bugüne kadar 4 sene bile geçmedi siyasetlerinizin tamamiyle aksi istikamette gelişeceği tahakkuk etti. RKP belki milletleri kurtaracağına dair sözlerini bundan sonra da Asya ve Afrika'nın Rusya'dan uzak ülkelerinde söylemeye devam edebilir. Fakat gerçek şudur ki, Gregori Safarov gibi hakikat-sever insanların Türkistan'a gidip Çar'm burada sürdüğü sömürgecilik siyasetini teşrih edip makaleler neşretmesine karşı sinirlenen Velikorus'larmız yerli komünistlerden de küçük milletleri balinalara yem olan balıklar diye tavsif edenlerden, hattâ bunu kendi akideleri imiş gibi söylemekten hoşlanırlar. Yoldaş Artium bizde iken yerli komünistlerimizden bâzılarına müstakil ülkeler olarak yaşayacaklarına inandığını söylediği Çin ve Hindistan'dan başka bütün Önasya'da Sovyet (Rus)

kültürünün rakipsiz hâkim olacağını anlatmış ve buna engel olmak isteyen mahallî dil ve kültürler üzerinde durmaya değmez, bu dillerden ancak komünizmi yayma işinde faydalanılır demiştir. Bu ve emsali sözler başka yerlerde de tekrarlanmış. Fakat onlar yalnız Rusya hududunda kalmamıştır. Hiç şüphe yoktur ki bu böyle gidecektir ve neticede kendi iradelerine sahip olarak yaşamak isteyen fakat mahkûmunuz kalan her milletin bir numaralı düşmanı Sovyet Rusya olacaktır.

Size bu hususu «Sömürgecilik ve milletler meselesi» mevzuuna dair tezlerinizi beraberce tetkik ettiğimiz zaman biraz söylemiştim. Sonra bu tezlerinizi «kommunistiçeskki İnternetional» da (N. 11) bir daha okudum. Siz proletarya diktatoryası dünya çapında tahakkuk ettikten sonra dahi «geri kalmış milletlere o ülkelerde sosyalist rejimini tesis etmekte (orada hâkim milletler de dahil olduğu halde) «ileri gelen (peredovoy) milletlerin» aktiv yardımlarda bulunmaları şart olduğunu ileri sürdünüz. Bu ise Hindistan'da İngiliz ,Türkistan'da Rus, Afrika'da Fransa ve Belçika amele teşkilâtının bu ülkelerde kolonyal siyasetlerini idame ettirmeleri demektir. 1915 senesinde Ufa'da sizin arkadaşlarınızla konuştuklarımda kuracağınız sosyalist rejiminde, insanların iradelerini yok etmek esasında bir terör rejimi vücuda getirebileceği hiçbir zaman bahis konusu olmamıştır. Şimdi ne oldu? İnkilâplarm gâyesi bu mu idi? Size Profsoyuzlar (Sendikalar) münakaşasında bu suali tevcih ederken Piatakov haklı idi. O inkilâpları alın teri ve kan dökerek yaşatmış olan amele teşkilâtının iradesini elinden almayınız dediler. Roza Lüksemburg dahi, sosyalizm emperyalist anane-lerin esiri olan büyük milletleri emellerine hizmet

eden yolu tutarsa ondan hayır olmayacağını söylemiş. Rusya'da sosyalizm emperyalist ananelerinin esiri derekesine inmemiş olsaydı onun mahkûm milletler için alfabe ve konuşma lehçelerinden uydurulacak yeni edebî diller meseleleriyle ne gibi alış-verişi olabilirdi?... Sağ olursanız belki yapılan hatâların tâmirini bizzat kendiniz yapardınız.

20 Şubat 1923, A. Z. Validov

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Cihan Siyasetine Dair

ASYANIN MUKADDERATI

Garpte bu son senelerde, bilhassa İkinci Cihan Harbinden sonra Asya'nın ve Asyalı milletlerin mukadderatı (geleceği) hakkında birçok eserler ortaya çıktı. Bunlarda bu mevzu siyaset, iktisat, din ve kültür bakımından ele alınmaktadır. Asyanın hayatını öğrenmeğe tahsis edilen dergilerden başka İngiliz ve Amerikalılarda «Orta Şark», «Uzak Doğu» ve «Güney Doğu Asya» ünvanlariyle, Ruslarda «Rusya dışı Şarkın tarihi», «En yakın tarih» ve «Bugünkü» ünvanlariyle her sene, yahut birkaç senede bir yenilenerek neşredilmekte olan cildlerde incelenen bu mevzua, Fransız ve Almanlarda mütehassısların işbirliğiyle neşredilen «Documentations», «Asya Tarihi», «İslâm Milletleri Tarihi», «Uzakdoğu Tarihi» ve saire isimler altında toplu eserlerde de temas edilmektedir. Bu gibi neşriyatın biz Türklerde birer enstitü dergisinde muntazaman ayrı ayrı ve toplu olarak tenkit edilmesi, ara sıra toplantılarda konuşma ve müzakere mevzuu yapılması gerekir.

Bu yayınlarda söylenen fikirler çeşitlidir ve hemen söyliyeyim ki, çoğu geçici hâdiseleri değişik surette değerlendirmeğe dayanır. Kore harbi zamanında çıkan eserlerde, bilhassa, Zischka'nın 1950'de çıkan «Asya, bu yeni dünyanın ümitleri» ünvaniyle neşredilen mükemmel eserinde bu kıtada garp düşmanlığının ve neutralizmin daima hâkim kalacağı kanaati izhar edilmiştir. Meşhur Amerikalı muhar-

rir Walter Lippman Kore'ye girdik ama, bundan nasıl çıkarız, demokrasi namına yardım etmek mecburiyetinde kalacağımız her ülkede garp düşmanlığı mevcut olduğundan vaziyetimiz böyle olacaktır, demiş ve Asyalılara yardımı aynı zamanda büyük bir endişe kaynağı olarak tasvir etmişti. İsviçreli muharrir Fred Poeppig ise «Asya - Avrupa Cihan muvazenesi» mevzuuna dair yazılarında (1952) meselenin felsefesine dalmış, gûya Poona'da Hind felsefesi kongresinde Allah'sız din ve dinsiz ahlâk prensibi ileri sürüldüğünden Asyanın komünizme felsefî bakımdan yakınlığı tahakkuk etmiş, bir Tibet Lamasının İkinci Cihan Harbi arefesinde bu harbi önden haber verirken bunun ancak çok müthiş olacak Üçüncü Cihan Harbinin mukaddemesi olacağına dair kehanetini nakletmiş; o sene Holanda'da yuvarlak masa kongresine giden Endonezyalılarla konuşarak, gelecek (yâni üçüncü) cihan harbinin kapitalizmle bolşevizmin, Allahlı ve Allahsız, din ile dinsizliğin bir tarafta Garpliler, diğer tarafta komünistlerle Asyalılar olduğu halde amansız savaşı şeklinde cereyan edeceği, hakikî insan ile hakikî hürriyetin o harp neticesinde ortaya çıkacağı ve bu yeni hür insanın kudretiyle medeniyetin yeni hamleler yaparak gelişeceği hakkında kehanetlerde bulunmuştur. Bu mütalâaların mesnedi Budist Asya olduğundan netice de o muhite münhasır kalmak icap ederdi, fakat Poepping fikirlerini tekmil Asya, belki de tekmil beşeriyete genişletmiştir.

Asyanın mukadderatına ait diğer eserlerde gûya Budist Çinin hayatını öğrenmek esasında Mao - Tse - Tung'un bir Asya Tito'su olacağına ve Asyalı neutralistlerin bu «Şark Titosu» etrafında birleşeceğine, İslâm âleminde de Tito, Mao - Tse - Tung he-

yulâlarının yükselmekte olduğuna, bu yolla Asyanın cihan muvazenesinde bir üçüncü kuvvet teşkil edeceğine ve dünyaya belki de bu «Titolar» çevresinde birleşen neutralistlerin düzen vereceğine dair mütalâalar yazıldı. Kendisi Londra Üniversitesinde şark dilleri okutan değerli bir profesör dostumun Belçika'da ilmî kariyerini yapmakta olan karısının habilitasyon tezi olarak Gandi ve Nehru'yu almış olmasını 1954 senesinde Londra'da bulunduğum sırada gururla anlattığını hiç unutmam.

Bu nevi mütalâaların geçici hâdiselerin tesiriyle ortaya çıktığı veya o hâdiseler perdesi altında mahsus ortaya çıkarıldığı az sonra anlaşıldı. Kızıl Çin, bugün dahi birçok insanların Çin'in cihan muvacehesinde Sovyetlerden ayrı bir kıymet olduğuna inanmakta israr eylemelerine rağmen, umumiyetle anlaşılmıştır ki, Kızıl Çin bugün Moskova'nın şark şartlarına uydurulmuş bir ifratçı doğu peykidir; nasıl ki öte yanda onun Garp şartlarına uydurulmuş ve daha mutedil düzen vaadiyle vazifelendirilmiş Batı peykleri vardır. Bunları Ukranyalı Prof. Martus geçen sene Amerikalıların Rusya'yı tetkik kongresinde Deccal'ın hıristiyan Apokriflerinde tavsif olunan iki cephesine benzetmişti. Hülâsa bugünkü Kızıl Çin'in cihan muvazenesinde müessir olabilecek bir istiklâli ve komünizmin esas meselelerinde Rusya'dan farkı yoktur. Kızıl Çin, Moskova ile birlikte Tibet ve ihtimal ki Şarkî Pakistan üzerinden Hint Denizine inmek emellerinde olduğu gibi, Afrika'da meselâ Cezayir meselesinde Garbe karşı pervasız bir siyaset tatbikinde Moskova tarafından kullanılan bir maşa işini görmektedir. Pekin'le Mosko-

va arasında menfaat tezadı çok büyüktür, her ikisi ayni derecede haris emperyalist olduklarından bu tezat gün geçtikçe artacak ve bir gün büyük ve müthiş çarpışmalara müncer olacaktır; fakat hür dünya kuvvetli oldukça bu ihtilâflar bir aile kavgası mahiyetini muhafaza edecektir, bunda hayale kapılmak, Rus - Çin menfaat çarpışmaları ihtimaline dayanarak tek taraflı bir siyasî plân kurmak basiretsizlik olur. Kızıl Çin'in Rusya'ya, onun Sibirya'da genişlettiği sanayie bağlılığı gün geçtikçe artmaktadır. Çin hızla inkişaf etmekte olduğundan onun yine ayni hızla artan büyük ihtiyaçlarını kendisinin ilerletmekte olduğu sanayii hiçbir türlü karşılayamıyor. Çin ve Rusya arasında siyasî bağlar gibi iktisadî ve kültürel bağlar da gün geçtikçe artmaktadır, bu da Ruslara kendi kültürlerini tekmil Asya mikyasında yaymak emellerini takviye eder mahiyette görünmekte ve onları türlü emellere sevketmektedir. Halbuki diğer taraftan hür Asya'daki gelişmeler Asya milletlerini garp âlemine yaklaştıran bir istikamet almaktadır. 1945'tenberi değişik siyaset kullanan Japonya, nihayet bütün solcu tertip ve nümayişlere rağmen bu ülkenin umumî siyasetini yeni Başvekilleri Hayato İkedo bundan dört gün evvel şu şekilde tesbit etmiştir: «Komünist dünya ile siyasetimizi âyarlamak için hür dünya milletleri safında kuvvetli duruma geçmeliyiz, komünistlerle ancak kuvvetli olmak şartiyle yanyana yaşayabiliriz.» Bu hakikati Türkiye daha 1920 senesinde anlamıştı.

Bütün tarihte pasifcilikle imtiyaz eden Hintliler İkinci Cihan Harbi zamanında dünyanın aldığı siyasî inkişaflar neticesinde hemen hemen bedavadan istiklâl kesbetmelerini Gandi'nin tahta kılıç siyasetinin neticesi olduğuna kani idiler. Hattâ bu taktiğin dünyanın diğer kısımlarında da tatbik edilmesi gerektiği hakkında Kirişna Memnon ağzı ile Birleşmiş Milletler muhitinde alenen propagandada bulunuyorlardı. 1958 senesi başlarında Hindistan Cumhurreisi yardımcısı meşhur filosof Rathakrişnan, Columbia Üniversitesinde kendisine verdirilen bir konferansta bu propagandanın ilmî kisvelere bürünen bir şeklini dinlemiş ve birçok ciddî insanları kandırabileceklerine hayret etmiştim. Amerika'da «Gandi ve Onun Hayatı ve Felsefesi», «Nehru ve Onun Hayatı» gibi ünvanlar taşıyan ciltlerin çok satıldığını gördüm, bu eserlerde bu iki zat âdeta Asya'nın peygamberleri belki bütün insaniyetin kurtarıcıları gibi tavsif edilmişlerdir. Şimdi hür dünyanın karikatürcülüğünde alay mevzuu olan Nehru bir taraftan Moskova'nın yumuşak eliyle okşandığı halde, diğer taraftan Pekin'de kırbaçlanınca memleketinde 13 milyon Hintliden Moskova tipi bir komünist devleti kuran vatandaşlarından ancak kat'î hareketlerle kurtulmuş olduğunu görmekten çok memnundur. Nehru bundan sonra da kuvvet muvazenesine dayanmak ihtiyacını daha fazla duyacaktır.

Endonezya ve Malaya'da vaziyet, Tito ile dostluk siyaseti tatbik etmek isteyen Ahmet Sukarno'yu Kızıl Çin'e karşı çok ciddî tedbirler almağa sevketmektedir. Sukarno'nun Moskova'yı ve bâzı Sovyet Asya mıntakalarını ziyaret etmiş olan arkadaşlarından bâzıları Rus mahkûmu Müslümanları kurtarmak fikrini dünyaya yaymayı gâye edinmişlerdir. Bunlardan «Türkistan'ı Kurtarma Komitesi» ni teşkil eden, bu yolda neşriyatlar yapan, Türkistan rehberlerine Türkistan haritası basılmış bayraklar

gönderenler iç siyaset meselelerinde Sukarno'dan ayrılmışlarsa da geçen kış Dr. Sukarno ile birlikte memleketimizi ziyaret eden bir münevver Endonezya'lı bana Dolmabahçe Sarayındaki ziyafette şu sözleri söylemişti: «Türkistan'ı kurtarmak fikri yalnız bu gün siyasî sebeplerle junglere çekilen Türkistan meselesini Cezayir meselesi gibi milletlerarası mesele yapmaktır. Bunu belki Türkiye'de yapmak güç olur, fakat bizde kolaydır. Bizim bütün sempatimiz Rus mahkûmu olan Asyalıların istiklâllerini kesbetmeleridir». Asya'da şimdi garpte olduğu gibi, hür dünya ve Kızıl istibdat dünyası tezadı gün geçtikçe kuvvetini arttırmaktadır. 4 Aralık 1959'da Asya'nın hürriyet ve Kızıl istibdat sahaları sıfatiyle iki kısma ayrılmış olduğunu ve hür Asya'nın mütecaviz Kızıl Çin'in tehdidine mâruz kaldığını yazan İsviçre'nin Die Weltwoche gazetesi müteakip yazılarında Moskova - Pekin mihveri tehdidi ve onun tek bir kuvvet sıfatiyle Asya'yı atlıyarak Afrika işlerine müdahale eylemesi karşısında hür Asya'nın daha fazla ürkeceğini ve birleşeceğini yazmaktadır.

Demek Asya da tıpkı Avrupa'daki iktisadî şartlara tâbi kalmaktadır. Onun cihan siyasî hayatında mevkiini tâyin eden âmil, asırlardanberi içinde yaşadığı dinî, içtimaî ve medenî şartlar olmaktan çok, cihanı idare eden iktisadî şartlar ve ona bağlı siyasî münasebetlerdir. Bu halde 1945'te İkinci Cihan Harbini müteakip Asya'da müstakil devletler kurulması hâdisesinden sonra birçok âlim ve mütefekkirleri kendisine celbeden Asya'nın mukadderatı» mevzuuna dair fikirler bu 15 sene zarfında neşrolunan eserlerde mütemadiyen değişmiştir. Değişmiyen bir hakikat varsa o da Londra'da Stevens Beynelmilel Münasebetler Enstitüsünde A. Toynbee'nin halefi olan Oksford profesörü Barraclougt'm yakında neşrettiği «Değişen Dünyada Tarih» nam eserinde tebarüz ettirilmiştir. O da: Avrupalı efsanevî mümtaz insanın tarihe karışmış olması ve Asya'lının yaradıcı kudretinin hâkim vaziyete geçmesidir. Fakat Avrupalılara karşı ırkî düşmanlık Afrika'ya geçince Asya'da Japonya'nın tuttuğu yol, Kızıl istibdada karşı hür dünya ile sıkı işbirliği yolu üstünlük kazanmağa başlıyor. Bu yüzden Arapların Birleşmiş Milletler Meclisinde Sovyetler lehine yahut bitaraf rey vermeleri İsrail meselesi yüzünden hâsıl olan dargınlık neticesi ve bir öfke sıfatiyle bir müddet daha devam edebilir. Barroclougt'ın kanaatine göre Avrupalının mümtaz insan telâkkî olunması artık tarihe karışmış ise de Asya'da Avrupalı ile hür ve serbest bir insan sıfatiyle işbirliği prensibi hâkim olacaktır.

Asya'nın mukadderatına ait son olarak neşrolunan eserler ümit vericidir. Eski pesimizm ve dehşet tasvirleri ortadan kalkmakta ve istikbal için bâzı pozitiv fikirler ve çıkar yollar gösterilmektedir. Bunların bâzılarında ileri sürülen fikirler benim 1928'de tamamlanıp Mısır'da ve İstanbul'da yayınlanan «Bugünkü Türkistan ve Yakın Tarihi» kitabımda söylediklerime uyduğundan bunları okumaktan haz duyarım. Benim bu eserde mufassalan anlattıklarım şunlardı: Asya bilhassa Ortaasya meseleleri ırklar arası mücadeleler ile değil iktisadî inkişafın doğuracağı mecburiyetlerle halledilecektir. Bu da fikrimce iki yoldan işleyerek Ortaasya'da bir açık kapı devrini açacaktır. Bunlardan biri: Kara ve hava yollarının inkişafının doğuracağı ve genişleteceği iktisadî münasebetler yolu; diğeri: Asya'nın, bilhassa Ortaasya'nın nüfusça kesif olmayan

yerlerini doldurmanın yalnız Slâvların inhisarında bırakılmak vaziyetinden kurtulup bu işte yerlilerle birlikte İran ve Hint kolonistlerinin müstakbel Türkistan'ın iskân işlerine iştiraki yoludur. Çok geniş olan Asya'da Avrupa milletlerinden farklı olarak kapıları geniş açmak ve bu yolla ırkî münasebetlerde de bir muvazene bulmak zarureti vardır. Bu bakımdan Ortaasya'da Türklerin inkişafı, onların Türkiye ile kankardeşliği ve kültür birliği artık komşu İran ve Hint milletlerini rahatsız etmiyecektir. Çünkü Hazar Denizi'nin cenup ve şimalinde hâsıl olan İran ve Rus nüfus kesafetini bir emrivâki olarak kabul etmiyen bir Türk bugün mevcut olmadığından bu komşularımız için bir siyasî panturanizmden bahsedip durmak zaten bir beyhude zahmetti.

Asya'nın iktisadî cepheden tetkikinde bilhassa iki müellifin eseri dikkati çekmektedir. Bunlardan biri zikri geçen Anton Zitschka'nm eseridir. Bu zat Rus Asya'sını, Sibirya ve Ural'ı ele almış ve bu sahalara ait araştırmaları, bilhassa Rus eserlerini gözden geçirmiş. İran'ın, Hindistan'ın, Güneydoğu ve Uzakdoğu ülkelerinin iktisadî vaziyetini, garpli ve yerli (başlıca ingilizce) neşriyattan öğrenmiştir. Bu eser Asya'da petrol, maden işletme ve demir sanayii hususlarını ilk defa olarak bir arada toplu olarak gözümüzün önüne sermektedir. İkinci eser İngilizlerin Hindistan valiiumumîsi yardımcısı Sir Olaf Caroe'ın atomun keşfdinen sonra Asya'da kuvvet dalgaları (Wells of Power) mevzuu üzerine Zitsihka ile aynı senede (1950) neşrettiği kitabıdır. Olaf Caroe benim «Bugünkü Türkistan ve Yakın Tarihi» kitabımı daha neşrolunmıyan ingilizce tercümesinden okuyup bundan, kendisinin 1953'te çıkan diğer bir eserinde (Sovyet İmparatorluğu ve Ortaasya

Türklüğü) geniş mikyasta istifade etmiştir. Wels of Power'in da atomun keşfi ile hâsıl olan vaziyeti Asya'nın iktisadî hayatına ait İslâm ve Çin kaynaklarında mevcut malûmatı muasır araştırmalarla elde edilen malûmatla bir araya getirmiş ve dünyada kuvvet dalgalarının vücuda getireceği sahaları bir bir tesbit etmeğe çalışmıştır. Ortaasya'da kuvvet kaynaklarının, bilhassa Fergane ve Kaşgâr mıntıkalarında, temerküz etmiş olması dolayısiyle müstakbel Asya'nın iktisadî hayatında Tiyanşan Pamir sahasının birinci mevkii ihraz edeceğine kanidir.

Asya'nın iktisadî imkânlarına ait diğer eser de Birlşemiş Milletlerin Asya ve Güney Asya İktisadî Birliği Kara ve Havayolları Komitesinin 1959 Kasım ayında Bangkok ve Delhi'de ve aynı sene Aralık ayında Karaçi'de toplanan Çalışma Grupu (Vorking Group) tarafından neşrolunan rapor ve haritalardır. Bilhassa Pakistanlı ve Hindistanlı mühendislerin katıldığı bu Grup'un âzaları dahi Sir Olaf Caroe gibi mevzuu bu sahalarda büyük ticaret yollarının tarihî tekâmülü ile muvazene olarak ele almışlardır. Artık tatbikat sahasına geçmekte, İran, Pakistan ve Hindistan'daki mahallî plânları geriye bırakmakta olan yeni geniş plânlara Avrupa'dan Saygon'a kadar uzanan bir «Beynelmilel Asya Hayvay'ı bahis mevzuudur. Bu yol İstanbul, Ankara ve Tebriz'den Tahran'a geçecek, burada ikiye ayrılarak cenubî kolu Kaşan, Yezd, Düzdap ve Lahor üzerinden Delhi'ye gelecek; şimalî kolu da Nişapur, Meşhed, Kâbil ve Ravelpendi üzerinden gene Delhi'ye gelecek, burada birleşen bu büyük otomobil yolu Bangkok üzerinden Vietnam'da Saygon'a gelecektir. Bu yol İstanbul'dan Saygon'a 13.000 kilometre kat edecektir. Çok geniş ve çok mükemmel olacağı

plânlaştırılan bu yol tekmil Asya'yı bilhassa Cento memleketlerini birbirine sıkı bağlayacaktır. Yol üzerinde binlerce otel, motel, şehir, kasaba, ticaret merkezleri kurulacaktır. Zaten hava ve demir yolları da bu otomobil hayvayleri ile muvazi olarak çalışacaktır.

Asya'nın güney kısımları bu şekilde inkişaf ederken Ankara - Tebriz üzerinde Tahran'a gelecek olan demiryolu, Hazar Denizinin güney - doğu köşesinde Benderşah'a gelmiş olan demiryolu ile birleşerek ve Taşkent - Alma-ata - Çögeçek - Urumçı üzerinden işliyecek Pekin'e ve Altaylar üzerinden Sibirya'ya işlemekte olan büyük demiryolları ile birleşmek için bugün İran'daki Benderşah ile Türkmenistan'daki demiryolu istasyonu Bala - İşim arasında kalan 280 km. açıklığın kapanmasına Ruslar tarafından sırf siyasî ve iktisadî tekelcilik mülâhazaları ile yolverilmemesi göze çarpacaktır. Burada ayni Güney Asya'da olduğu gibi Tahran'dan Gürcan üzerinden Merv, Buhara, Fergane, Kaşgâr ve Kansu üzerinden meşhur Sven Hedin'in plânlarını kurduğu Ortaasya «İpek yolu», yâni Ortaasya'dan Uzakdoğu'ya geçecek beynelmilel hayvay'in yapılması icap edecektir. Fakat Ortaasya'da iskân işini ancak Slâvların inhisarı altında tutmak istiyen Rus, burada da Benderşah ile Bala - İşim arasındaki 280 kilometrelik bir saha gibi bir açık bırakmak istiyecek, yâni Ortaasya'dan Uzakdoğu'ya geçecek beynelmilel hayvayin bu mıntakada birleşmesine, bu yol üzerinde Asyalıların oteller, kasaba ve ticaret merkezleri kurarak ülkeleri canlandırmasına engel olacaklardır.

Şimalî Asya'da demir, oto ve hava yolları bugün Sibirya üzerinden Vladivostok'a ve daha ötelerine işlemektedir. Bu büyük yoldan Samara - Taşkent, Altaylarda Novosibirsk'den Tiyanşan dağlarına ve Alma-ata'ya; Altay'lardan, Mançurya'dan yine Pekin'e bağlıyan yollar mevcuttu; bu sene Baykal sahasını Dış Moğolistan'ın başkenti Ulan Batur (Ürge) üzerinden, İç Moğolistan yoluyla Pekin'e bağlıyan yeni demiryolu hattı açıldı. Aynı şekilde Cenubî Asya demir ve otomobil yolundan da şimale Ortaasya mıntakalarına doğru uzanan kollar açılacaktır. Bütün bu şimalde Sibirya'dan ve cenupta İran, Pakistan ve Afganistan'dan şimale doğru uzanan kollar ancak Rusların siyasî mülâhazalarla vücuda getirdikleri ve getirecekleri engeller yüzünden inkişaf etmiyecektir. Fakat bu demirperdeler de Kudüs Şerifi İsrail ile Ürdün arasında ikiye ayıran duvarlar ve telörgüler gibi sun'î hailler olacak ve insaniyet bunları ergeç yıkmak mecburiyetinde kalacaktır.

Memleketimizden geçecek büyük beynelmilel hayvay ihtimal Ankara'dan sonra 2 numaralı devlet otomobil yolu ile İran'a girip, Hazar Denizini cenuptan kuşattığı gibi, meselâ Erzurum şarkında Horasan kavşağında 2 numaralı hattan ayrılarak Kars - Tiflis ve Asterhan üzerinden geçerek aynı Hazar Denizini şimalden kuşatır ve ihtimal Sırderya havzasında Farabî'nin vatanı olan Arıs (Farab) mıntakasında, demiryollarının birleştiği yerlerde birleşir. Bunları bugün bir hayâl gibi telâkki edenler olabilir, fakat Rus Asya milletlerinin can damarlarının faaliyete geçmesine ne zamana kadar mâni olabilir? Bu gayri tabiî hâle evvelâ Rusların kendi aralarında razı olmıyan insanlar vardır. Fakat memleketimizde komünizm propagandası yasak olmasına rağmen Rus sevgisine tutulmuş öyle şahsiyetlere

rastlanır ki, meselâ bunlardan bugün artık hayatta olmıyan birisi benim 1940 senesinde çıkan bir yazımda Türkiye'den gelecek demir ve otomobil yollarının Hazar Denizini cenuptan ve şimalden kuşatacağına dair sözlerimi hemen hayal mahsulü ve panturanizm hülyaları diye damgalamaya kalkışmış ve Ortaasya ile Küçük Asya irtibat yolları kurulacağına dair sözlerimi Rusya'nın dahilî işlerine karışmak gibi tavsif etmişti. Onca Rusya'da yaşıyan kim varsa bunların hepsi Rustu, orada Türklüğün mevcudiyetinden bahsetmek bir cürümdü. Ben buna cevabımda yollardan bahsetmenin panturanizmle ilgisinden bahsetmenin sadece bir provokasyon olduğunu, yazımda bu mevzua ancak iktisadî bir mesele olarak temas etmiş olduğumu, Hazar Denizinin cenup ve şimalinden geçecek büyük yollardan bahseden zatın Lenin'in yakın arkadaşı ve Rusya İlimler Akademisi başkanı mühendis Krijijanovski olduğunu söyleyince muhatabım olan zat tatmin edilmiş oldu. Bu zat Kafkasya'yı Acem Körfezi ile bağlıyacak yollardan bir Rus sıfatiyle bahsetmekle beraber, Asya'nın müstakbel irtibat yollarından ve büyük enerji kaynaklarından bir insan olarak bahsedebilmiştir. Zannederim bir gün Rusların kendilerinde dahi Krijijanovski tipinde insanlar, Slâvların Çinlilerle birlikte dünyaya hâkim olmaları peşinde koşmaktansa Asya milletlerinin Rus ve Çin boyunduruğu haricinde kalarak birbirleriyle serbest rabıtalar tesis eylemelerine yol vermenin daha mâkul bir iş olacağını düşünen insanlar çoğalacaktır.

Her halde Şimalî Asya'da Ruslar tarafından yaşatılan büyük yollarla muvazi olarak Asya'nın cenubundan geçen beynelmilel kara ve hava yolları

neticede Asya'nın ortasında eski ipek yolları da modern bir şekilde yeniden faaliyete geçecektir. Bu meselenin İran'da, Pakistan ve Hindistan'da uyandırdığı akisler dikkate şâyandır. Asya'nın mukadderatı meselelerinin emperyalist ve haris müstevlilerin inhisarından çıkıp bir gün tamamiyle yerli ihtiyaçları tatmin etmek üzere yerli kavimlerin ellerine geçeceği muhakkaktır. Gelişmemiş milletlere yardımın istikbali şüphesiz ki büyüktür. Kızıl Rus ve Çin'in dışında kalan Asya, artık garbe karşı Rusya ile değil, kendi menafiimi korumak ve kendi refahını temin etmek maksadiyle hür milletlere bağlanacaktır. Bu bakımdan CENTO ve SEATO birlikleri tam hayat ihtiyaçları neticesinde doğmuş teşekküllerdir. Zamanımızda dünya pek çabuk değişiyor. Fransızların bundan çeyrek asır evvel Cezayir ve Tunus'a olan nazarları nasıl değişti. Bunu gözlerimizle görmekteyiz. Asya'da beynelmilel irtibat yollarının inkişafı ve Kızıl Rus ve Çin'in buna engel olmak yolundaki çırpınmaları bugün dünyayı pek yakından ilgilendirmektedir. Bundan hayırlı neticeler beklemek yerinde olur.

Benim bu musahabede anlatmak istediğim ikinci bir mesele Asya'nın mukadderatı ile ilgili ilmî mevzuların Üniversitelerimizde tedrisi ve bu sahalarda araştırmaların teşkilâtlandırılması, garpli âlimlerle bu hususta işbirliği kurulması meselesi idi. Vaktin darlığı dolayısiyle bu meselenin teferrüatına giremiyeceğim. Yalnız demeliyim ki İstanbul Üniversitesinde Umumî Türk Tarihi derslerini Umumî Türk ve Asya Tarihi dersleri şeklinde ifrağ etmişiz ve bunun enstitüsünü vücude getirmek için de çoktan teşebbüse girişmişizdir. Gerçi bu iş bir çok engellerle karşılaşmaktadır. Fakat Kore savaş-

larına iştirâkimizden sonra, bizde Asya meselelerine karşı alâka genişlemiştir. Edebiyat Fakültesinde Çin dili lektörü Celâleddin Van Sin Şang geçen sene Çin'e ait verdiği konferanslarında Asya meselelerine karşı ilginin kendisinin 1932'de Üniversitemizi ikmal ettiği gündenberi hayallere sığmayacak derecede genişlediğini gazetelerimizde dış siyasî icmalleri o zamanda görmek mümkün olmadığını canlı misallerle anlattı.

Fikrimce Türkiye Üniveısitelerinde Türk Tarihi bir taraftan Türkiye tarihini, Mısır, Şimalî Afrika ve Akdeniz sahaları dahil Yakmşark, Orta ve Şarkî Avrupa ile birlikte öğrenmeyi üzerine alması gereken «Türkiye ve Ortaşark Tarihi Enstitüsü»; diğer taraftan Umumî Türk tarihini Uzakdoğu, Cenubî ve Şimalî Asya ve Rusya ile birlikte öğrenmekle tavzif edilen «Umumî Türk ve Asya Tarihi Enstitüsü» tarafından öğrenilmelidir. Çünkü tarihimiz o kadar dal-budaklı olmuştur ki onları tek bir Türk Tarihi Enstitüsü kavrayamaz. Fakat bu mesaii mutlaka Amerika ve Almanya'da olduğu gibi muâsır hayatı siklet merkezi yapmak esasında ilerletmeliyiz. Üniversitelerimizde Emevîlerin garbî Avrupa'da, Osmanlıların Ortaavrupa'da fütuhatlarının tarihi İslâmların ve Türklerin tarihte övünülecek hâdiseleri olarak tedris olunur; fakat böyle bir tedrisat Asya'nın ve Ortaşark'm muasır hayatının, tedrisat ve araştırma sahalarının kenarında bırakılmasını icap ettirmemelidir. Almanlarm meşhur hindolog Prof. Waldsmit'in idaresinde neşrettikleri «Asya Tarihi»; keza Pakistanlı âlimlerin «Hint - Pakistan'da Sulh Hareketleri» ünvaniyle neşretmekte oldukları muazzam eser hep bugünkü hayatı esas olarak ele alıp yazılmışlardır. Bizde de meselâ tedrisat ve Fakültelerimiz tarafından neşrolunan kitaplar elbette İran'da Kaşan demiryolu hattının Pakistan hududunda Düzdab hattı ile birleştirilmesi yolundaki çalışmalara Çinlilerin Tibet'i işgaline, İran'da ve Arap dünyasında petrol meselelerine, ayrı kavimlerin, meselâ Kürtlerin hareketlerine dair malûmatı ihtiva etmelidir. Komşu kavimlerin muasır hayatını gazetelerden takip eden, gidip yerinde tetkik eden talebelere bu mevzularda tezler veren enstitülerimiz bulunmalıdır. Ancak bu şartlar dahilinde bizde hayatla ilgili genç âlimler yetişebilir. Ben eserlerimin birinde tarihe nazarımı şöyle anlatmıştım: Tarih muâsır hayat meselelerini mukaddematı ile öğretmek demektir. Bu elbette Sovyetlerde olduğu gibi muasır hayatla ilgisi olmıyan tarihî hâdiseleri öğrenmenin lüzumunu inkâr etmek demek değildir. Fakat Türkler kendi tarihlerini eskide ve bugün beraberce yaşadıkları kavimlerin tarihi ile muvazi olarak öğrenmek ihtiyacındadırlar. Böyle yaparsak Asya'nın mukadderatı mevzuunu en iyi kavrıyan millet de Türkler olacaktır.

Sorular ve cevaplar

Soru (Tahsin Ünal) — Milliyet, Türkçülük, Turancılık ve ırkçılık mefhumlarının izahını Harp Okulu talebeleri her zaman benden sormaktadırlar. Bir otorite sıfatiyle bunları ve «Turan» kelimesini aydınlatabilir misiniz?

Cevap — Bunların izahı uzun sürer. Herhalde Türkiye'de milliyetçiliğin anlayışında bâzı karışıklıklar var. Bu gibi kültür mefhumları ile ilgilenen zevattan müteşekkil bir toplulukta karşı karşıya oturup münakaşa etmek faydalı olacaktır. «Turan»

kelimesinin Firdevsî'nin eserinde vesaire eserlerde ifade ettiği mâna, hakkında İslâm Ansiklopedisinde Minorski'nin yazısında bâzı şeyler öğrenilebilir ki, oynaktır. İşte Cemal Bey (Coğrafya Profesörü) bilir ki, coğrafya ilminde bir «Turan yaylası» tâbiri vardır, şimdi pek kullanılmaz. Bizim millî ismimiz «Türk» dür, diğer bâzı akraba kavimlerle birlikte «Altay» grubunu, daha diğer bâzı kavimlerle birlikte «Ural - Altay dilleri» zümresini teşkil ederiz. Her halde «Turan» daha ziyade bir edebî tâbirdir ki, efsânevî bir millî varlığı ifade eder. Bu cihetten «Turan lokantası», «Turan Oteli» denir ve şahıs ismi olarak kullanılır, fakat «Turan siyasî partisi» denilmez. Bu tâbiri bir çok âlimler bilhassa Macarlar «Ural - Altay» tâbiri yerine kullanırlar.

Soru (Zeki Sofuoğlu) — Üniversitede Umumî Türk ve Asya tarihini istediğimiz şekilde öğrenecek enstitünün kurulmasına karşı ne gibi engeller vardır? Diğer profesörler başka türlü mü düşünüyorlar?

Cevap — Fakülte arkadaşlarım hakkında bir şey söyliyemem. Ben bir fikri taşıdığım halde diğerleri başka fikir taşıyabilir.

Soru (daha başka bir dinleyici) — Ne zaman Asya'nın her tarafında, Türkiye'mizde gezdiğimiz gibi serbest gezebileceğiz. Bunun için nihaî yahut takribî bir zaman söylenebilir mi? Dış Türklere karşı ilgi göstermenin, meselâ Irak'ta olduğu gibi, Rusya'da da ora Türkleri için fena neticeler vereceğine dair iddialar doğru mudur? Ben Amerika'da tahsilde iken dahi bu mesele ile ilgileniyordum, izahınızı rica ederim.

Cevap — Asya'da demirperdenin ne zaman kalkacağını söylemek bir nâçiz profesör için imkânsızdır. Bir vakit Dullas'ın yerine Amerika Dışişleri Bakanı olması imkânından bahsedilen Paul Hofmann gibi büyük sıyasî şahsiyet buradadır, bu gibi siyasîler bâzan meselâ Kızıl Çin'i Birleşmiş Milletlere almamak, diğerleri, meselâ Bevan ve Nehru, almak fikirlerinin mucip sebeplerini anlatırken demirperdenin kalkacağı, yahut hiç te kalkmıyacağına dair kehanetlerde bulunurlar. Bizim bildiğimiz ise ancak Asya milletlerinin hürriyeti, irade serbestisini sevdikleridir, ve kimsenin dünyaya karşı devamlı olarak siz buradan geçemezsiniz, yol yapamazsınız, ticaret yapamazsınız diyemiyeceğidir. Nasılsa bir beşeriyet var, o toptan boyunduruk altına sokulamaz. Ortaasya kavimlerine karşı ilgi meselesine gelince, böyle bir ilginin onların başına veyahut bizim başımıza felâketler getireceğine dair düşüncelerin çoğu uydurmalarımızdır. Meselâ çok iyi tanıştığım merhum hattat Rakım Bey saf bir vatansever sıfatiyle bize «Siz Türk dünyasının tarihî dâvasını ortaya atarak biz Türkiye'lilerin başına felâket getireceksiniz, neme lâzım» diyordu ve bu yüzden Rusların Rusya İslâmlarını katliâma uğratacaklarını söylerdi; «Garp, Şark ve Amerika tesirleri» müellifesi gibi geniş Türk dünyası anlayışının aleyhtarları ve bunu zararlı zihniyet telâkki edenler ise bunun Amerikalılar tarafından oynanan tehlikeli bir oyun olduğunu ve Türkiye'nin asırlardır devam eden mevcudiyetine son verdirebileceğini söylerler. Hakikatte ise Türkiye Üçüncü Ahmet devrinden sonra Rusya tâbii Türkler arasında hiçbir fiilî ayaklanma propagandasında bulunmamış, «Türk Yurdu» mecmuası ve «Türk Gazetesi» açıkça posta ile gönderildiği zaman dahi bu yüzden kimsenin burnu kanatılmamıştır. Şimdi Sovyetler ise fezâda muvaffakiyetleri,

Tibet'te Dalaylama'nın sarayını, Çin'den getirdikleri hava hattı istasyonuna çevirmiş olmaları, orda oto yolları, barajlar ve elektrik şebekeleri, Asya'ya hâkim hava meydanları vücude getirmiş olmaları, zirve konferansını parçalamaları gibi işler yüzünden çok mağrurdurlar, onların Rusya mahkûmu Asya'lılara karşı siyasetleri dışarıda gösterilen sempati, antipatilerle tâyin edilmez; bu bakımdan Tito ve General Kasım'dan farklıdırlar.

Soru (Süleyman Karagülle) — Çin'in siyasetinin müstakil olmadığını söylediniz, eğer üçüncü bir Asya devleti ile birleşirse bu Kızıl Çin, Rusya'ya karşı gidebilir mi?

Cevap — Hatip bu soruyu yanlış anlayıp «Ruslar daha 1954 Cenevre konferansından beri Garplilerin kulaklarına arasıra sarı tehlikeyi fısıldıyorlarsa da bundan bir gün meselâ Amerika'nın buna inanacağını tasavvur etmek yanlış olur» demişti; konferanstan sonra soru kendisine yeniden anlatılınca: «Rusya'ya karşı meselâ Çin - Hind birliğini tasavvur etmek de ihtimal dışındadır, Hindistanın gittikçe Garba kayarak neutralizmden uzaklaşacağına inanıyorum» dedi.

Soru (Bir dinleyici) — Tarihi, muâsır hayat bakımından öğrenmekte olduğumuzu söylediniz, o halde günlük hâdiseler başta gelecek, değil mi?

27 Mayıs'tan sonraki günlerin tarihini yazarsanız ne gibi kaynaklara dayanarak yazarsınız?

Cevap — Beni yanlış anladınız, ben günlük hâdiselerin ve 27 Mayıs'dan sonraki hayatın tarihini yazmıyorum, onu Türkiye tarihinin bu devri ile meşgul zevat yazar. Ben ancak tarihi bugüne, yâni 23 Temmuz'a kadar getirmek lüzumundan bahsettim, halbuki bununla beraber Milâddan evvelki tarihimizle de meşgulüm. Hazar Denizinin cenup ve şimalinde yaşıyan kavimlerin nüfus istatistikine dair son asırda toplanan ve bugün toplanmakta olan malûmatı üniversitelerimizin enstitülerinden birisi bir araya getirip bunun sentezini yapacak olursa bununla Türk kavimleri tarihinin son yarım asırlık tarihi, keza Türklerin Asya mukadderatında oynıyacağı rolün ne olacağı meselesinin aydınlatılmasına yardım etmiş olur; tarih tetkikinde insan, bilhassa biz Türkler çok realist olmak, bugünkü vaziyeti öğrenmek geçmiş devirlerdeki vaziyeti bu gün dahi devam etmekte imiş gibi görerek hareket etmek mecburiyetindeyiz.

Soru (İsmi tesbit edilemiyen bir dinleyici) — Türk kavimlerinin Asya milletleri arasındaki mevkiini ve umumî tarihimizi serbest olarak dış memleketlerde eserler neşrederek aydınlatmanız imkânı yok mu? Demirperde gerisindeki Türkler benliklerini muhafaza edebiliyorlar mı?

Cevap — Dediğiniz tipte eserleri memleketimizde olduğu gibi dışarıda da neşretmek mümkündür. Hattâ böylesini dış memleketler de istiyorlar. Meselâ Amerika ilmî cemiyet ve akademilerinin birliği olan bir «Council of Learnes Societies» vardır. Bunun sekreteri olan Mr. Grevis 1948 de memleketimizi ziyaret ettiğinde beni böyle bir eserin telifi ile tavzif etmiş ve eserin neşrini her sene bulletinlerinde ilân etmişlerdi. Nihayet geçen 1957 senesinde ben New-York'ta iken bu eseri ancak bir cilt şeklinde 1958 senesi sonuna yetiştirmemi istediler. Ben de işi tamamlamam için eski yazıyı ve makinede yazmasını bilen yardımcı bulup vermelerini İs-

tanbul Üniversitesi Rektörlüğüne, Edebiyat Fakültesi Dekanlığına ve Maarif Vekâletine dilekçeler yazıp rica ettim. Fakat bundan bir netice çıkmadı. Ârap kavimleri resmen tanınmış memleketler teşkil ettiklerinden Birleşmiş Milletlerde dahi mevcudiyetlerini gösterir ve neşriyat yaparlar; Türkiye dışındaki Türk kavimleri boyunduruk altında olduklarından dışarıdaki neşriyatları dahi Araplarınkinden farklı olacaktır.

Demirperde gerisinde millî benliğin muhafaza edildiği şüphesizdir. Gün geçtikçe maskesini atan ruslaştırma siyaseti karşısında vaziyet başka türlü olamaz. Rus kreş ve yatılı mekteplerinde annesinden ayrı yetişen ve ana dilini bilmiyen Kazak ve Tatar gençlerinde de bu benliğin yaşadığını ve alevlenen Rus düşmanlığını geçenlerde Frankfurt ceza mahkemesinde Prof. H. Ritter'le birlikte bilirkişilik yaptığımızda görerek hayret ettik. Hayatta en çok müessir olan âmil fabrikalarda demiryolu, tayyare memurluklarında, şoförlükte kaynaşmalardır. Sovyet gazetelerinde Kazakistanlı bir şoförün Kaşgar yanında bir yolcuyu soyduğu, diğer bir gazetede pilotların koyun sürüsü yanına inip, koyun çalıp, onu başka bir yerde pişirip yediklerini ve tekrar uçtuklarına dair haberler görülmüştür. Bu kaynaşmalar neticesinde Rus kadının dahi câzibe hususunda yerli kadının karşısında muvaffakiyet elde edemediği söylenmektedir.

[**Türk Yurdu, II**, 5 Ağustos 1960]

RCD MİLLETLERİNİN KÜLTÜR ALANINDA MÜŞTEREK GAYELERİ

Burada RCD devletlerinin kültür siyasetini ele alırken bunu bugünkü dünya vaziyeti ışığında izah etmekle yetineceğiz, İran, Pakistan ve Türkiye arasında kültür münasebetlerinin tarihî tekâmül safhalarını da gözönünde bulunduracağız. Bu bakımdan bu konuya birkaç cepheden temas edeceğiz.

1 — Böyle bir müşterek kültür siyasetinin, üzerinde kurulacağı esas temel şudur, ki bu üç ülkenin beheri kendi hususî millî karakterine mâlik olmakla beraber hep ayni İslâm medenî ananelerine dayanmaktadır. İslâmiyet esasındaki bu birlik siyasî mânası ile bir Panislâmizm birliği değildir, o kendi câmiasına mensup olan ferdlerden mutlaka imanlı, «mü'min» olmayı da talep etmez. Abbasîlerin «Şarkî Hilâfet'ini, sonra Moğol ve Türk devletlerini teşkil eden bu üç ülkenin ahalisi 10-16. asırlarda bir müşterek medeniyet yaşatmışlardı. Üç ülkenin o müşterek medeniyetin mirasına dayanan muâsır promlemleri vardır. Bu konuşmamızda onları izaha çalışacağız.

Bu üç ükle milletlerinin kültürce birliği o zaman Buharî, Ebu - Hanife, Şâfî, Gazalî, Attar ve Celâleddin-i Rûmî gibi mümtaz şahsiyetleri yetiştirmiş ve yabancı kültür cereyanlarının sokulmasına muvaffakiyetle karşı koyacak derecede sağlam ve yekvücut olmuştur. X. asırdan sonra bu câmia için-

de Hristiyanlık, Budizm, Mazdeizm, Manihaizm gibi dinler hiçbir türlü yayılamadı. Halbuki XI. asırda batıda Haçlılar ve Orta Asya'da Kerait, Nayman, Karahitay ve Moğol gibi gayrimüslim devletler İslâmlar üzerinde baskı yapıp gördüler, fakat ya geri çekildiler, yahut kendileri İslâm câmiası içinde eridiler. Bugün vaziyet tam olarak değişti. Buharî, Farabî, İbn-i Sîna ve El-Birunî'nin vatanları yalnız Doğu - Avrupa'dan gelen Slâv ırkının istilâsma uğramakla kalmadı, 1954 senesi Mart ayında Rusya Komünist Partisi «Bâkir toprakları elde etme» (Mastering of virgin soils) kanunu çıkarıp şimdi 12 senedir Orta Asya'nın Kazakistan mıntakasmı Slâv ırkının Orta ve Yakın Şarkta fiilen hâkim etmek yolundaki plânlarının tahakkuk sahası merkezi hâline getirmektedirler. Bunun yanında iklimi yumuşatmak ve iskân plânlarını tahakkuk ettirmek üzere Şimal Buz Denizine akan İrtiş nehrini sun'î sedlerle Hazar Denizine akıtmak istemektedirler. Bir de Amuderya nehrinin Milâd zamanlarında şimdiki Afgan - Rus sınırlarındaki Kelif mıntakasmdan batı istikametinde Karakum çölleri içine doğru akan eski mecralarını «Karakum Kanalı» adiyle ihya etmekte ve Hazar Denizine uzatılacak olan bir muazzam kanal üzerinde kurmakta oldukları şehir ve kasabalarda «genç Rus nesli»ni yerleştirmektedir. Bu işler tam olarak tahakkuk ettiği vakit eski İslâm kültür merkezleri olan Nesa ve Merv gibi şehirler Asya'da Slâvlığı ve Komünizmi yayma merkezleri hâline getirileceklerdir. Bir de Amuderya nehrinin Afgan Türkistanındaki sol kollarına tekmil «Oxus Sistemi»ne sahip çıkmak emeliyle kendilerine mal edinmek, eski Ballı (Baktriya) ve Toharistanı da Slav - Komünizmi ve kültürünün yayılma sahası içine almak ta plânlarına dahildir. 1954 te Amerika'-lıların Almanya'da Tutzing'de topladıkları «Sovyet Araştırma Enstitüsü Kongresi»nde bu «Bâkir Toprak» plânlarını, Kür ve Aras nehir sistemlerinden de tam olarak istifade etmek tasavvurları ile birlikte ele alarak Slâv Komünizminin Yakın Şarkta yayılma plânlarının eski Balh - Herat - Tus - Nisabur - Rey - Tebriz ve Kars istikametinde ilerletilmek istendiğini ızah etmiştim. Sovyetlern müteakip faaliyetleri, plânları hakkında Tutzing'de söylediklerimin doğruluğunu isbat etmiştir.

Diğer mühim nokta Budizm'in Komünizmle bağdaşması imkânlarıdır. Devlet olarak Hindistan'-ın Komünizmle bağdaşamıyacağı malûmdur, bu onun iç ve dış siyasetinde açık görülmüştür. Fakat pasifizm, bünyelerinde esaslı surette işlemiş olduğundan Hintliler, Komünist Emperyalizmi ile mücadele etmek zorunda kalan milletlere bu işte yar olmıyacaklardır. Maamafih ben Cihan Komünizminin Hür Dünya'ya karşı en ağır savaşının Güney - Doğu Asya'da cereyan edeceğini daha 1929 da (Bugünkü Türkistan, Kahire, 1929, s. 696) tahmin etmiş olan birisi sıfatiyle Hindistan'ın bu mücadelenin cididyetini görünce tutacağı yolun İslâm âleminkinden pek farklı olmıyacağını zannederim.

Diğer taraftan Budizm'in Komünistliğe karşı intibakçılığı dikkati çekiyor. İstanbul Üniversitesi Sinolojji hocası olan Çinli Celâleddin Wang - Zin - Shan «Kızıl Çin'de İslâmiyet» mevzuuna dair 1960 ta neşrolunan eserinde İslâm düşmanı olan Budist Çinlilerin bugün komünizm kisvesi altında İslâmiyeti yok etmek için Sovyet Rusya'daki anti-İslâm mücadele metodlarını tatbik etmekte Komünist

Çin'lilerle tam işbirliği hâlinde olduklarını izah etmiştir. İslâmiyetle mücadele Müslümanları «Otonomi» ismiyle tecrid edilmiş küçük câmialar içinde ayrı bir itina ile yapılıyor; bundan kurtulmak için Müslümanlar Budist Çinli'lerle ayni mekteplerde tahsil ederek kendilerine karşı tatbik edilen «itinalı» dağıtma ve çürütme ameliyatından kaçınmak istiyorlar ve Komünist Çinli'ler yâni Rusya'da olduğu gibi İslâmiyeti ortadan kaldırma işinde asıl Müslümanların kendilerini kullanmaktadırlar. Güney Doğu Asya'da İslâmiyetin mukadderatı meselesi de bizim memleketlerimiz için endişe mevzuu olmaktadır.

Bugün bilhassa Endonezya'da İslâmiyetin kültür ananeleri itibariyle zayıf ve diğer İslâm milletleri ile râbıtaları eskidenberi gevşek olmasından Komünistler istifade etmekte ve Budist rahiplerle tam işbirliği hâlinde bulunmaktadırlar. Hindiçinî'de ve Malaya'da İslâmiyet siyasî ve askerî nüfuzunu kaybederse Endonezya'da ve Güneydoğu'da İslâmiyetin varlık mücadelesi büyük bir buhran devrine girebilecektir. Kızıl Çin ve Endonezya komünistlerinin Budistlerle bağdaşmasının arzettiği tehlike netiçe itibariyle bütün İslâm âlemi için umumî olacaktır. Bu bakımdan İngiliz Georg Kirk'in 1955 te neşrettiği «Ortaşark Tarihi» kitabmda İslâmiyet belki hiçbir dış yardımla da kurtulamıyacağı kültürel ve ruhî buhran içine düşmüştür, onun kendi iç kudretiyle (inert hulk) bir daha canlanması için nesiller hattâ asırlar gerekecektir, şeklindeki sözlerin Pakistanlı Aslam Sıddıqi'yi endişelendirmesi (A Path for Pakistan, Karacahi, 1964, p 201) çok yerindedir. Fakat vaziyet Mr. Georg Kirk'in zannettiği kadar vahim değildir. Vaziyeti kurtarma hareketine hemen geçilmeli, çâreler aranmalı ve bulunmalıdır...

Bu yollardan biri İslâm ülkeleri arasındaki râbıtaların maddî taraflarını kesin olarak tesbit etmektir.

Ortaçağ'da İslâmiyet Uzakdoğu ile Yakın Şarkı bağlıyan «İpekyolu» üzerinde yayılmakla cihanşümûl bir din olmuştu. Rus Ilimler Akademisinin reisi; İktisadiyatta Lenin'in akıl hocası olan Krjejanovjki ve İngilizlerden «Wells of Pover» kitabının müellifi olan mütefekkir Sir Olof Caroe gibi muâsır Asya'da enerji kaynakları ve muvasele yolları üzerine düşünenleri takip ederek muâsır İslâmiyetin de eskisi gibi muasır «İpekyolları» üzerinde gelişeceğini düşünebiliriz. Ben Cento'nun İstanbul - Tahran - Kerman - Karaçi demir ve oto yolu inşası plânları dolayısiyle 23/7/1960 ta Ankara'da o günlerde inkılâp yapan zevat huzurunda «Asya'nın mukadderatı» mevzuu üzerine verdiğim konferansta bu noktayı aydınlatmaya çalışmıştım. (Türk Yurdu, Ağustos 1960, 66. bu kitap, 255-274). Orada bu yolların milletlerarası demir, hava ve oto yolları şeklinde eski İpekyolunun Tahran'dan Orta Asya üzerinden Uzak-Doğu'ya doğru uzanmasına ve «muasır İpekyolu» durumunda gelişmelerine bu atom ve uzay asrında emperyalist milletlerin siyasî ve iktisadî inhisar plânlarının engel olmıyacağı da belirtilmişti. Bugün bu yolun **Tahran'dan Herat ve Balh'**a kadar uzanmasını temine çalışmalı. Yâni Aslam Sıddıqı'nın düşündüğü gibi Afganistan'ın da iltihakı ile bir «Turpaghan» m tahakkuk etmesini, sonra Balh Kabil-Lahore-Karaçi demir ve oto yolları yapılması Şarkî İslâm ülkelerinde İslâm kültürünü yeniden kudretle diriltilmesinin esas mesnedi olmak üzere candan

temennî ederiz. Bu demir ve oto yolları üzerindeki şehirlerde **İslâm kültürünü yaşatacak üniversiteler, araştırma enstitüleri,** kütüphaneler, müzeler ve kültür için çalışacak irşad propaganda cemiyetleri vücuda gelmelidir. Ortaçağ'da bu yollar üzerinde inkişaf etmiş olan şehir hayatı ve medeniyet, yalnız ticarete dayanıyordu; şimdi ise bu yolların güzergâhları Asya'nın en kudretli yeraltı ve üstü enerji kaynaklarını meydana çıkaracak, onları besliyecektir. Yeter ki bu şahrahlar üzerinde yaşıyan kavimler Güneybatı Asya'da Hicaz'da olduğu gibi parlak iktisadî istikballerine uygun bir şekilde terbiye edilerek hazırlansınlar.

2 — Ortaya atılan bu kültür münasebetleri meselesinin ikinci cephesi de işte bu terbiye işidir. Her şeyden evvel mekteplerde tarih, sanat, dil ve edebiyat tedrisi için üçlü ittifakın menfaatlerine uygun bir yol tesbit etmek gerektir. Tarih tedrisinde, RCD milletlerin müştereken geçirdikleri parlak devirler üzerinde durmak, İslâm milletleri tarihinde terakkiye mâni olan, ve aradaki ihtilâfları besliyen mezhep, kaavmiyet ve mahallicilik gibi cihetlerin menfi tesirlerini izâle etmek, Türk - İran ve Pakistan milletlerinde uyuşukluğu besliyecek fikir ve edebiyat cereyanlarını bir tarafa bırakarak, üç millete, mâzilerinde müsbet mesaiye yol açan ve istikbal için de hayır vaadeden fikir sistemleri ve üç milletin de hepsinde hürmet edilen şahsiyetler ve onların eserleri üzerinde durmak gerekecektir. Bu bakımdan meselâ Gazali, Abdullah Ansarî, Nizami, Attar ve Celâleddin-i Rumî, Abdurrahman Cami, Hüsrev Dihlevi, Alişir Nevayi ve Babür Mirza gibi parlak şahsiyetlerin eserleri, müştereken tesbit olunacak plân ve program dahilinde gelecek kültür münasebetlerinin temeli şeklini alırlar. Bu zevatın eserleri zamanın ihtiyaçlarına uymıyan tarafları kenarda bırakılarak müsbet tarafları üzerinde çalışmalar teşvik edilir. Bu müşterek kültür miraslarına dayanarak yeni muasır edebî eserler, romanlar, tiyatro eserleri, o zamanın sanatından mülhem olan muasır sanat ve sinemalar tervic edilir.

3 — Fakat İslâm medeniyeti üzerinde yapılacak bu gibi modern çalışmalar için gereken kaynaklar istifade edilebilecek bir duruma sokulmalıdır. Bu da ancak plânlı bir surette yapılırsa istenen neticeyi verebilir. RCD İslâm ülkeleri arasında kültür işbirliğinin esas mesnedi bu ülkelerin beherinde, bilhassa İstanbul'da mevcut umumî ve hususî kütüphane ve koleksiyonlarda mahfuz olan vesikalardır. Bütün bunlar dünyanın anlıyabileceği bir muâsır ilim dilinde kataloğlaştırılmamış, çoğunca hiç kataloğlaştırılmamış olduklarından ya bunlardan ancak ayrı ülkelerin bilginleri istifade etmekte yahut da hiç istifade edilememektedirler. Eğer RCD teşkilâtı, «İslâm Araştırmalarının Uluslararası Birliği»nin 1951 de İstanbul'da toplanan 22 nci ve 1964 te Delhi'de toplanan 26 ncı Beynelmilel Müsteşrikler Kongresinde kabul olunan plânları benimserse tebrike şâyan bir iş yapmış olurdu. Bunda dünyada mevcut İslâmî el yazma vesikaların, kitapların İstanbul'da kurulacak bir teşekkül tarafından İngilizce fiş merkezi kataloğu yapılması, bunda kitaplara ve vesikalara ait kaynaklar gösterilmesi ve mikrofilm mübadelesi kararlaştırılmıştı. Bu işler üç nüshada yazılıp bir nüshası Tahran'da, diğeri Karaçi'de vücuda getirilmesi gereken diğer iki merkeze gönderilmeli; ayni zamanda bu kataloğların ayrı kütüphanelere ait olanları İngilizce olarak ayrı cildler hâlinde neşredilmelidir.

4 — Resim ve sanat ta üç memleketin aydın tabakaları arasında müşterek anlaşma vasıtası olduğunu tarih göstermektedir. Türkistan'da Farsça bilen ressamlar dahi İlhanlı devri Farsça eserlerin resimleri tipinde resimler yapmışlardır. Şimdi muasır sanat eserleri ve edebiyat bizim eski kültür miraslarımıza dayatılarak vücuda getirilebilecektir. Biz meselâ 13-14. asırlarda Tebriz'de Uygur ve Çin asıllı sanatkârların Tebriz'lilerle birlikte vücuda getirdikleri eserleri ve 15. asırda Tebriz'li büyük sanatkârların Herat, Semerkand, Agra ve Bursa'da vücuda getirdikleri sanat eserlerini görmekteyiz. Londra, İstanbul ve Tahran'da muhafaza olunan minyatürlü eserlerin neşri dil bakımından farklı olmalarına rağmen yaşattıkları ruh ve zevk birliğini tekrar ihya eder. Celâleddin-i Rûmî'ye ilham veren derviş Şems-i Tebrizî'nin Kıpçak-Yazar Türklerinden olduğuna dair kayıtlar Mevlâna'nın kendi sözlerine ve bu Şems-i Tebrizî'ye nisbet edilen Türkçe şiir parçalarına uymaktadır ve önemlidir. Buna dayanarak Celâleddin-i Rûmî'nin musikili ve danslı dervişler tarikatının Sırderya havzasında XII. asırda inkişaf etmiş Yesevilikle münasebeti ileri sürülebilmektedir. Evvelce Chicagolu oryantalist Berthold Laufer'in «Sino - Iranica» ve Sir J. C. Coyajee'nin «Cult and Legends of Ancient İran and China» gibi eserlerinden öğrendiğimiz İran ve Çin'in Ortaasya üzerinden kurdukları eski kültür münasebetlerinin bilhassa sanat sahasında 11-15. asırlarda daha mükemmel bir şekilde yaşatıldığı şimdi anlaşılmıştır. İslâm milletlerinin her biri münferiden kendi malı sayarak iftihar ettikleri kültür eserlerinin çoğu müşterek temasların mahsûlüdür. İran'ın mümtaz şahsiyetlerinden müteveffa Prof. Abbas Iqbal 1948 de İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda mevcut minyatürlü eserleri ziyaret ederken ayni eserin iki nüshasında ayni mevzua dair minyatürlerden biri hayat şekillerinin tasvirlerine göre muhakkak bir İranlı, diğer biri muhakkak bir Türk sanatkârı tarafından vücuda getirildiğini müştereken tesbit ettik ve her ikimiz de Türk'ün süslediği bu eserin Farsça metnini okuyup anlıyarak yapmış olduğunu öğrendik. Bunun gibi İlhanlılar devrinde Farsça eserlere yapılan resimlerden bâzılarının Çinli veya Uygur ustalar tarafından yapılmış olduğu da tesbit edilmektedir. Mâzide milletler arasında görülen müşterek mesai mahsûllerini tesbit etmek zamanımızda ve istikbalde bu gibi mesainin gelişmesine ve dar taassubun ortadan kalkmasına yardım edecektir.

Bu bakımdan meselâ Tahran'da Gülistan Müzesinde mahfuz bulunan Baysungur Şehnamesini neşretmek plânı tahakkuk ederse, keza Hüsrev - Dihlevî'nin Heratta 1441 de Baysungur Kütüphanesinde tersim edilen (Topkapı Saray, Revan Köşkü, 866) ve yine orada (Hazine 781) Nizami Hamsasının 1449 da Hayır Hatun için yazılan ve tersim edilen nüshası ve Alişir Nevayinin Paris Millî Kütüphanesinde (N. Supplm. Turc 316, de) mahfuz minyatürlü külliyatını RCD Kültür Enstitüsünün çalışmaları neticesi sıfatiyle neşretmek büyük faydalar sağlardı. Bunun arkasından da üç RCD devletinin başkentlerinde bu ülkelerde vücuda getirilen minyatür ve resimlerin renkli fotoğraf koleksiyon veya müzelerini vücuda getirmek işi gelebilirdi.

5 — Beşinci mühim mesele dil ve alfabe meselesidir. Slav - Komünizminin komşu kavimlerinin dillerini kendi siyasî plânlarına uygun bir şekilde

parçalamak ve aynı zamanda istikrardan mahrum bir hâle getirmek istediği, bunların bu yolda hemen hemen yarım asırdanberi plânlı olarak çalıştıkları malûmdur. RCD Kültür Enstitüsünün de bu dil meselesinde üç milletin millî menfaatlerine uygun bir plân ve programı olmalıdır. Bu iş üçlü kültür münasebetlerinde mühim yer tutmalıdır. İngilizce RCD memleketlerinin müşterek dil şeklini almaktadır, fakat her üç memleketin millî dillerinin gelişmesi uğrunda çalışılmalıdır. Her ayrı memleketin dili diğer RCD memleketlerinin üniversitelerinde tedris olunmalıdır. Üç milletin millî dillerine tarihte geçirdikleri fiilî temaslar neticesinde ve müşterek dinleri olan İslâmiyet yolu ile gelen müşterek kelime ve ifadeler çok yerinde olan «lisan temizlenmesi» uğrunda feda edilmemelidir. Yeter ki kelimeler her üç milletin dilinde yayık bir şekilde benimsenmiş olsun. Pakistan milletinin VIII. asır başında Emevîler zamanında başlanan Müslüman kavimler muhaceretinden daha evvel Türk ve İran kavimlerinin Sind nehri havzasına inmeleri neticesinde diğer Hintlilerden farklı bir kültüre sahip ayrı bir millet teşkil ettiği malûmdur. Pakistan'ın «urduça» sı Hindistan'ın «Hindi» dilinden zaman geçtikçe uzaklaşacağı anlaşılmaktadır. Bu işte arapçadan başka İran ve Türk dillerinden bu urduçaya giren kelimeler, geçirilmiş olan müşterek mâzinin mahsulünü teşkil ederler. Hintliler sanskritçeden tekâmül ettirilmiş bir alfabe aldıkları halde Pakistan'lılar ve İran'lılar Arap alfabesine sadık kalmışlardır. Türklerde ise 1928 yılındanberi Lâtin alfabesi tatbik edilmektedir ve bu yazı şimdi Türkiye'de temelli olarak yerleşmiştir. Türkler bu alfabe lehinde komşu İslâm milletleri arasında propagandada bulunmak niyetinde değillerdir. Türklerin kararı kendi dillerinin icabettirdiği bir zaruretin neticesidir. Yalnız İslâm milletleri, bilhassa Türk, İran ve Pakistan dillerinde muasır teknik hayatın lâtince yazılmalarını icap ettirdiği kelime ve istilâhlar vardır. Bunun tatbikatında İngiliz ve Fransız imlâları tesir ile bugün tam bir anarşi hâkimdir. Eğer biz RCD memleketlerinde İslâmiyete ait olmak üzere bugün yapılmakta olan modern ilmî neşriyatta kullanılan yazı şekillerini birleştirerek bir müşterek sade alfabe vücuda getirecek olursak bunda fikrimce bu sahada Roma'da ve 1951 de İstanbul'da toplanan Milletlerarası Müsteşrikler Kongresinde tesbit edilen ilmî alfabeyi esas olarak almak yerinde olacaktır. Bu usûlde yazılacak istilâhları her ülkenin ayrı şive ve telâffuzlarına göre değil, yine Müsteşrikler tarafından eski Arap harfleriyle yazılan şekillerinin «transliteration»u esasında yazılması müşterek kültür mvezuları bakımından çok faydalı olur. Bu hususun bilhassa yabancı dillerde neşretmekte olduğumuz eserlerde haritalarda Lâtin harfleri ile isimlerin tesbitinde kullanılması zarurîdir... İttirad olmayınca meselâ İran'da basılan muazzam «Ferheng Coğrafya-i İran», Pakistan'da ve Türkiye'de intişar eden ansiklopedik lûgat kitaplarında üç memleketin müşterek mâzisine, kültürüne ve coğrafyasına dair isim ve istilâhların Fransız ve İngiliz yazı tarzlarının farklı tesiriyle tamamen başka başka şeylermiş gibi gösterilmesi elîm bir hâdisedir. Bilhassa buna burada anlatıldığı gibi coğrafî isimlerin askerî hattâ hava haritalarında yanlış ve farklı yazılmış olmaları bir facia teşkil etmektedir. Bu «ehemmiyetsiz şeyler» en azından bizim kültür bağlarımızın zayıflığını gösteren emârelerdir.

[«**Türk Yurdu**, Mayıs 1965, cilt 4, sayı 5.»]

VİETNAM DOLAYISIYLA YAYINLANAN BEYANNAMELERE DAİR

10 Aralık gazetelerinde Moskova'da, Güney Vietnam'da Amerikalıların yardımiyle komünist Vietkong'lara karşı yapılan savaşlar aleyhinde muazzam nümayişler ve protestolar yapıldığı yazıldı. Bizde ise bu yoadaki hareketlere «Türkiye'nin bağımsızlığı» namına daha evvel başlandı. 29/11/1965 Ankara'da 38 Üniversiteli, 2 Aralık'ta 80 Üniversiteli, 10 Aralık'ta İzmir'de 41 Üniversiteli ve nihayet 165 avukat «bildiriler» neşrettiler. İmzalayanlar arasında beni en fazla ilgilendiren İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Bülend Davran ile Ord. Prof. H. Veldet Velidedeoğlu olmuştur. Tanıdığım ve şerefli insanlar diye bildiğim bu iki arkadaşın böyle bir bildiriyi imzalamalarının sebebi ne imiş? Bunu kendilerinden öğrenmek isterdim. Sebebi: Uzakdoğuda tahsilde bulunan çocuğumun bunu öğrenmek istemesidir. Diğer taraftan ben şahsen bu Güneydoğu Asya'nın cihan komünist inkilâbının gelişmesinde eski dünyanın diğer mıntıkalarına nisbetle çok daha büyük ehemmiyeti haiz olduğunu çoktan öğrenmiş birisiyim. Ben bu meselenin ehemmiyetini daha 1920 de Moskova'dan ayrılmadan evvel, en büyük otorite olan şahıslardan öğrenmiştim. Buna, 1928'de Budapeşte «Rusya İslâmlığının bugünkü durumu» mevzuuna dair verdiğim ve Almanca olarak neşredilmiş konferansımda ve nihayet

1929 da Mısır'da ve 1942 - 47 de İstanbul'da basılan «Bugünkü Türkistan ve Yakın Tarihi» nam eserimde temas ettim.

Cihan komünizminin liderleri kapitalist dünya ile komünist dünya arasındaki savaşın, Asya'nın o ücra köşesinde Budizmle anlaşma ve oradan geçen batı cihan ticaret yollarını kesme yoluyla halledileceğine inanıyorlardı. Buna dair bir hâtıramı anlatmak istiyorum: Lenin'in pek yakın arkadaşı ve çömezi olan profesyonel ihtilâlci Sergeev Artium ve Politbüro âzalarından Preoborajensk ve Samoylov, 1919 un son ve 1920'nin ilk aylarında Sovyet hükûmeti ve komünist parti merkezinin Başkurdistan'daki mümessilleri sıfatiyle başkentimizde bulunuyorlardı. Bunlarla cihan inkilâbı nasıl meydana geleceğine, Avrupa ve Asya milletlerinin umumî durumlarına dair uzun uzadıya konuşmalarımız oluyordu. Artium ve Preobarajensk, daha 1901 de Bolşeviklerle menşeviklerin ilk ayrılma hâdiselerinde Lenin tarafını tutmuş, ve onun en yakın arkadaşı ve çömezi kesilmişlerdi. Her ikisinin cihan komünizminin nazariyatına, Artium'un ise bilhassa mücadele tatbikatına dair eserleri vardır.

Rusya'da bugün birçok yerlerde, şehirlere, maden ocaklarına ve kolhozlara ismini vermiş olan Feodor İvanoviç Artium, benden 8—9 yaş büyüktü. Lenin ve onun sadık arkadaşları ile Avrupa'da bulunması dolayısiyle, Fransızca, Almanca ve İngilizceyi iyi bilirdi. Çok defalar Sibirya'ya sürülmüş ve kaçmış, hep fabrikalarda amele arasında teşvikat ile uğraştığından takibattan yakasını kurtaramamış; nihayet Sibirya'nın uzak köşelerinde iken Kore yoluyla Şang-Hay'a can atmış ve oradan Avustralya'ya geçerek işçi sınıfı arasında komünist teşkilâtı ve

hücreleri vücuda getirmekle meşgul olmuş ve orada bir Rusça ihtilâl gazetesi neşretmişti. Hülâsa Ekvator'un ötesindeki bütün yarı dünyaya komünist propagandası yapmayı kendi elinde birleştirmişti. Avustralya'da sekiz sene kalmış, 1917 ihtilâli olunca Petersburg'a gelerek, Lenin'in Polit-bürosuna âza olmuştu. İşte bu komünizm fedâîsi Artium, Avustralya'da iken Güney-doğu Asya'nın cihan inkılâbı imkânları karşısında ne gibi mevki alacağını inceden inceye öğrenmiş ve bunları Lenin'e bir raporla anlatmıştır. Artium'un anlattığına göre Güney-doğu Asya'da hiçbir din temelli olarak yerleşmemiş, her şey daima bir akım hâlinde, İslâm ile Budizm mücadele hâlinde olmakla beraber birçok yerlerde fikir cereyanları bakımından kaynaşma hâlindedir. Eğer burada Budizm komünizm için kazanılacak olursa, İslâmiyet de onu takip edebilir ve halka Budizm hattâ İslâmiyet yoluyla nüfuz etmek, Asya'da komünizm propagandası için en münasip bir yoldur. Singapur'daki amele teşkilâtı en az bir gayretle komünist teşkilâtı şeklini alabilir. Burada iktidar ve İngiliz üsleri ihtilâlci sosyalistlerin eline geçerse komünizm Endonezya'nın ve Filipinlerin bütün adalarına yayılır. Kapitalist âlemin cihan ticareti burada boğulur. Artium, bu sözleri bize söylerken daha ortada ne Kızıl Çin ne de Kızıl Vietnam ve Endonezya komünistleri vardı, fakat Artium'un hayalleri işliyordu.

Ben 1960'da Ankara Türk Ocağında, «Asya'nın Mukadderatı» konusu üzerinde verdiğim konferansta, Tibet'in Kızıl Çinliler tarafından işgalinin Cihan komünizmi bakımından ehemmiyetini, bu işte Kızıl Ruslarla Kızıl Çinlilerin menfaatinin bir olduğunu, Çin ve Rus kızılları arasında her ikisi haris emperyalist olduklarından ihtilâflı meselelerin çok bulunacağını, çoğalacağını, fakat ortalıkta demokrasi sistemi hâkim olduğu müddetçe bunların müşterek idealleri etrafında daima bir kalacaklarını izah etmiştim. Milâdî VIII. asırda ilk İslâmlar arasında ne büyük ihtilâflar ve iç savaşlar oluyordu. Fakat İslâmiyeti bir cihan dini yapmak için Önasya'da Bizans ve Sasanî İran nüfuzunu yok etmek gerektiğine dair Peygamberden miras aldıkları ideallerine daima sadık kalıyorlardı. XVI. asırda Afrika'yı dolaşarak Hind ve Çin Okyanuslarına çıkan Portekiz, İngiliz, Hollandalı ve Fransızlar arasında ne büyük ihtilâflar ve savaşlar oluyordu; fakat Avrupa'lıların deniz yollarına ve Asya pazarlarına hâkim olmaları gerektiği fikrinde hepsi müttefikti. Bugün Çin ve Rus komünistleri arasında ihtilâflar çoktur ve bunun müzmin bir şekil almakta olduğuna inanarak ona yalan ümitler bağlayanlar daha da çoktur. Fakat cihan komünizmini tahakkuk ettirmek için Boğazları, Süveyş Kanalını, Basra Körfezini ele geçirmek, Himalaya'daki üslerinden Hind denizine ve Malaya yarımadasına inmek ve hâkim olmak hususundaki ideallerini gerçekleştirmek lüzumunda ihtilâfları yoktur.

H. Veldet ve Bülend Davran Beyler bu memlekette bolşeviklerin hâkim olmasını istemedikleri halde, Güney-doğu Asya'nın Vietkonglara bırakılmasında herhalde hiçbir mahzur görmüyorlar. Bu beyannameleri imzalayanlardan bâzıları ile görüştüğümde, «Orası bize daha çok uzak, bize ne zararları dokunabilir» dediler. Fakat cihan komünizminin elinde büyük bir koz vardır. O da bunlara Mark-

sizmin temin ettiği geniş cihanşümûl stratejidir. O, onlara yalnız bu stratejiyi öğretmiyor, aralarındaki büyük küçük ihtilâflara rağmen kendilerine gerektiği vakit birleşme imkânı bahşedecek olan bir ideal de veriyor. Bugünkü Sovyet komünizminin Marksizmden uzak düştüğü bir hakikattir; zaten sosyalizm emperyalist devletlerin elinde esir olan sosyal adalet peşinde koşan bir talimat değildir. Bugünkü büyük demokrat devletler komünizmi, Marksizmden ne kadar uzak düşerse düşsün, onun cihan komünistleri arasında yerleştirdiği bir ideal birliği olduğunu bilerek hareket etmek mecburiyetindedirler, ki bunu Karl Marx, kendisi rüyasında bile görmemişti.

Lenin 1919 da «Bütün kuvvetimizi sanayie verelim, dünyaya bununla, komünist endüstrisi ile hâkim olacağız» dediği vakit, elinde çakmak sanayiinden başka birşey yoktu. Demiryolları bozuluyor, lokomotifler parçalanıyor, yenileri yapılmıyordu. Lâkin büyük ideal onlara Sputnikleri verdi; hiç şüphe yok ki şimdi hayal hanelerinde gezegenler arası münasebetleri işletmekte olan komünistler, bir gün bu hayal deryasında yollarını şaşırtacaklardır. Çünkü dünya milletleri Rus ve Çin boyunduruğunu ve dillerini kabule icbar edilemiyecektir. Hiçbir millet Rus ve Çinlerin cihan hâkimiyetinin tahakkuku lehine kendi millî iradesinden fedakârlıkta bulunmıyacaktır. Fakat komünist emperyalizm stratejilerinin iflâs ettiği gün gelinceye kadar demokrasi âlemi gene o nisbette geniş bir stratejiye malik olmalı, tek bir ideal değilse bile mütecanis idealler etrafında toplanmalıdır. Nâsır, Süveyş'i korusun, biz de Boğazları koruyalım demenin herkes şehrini, mahallesini müdafaa etsin demekten bir farkı yoktur.

Türkiye'nin tarafsızlar cephesine geçmesini isteyenlerin gayesi malûmdur. Onlar cihan ölçüsünde komünizmin yayılmasına karşı gelen bütün mânialarn ortadan kaldırılmasını, dünyanın her tarafında hareketlerini tam serbestî ile tatbik eylemelerini istiyorlar. Aziz arkadaşlarım Bülend ve Hıfzı Veldet Beylerin bu hususta fikirleri acaba nedir? Alacağım cevabı Uzakdoğu'da tahsilde bulunan bu cevapları merakla bekleyen çocuğuma da eriştireceğim...

[**Yeni İstanbul,** 2.1.1966]

GÜNEY - DOĞU ASYA'NIN KALKINMASI YOLUNDA AMERİKA YARDIMLARI

Bu yılın başında, 2/Ocak/1966 tarihli «Yeni İstanbul» gazetesinde Rus komünistlerinin bilhassa Lenin'in arkadaşı S. Artium'un Güney - Doğu Asya adalar âleminde Budistlerle anlaşarak Cihan komünizminin tahakkuku yolunda nasıl çalışmak istediklerini bahis konusu etmiştim. Bu yazının gerek Kızıllar ve gerek Asya'hlar tarafından ilgiyle karşılandığını, öğrenerek sevindim. Türkiye'nin solcu yazarlarından biri eski Hindiçinî'nin yerinde teşekkül eden yeni memleketlerde komünistlerin hâkim çıkmasına karşı yapılmakta olan savaşların tarafımdan bu Güney-doğu Asya ülkelerindeki millî hareketleri kıymetsiz göstermek maksadiyle yazılmış olduğunu ileri sürdü. Gûya bu mücadelelerde Moskova'nın ve Pekin'in hemen hiç rolü yokmuş. Onlar ancak emperyalizme karşı ayaklanan Asyalı milletlerin kutsî mücadelelerine sempati gösteriyorlarmış. Oysa ki Malay yarımadasında Kızıl Rus ve Kızıl Çin istilâsına karşı yerli Asyalı milletlerin millî hislerini yaşatmak isteyenler Amerikalılardır. Kızıl yazarlar bunu ancak tersine çevirerek anlatırlar. Bilhassa bu Güney-doğu Asya'daki mücadeleler Budizm'in siyasî maksatlar uğrunda gelişmekte olan çarpışmalarda tutunacak tarafı olmadığını, bu yüzden Koreyi ikiye ayırmak icap ettiğini, Japonlarda ise Budizmin Japon milliyetçiliğine uydurulmakla siyaset

sahasında yabancılar elinde koz olarak kullanılmadığını, Rus - Japon muharebesi zamanında dahi Rusların bu yoldaki tecrübelerinin muvaffak olmadığını en iyi anlıyanlar da bugün birçok neşriyatlar yapmıştır. Bu yayınların birçoğunda da Asyalıların millî istiklâl ve kültür dâvalarını desteklemenin lüzumu vazıh olarak ileri sürülür. Amerikalıların son senelerde bu yolda daha bâzı ciddî teşebbüse giriştikleri malûmdur. Gazetenizin 24 Mayıs nüshasında Başkan Johnson'un Güney Vietnam'da bu milleti uyandırmak ve kalkındırmak yolunda yapmakta oldukları yardımlara ait beyanatı neşredildi. Son iki sene zarfında açılan 4000 den fazla mektepte 250.000 genç Vietnamlının tahsil etmekte olduğuna ve önümüzdeki on iki ay zarfında yine iki binden fazla okulun inşa edileceğini, son senelerde Vietnam çocuklarına 8 milyondan fazla ders kitabı gönderildiğine ve bu rakamın 1967 de 15 milyona çıkacağını, tıbbî yardımlara, iktisadî teşebbüslere devam edileceğine dair A. B. Devlet Reisinin resmî beyanlarını okumuş bulunuyoruz.

Ben daha 40 yıl önce Budapeşte «Sınaî Eserler Müzesinde» «Rusya İslâmlarının bugünkü vaziyeti» mevzuu üzerinde verdiğim konferansımda: keza 1929 yılında Mısır'da basılan «Bugünkü Türkistan ve Yakın Tarihi» isimli eserimde Asyalıların Rus Komünist emperyalizmi için sıçrama tahtası olarak alınmalarım önlemenin yegâne yolu; bu memleketlerde başgösteren millî hareketleri beslemektir. Rusların yayılmalarını kolaylaştıran şartlar, yerli kavimlerin gevşekliğinden ibaret olduğundan, bu kavimlerin içtimaî bünyelerini asrî millî terbiye ile sertleştirmek mukavim hâle getirmek için onlara fiilî yardımda bulunmak olacağını anlatmaya çalış-

mıştım. Eserin 632 ve 652. sahifelerinde Rusların, Asya ülkelerini bir «Tabiat hâdisesi» (Stikhiynoye dvijenye) olarak yâni karşı koymanın mânasız olduğu bir akım olarak göstermelerinin yalanlığını izah ettikten sonra harfiyen şu sözleri yazmıştım: «Rusya yayılmasının bu şekilde ilerliyeceği bu istilânın hiç bir taahhüt filânla ve yarı tedbirlerle durdurulamıyacağı diğer milletler için de anlaşılmaya başlıyor. Rusların plânlarına Rusya'nın dahilî meseleleri nazariyle bakmanın, yahut onları bir hayal telâkkî etmenin, Hindikuş ve Himalaya dağlarına bir «Ye'cüc-Me'cüc seddi» kıymeti vermek devirlerinin artık tarihe karışma zamanı gelmiştir. Rusyanın diğer dünya ile Avrupa'da savaşacağına dair kesin hükümlerin bir tarafa bırakılması icap etmektedir. Bu, onun için mümkün olmıyacağı gibi belki ihtiyacı da olmıyabilir. O, İngiltere, Fransa ve Japonya'yı Hindiçin taraflarında arkalarından vurmak plânını tatbik edebilir. Bu tehlikeler anlaşılınca bu devletler kendi sömürgeleriyle Sovyet Rusya arasındaki «Tarafsız mıntaka» nın daha geniş ve sağlam olmasını isteyebilirler. Fikrimce bu üç devlet bir gün evvelâ belki münferiden, sonra da belki müttehiden Asya'da Ruslara karşı vaziyet almak mecburiyetinde kalacaklardır. Rusların yayılma plânlarını kolaylaştıran âmil komşu Asya milletleriyle sınır mıntakalarının az meskûn ve kültür bakımından geri ve içtimaî bünye bakımından gevşek olmalarıdır. Bu bakımdan Rus yayılma plânlarına karşı mücadelenin en kestirme yolu; bugünkü Rusya'nın Güney sömürgesi olan Kafkasya ve Türkistan'daki yerli kavimlerin siyasî ve medenî terbiyesine, onlarda millî ruhun ve millî medeniyetin kuvvetlendirilmesine, Ruslar tarafından eritilemiyecek derecede sertleşmesine çalışmak ve bu hususun ehemmiyetine bütün medeniyet âleminin dikkatini çekmek olacaktır. Rus yayılmasının bir «Tabiat hâdisesi» olmadığını, bu yayılmanın Rus milletinin hayatî ihtiyaçlarından daha çok emperyalist hayallerle yaşatıldığını iyi bilmeliyiz. Rus yayılması, düz arazi sahasında muayyen mecrası olmadığından geniş yerleri hep bataklığa çeviren bir su kuvvetine benzer ki kurutma (milyorasyon) usulüyle muayyen bir mecraya sokulursa durur. Bu yayılma komşu kavimlerin gevşekliği ile beslenen, zeminin sertleşmesi karşısında tehlike olmaktan çıkan bir hâdise, yâni sebepleri malûm meddü cezir hareketlerinden ibaret olduğunu kat'î surette anlamalıyız. Bu tehlikeye karşı mücadele sadece adâvat ve kin hisleri kâr etmez, basiret, takt ve dünya milletlerinin buna dair fikirlerini âhenkdar bir şekle getirmeye çalışmak lâzımdır.»

Bu yazıları yazdığım zamanlarda Güney - Doğu Asya'da müessir kuvvetler sıfatiyle İngiltere, Fransa ve Japonya vardı. Amerika, daha infiratçılıktan kurtulamamıştı. Öteki yazılarımı yazdığım 1927 yılında İstanbul'da «Yeni Türkistan» dergisini neşrediyorduk. Bu işte bize mahdut bir şekilde, yalnız baskı masraflarını vermek suretiyle yardımda bulunan Lehistan hükûmetinin iyi tanıdığım konsolosu Mr. Schetzel bana geldi ve bir müjde haberi veriyormuş gibi «Amerikalılardan Asya meseleleriyle uğraşanlar derginizle ilgileniyorlar, bunlardan Rusya ve Ortaasya meseleleriyle uğraşan ve hâlâ Varşova'da bulunan bir Amerikalı sizden Ortaasya'nın mukadderatına dair düşündüklerinizi Rusça olarak yazıp göndermenizi rica ediyor» dedi. Ben de yazdım, ve yukarıda zikri geçen, az sonra basılan ese-

rimden mühim noktalarını tercüme ederek Amerika'nın bu meselelere dikkat etmesi gerektiğini, Rusya'nın ikinci istilâ hattının Şimalî İran, Afganistan, Tibet ve Kuzey Batı Çin olacağını, bu mıntakada Sven Hedin'in eski ticaret yollarının modern bir şekilde ihya edilmesi gerektiğine dair plânlarını tam olarak kabul etmekte olduğunu bildirmiştim. Evvelce şahsen görmemiş olduğum bu zatı 1957'de Washington'da gördüğüm vakit «Otuz sene evvel bana yazıp göndermiş olduğunuz yazı hâlâ elimdedir. O zaman bir hayâl gibi görünen bu fikirler bir gerçeği ifade etmiş olduğunun şimdi farkındayım, belki bir gün tatbikatını da görürsünüz» dedi. Amerikalıların Kore'de, Vietnam'da bu Asyalı milletlerin millî kültürlerini yaşatma ve iktisaden kalkındırma yolunda şimdi almış oldukları cezrî tedbirler, bu zatın bana on sene evvel söylemiş olduğu sözlerin de o zaman Amerikalılar arasında yayılmaya başlamış olan fikirlerin ifadesi olduğunu göstermektedir. Fakat bu fikirler bundan sonra da müessir olmakta devam edecek midir? Acaba Amerika bu yardımları devam ettirecek midir?

Buna cevap vermek için dünyada komünizmle mücadele sahalarının bir kıtadan ikincisine nakletme işinin hâlâ Moskova'nın elinde olduğunu hatırlamak icap eder. Atom ve hidrojen tecrübeleri Okyanusların gayri meskûn adalarında ve Güney Kutbunda yapıldığı gibi kızıl emperyalistler de cihan inkilâbı savaş sahalarını kendilerince batı memleketlerine nisbetle gerçekten az kıymet verdikleri Asya kıtalarında yapmayı tercih ederler. Marksizm Rus milletine bir totaliter rejim ve istikrarlı bir dünya siyaseti vermiştir. Fakat bununla beraber tekmil Çin komünistleştiği halde bütün dünya milletlerinin, insanın iradesini Marksizm lehine feda etmiyeceği İkinci Cihan Harbinden sonra tam olarak tahakkuk etmiş bulunmaktadır. Bir gün dünya siyasetinde ve cihan inkılâbı için mücadele etmeyi şiar edinen unsurlarla nihaî savaşların yerlerini tâyin etmek işi de Marksist olmıyan ve insanın irade hürriyetini mukaddes bilen milletlerin ve devletlerin eline geçer. O zamanlar Asya milletlerine yardım meseleleri de başka bir şekil alır ve gevşeyebilir.

Diğer taraftan Amerikalılar bu yardımları ilânihaye devam ettiremezler. Bu ülkenin iktisaden ayağa kalktığını görünce Amerikalı bu yardımı keser ve o millet de bu yardımın devam etmesini istemez. Çünkü daima yardım istemek bir milletin başkası tarafından koltuklanmadığı takdirde düşeceğini kabul etmesi ve nihayet kendisini esirliğe mahkûm etmesi demek olacaktır. Bunu Formoza'nın neşretmekte olduğu süslü mecmuaların birinde okudum.

Acaba Amerikalıların Avrupa'da ve Çin'de hayır niyetle yaptıkları büyük hatalar gibi Asya ülkelerinde yapmakta oldukları bu kıymetli ve zarurî yardımlarında da bir düzensizlik yok mudur? Bunu gelecek yazımızda bahis konusu ederiz.

[**Sabah**, 2/6/1966]

GÜNEYDOĞU ASYA'DA İSLÂMİYET, BUDİZM, KOMÜNİZM, AMERİKA

Güneydoğu Asya, Budizm gibi İslâmiyetin de kitleler arasmda geniş çapta yayılmış olduğu mıntakadır. Bugün buranın birçok yerlerinde Budizm komünizmle bağdaşmış bir haldedir. Güney Vietnam'da Budistler Amerikalılara büyük güçlükler çıkarmaktadırlar. Müslümanlık ise, Sukarno'nun, bizde de olduğu gibi, kendi diktatörlüklerini solculara, Moskova'ya ve Pekin'e dayanarak yaşatmak yolundaki teşebbüsleri devrinde çok sıkışık bir durumda kalmıştı. Fakat gerek Endonezya'da, gerekse Malezya'da İslâmiyet inadlı çalışmalarda bulundu. O, antikomünistti.

Endonezya'da bir aralık «İslâm dünyasında komünizmi yermek için evvelâ Sovyet Rusya'nın boyunduruğu altında bulunan Müslümanları kurtarma fikri uğrunda çalışmalı» şiarı büyük bir sempati kazanmıştı. Jakarta'da Ahmed Şehab isminde, bir idealist zatın idaresi altında «Türkistan Liberation Mouvement» yâni «Türkistanı kurtarma hareketi» ismiyle bir komite kurulmuştu. Bu komite Türkistan mücadelesinin başmda bulunan birisi sıfatiyle bana bir «Peygam» yâni takdir diploması ve ortasında Arappça olarak «Özkürü daima Türkistan el Mücahit» yâni »Mücahid Türkistan'ı daima hatırda tutunuz» yazısı ve Büyük Türkistan haritası, köşelerinde Allah ismi ve «Heyet-i Tahrir Türkistan, Cakarta» yâni «Türkistan'ı kurtarma komitesi, Cakarta» yazıları bulunan yeşil bayrak göndermişlerdi. Bir de, Endonezya'nın büyüklerinden bu komiteye riyaset eden Muhammet Nâsır'ın uzun bir mektubu gelmişti. Bunda «Cezayir, Tunus, Filistin için Birleşmiş Milletlerde mücadele edildiği halde ne için Türkistan'daki Müslüman kardeşlerimizi kurtarmak için uğraşmıyoruz? Bunu Birleşmiş Milletlerde önplâna aldırmaya ve bütün İslâm âlemini Türkistan'ı kurtarış şiarını benimsemeye dâvet edelim» diye yazılmıştı. Muhammed ibn Nâsır bir vakit Başvekillik yapmış olan parliman âzası idi. Sukarno'nun yardımcısı olan Dr. Muhammed Hattâ da bu işin içinde idi. Endonezya'nın çok ciddî gazetesi olan «National Press Digest» bunların elinde idi.

1959 yılında Sukarno İstanbul'a geldiğinde bu komitenin azâlarmdan birisi propaganda vekili sıfatiyle maiyetinde bulunuyordu. O vakit Sukarno Rusların ve Çinlilerin hatırı için bu komiteyi dağıtmıştı. Şimdi Sukarno'nun diktatörlüğüne son verilince Endonezya'da Müslümanlık tekrar canlandı. Malezya ise, 16. asırdanberi Avrupa sömürgecilerinin, İngilizlerin boyunduruğu altında idi, 1957 yılında Kuvala Lumpur'u başkent edinen bir müstakil İslâm devleti oldu. Burada 19. asrın sonlarında birçok mütefekkir yetişmişti. Asrımızda bunlardan Seyid Şeyh Hadi ve Şeyh Tahir Celâleddin vaktiyle Cemalettin Afganî'nin ve Muhammed Abduh'un neşretmiş oldukları «Yeniden İslâm» fikrini yaymışlardı. Birçok genç Ezher Üniversitesinde yetişmiştir. Avrupa'da tahsil etmekle beraber İslâm kültürüne vâkıf değerli fikir ve siyaset adamları yetişti. Bunlardan Tunku Abdurrahman ile Tunku Abdürrezzak müstakil Malezya'nın hükûmet reisleri oldular. Çok müsbet çalışmaktadırlar.

Kuvala - Lumpur Üniversitesinde bir «İslâm Araştırma Kürsüsü» (Departmen) kurulmuştur. Mükemmel ilmî neşriyat yapmaktadır. Bu neşriyat meyanında bu Üniversite profesörlerinden birinin Selçuk Devletinin Kuruluşu» ünvaniyle yaptığı bir araştırma bizi hayrette bırakan bir mükemmeliyettedir. Bizim, yâni Türklerin neşriyatımızdan tam olarak haberdardır. Bundan başka İslâm teolojisine ve diğer ilimlere ait mühim eserler neşredilmektedir. Burada komünizmle ciddî mücadelede bulunan Abdürrahman ve Abdürrezzak bir «İslâm Hayrat Cemiyeti» ve ayrıca «Rahmaniye Hayrat Derneği» kurmuşlardır. Bunlar da neşriyat yapıyor ve İslâmiyeti yayma yolunda çalışıyor, muvaffak da oluyorlar. Kadeh ismindeki şehirde bir «Malezya Millî Ulu Camii» ismiyle muazzam bir cami yaptırmışlar. Geçen Ağustos ayının 27 sinde dünya İslâmlarının hafızlarını toplayıp bir Kur'an okuma kongresi yapmışlardı. Hafız Kâni'nin gidemeden yarı yoldan döndüğü kongre. İşte bu konyreyi Başvekil yardımcısı Tunku Abdürrezzak idare etmiş ve en iyi Kur'an okuyanlardan biri Puan Rahman isminde bir kadın olmuştur. Sukarno'nun, Endonezya komünistlerinin tazyiki ile ortaya attığı Malezya'yı istilâ etmek fikirleri de şimdi suya düşmüş bulunuyor ve iki devlet arasında kardeşlik münasebetlerini diriltmek maksadiyle çağırılan heyetin müzakereleri başhyacaktır. İnşaallah hayırlı neticeler verir.

Güneydoğu Asya'da komünistlerin Budistlerle işbirliğini genişletmek yolundaki çabalarda geniş mikyasta devam etmektedir. Bu hususu aydınlatmak yolunda bu günlerde İstanbul'dan transit olarak geçmiş olan bir Batılı müsteşrik arkadaşımdan işittiklerimi anlatacağım: Bu zat Güney ve Güneydoğu Asya'da Milâddan önceki asırlarda Aryanilerin gelmesinden evvel yaşıyan dil ve kültürü tetkik etmek maksadiyle Kuvala - Lumpur'da toplanan Milletlerarası Kongreye iştirâk etmiştir. Asya'nın muhtelif taraflarında, hattâ Afrika'da toplanan kongreleri kendileri idare etmek için komünistler hiç bir fırsatı kaçırmadan çalışmaktadırlar. İki rakip kutba, Moskova ve Pekin'e mensup olmakla güya birbirine düşman iki zümre olarak iş görmekte olan komünistler hep ayni gâye üzerinde çalışmaktadırlar. Bu günlerde Güney Asya ve Güneydoğu Asya Budistlerinin kongreleri olmuştur. Mayıs'ın 8 inde Ceylan'ın merkezi olan Colombo'da toplanan bu milletlerarası Budizm araştırmaları kongresine de bizim arkadaşımız katılmıştır. Bu kongreye katılmak için Vietnam, Taylan ve Birmanya'da yapılan hazırlıkları görmek için Kuvala - Lumpur kongresine iştirâk eden zevattan bâzıları Saygon, Bankok ve Rangon'daki Budist ilim müesseselerini ziyaret etmişler. Meğer ki her üç merkezde bu gibi Budist ilim müesseseleri kızılların nüfuzu altına girmekte imiş. Saygon'da bu hazırlıkları yapan müessese bu şehirden birkaç km. uzakta bulunan bir Budist manastırında bulunuyormuş. Gitmişler. Baksalar «Rahipler» üzerlerinde rahip elbisesi olmakla beraber Budizm sahasındaki ilmî araştırmalardan hiç haberi olmayan insanlarmış. Biraz daha bakıyorlar, kütüphanelerde ve odalarda mitralyözler yerleştirilmiş. Meğer ki burada evvelce bulunan ilim adamları gerici ve Amerikacı sıfatiyle vazifelerinden uzaklaştırılmış, yerlerine komünist ajanları rahip elbiseleriyle yerleştirilmiş imiş. İşte bu tip «düzme bilginler» de Colomba Kongresine gelmişler. Orada Budizm ilminden çok Amerika aleyhtarı propagan-

da nutukları çekmişler ve emperyalizm aleyhinde kararlar almışlar. Halbuki bu kongrenin teşkili için Amerika'nın çok zengin bir teşkilâtı olan ve Rockefeller'in dahi iştirâk ettiği «Asia fundation» tarafından verilmiş imiş. Arkadaşımız bu kongrenin sonunda Hindistan'ın merkezi olan Yeni - Delhi'de toplanan «Neo - Budist» içtimalarına gelmiş. Bunda da ayni hali görmüş. Yâni tebliğ yapanlar, nutuk çekenler hep siyasî ve anti - Amerikan unsurlarmış. Arkadaşımız sormuş: Bu toplantılarınıza nereden yardım aldınız? Demişler ki «Asia Fundation» yardım etti. Yâni komünistlerin Güney ve Güneydoğu Asya'da yapılmakta olan anti - Amerikan propagandalar Sovyet parasından başka Amerikan parası ile yapılmakta imiş.

Diğer taraftan Amerika'nın Asyalılara olan yardımı bu kıtanın ancak devlet şeklini almış olan milletlerine yapılıyor, Rus veya Çin idaresine tâbi olmuş uluslara böyle yardım hiç yapılmıyor. Meselâ Türkistan ve Kafkasya mümessilleri tarafından (son 40 sene zarfında ne kadar müracaatlar olmuş ise hepsi neticesiz kalmıştır.) 1958'de Doğu, yâni Hazar Denizi ötesi Türklerine mensup 15 kadar gencin tahsillerinin temini yolunda yardım istenmiş, bunların yetiştirilmesi zarureti 16 sayfa tutan İngilizce bir muhtırada mükemmel surette anlatılmış ayni «Asia - Fundation Cemiyetine» de müracaat edilmiş, fakat yine neticesiz kalmıştır. Komünistler Cezair'e ve Afrika milletlerine, sömürgeci devletlere karşı yardım için onların Birleşmiş Milletlerce tanınmış devletler şeklini almalarını beklemediler. Amerikalı Harold Lamb ölümünden az önce İstanbul'a geldiğinde Türkistanlıların hür dünya mekteplerinde tahsil görerek yetişmelerini çok istiyordu, fakat «Amerikalının zihniyeti nasılsa bir Monako kadar olsa dahi sınırları belli bir devletcik istiyor, başka türlüsünü anlıyamıyor» demişti. Bir de Ukrayna'lıların İlimler Akademisi gibi tanınmış ilim müesseselerine de yardım ediyorlar, ama pek cüz'î yardım. Güneydoğu Asya Adalar âlemi, dünya ulaşımının can alıp can vereceği yerdir; şimdilik dünya burasını müdafaa işini Amerika üzerine yüklemekte ve kendi askerî bütçelerini kısaltmaktan çekinmemektedir. Fakat bu mıntakayı, Kızıl Deniz ve Panama kanalı gibi yerleri Vietkong'lara, Nâsır'a ve Kastro'ya milyarlarını hiç esirgemiyen kızıllara terketmek tehlikesi ile karşı karşıya gelmiş olduklarını görünce hepsi Amerika yanında yer alacaklardır. Çünkü dünya komünizm ve Marksizmi istismar edilen Rus ve Çin cihan emperyalizmi boyunduruğu altına girmeye katiyen râzı değildir ve razı olmıyacaktır. Amerikalılar Güneydoğu Asya'daki çok pahalıya mal olmakta olan savaşlarını oralarda bir sömürge yahut kauçuk ormanları kazanmak için değil daha büyük gâyeler uğrunda yapmaktadırlar. Fakat gönül isterdi ki, yapılan yardımlarında vaktiyle Çin'de General Marshall'ın yapmış olduğu büyük hatâları bir daha yapmasınlar. İsterdik ki bu işte yalnız Budistlerin gönlünü bulmak yolu tutulmayıp Endonezya ve Malezya'nın kızıl emperyalizm aleyhtarı Müslüman câmiaları ile ve onların Ortadoğudaki fikirdaşları ile işbirliğinin gelişmesine ehemmiyet verilsin. Çünkü vaktiyle Uzakdoğu ve Çin'deki fikirdaşları için yanarak şiirler söyleyen Nâzım Hikmet gibi, bugün Vietkong'ları «millî istiklâl kahramanları» göstererek halkı aldatma uğrunda çalışanlar, hattâ Saygon'a kadar gidip her rastgelen Amerikalıya «Buralarda ne işiniz var?» diye soran Önasya solcuları

karşılarmdakilerin dağınıklığından istifade etmektedirler. Malezya ile Endonezya arasında 30 Mayısta başlıyan konuşmalar, tekrarlanmalarını ve hayırlı neticelere müncer olmalarını temenni ettiğimiz yeniliklerdendir.

[Sabah, 3/6/1966]

TARİHTE KIBRIS VE TÜRK MÜNASEBETLERİNİN BIR SAFHASI

Milâdın XIV. asrın ikinci yarısında Kıbrıs'da şimdiki Makarios'a sembol olan diğer bir papas kral zuhur etmişti. Bunun ismi Butrus'du. Kıbrıs'ın Avrupalı tarihçilerinden Sir George, 1948 de Cambridge'de neşrolunan eserinde Butrus'un hayatını mufassal olarak anlatmıştır. Suzignang papasları sülâlesinden gelen bu kral, Peter Basegio ismiyle de mârufdur ve 1359 - 1369 seneleri arasında on yıl hükûmet sürmüştür. 1365 de Suriye'nin bir çok sahil mıntıkalarım işgal eden bu papas, 5 Aralıkta İskenderiye'yi bile işgal etmiştir. Memluklar arasmdaki ihtilâflardan azamî surette istifade eden, Müslüman köylerini, camileri yakıp yıkan papas, İslâm tarihlerinde «Zubeyr Butlus ül-Lâin» ismiyle zikredilir. Bunun hayatına dair o zaman yazılan «El-İlmam» ismindeki eserin bir rivâyeti Berlin Devlet Kütüphanesinde bulunmaktadır. Aslında İskenderiye'li Muhammed ibn Kasım Nüveysî isimli bir zat tarafından «Hâtıralar» adıyla büyük bir eser yazılmıştır ki bunda münderic bulunmaktadır. 1964 başında Hindistan'da bulunduğum sırada, bu eserin Papas Butrus'a ait kısımları tam olan nüshasını, Patna'da Hudabahş kütüphanesinde görüp istifade ettim. Burada Papas'ın İskenderiye'yi aldıktan sonra, kendisini hristiyan

krallar arasında büyük bir kral zannederek fazla gurura kapıldığı Trablusşam'da ve Ayas'da Müslümanlara yaptığı zulümler, ırza tecavüz ve katliâmlar karşısında nihayet buna karşı Memluklardan Emir Yalbuğa'nın memlekette bu rezaletlere karşı Müslümanları nasıl ayaklandırabildiği ve nihayet İskenderiye'yi alıp papazı tam bir hezimete uğratıp bütün ordusunu yok ettiği pek mufassal olarak anlatılmış ve burada Türk kahramanlığı bilhassa Emir Yalbuğa'nın ve arkadaşı Emir Akbuga ve Emir Çengiz'in kahramanlıkları anlatılmıştır. Bilhassa Türk kadınlarının bu savaşlarda gösterdikleri fedakârlıklar dolayısiyle o zaman söylenen Arapça şiirler neşredilmiştir.

Haydarabad Üniversitesi bu eseri tam olarak yayınlamayı, kendi neşriyat plânına almıştır. Bir gün belki Türkçeye de çevrilecek olan bu eserde «Butrus Mel'un»unun Önasya İslâmları arasında ihtilâflardan nasıl istifade ettiği ve muâsır Avrupalı müelliflerin kayıtlarından da bunun ne gibi büyük emperyalist emeller beslediği öğrenilmektedir. Bu bakımdan Makarios'un tam bir eşidir. Suriye Beylerbeyi olan Harezmli Baydemir ile Emir Yalboğa arasındaki ihtilâflardan lâyıkı ile istifade etmiş, bu ihtilâfları büyütmek için vasıtalar da kullanarak uğraşmıştır. Hattâ Butrus Papas ve ordusu, Emir Yalboğa tarafından İskenderiye'den çıkarıldıktan sonra dahi, Yalboğa'nın öldürülmesi ile sona eren hâdiselerden dahi istifade etmek istemiştir. Ona göre İskenderiye, eski Yunan Batlamyusların şehri olduğundan Kıbrıs hükümdarı, bu İskenderiye üzerinden bütün Güney - Doğu Akdeniz sahillerine sahip çıkacaktı. Butrus o zaman da Avrupa hristiyanlarını heyecanlandıran haçlı mefkûresine dayanıyordu.

Zamanımızın Butrus'u olan Makarios'un dâvası da aslâ küçük bir adanın istiklâli gibi bir mahallî dâva değildir. Bir gün kendisini kolaylıkla yerinden atıp, Yakınşarkın bir Kübası hâline getirmek mefkûresini taşıyan komünizme, dayanmaktadır. İster bu Küba olmak mefkûresi, ister Butrus'un haçlı mefkûresi tahakkuk etsin, isterse bu işte Makarios ancak bir maşa olarak kullanılmış olsun, son gâyesi Türkleri eski Bizans'ın yayılma sahalarını Türklerin elinden koparmak, olduğu muhakkaktır. İstanbul'un fethinin 500. yıldönümünde Yunanlılara daima eski emperyalist devirlerini hatırlatan isimleri Türkçe ile değiştirme hususunu, küçük bir risâlede tavsiye etmiştim. Fakat cihan tarihinde çok büyük yer tutan ve birçok hristiyan âlimleri tarafından medeniyet tarihi noktai nazarından haklı gösterilen İstanbul'un fethi, milletimizi yanlış yola sevkeden bir geçici Türk - Yunan dostluğu fikrine çarptı. Benim merhum arkadaşım Mükrimin Halil Yinanç'la tam hemfikir olarak yaptığım teklif, bâzı tatsızlıklarla karşılaştı. Merkezî Avrupa başkentlerinden birinde Büyükelçi olan mâruf bir yazarımız, bu münasebetle bana: «Köroğlu'nun zamanı geçmiştir. Büyük şehir isimlerini değiştirmek, yahut Fatih'i at üzerine bindirerek heykel dikmek bu zamanın Türkiye'sine uymaz. Bu münasebetle gerek memleketimizde, gerekse dış memleketlerde merasimler, toplantılar yapmanın füzulî olduğunu Dışişleri Bakanlığına yazdım, dedi.

O zamanki Cumhurreisi, Türk - Yunan dostluğuna fazla kıymet vererek kendi evlâdını Yunan medeniyetini öğrenme yoluna sevkettiği dolayısiyle fakülte arkadaşlarımız arasında vâki olan bir münakaşada o zaman Fakültede nüfuz sahibi olan bir

zat o zaman Fakülte Meclisinde «Biz medeniyet namına neye mâliksek, ancak Bizans'a medyunuz, Türk medeniyeti diye okutulacak neniz var ki» dedi ve Bizans sanatını Fakültemizde dünyanın en meşhur bir Bizans tarihçisi tarafından tedris edilmek ve böyle bir zatı dâvet etmek teklifinde bulundu. O zamanki Zafer gazetesinin 8 Nisan 1953 tarihli nüshasında Bayan Adviye Fenik, bana hitaben «İş böyle isimler değiştirmeye varırsa, muhterem Prof. Zeki Velidî'nin her iki isminin de Türkçe olmadıklarından değiştirilmesi lâzım gelir. Hattâ daha üstünde durursanız sayın Bilgin'in profesörlüğü bile tehlikeye girer» diye tehditte bulunmuştu. Bu teklif bâzı Avrupalı meslekdaşlarım tarafından dahi bir nevi şovenlik olarak karşılandı. Bunlardan Viyana'lı dostum Prof. Duda, 27 Mayıs 1953 tarihli mektubunda «Ankara gibi Binzas'dan evvelki isimlere dokunulmadığı halde, Bizans devri isimlerini değiştirmek hakkındaki teklifiniz bir ilim ehline yakışmaz. Size kalırsa Viyana, Mainz ve Köln gibi isimleri de Cermenleştirmek icab etmez mi?». Bu teklifi bu şekilde bir şovenlik telâkkî edenlere, bâzı Türk arkadaşlarım arasında da rastladığım için hayrette kaldım. Avrupa'dan ve Batıdan gelen bu gibi mektuplara cevap olarak, kısa bir mektup teksir ederek dağıttım. Mazmunun hulâsası şu idi: Küçük risâlemde yazdığım fikrin, milliyetçilik ve Türkçülükle ilgisi yoktur. Nasılki Bizans'dan evvel yaşayan milletlerden kalan isimlerin değiştirilmesi, teklifi, sırf memleketin emniyeti ve bunların komşumuz olan Rumların eski emperyalist zamanlarını hatırlatarak bizleri fazla rahatsız ettiği dolayısıyladır. Bu teklifi eğer hakikî Türk vatandaşı ise Türkiye'deki Rum ve Müslüman olmayan diğer bî-

taraf insanlar dahi yapabilir. Türkiye'de hristiyanlık zamanından kalan St.panos, Tatavla, Galataria gibi isimlerin yerine Yeşilköy, Kurtuluş ve Şenköy gibi isimlerin alınmasına kızan dostum Mamboury, bu sözlerimiz sağlam kafadan değil, bir hasta kafadan gelmekte demiş ve bu sözün Rus profesörü Barthold'un sözü olduğunu kendisine hatırlatmıştım. Bugün bu yazımda bu meseleyi, bir daha yenilemek teklifinde bulunuyorum. Bunu yaparlarsa artık başkaları yaparlar. Çünkü Kıbrıs meselesi yatıştıktan sonra bu mesele tam bir aktüel konu olarak ortaya çıkacaktır. Bizim eski fatihlerimizden birisi «Bir memleketi, bir ülkeyi alırsan, onu baştan sona kadar değiştiresin, tâ ki orasının eski sahipleri burası evvelce benim idi diye karşına çıkmasın» demiştir. Bugün dünyada Önasya'da Türklerin elinde bulunan yerleri, onlardan alacak hangi kuvvet vardır. İşte eski zamanın Butrus papazı gibi, zamanımızın Makarios'ları da bunu kendi mensup oldukları Yunan milletinin menfaatine düşünmelidir. Diğer taraftan Papas Butrus, İskenderiye ve civarında eskiden olup geçmiş kiliseleri ihyaya kalkışmıştı. Bence vaktiyle doğru mu yanlış mı bir siyasetle camie tahvil edilmiş binaları, camilikten çıkarmakla hiç bir fayda elde edemiyeceğiz. Ancak sönmüş olan iştihaları harekete geçiriyoruz. İstanbul, İzmir gibi şehirlerde yeraltım nekadar kazarsan o nisbette Bizans eseri çıkacaktır. Bunların bugün ayakta olanları, şehirlerimizin süsüdür. Fakat yeni binalar mutlak temel toprağa oturtulmak icab ettiğinden. İstanbul ve İzmir gibi şehirlerde yeraltı yol şebekeleri kurulmak icabettiğinden bu kazılarda ele geçecek Bizans eserlerini sokaklara doldurursak, bir gün trafik gene onları kaldıracaktır. İstanbul'un yakı-

nında Bizans'ın eski yazlık sarayları bulunan Regiom, bulunmaktadır. Bence bu gibi eserleri buralara götürüp, muntazam bir Bizans müzesi hâline sokulursa hem ilim için iyi olur, hem de Bayezid ve Şehzadebaşı gibi yerler, bu füzulî kalıntılardan temizlenmiş olur.

SOVYETLERİN UMUMÎ VE ASYA SİYASETLERİ

Rusya meselelerini öğrenmek maksadiyle Amerikalılar tarafından Münihte kurulmuş olan «Sovyet Rusyayı öğrenme Enstitüsü», 1951 den beri her sene yaz aylarında toplamakta olduğu kongreyi bu senede Temmuz 24 - 25 de tertib ederek Sovyet dış siyasetinin dünyada, bilhassa Asya ve Afrika'da tecellisi ve bunda müessir âmiller mevzuunu muhtelif memleketlerde Rusya tetkiki ile meşgul olan mütehassıslara inceletmiştir. Mevzuun teferruatına ait 6 tebliğ okunmuş, münakaşalar yapılmış ve Türk muhitini de ilgilendirebilecek bazı neticelere varılmıştır.

«Sovyet dış siyasetinin âmilleri ve esas problemleri» mevzuu üzerinde konuşan aslen Dağistanlı Prof. Abdurrahman Avtorhanov ve Pariste çalışmakta olan Lehli Dr. Vraga, Sovyet siyasetinin ideolojisi ve âmentüsü, 20 inci Komünist parti kongresinden sonra, en çok millî Rus emperyalizmine mi, yahut cihanda komünizm hâkimiyeti tesisi umdesine mi dayandığı meselesini incelediler. Her iki zat cihan inkılâbı fikrine her vakit pek fazla önem verildiği halde bu son senelerde siyasetin bilhassa bu umdeye dayandığını ileri sürdüler. Münakaşaya iştirâk edenlerin bir kısmı (Ukraynalı Prof. Kulçitski ve New York'tan Belorus Prof. Adamoviç v.s.) bu siyasette en çok Rus millî emperyalizminin esas olmakta devam ettiğini söylediler. İsrailden Prof.

Goldmann ise bu hususta çok ileri giderek tebliğ sahiplerini Sovyet kaynaklarının tesirine kapılmış olmakla itham etti. Münakaşaya katılan diğerleri ise, ezcümle Ukraynalı Prof. Fedenko ve Prof. Yurçenko bu siyasette Rus emperyalizmi ve Cihanda Komünist hâkimiyetini tahakkuk ettirmek idelerinin, Sovyetlerin 41 senelik tarihinde olduğu gibi bugün dahi baş başa gitmekte ve biri diğerini tamamlıyarak müessir olmakta devam ettiklerini, değişen zimamdarlar arasında bu iki umdeden o birine ve diğerine temayül edenlerin bulunmasından umumî vaziyetin hiç değişmediğini ileri sürdüler. Ben de ayni fikirleri daha 1928 de Mısırda basılan «Türkistan tarihi» kitabında müdafaa etmiş olmam itibariyle, her zaman için muteber olması gereken bu esasın Türk ve İran siyasî çevrelerince çok erken anlaşılmış olduğunu, Mareşal Fevzi Çakmak ve Muhammed Furugi Han tarafından söylenmiş sözleri naklederek izah ettim. Komünist partinin tarihi ile meşgul olan Prof. Avtorhanov bu parti liderleri bilhassa Lenin ve Stalin tarafından partinin burjuva iktidarı ve şahsiyetleri ile yaptıkları mukavelelerin su üzerine yazılmış şeyler olduğuna ve hiç bir beynelmilel ahlâk tanımadıklarına dair sözlerini eserlerinden geniş nakillerde bulunarak ortaya koydu; Dr. Vraga ise Enstitü «Bulletin'lerinde ingilizcesi neşrolunan tebliğinde ezcümle dünyanın her tarafında Sovyet parası ile teşkilâtlandırılan «sulh birlikleri» nin genişliği ve onlara sarf olunan paralar hakkında rakkamlar verdi. Ona göre 1950 de kurulan «Cihan Sulh Şûrası'nın 71 memlekette şubeleri vardır ve bu güne kadar 30 kadar milletler arası kongre tertip etmişlerdir; 1945 de kurulan «Milletlerarası demokrat kadın federasyonunun 80 memlekette şubeleri olup 200 milyon âzâya mâliktir; yine 1945 te kurulmuş olan «Cihan demokrat gençlik federasyonunun 97 memlekette 90 milyon âzası vardır; 1946 da kurulan «Beynelmilel Üniversite talebeleri Birliği» nin 53 memlekette şubeleri olup üç buçuk milyon âzâsı vardır; ayni senede kurulmuş olan «Cihan amele esnaf teşkilâtı federasyonunun 92 milyon üyesi vardır, v.s.».

Bütün bu teşkilâtlar «demokrasi» maskesi altında Komünist Partisi için çalıştırılan ve birçok diğer «dost» teşkilât ve zümrelere dayanan cihan inkılâbı gayesinin mesnetleridir. Bu iki tebliğ dolayısiyle konuşanlar Sovyetlerin hür memleketlerdeki parlimanlara, milletler arası konferans ve kongrelere ancak fesat niyetiyle karıştıklarını belirttiler. Enstitü Müdürü Prof. Mertzalov bu münakaşaların neticesini şu şekilde hülâsa etmiştir:

1 — Sovyet hükûmetinin esas gayesi bugün eskide olduğundan daha çok cihanda Komünizmin idare ve hâkimiyetini tesis etmektir. 2 — Haricî siyasette Sovyetlerin mukavelelerine hiç güvenilmez. 3 — İktisadî, askerî meseleler esas umdenin teferruatından ibarettir. 4 — Cihan kongrelerine iştirakleri zirve konuşmaları ancak vaziyeti karıştırmak gayesini matuftur. 5 — Sovyet siyasetinin tezahürlerini murakabe eylemekte ve öğrenmekte tarafsız hareket etmek ve Sovyet kaynaklarının verdikleri malûmatı diğer kaynaklardan gelen malûmatla kontrol işinde daha itinalı olmak yerinde bir iştir.

«Sovyet harici siyasetinde askerî mülâhazalar ve teknik» mevzuunu ele alan Miralay Galay ve «Sovyet dış siyasetinde» iktisadî âmillere dair konuşan Prof. Golovinski ve bunu tamamlıyarak tebliğ yapan hür Çekoslovak âlimi mühendis Milos Va-

nek bundan evvelki kongrelerde de ayni mevzular üzerinde konuşan ve her defasında sahalarına ait yenilikleri anlatan şahsiyetler olduğundan tebliğleri Türk matbuatında tercüme edilerek neşredilmeye değer.

V. tebliğ olarak «Sovyet dış siyaseti üzerinde Kızıl Rus ve Kızıl Çin münasebetlerinin tesirinden bahseden Alman âlimi Dr. Redlich, Mao - Se - Tung'un daha geçen 1958 senesinde Moskova Üniversitesinde söylediği nutkunda dünya ihtilâlinde Moskova'nın ve Rus Komünist Partisinin rehberliğinin zarurî olduğunu ehemmiyetle tebarüz ettirdiği halde şimdi bu prensibe ancak şarta bağlı olmak üzere, yani Çin millî menafiine aykırı olmamak şartiyle sadık kaldıklarını, Mao - Se - Tung'un bir Tito olacağına dair tasavvurların tamamiyle hayal mahsulü olduğunu, Çinlilerin Ruslara nisbeten daha konsekant komünist olduklarını, fakat milliyet esasının Ruslardaki gibi ifrata götürüldüğünü, Ruslarla sınırdaş ülkelerde bilhassa Şarkî Türkistan ve Moğolistan'da iskan ve tehcir siyasetini gün geçtikçe artan bir ihtimamla tatbik ettiklerini anlattı. Hatibin ehemmiyetle kaydettiği nokta: Kızıl Çin'in Mısır'da yaşıyan sözde Cezayir millî hükûmetini yani Ferhat Abbas komitesini hakikî Cezayir hükûmeti diye tanıyarak bu zümrenin Pekin'e gelen mümessillerini resmî elçi ve askerî mümessil olarak kabul etmesini ve Fransa aleyhine mücadele için bu hükûmete 15 Haziran'a kadar 25 milyon dolar kıymetinde harp malzemesi ile ve nakden yardım etmiş olmasını ve Pekinden getirttikleri Cezayirli Araplara tayyarecilik kursları açıp onlara uçaklar verip Cezayir kıyam hareketlerini fiilen desteklemesini Kızıl Çin'in Asya ve İslâm Âlemi üzerinde genişleyen alâkası olarak tefsir etmesi olmuştur. Kızıl Çinin Tito revizyonizmine ve Moskova'nın Amerika ile zirve görüşmelerine karşı güya vaziyet alıyormuş gibi görünmesini de Çin Komünist Partisinin hergün artan istiklâli şeklinde izah etmiştir. Bazı zevat ve mütalâaları Garp demokrasisi için Rus Sovyet âlimi, Rus ve Asya komünizminin hakikî vaziyeti ve plânları hakkında doğru fikir edinmenin hâlâ dahi ne kadar güç olduğunun bâriz bir delili olarak gösterdiler. İktisaden ve askerî bakımından tamamiyle Rusya'ya bağlı olan Kızıl Çin zikri geçen hususlarda ancak Moskova'nın oyuncağıdır. Resmî diplomatik, ticarî ve saire münasebetlerde bulunduğu De Gaulle Fransa'sına karşı Moskova Kızıl Çin'i maşa edinmektedir. Bu yolla Sovyetler Fransayı Nato meselesinde lehlerinde tavizlere zorladıkları gibi Kızıl Çini Milletler Meclisine kabul ettirmek hususunda da Cezayir'de gösterdikleri yumruklariyle Fransa'nın desteğini bir gün elde edeceklerini ummaktadırlar. Kızıl Rus ve Kızıl Çin Hind denizine inmek güney - doğu Asya'yı beraber işgal etmek azmindedirler. Kızıl Çinlileri Tibetin işgaline ve Hindistan sınırlarına teşvik eden de yine Ruslardır. Her ikisi de Asya'da birinciliği elde etmek gayesini takip ettiklerinden Ruslar, fazla gurura ve tuli emele kapılan Çinli yoldaşlarını Asyalılar nazarında gözden düşürmek fikriyle bu işe bugün hız vermiş olabilirler. Fakat ayni mevzuu Münih Enstitüsünün 1957 kongresinde büyük vukufla ele almış olan Amerikalı Rus muharriri D. Dallin'in «Kızıl Rus ve Çin'in müthiş çarpışmalara müncer olması muhakkak olan ve gün geçtikçe şiddetlenen rakabetinde kimin hissesinin daha mühim olduğu hususunda münakaşa etmek ve Hür Dünyanın bundan pek yakında istifade ede-

bileceği hayaline kapılmak yersiz ve tehlikelidir; bugün olduğu gibi yakın senelerde dahi Moskova rehberliği birinci plânda gelmektedir» ifadesi daha uzağı görerek söylenen temkinli sözlerdi. Dr. Redlich'in Kızıl Çin'in Asya ve Afrika'daki «teşebbüs»-lerini Rusu kuşkulandıran fazla müstakil hareketler gibi tasvir eylemesi ötekisinin fikirlerine nisbeten naif intibaını vermştir.

Kongre de altıncı konferans Paris Müsteşrikleri ve hariciyesi çevresinde yetişmiş Mme Carrere d'Encausse tarafından «Asya ve Afrika kıtalarında Sovyetlerin siyasî problemleri» mevzuu üzerine verilmiştir. Bizzat şark memleketlerinde ve Sovyet Orta asya Cumhuriyetlerinde seyahat eden bu Mme bir çok güzel müşahedeler nakletmekle beraber, çoğunca Sovyet neşriyatının tesiri altında kalmakta olduğunu bu tebliğiyle göstermiştir. Rusya İslâmlarınm millî hareketlerini toptan, Bolşevikler gibi «küçük burjuva milliyetçiliği» tesmiye etmesi, polis hükûmeti tedbirlerinin tecellisini «masse», halk kitlesinin işi gibi göstermesi göze çarpmakta idi.

Konferans saati geldiğinde meçhul bir yere gidip kaybolduğundan zorla aranıp bulunan ve Kongre azalarını çok bekleten bu güzel ve genç Mma göre müslüman şark daha çok geridir, umumî cihan siyasetini anlayan insanları daha yetiştirmemiştir. Yalnız Kazanlılardan bir Sultan Galiyev zuhur etmiştir ki şarkta komünizmi burjuva millî hareketleriyle bağdaştırarak ve şark komünistlerine hareket serbestisi vererek komünizmi yaymak fikrini Sovyet büyüklerine telkin etmeye çalışmış, muvaffak olamamış 1937 de idam edilmiştir. Fakat Stalin öldükten ve XX. Parti Kongresinden sonra Rus Komünist Partisi Sultan Aliyev'in programına uygun yeni bir siyaset ve hattı hareket takibine başlamış imiş. Şimdi Suriye'de komünizmi tahakkuk ettirme hareketi yalnız komünistlere değil bunların millî hareket mümessilleriyle bağdaşmaları esasına ve tekmil ameleye dayanıyormuş. Lenin ve Stalin komünizmle burjuva milliyetçiliğin ancak vakitli olarak işbirliği yapabileceğini tecviz etmişlerse de şimdi Kruşçef böyle bir işbirliğinin devamlı olması esasını kat'i olarak (!) kabul etmiş imiş. Buna rağmen Şarkda bilhassa İran'da, Mısır'da Sovyetlere nisbetle bir hayal kırıklığı husule gelmiştir. Gerçi Mısır'da komünizm ancak nazari olarak bir ideoloji sıfatiyle reddedilmekte ise de, ameliyatta, Sovyetlerle dostane münasebetler devam etmekte ve Ruslar Şarklılara para vermektedir. Fakat bunlardan Sovyetlerin büyük bir kazancı yoktur, bilâkis Sovyet siyasetinin Müslüman Şarkmda uğradığı müşkülât, Rusya dahilindeki müslüman cumhuriyetlerinde bir intibah husule getirmiş ve millî meselelere ve haklara dair talepler artmıştır. Evvelce aforoz edilmiş olan Şeyh Şamil ve müritleri artık İngiliz ve Türkiye casusları değil, tekrar hürriyet ve istiklâl kahramanı olarak tanınmaktadırlar. Azerbaycan'ın resmî dili olması hususunu Moskova'ya tanıtmıştır. Diğer taraftan müstakil müslüman devletleri Sovyetlerden yardım aldıkları gibi bunu demokrasi aleminden de alıyorlar. Yani Sovyetler 1956 da olduğu gibi yegâne yardım kaynağı olmaktan çıkmıştır. İş böyle olduğu halde Şarklıların bu müsbet vaziyetten lâyıkiyle istifade edebilecekleri şüphelidir. Mme D'Encausse bunun sebeplerini şöyle izah ediyor: «Afrika'da Rus tehlikesi fiilen mevcut olmadığından Moskova'nın propagandası müessir olmakta devam

ediyor. Müslüman milletlerinin millî hareketlerinin işlenmesi ve hayatta intibak ettirilmiş ideolojileri yoktur, yahut pek zayıftır. Nasır'ın («Mem kampı yerini alan) kitabı da böyledir. Asyalı milliyetçilerin kendi tecrübeleri olmadığından Sovyet tecrübe ve metodlarından istifade ediyorlar, halbuki bunlar bu tecrübe ve metodları memleketlerine komünist ideolojisinden tecrit ve temyiz ederek getirmeyi bilmiyorlar. Nasır, «ben komünistlerden ancak silâh alıyorum, ideoloji değil» diyor ama, Mısır ve Suriye'deki münevverler gün geçtikçe ideoloji bakımından öteki tarafa meyl ediyorlar. Şark kavimlerinin aydınları ve halk kitleleri şimdiki vaziyetin değişmesini kati olarak istiyorlar. Sömürgecilik devrinden ve gerilikten modern maddî medeniyet seviyesine tek bir nesil içinde geçmek icap ediyor. Acaba bu istekleri tatmin etmek için gereken işleri Şark millî hareketleri başarabilecek midir? Sovyet müslüman cumhuriyetlerini ziyarete çağırılan Asyalı ve Afrikalı münevverlere orada büyük muvaffakiyetler gösteriliyor. Buna bizzat Taşkent ve Semerkant'ta şahit oldum. Bu muvaffakiyetler ancak komünizm sayesinde elde edilmiş kanaati verilmek isteniyor. Kongrelere gelenler arasında bilhassa, Beynelmilel Demokrat Kadınlar Kongresine gelenler meyamnda heyecana kapılanları gördüm. Böyle bir heyecanın haklı olup olmadığını düşününceye kadar geç kalınmış olunuyor.»

Mme d'Encausse'in bu konferansı dolayısiyle yapılan münakaşalarda bu konferansın araştırma bakımından eksikleri gösterilmekle beraber ortaya atmış olduğu ve cevapsız bıraktığı sual ve şüpheleri ortadan kaldırabilecek bir kontra tebliğ yapılmamış olması, konuşmalara iştirâk edenlere ayrılmış olan 5 dakikanın büyük dâvâları izaha kâfi gelmemiş olması bu kongrenin büyük bir eksiği olmuştur.

Amerikalıların dokuz seneden beri her yıl tertib etmekte oldukları bu konferanslar Sovyetler ve boyundurukları altında bulunan milletler ve Müslümanlar meselelerini bizzat matbuatı takib ederek öğrenmek imkânına malik olmıyanlar, bilhassa bizim gibiler için çok faydalı olmaktadır. Muhtelif memleketlerde Sovyet tetkikatiyle meşgul olanlarla şahsî temaslardan çok şeyler öğrenilebiliyor. Konferans bittikten sonra Enstitünün sayısı 40 kadar olan ve yine muhtelif memleketlerde yaşıyan üyelerinin konuşmaları daha enteresan faydalı oluyor. Bu konuşmalar bu sene 27 - 28 Temmuzda olmuştur. Burada Enstitünün muhtelif dillerdeki neşriyatı ile birlikte İslâm Âlemi için Arap dilinde neşretmekte olduğu «Macallat al - şu'un al - sovetiye» mecmuasının büyük ehemmiyeti, fakat Doğu - Türkleri dilinde hiç bir neşriyat yapılmamasının büyük bir kusur olduğu ve ideoloji cephesinin zayıflığı ve Enstitü faaliyetinin diğer bazı kusurları tebarüz ettirilmiştir. Bir çok Garp âlimleri ile birlikte Türkler arasında Sovyet tetkiki ile uğraşan bazı zevat Enstitünün muhabir üyeliğine intihab olundular. Bundan sonra bu kongrenin ancak iki senede bir defa toplanacak olduğu ilgili Amerikan mehafili tarafından bildirilmiştir.

(Türk Yurdu 7. Ekim 1959)